

HUKUKUN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

Ertuğrul UZUN

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Eskişehir 2006

HUKUKUN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

ERTUĞRUL UZUN

DOKTORA TEZİ

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Yasemin Işıқтаç

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mart, 2006

DOKTORA TEZ ÖZÜ
HUKUKUN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

Ertuğrul Uzun

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mart 2006

Danışman: Doç. Dr. Yasemin Işıқтаç

Göstergebilim, bildirişimde kullanılan göstergelerin ve gösterge sistemlerinin incelenmesi olarak tanımlanabilir. Birisi A. J. Greimas'ın, F. de Saussure'ün yapısal dilbilimine ve Lévi-Strauss'un yapısal antropolojisine dayanarak kurduğu yapısalcı göstergebilim, diğeri ise C. S. Peirce'ün mantıkçı göstergebilim olarak bilinen göstergebilim kuramı olmak üzere iki ana göstergebilim geleneği bulunmaktadır. Hukuka uygulandığında, hukuk, bildirişimsel bir olgu olarak görülmektedir.

Yapısalcı hukuk göstergebilimi, hukuk söyleminin derin düzeyindeki anlam oluşumunu anlamının peşindedir. Söylemin derin düzeyi, anlambilimin derin düzeyi çerçevesinde modellenmiştir ve dizimsel ve dizisel eksenlerin karşılıklı ilişkisini barındırır. Dizisel eksen, söylemin ideolojik unsurlarının açıklanması için kullanılmaktadır.

Mantıkçı göstergebilim, anlamın ancak pratik etkilerin düşünülmesiyle olanaklı olduğunu vurgulamak suretiyle hukukun kurallardan ya da kodlardan oluştuğu düşüncesini reddeder. Böylece yargıç, kararlarına birbiri ardına eklenmiş yorumsal tercihlerle ulaşan temel hukuksal aktör olarak kabul edilmiş olur. Bu düşünce, Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğinde olduğu gibi, gerçekçi bir hukuk anlayışını ortaya çıkarır.

Hukuk göstergebiliminin ışığı altında, yargı kararlarının ana kaynağı olduğu düşünülen kodlara sahip Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde dahi hukuksal gerçekçiliğin hukukun karakteristiğini açıklamaya daha yetkin olduğunu savunmak mümkündür. Dolayısıyla bir hukuk kuramının, bir yargılama ve yorum kuramı olması gerektiği dikkate alınmalıdır. Hukuk göstergebilimi aynı zamanda, hukuksal usavurma ve hukuksal yorum olarak adlandırılacak, hukuka has bir usavurma ve yorum yönteminin bulunmadığını da göstermektedir.

ABSTRACT**SEMIOTIC ANALYSIS OF LAW****Ertuğrul Uzun****Department of Common Law****Anadolu University Institute of Social Sciences, March 2006****Supervisor: Doç. Dr. Yasemin Işıқтаç**

Semiotics may be defined as the studying of signs and system of signs used in communication. There are two main traditions in semiotics, one is known as structuralist semiotics developed by A. J. Greimas depending on structural linguistics of F. de Saussure and Lévi-Strauss' structural anthropology; the other is C. S. Peirce's semiotic theory known as logical semiotics. Applied to law, law is seen as a communicational phenomenon.

Structural legal semiotics seeks to understand the construction of meaning at the deep level of legal discourse. The deep level of discourse is modeled upon the deep level of semantics and consists in the interplay of syntagmatic and paradigmatic axes. The paradigmatic axis is used to explain the ideological elements of the discourse.

Logical legal semiotics rejects the idea that law is made up by legal rules or codes, expressing that meaning can only be possible by the conception of practical affairs. Thus, the judge is assumed as the principle legal actor who reaches a decision through a sequence of interpretive choices. This idea gives rise to a realistic understanding of law as happened in the case of American Legal Realism.

Under the light of legal semiotics, it is possible to show that legal realism is more adequate to explain the characteristics of law, even in continental legal systems which have codes supposed to be the main source of judicial decisions. Therefore, it should be considered that a theory of law shall be a theory of adjudication and interpretation. Legal semiotics also shows that there is no method of reasoning and interpretation which exclusively belongs to law to be named as legal reasoning and legal interpretation.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ertuğrul UZUN'un "Hukukun Göstergibilimsel Analizi" başlıklı tezi **06 Nisan 2006** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Kamu Hukuku** Ana Bilim Dalında Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Yasemin IŞIKTAÇ

Üye : Prof. Dr. Erdal ONAR

Üye : Doç. Dr. Ayşe Tülin YÜRÜK

Üye : Doç. Dr. M. Tefvik ÖZCAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. A. Halûk ATALAY

Prof. Dr. Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HUKUK GÖSTERGEBİLİMİ: KURUCU GELENEKLER VE TEMEL KAVRAMLAR

1. HUKUK GÖSTERGEBİLİMİ	5
1.1. Hukuk ve Göstergebilim	5
1.2. Mantıkçı Hukuk Göstergebilimi.....	9
1.3. Yapısalcı Hukuk Göstergebilimi	13
1.4. Çalışmanın Kapsamı.....	16
2. AKIL	22
2.1. Aklın Yapısı.....	22
2.1.1. Aklın Sınırı	22
2.1.2. Göstergebilimsel Dörtgen ve Kiplikler	23
2.1.3. Birincilik, İkincilik, Üçüncülük	26

2.2. İlişkiler Üzerine Kurulu Dünya.....	29
2.3. Farkı farketmek	31
3. GÖSTERGE	33
3.1. Yapısalcı Dilbilimde Dil Göstergesi.....	33
3.1.1. Dil	33
3.1.2. Eşsüremlî Dil İncelemesi: Yapı Olarak Dil	36
3.1.3. Gösteren ve Gösterilen	37
3.1.4. Göstergelerin İlişkisi Olarak Anlam	38
3.1.5. Göstergenin Nedensizliği.....	39
3.2. Peirce: Göstergebilimsel Zihin	40
3.2.1. Hakikatin Peşinde: Nasıl Biliriz?	40
3.2.2. Gerçeklik Nedir?.....	44
3.2.3. Göstergelerle Düşünmek ve Üçlü Gösterge Modeli.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

ANLAMIN TEMELİNE YOLCULUK: DERİN YAPININ KEŞFİ

1. GÖRÜNENİN GÖSTERMEDİĞİ	51
1.1. Bilinç-dışı, Üst-yapı ve Yapısalcılık.....	51
1.2. Toplumsal Bilinçdışı	54
1.2.1. Amerikan Dilbilim Çalışmaları	54

1.2.2. Yapısal Antropoloji.....	57
1.2.2.1. Akrabalık İlişkileri	60
1.2.2.2. Söylenler	63
2. ANLATI OLARAK HUKUK	65
2.1. Anlatıbilim ve Hukuk	65
2.2. Greimas: Hukuk Söyleminin Analizi	69
2.2.1. Anamlama ve Söylem	69
2.2.2. Anlatı Grameri.....	74
2.2.3. Eyleyensel Örnekçe.....	75
2.2.4. Hukukta Anlam Yaratılması	79
2.2.4.1. Hukuk Dili	79
2.2.4.2. Hukuksal Anlam Evreni.....	80
2.2.5. Üretici Yörüngenin Hukuk Söylemine Uygulanışı	84
3. HUKUK VE İDEOLOJİ	90
3.1. İdeoloji ve Dil	90
3.2. Hukukun Derin Yapısı	94
3.2.1. Şirketin Temeli: Birey mi, Sermaye mi?	96
3.2.2. Yaban Arzunun Ehlileştirilmesi	98
3.3. Hukukun İdeolojisi ve Eleştirel Hukuk Çalışmaları	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUKUK GÖSTERGEBİLİMİ: UYGULAMA

1. GİRİŞ: KURAMDAN UYGULAMAYA HUKUK GÖSTERGEBİLİMİ	108
2. BİLDİRİŞİMSEL BİR OLGU OLARAK HUKUK VE DOĞAL HUKUKUN REDDİ.....	109
3. YARGILAMA FAALİYETİ OLARAK HUKUK: POZİTİVİZMİN REDDİNDEN HUKUKSAL GERÇEKÇİLİĞE.....	112
3.1. Göstergebilimin Gerçekçi Yüzü: Mantıkçı Hukuk Göstergebilimi	112
3.2. Yapısalcı Hukuk Göstergebilimi	121
4. HUKUKSAL USAVURMA VE GÖSTERGEBİLİM.....	127
4.1. Genel Olarak	127
4.2. Usavurmanın Temel Yöntemleri ve Hukuk Uygulaması	134
4.3. Abdüksiyon.....	143
4.3.1. Yeni Bilgilerin Kaynağı Olarak Abdüksiyon	143
4.3.2. Hukuksal Usavurmada Abdüksiyon	148
5. TÜRK HUKUKU AÇISINDAN GERÇEKÇİLİĞİ SAVUNMAK: YORUMLAMA FAALİYETİ OLARAK HUKUK.....	152
5.1. Gerçekçiliği Savunmak.....	152
5.2. Yargıç Gerçekte Nasıl Karar Verir?.....	153
5.3. Yorum Faaliyeti Olarak Hukuk	160

SONUÇ 174

KAYNAKÇA 180

KISALTMALAR LİSTESİ

AÜHFY	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
Çev.	: Çeviren(ler)
dn.	: Dipnot
ed.	: Editör
Fr.	: Fransızca
HFSA	: Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi
ibid.	: Aynı eser
İng.	: İngilizce
Karş.	: Karşılaştırınız
İÜHFY	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
Lat.	: Latince
md.	: Madde
Ör.	: Örneğin
par.	: Paragraf
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
tz.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan
Yun.	: Yunanca
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Dizimsel ve dizisel eksenler	24
Şekil 2. Göstergibilimsel Dörtgen.....	25
Şekil 3. Saussure'e Göre Dil Göstergesi.....	38
Şekil 4. Anlamların Oluşumu ve Göstergelerin İlişkisi	39
Şekil 5. Üretici Yörünge	72
Şekil 6. Eyleyensel Örnekçe	77
Şekil 7. Hukuksal Bildirişim Süreci	83
Şekil 8. Yönetim ve yürütme kurulunun kâr dağıtımındaki durumu	89
Şekil 9. Kolektif Eyleyenin Mantıksal Kurulumu	96
Şekil 10. Ortakların yabancı isteklerinin medenileştirilmesi.....	98

GİRİŞ

Bütün bir felsefe tarihini, insanın ve evrenin anlamını ortaya çıkarma uğraşı olarak tanımlamak, sanırım yanlış olmaz. Bir zamanlar bu uğraşı felsefe içerisinde sürdüren bilim dalları da, insana ve evrene ilişkin bilgiye ulaşmanın araçları olarak iş görmektedirler. Geçtiğimiz yüzyılın başında düşünürlerin dikkati, ‘anlam’ın bizzat kendisine yönelmiş, farklı yöntem ve ilkelerle de olsa, ‘anlam’ın ne olduğunun aydınlatılmasıyla, pek çok felsefi sorunun çözüleceğine ilişkin yaygın bir inanç oluşmuştur. Sonuç, anlamın görünür, mübadele edilebilir, hatta düşünülebilir hale geldiği ‘dil’in incelenmesinin zorunlu olduğu düşüncesidir.

Dil olmadan düşünmenin de olamayacağını savunmak kanıtlanması güç bir işse de, dilsel anlamın belli bir yapı çerçevesinde ortaya çıktığının görülmesi, dilin en azından bir model olarak kabul edilebileceğini göstermektedir. Kaynağını F. de Saussure’ün dile biçtiği bu rolden alan yapısalcı göstergebilim, anlamın altında yatan temel yapıyı ortaya çıkarmaya çalışır. Saussure’le neredeyse eş zamanlı, ama ondan habersiz, okyanusun öbür kıyısında C. S. Peirce’ün yürüttüğü başka bir çalışma, kendisini yine göstergebilim olarak adlandıracak, doğrudan aklın çalışma tarzını hedef alarak, dil ve dil-benzeri yapıları da aşacak şekilde, bütün bir anlam oluşumunu açıklamaya çalışacaktır.

İnsanın ve anlamın söz konusu olduğu her şeyi çözümleyebilme iddiasındaki göstergebilimin, diğer pek çok disiplinde olduğu gibi, hukuk alanında da karşılığını bulması kaçınılmazdır. Hukuk göstergebilimini, en genel şekliyle, göstergebilimsel bakış açısıyla hukukun ele alınması olarak tanımlayabiliriz.

Böyle bir değerlendirme, farklı düzeylerde söz konusu olabilir. Örneğin, bir tanık ya da sanığın sadece sözlerini değil hareketlerini de yorumlamak, göstergebilimsel bir faaliyet olarak kabul edilebilir ya da hukuk metninin yapısal özellikleri inceleme konusu yapılabilir. Günlük hukuk uygulaması içerisinde araçsal bir yere sahip olan böylesi bir inceleme, önemli ve pratik sonuçlar vermeye uygun olsa da, bizzat hukukun kendisine ilişkin bir tartışmaya yol açmaz. Ne var ki, hukuku 'bildirişimsel bir olgu' olarak gören hukuk göstergebilimi, hukuk algımızı değiştirmeye adaydır ve elinizdeki çalışmada, 'bildirişimsel bir olgu olarak hukuk' düşüncesinin, kuramsal hukuk tartışmalarının gündeme getirdiği sorunlar açısından ne ifade ettiği değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Hukuk göstergebilimi, göstergebilimin doğuşundaki gelenek farklılığına koşut olarak, iki koldan gelişir. Birincisi, Saussure çizgisindeki A. J. Greimas'ın yapısalci göstergebilimini hukuk alanına taşıyan B. S. Jackson'ın çalışmalarıyla tanınan ve 'anlatısal' bir hukuk modeli oluşturmayı hedefleyen yapısalci hukuk göstergebilimidir. Greimas, Saussure'ün dilbilimsel devriminden sonra kurulan ve gelişen yapısalci dilbilimle birlikte, dilbilimin temel ilke ve yöntemlerini sosyal bilimlere taşıyan C. Lévi-Strauss'un bıraktığı miras üzerinde yükselen bir yaklaşım geliştirmiştir. Yapısalci göstergebilim, yapısal dilbilimdeki dil göstergesi merkezli çalışmaları genişleterek, genel olarak anlam yaratımının, bir anlamda aklın anlam yaratma olanağının koşullarını araştırmaktadır. Greimas ve Greimas'ın kurduğu Paris Göstergebilim Okulu mensupları, göstergebilimsel analizi edebi metinlerle sınırlamayarak, sosyal bilimlerin diğer alanlarındaki ürünleri de analize tabi tutmuşlardır. Bizzat Greimas, Fransız Ticarî Şirketler Yasasının bir bölümünü incelemiş ve yapısalci hukuk göstergebiliminin ilk ürününü vermiştir. Greimas'a göre hukuk, bildirişimsel bir süreçtir. Bu süreç içerisinde dilin anlam evreni yasakoyucu tarafından yaratılmakta, yargıç ise hukuk söyleminin dışındaki bir olaya ilişkin önermelerin bu hukuksal evrene aidiyetini belirlemektedir. Bu açıdan hukuk, ikili bir göstergesel sistem olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan, Peirce'ün etkisiyle gelişen mantıkçı göstergebilim, hukuk alanındaki etkisini çok kısa bir süre içerisinde göstermiştir. Amerikan hukuk tarihinde önemli bir yeri bulunan O. W. Holmes, mantıkçı göstergebilimin, daha çok bilinen ismiyle pragmatizmin, temel ilkeleriyle uyumlu bir hukuk anlayışı ortaya koymuştur. W. James ve J. Dewey tarafından sunulduğu şekliyle Peirce'ün geliştirdiği pragmatizmden yer yer

sapmalar göstermekle birlikte Peirce etkisinin yadsınamayacağı türüyle pragmatizm ise, Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğini etkileyen önemli düşünsel kaynaklar arasında yer almıştır.

Nasıl düşündüğümüzü, kararlarımızı ve inançlarımızı nasıl oluşturduğumuzu araştıran mantıkçı göstergebilim, anlamdan söz edilebilmesi için pratik sonuçların hesaba katılması gerektiğini belirterek, uygulamadan ayrı, mantıksal bir bütün olarak tasavvur edilebilecek hukuk kurallarının varlığını kabul etmemiş, sürekli yorumlanan, değişen ve evrilen bir hukuk anlayışı ortaya koymuştur.

Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde hukukçuların, çeşitli nedenlerle, hukuksal gerçekçiliğe uzak durdukları bilinen bir olgudur. Hukuksal gerçekçiliğin iki örneğinin de (Amerikan ve İskandinav Hukuksal Gerçekçilikleri), içtihadî hukuk sistemlerinin bulunduğu ortamlarda yeşermesi, gerçekçiliğin ancak bu tip kodifiye edilmemiş kuralların bulunduğu bir durumda savunulabileceği yanlıgısına yol açmıştır. Halbuki hukuk bildirişimsel bir olgu olarak görülmekle, hukukun neliği üzerine yapılacak tartışmalarda, hukuk sisteminin içtihatlarla ya da kodlara dayanıyor olması, ancak ikincil bir öneme sahip olabilir.

Hukuk kuralları, uyuşmazlıkların çözümünde sanıldığı kadar önemli bir yere sahip değildir. Hukuk göstergebiliminin ulaştığı sonuçlar, özellikle Amerikan Hukuksal Gerçekçileri tarafından da dile getirilen bu görüşü desteklemektedir. Kodlara dayanan bir hukuk sisteminde dahi yargıç, esasında hukuka has olmayan, herkesin sahip olduğu usavurma yöntemleriyle iş görmektedir. Ne var ki yaratılan ideal yargıç tiplmesiyle hukukçular, hukuka has usavurma ve yorum yöntemlerinin varlığına inanmakta, yargıçların bir makine gibi salt mantıksal işlemlerle karar verdiğini düşünmektedirler. Uygulamada bu ideal yargıçla hiçbir zaman karşılaşılammış olması ve farklı yargıçların benzer davalarda oldukça farklı kararlar verebilmeleri tali sorunlar olarak ele alınmış ve bu tali sorunların çözümü üzerine tartışmalar yapılmıştır. Oysa bir an için bu durumun tali (ya da arızî) olmadığı düşünülür, dilin ve düşünmenin öz niteliğinden kaynaklanan aslî bir mesele olduğu görülebilirse, hukukun neliği üzerine yeniden düşünmek gerekecektir.

Böylece, hukuk göstergebiliminin temel ilkelerini ortaya koymak ve hukuk uygulamasındaki sorunların temelinde yatan yanlış hukuk algısını ortaya çıkarmak, hukuka ilişkin kuramsal bir çalışma alanı olarak belirlemektedir. Söz konusu olan bir 'çalışma alanı' olduğuna göre, sınırlara ilişkin olası belirsizlikler de makul karşılanmalıdır.

Hukuk göstergebilimi, alana ilişkin tartışma ve yazını ile bize en azından, dil, mantık ve yorum sorunlarını merkeze almamış bir hukuk kuramının artık mümkün olamayacağı ikazında bulunmaktadır.

Bu ikazı dikkate alarak, çalışmamızın birinci bölümünü göstergebilimin yöneldiği hedef olarak belirlediğimiz aklın çalışma yapısını ortaya çıkarma amacına ayıracağız. Bu amacı daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek için, salt hukuk göstergebilimine ait alanın sınırlarını zorlayarak, çoğunca da aşarak, göstergebilimsel analizin temel kavram ve yöntemlerine yer vereceğiz.

İkinci bölüm, yapısalcı analiz yönteminin iki türünü içerecektir. Birincisi, Lévi-Strauss'un yapısalcı dilbilimin ilke ve yöntemlerini toplum araştırmasına uygulaması, ikincisi ise, hukukun bir anlatı olarak ele alınması ve yapısalcı göstergebilim çerçevesinde Greimas'ın gerçekleştirdiği hukuk söylemi analizidir. 'Anlatı olarak hukuk' kabulünün genel yönelimine uygun olarak, Eleştirel Hukuk Çalışmaları olarak bilenen hareketin hukukun ideolojik analizinde göstergebilimi kullanması da ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde hukuk göstergebilimi, kuramsal hukuk tartışmaları açısından değerlendirilecektir. Öncelikle, hukuk göstergebiliminin ulaştığı sonuçların geleneksel hukuk kuramı tartışmaları içerisinde nereye oturduğunu belirleyeceğiz. Sonrasında, hukuk uygulamasının, daha doğru bir ifadeyle hukukta gerçekleştirilen usavurma ve yorumun özelliklerinden yola çıkılarak, hukuk göstergebiliminin nasıl bir hukuk algısına yol açabileceğini tartışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

HUKUK GÖSTERGEBİLİMİ: KURUCU GELENEKLER VE TEMEL KAVRAMLAR

1. HUKUK GÖSTERGEBİLİMİ

1.1. Hukuk ve Göstergebilim

Bir dilbilimciye “Dil nedir?” diye bir soru yöneltirse, onun bir anda bunu yanıtlamasına, üzerinde ömrünü harcadığı bir konuyu birkaç sözle açıklayıp bir tanımlamaya gitmesine olanak yoktur. Başkalarının, “Dil bir iletişim aracıdır” biçiminde yapacağı basit bir tanımlama, onun için hiç de yeterli, doyurucu olmayacaktır.¹

Bu çalışmanın yazarı ne bir göstergebilimcidir ne de ömrünü bu konu üzerine harcamıştır. Ancak göstergebilime ya da hukuk göstergebilimine ilişkin bir tanım verme zorunluluğu söz konusu olduğunda, Aksan’ın işaret ettiği çaresizliği iliklerine kadar hissetmiş durumdadır. Bunun bir nedeni, Türkçe yazında hukuk göstergebiliminin hiç ele alınmamış olmasının yanında, genel göstergebilimin de bütünlük oluşturacak düzeyde gelişmemiş olması ise, diğer nedeni de, göstergebilimle ilgilenenlerin çok dar bir çevreden ibaret olmasıdır. Hukuk göstergebilimini Türkçe’de konu edinen bir çalışmada ne kadar göstergebilim, ne kadar hukuk göstergebilimi inceleneceğine ilişkin tereddüt, ilerleyen bölümlerde açıkça hissedilecektir. Bir tanım vermenin zorluğuna rağmen, en azından kısa açıklamalarla başlamamız gerekiyor.

¹ Doğan Aksan, *Dil, Şu Büyüklü Düzen...* (Ankara: Bilgi Yayınları, 2003), s. 9.

Göstergebilimsel bakış açısıyla bakıldığında hukuk, kendine has anlamlar yaratan, bu anlamların göstergeler vasıtasıyla insanlar arasında mübadele edildiği bir gösterge sistemidir. Bu çerçevede hukuk, somutlaşmış normlar sistemi olarak değil bildirişimsel bir olgu olarak ele alınmaktadır.² “*Hukuk; edebiyat, sanat, müzik, matematik, Mors Alfabeti ya da trafik işaretleri gibi, kodlanmış bir mesajı taşıyan gösterge, ya da daha bilinen şekliyle sözcük, denen unsurlardan oluşan bir bildirişim sistemidir*”.³ Hukuk göstergebilimi, hukuk önermelerinin sadece dilsel özelliklerinin ele alınmasıyla yetinmez. Bir başka deyişle, hukuk önermelerinin, doğal dilin özellikleri temel alınarak anlaşılabilirliğini kabul etmez: hukuk söylemi (hukuku yaratan söylem) ile hukuk uygulaması arasındaki bildirişimsel süreçler de dahil olmak üzere bütün bir hukuk sistemi, düşüncenin gelişiminin evrensel bir modeli olarak görülmektedir. Bu açıdan hukuk, ekonomi ya da dilde olduğu gibi, bireyler arasında gerçekleştirilen değer mübadelesinin bir örneğidir.⁴

Geçen yüzyılın başında temelleri atılan ve ikinci yarısında yaygınlaşan göstergebilim, bir üst-bilim olarak pek çok disiplinin yanında hukuksal düşünceyi de etkilemiştir. Bugün için göstergebilim, biri Amerika diğeri Avrupa kaynaklı iki ayrı gelenekle temsil edilmektedir. Buna koşut olarak iki hukuk göstergebiliminden söz etmek mümkündür. Yine bu iki göstergebilim geleneğinin ilişkisine paralel bir şekilde, hukuk göstergebilimi gelenekleri arasındaki fark da kapanmakta, birbirlerinin rakipleri değil, tamamlayıcıları⁵ olarak görülmektedirler.

² Bernard S. Jackson, **Law, Fact and Narrative Coherence** (Liverpool: Deborah Charles Publications, 1991), s. 29; Roberta Kevelson, **The Law as a System of Signs** (New York: Plenum Press, 1988), s. 3, 5.

³ Susan W. Tiefenbrun, “Legal Semiotics”, **Cardozo Arts & Entertainment L. J.**, C. 5, 1986, s. 96.

⁴ Kevelson, **The Law as a System of Signs**, s. 4.

⁵ “[A]slında hem Saussure hem de Peirce yanyana incelenmeli, çünkü her ikisi de göstergebilim ve dilbilimine farklı açılardan eğilmişlerdir. Saussure’ün daha somut uygulanabilirliği olan dil-yönlü gösterge kuramının aksine, Peirce’ün köklü göstergebilimi, hiç şüphesiz geniş anlam kuramsal çalışmalar için daha uygundur” (Linda L. Gorrée, **Göstergebilim ve Çeviri Sorunu - Charles S. Peirce’ün Göstergebiliminden Özel Alıntılarla**, İngilizce’den çev.: Mine Mutlu (Ankara: Alıç Ofset Matbaacılık, 2000), s. 24.). Karş. Jackson, **Law, Fact and Narrative Coherence**, s. 27.

Göstergebilim, en yalın şekliyle, göstergeleri inceleyen bilimdir, göstergelerin doğa ve işlevlerini, anlamlamanın⁶, ifade ve temsil etmenin altında yatan sistem ve süreçleri ortaya çıkarmayı amaçlar.⁷

Göstergebilim (İng. *semiotics*, Fr. *sémiologie*) kavramı Türkçe’de, semiyotik, semiyoloji, gösterge bilimi, işaret bilimi, imbilim şeklinde de kullanılmaktadır. Semiyoloji (bildirişim göstergebilimi) ve semiyotik (anlamlama göstergebilimi) ayrımı bazı yazarlarca savunulmaktaysa da⁸, her iki kavramın da aynı anlama geldiği genel kabul görmüştür ve uluslararası yazında İng. *semiotics* (Fr. *sémiotique*) kavramı kullanılmaktadır.⁹

Kavramın kökeni Yun. *σημειον* (<*simeîon*> işaret/gösterge (İng. *sign*))’dur. İlk olarak Locke, *semeiotike* kavramını, diğer ikisi *Physica* (doğal felsefe) ve *Practica* (etik bilimi) olmak üzere, üçe türe ayırdığı bilimin, göstergeler öğretisi olan türü için

⁶ Anlamlama (İng. Fr. *signification*), kökeni itibariyle işaret etme, gösterme, imleme (İng. *to sign*) anlamlarına gelir. İleride daha geniş bir şekilde incelenmek üzere, şimdilik, bir sözcük ya da nesnenin zihinsel bir anlamı/kavramı imlediğini, çağrıştırdığını, ya da bu anlamın yerine geçmek üzere kullanıldığını dikkate alırsak, anlamın imlemeyle ortaya çıktığı, bir ön kabuldür. Dolayısıyla, bizim de sadık kalacağımız Türkçe yazındaki anlamlama, öncelikle, imleme/işaret etme olarak düşünülmelidir.

Bununla birlikte, İng. ‘semiotics’ (Fr. *sémiotique*) ve ‘anlamlama’ (İng. Fr. *signification*) eş anlamlı olarak kullanılabilir. ‘Semiotics’, bu durumda ‘anlamlama sistemi’ olarak anlaşılmalıdır (Bkz. A. J. Greimas ve J. Courtés, **Semiotics and Language – An Analytical Dictionary**, Fransızca’dan çev.: L. Crist vd. (Bloomington: Indiana University Press, 1982), s. 287). Türkçe yazın bu ayrıma dikkat etmemekte, ‘*semiotic*’, ‘*semiotics*’ sözcüklerini her defasında göstergebilimsel, göstergebilim olarak çevirmektedir. Ancak bir bilimin, inceleme nesnesinden farklılığı açıktır ve bu anlamsal farklılık, yapılan çevirilerde muğlaklığa neden olmaktadır. Çalışmamızda, bu farklılığa dikkat etmekle birlikte, Türkçe yazına sadık kalmak zorunda hissettiğimiz durumlarda bunu açıkça belirteceğiz.

⁷ Paul Perron, “Semiotics”, **The Johns Hopkins Guide to Literary Theory & Criticism**, Ed.: Michael Groden ve Martin Kreiswirth, <http://www.pres.jhu.edu/books/hopkins_guide_to_literary_theory/semiotics.html> (01.09.2005).

⁸ Ör. bkz. Mehmet Rifat, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1 - Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler** (İstanbul: Om Yayınevi, 2000), s. 128-9; Gorleé, **Göstergebilim ve Çeviri Sorunu**, s. 29-35 (Saussure kaynaklı göstergebilimi ‘dilbilimsel göstergebilim’ olarak isimlendirerek ve bunu genel göstergebilimin parçası olarak kabul ederek).

⁹ Umberto Eco, **A Theory of Semiotics** (Bloomington: Indiana University Press, 1979), s. 30 n1. Bu çalışmada kullanılan göstergebilim kavramı, bu uluslararası kullanımın karşılığıdır.

kullanmaktadır.¹⁰ Modern çağda, Peirce İng. *semeiotic* ve Saussure Fr. *sémiologie* kavramlarını, aynı kökten türetmişlerdir.

Başka bir şeyi temsil ederek, temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikteki her çeşit nesne, olgu ve varlık, göstergedir.¹¹ Bu açıdan bir dilin sözcükleri kadar, bir trafik levhası ya da bir hastalığın belirtisi olan vücuttaki kızarıklıklar da gösterge kabul edilir.¹² Göstergebilimsel yaklaşımda göstergeler tek başlarına incelenemez, çünkü göstergebilimcilere göre anlam, göstergelerin gösterge sistemleri içindeki ilişkilerinden doğar.

Şüphesiz, gösterge ya da göstergebilim dendiğinde ilk akla gelen dildir. Sadece doğal diller (Türkçe, İngilizce, vd.) değil, doğal dillerden yola çıkılarak yaratılmış mors alfabesi, sağır-dilsizlerin işaret dili ve diğer yapay diller de, dil kavramı içerisinde düşünülmelidir. Dili bildirişim aracı olarak ele aldığımızda, trafik işaretlerinde, belli anlamlara gelen bayrak kullanımlarında olduğu gibi bazı mesajların iletilmesi de, gösterge sistemleriyle mümkün olmaktadır.

Ancak göstergebilimin kapsamı, dil veya dil benzeri sistemlerden daha geniştir. Mesaj iletme niyeti bulunsun ya da bulunmasın¹³, herhangi bir gösterge sistemi içerisinde, anlamın oluşumu, çeşitli yollarla aktarılması ve kavranması, göstergebilimin kapsamında yer alır. Kapsam bu kadar geniş olunca, dilden bilime, hayvan hareketlerinden müziğe ve sanata pek çok alan, göstergebilimle bağlantısını kurmak zorunda kalmıştır. Eco, göstergebilimin inceleme alanına giren, doğal ve spontan bildirişimsel süreçlerden başlayarak daha karmaşık ‘kültürel’ sistemlere kadar giden,

¹⁰ John Locke, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, Çev.: Vehbi Hacıkadıroğlu (İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2004), s. 495.

¹¹ Eco, **A Theory of Semiotics**, s. 7.

¹² Gösterge kavramı için bkz. Rifat, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1**, s. 129; Berke Vardar, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri** (İstanbul: Multilingual, 1998), s. 73-84; Fatma Erkmán, **Göstergebilime Giriş** (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1987), s. 8-11; Zeynel Kıran, **Dilbilime Giriş**, Yayına Haz.: Ayşe (Eziler) Kıran (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2002), s. 47-59.

¹³ Doğal göstergeler, jestler ve mimikler de bir anlam taşımakla birlikte bildirişim kastı taşınmaksızın gerçekleştirilebilirler; ancak bunlar da göstergebilim çerçevesinde incelenmektedir.

Genel bir giriş olarak kabul edilebilecek bu kısımda sunduğumuz göstergebilim, daha çok Peirce'ün yaptığı tanıma yakın olarak, göstergenin bildirişimsel işlevini aşan bir görünüm arz etmektedir.

hayvan iletişimini inceleyen hayvan göstergebiliminden dokunmayla kurulan iletişime, hastalık belirtilerini ve hasta şikayetlerini inceleyen tıbbî göstergebilimden¹⁴ matematik ve kimyadaki biçimsel dillerin incelenmesine ve kültürel kodların çözülmesine pek çok disiplini barındıran bir liste sunmaktadır.¹⁵

1.2. Mantıkçı Hukuk Göstergebilimi

Charles Sanders Peirce¹⁶, göstergebilimin Amerika ayağındaki kurucu isimdir. Peirce sonrasında göstergebilimin yaygınlaşmasını sağlayan Charles Morris olmuştur. Ancak

¹⁴ Hasta hikâyelerinin ve hastalık belirtilerinin değerlendirilerek teşhis konması, tıpta ‘semyoloji’ olarak isimlendirilmektedir.

¹⁵ Eco, **A Theory of Semiotics**, s. 9-14.

¹⁶ **Charles Sanders Peirce (1839-1914)**: Babası Harvard’da astronomi ve matematik profesörüdür. Dört yaşında babasının teşvikiyle matematik, fizik ve mantık, dokuz yaşında ise amcasıyla kimya çalışmaya başlar. 19 yaşında, sınıfının en genç öğrencisi olarak Harvard’dan mezun olur. 1861’de Harvard’dan Master of Arts, 1863’te ise Harvard Lawrence Scientific School’dan kimya dalında Bachelor of Science derecesi alır. 1859-1891 yılları arasında, *United States Coast and Geodetic Survey*’de çalışır. 1869-1872 yılları arasında, Harvard’taki rasathanede yaptığı çalışmalarda ulaştığı sonuçların bir kısmı günümüzde de kullanılmaktadır. 1879’da Johns Hopkins Üniversitesi’nde mantık dersleri vermeye başlar. Bu dönemde, *Century Dictionary*’ye 16.000 madde yazacaktır. 1863’te yaptığı evlilik, 1875’te karısının kendisini terk etmesiyle sonlanır. Ancak fiilen 1883’te boşanabilen Peirce, 1876’dan itibaren boşanmasının hemen ardından evleneceği Fransız bir kadınla birlikte yaşamaya başlar. Dönemin koşullarında skandal olarak nitelendirilen bu beraberliği, Johns Hopkins’teki işinden olmasına neden olacaktır. 1891’de, Pensilvanya’da kendisine miras kalan arsada yaptırdığı ve Arisbe ismini verdiği büyük eve yerleşir. Peirce’ün tasarısı, burada bir felsefe topluluğu kurmak, evi de misafirhane olarak kullanmaktır. Ancak projesini gerçekleştiremez. 1910 yılına kadar dostu William James’in topladığı yardımlarla hayatını devam ettiren Peirce, dostunun ölümünden sonra yokluk içinde yaşayacaktır. Peirce’ün bu dönemde, çeşitli konularda pek çok makalesi yayımlanmıştır. Peirce’ün kurmayı tasarladığı felsefî sisteme ilişkin el yazmaları, 100 bin sayfa civarındadır. Bkz. Cornelis de Waal, **On Peirce** (Belmont: Wadsworth, 2001), s. 2-4; Gorlé, **Göstergebilim ve Çeviri Sorunu**, s. 36-7; Celal Türer, **Charles S. Peirce’ün Pragmatik Felsefesi**, İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2003, s. 13-8; Albert Atkin, “Charles Sanders Peirce”, **The Internet Encyclopedia of Philosophy**, <<http://www.iep.utm.edu/p/>> (07.10.2005); Robert Burch, “Charles Sanders Peirce”, **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, <<http://www.science.uva.nl/~seop/entries/peirce/>> (07.10.2005).

Felsefî açıdan önemli eserlerinin bir kısmı, 1931-1935 arasında, sekiz cilt halinde **Collected Papers** başlığıyla yayımlanmıştır. Indiana University-Purdue University Indianapolis bünyesinde kurulan bir grupla yürütülmekte olan Peirce Edition Project kapsamında, bugüne kadar her birisi yaklaşık yedi yüz sayfa olan altı cilt yayımlanmıştır. Bkz. **The Peirce Edition Project**, <<http://www.iupui.edu/~peirce/writings/methods.htm>> (21.10.05).

Morris'in göstergebilimsel yaklaşımı, tam olarak Peirce'le örtüşmez. Morris, Peirce'ün düşüncelerini Viyana Çevresi'nin mantıkçı pozitivistlikle bağdaştırmayı denemiş ve göstergebilimi salt mantık olarak görmüştür. Uzun süre Peirce ve Morris'e mantıkçılar tarafından yapılan atıf, Morris'in göstergebilim yorumunu yansıtmaktadır.¹⁷

Peirce daha çok pragmatizmin kurucusu olarak bilinir.¹⁸ Peirce'ün, mantıkçı göstergebilim olarak bilinen¹⁹ kuramı, pragmatizminin de temelini oluşturur. Peirce'ün

Peirce'ün eserlerinin bir kısmına internet üzerinden de ulaşılabilir. Bkz. **Arisbe: The Peirce Gateway**, <<http://www.iupui.edu/~peirce/writings/methods.htm>> (21.10.05); **textlog.de - Historische Texte & Wörterbücher**, <http://www.textlog.de/charles_s_peirce.html> (13.10.2005).

¹⁷ Nitekim, “dil hakkındaki araştırmaların tümünü içine alan en kuşatıcı işaretlerbilimine ... “semiotik”” diyen ve göstergebilimi sentaks, semantik ve pragmatik şeklinde üç ana bölüme ayıran Grünberg, Peirce'ü değil, kendisinin de belirttiği gibi Morris'i izlemektedir (Teo Grünberg, **Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları** (İstanbul: YKY, 2005), s. 102.). Grünberg'e göre felsefe, yapma dilleri inceleyen *salt semiotik* üzerine kurulmalıdır (**ibid.**, 104). Peirce'ün özgün göstergebilim kuramının yeniden ele alınması ancak 1950'lere doğru başlayabilmiştir.

İşaret etmek istediğimiz bir başka nokta, Amerika'daki göstergebilimsel araştırmaların Avrupa'ya ya da Avrupa kaynaklı göstergebilimsel yaklaşımlara oranla daha yeni ve cılız olduğudur. Berger bunu şöyle anlatıyor: “..Amerika Birleşik Devletleri'nde [bizler] yararcı ve akla uygun olmaya eğilimli[yizdir]” ve “anlaşılması güç, kuramsal ve biçimci yöntemler [Amerikalılara] uygun değildir. Ayrıca, bir tür kültürel geri kalma vardır; Avrupa'daki aydın çevresinde önemli olan akımların Amerika Birleşik Devletleri'nde benimsenebilmesi zaman alır. Faulkner'i ve film'i (anamlı bir sanat biçimi olarak) keşfeden kişi Fransızdı ve önemli bir yapıtı burada Peirce ortaya koymuş olsa da, göstergebilimsel çözümlenin, bizim dikkatimizi çekmeden önce Avrupa'da geliştirilmesini ve olgunlaştırılmasını beklemek zorundaydık” (Arthur Asa Berger, “Göstergebilimsel Çözümleme”, **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**, Çev.: N. Bayram (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Yayınları, 1996), s. 13.). Gerçekten de, yapısalcı göstergebilimin bu anlamda bir üstünlüğe ve olgunluğa sahip olduğunu iddia etmek mümkündür. Nitekim, son otuz-kırk yıla damgasını vuran postyapısalcı ve postmodernist tartışmalar Avrupa merkezlidir ve Kıta Avrupası felsefesi kaynaklıdır. Yine, aşağıda göreceğimiz gibi, Amerika kaynaklı Eleştirel Hukuk Çalışmaları mensubu araştırmacıların büyük bir kısmı, göstergebilimsel analiz olarak Saussure'ün yapısal dilbilim yaklaşımını kullanmaktadırlar.

¹⁸ Ancak pragmatizm konusunda da Peirce'e sadece ismen atıf yapılır. Bunun nedenlerinden birisi, Peirce'ün pragmatizme ilişkin pek az eser vermesidir. Üstelik, sağlığında pragmatizm üzerine yazdığı yazılar, büyük bir felsefi sistemi oluşturma çabası içerisinde olduğundan, dağınık ve karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Peirce, pragmatizmi popüler hale getiren J. Dewey ve W. James'in düşüncelerinin kendi yaklaşımından farklılaşması nedeniyle, ‘pragmatizm’ sözcüğünü kullanmayı bırakarak ‘pragmatizm’i tercih edecektir (John R. Shook, **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, İngilizce'den Çev.: Celal Türer (İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları, 2003), s. 26.).

¹⁹ Morris'in de etkisiyle *mantıkçı göstergebilim* olarak tanınan bu akıma verilen ismi benimseyecek, ancak incelememizi, Peirce'ün göstergebilim kuramıyla sınırlayacağız.

göstergebilimi, “bir düşünce ya da yargının nasıl imlediğini, bir başka düşünce ve yargıyı nasıl doğurduğunu, kararların ve inançların nasıl geliştiğini ve yeni bir bilginin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışmaktadır”.²⁰ Peirce için göstergebilim, zihnin işleyiş tarzını açıkladığından, pragmatist ilkelerle uyumlu olarak, epistemoloji, bilim felsefesi, mantık ve metafizik araştırmalarının hem temeli hem de ayrılmaz bir parçasıdır; zira insan ancak göstergeler vasıtasıyla düşünebilir.

Peirce, Amerikan Hukuksal Gerçekçiliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Peirce ve Hukuksal Gerçekçiliğin öncüsü sayılan O. W. Holmes, bir fikir kulübünde birlikte bulunmuşlardır ve ortaya koydukları düşünceler arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Bunun yanında Peirce, pragmatizmin kurucusu olarak da Hukuksal Gerçekçiliği etkilemiştir. Hukuksal Gerçekçiliğin önemli temsilcilerinden J. Frank ve K. Llewellyn’in görüşlerinin şekillenmesinde pragmatizmin, özellikle de J. Dewey’in önemli rolü bulunmaktadır. Ayrıca F. Gény, Peirce etkisini, Kıta Avrupası hukuk düşüncesine taşımıştır.²¹

Peirce’ün hukuk göstergebilimi tartışmalarında ihmal edildiğini söylemek mümkündür. Örneğin, Avrupa ve Amerika kaynaklı hukuk tartışmalarına ilişkin en kapsamlı incelemelerden birisi olarak kabul edilebilecek *Lloyd’s Introduction to Jurisprudence*’ın 1526 sayfalık 2001 baskısında bile, *Göstergebilim ve Hukuk Kuramı* başlığı altında Peirce’ten ismen dahi bahsedilmezken²², Peirce’e tek bir yerde, pragmatizm ve

Bununla birlikte, belki de, Peirce’ün göstergebilimine mantıkçı yerine matematiksel demek daha doğru olurdu. Zira Peirce’e göre tüm bilimlerin temeli matematiktir. Bu görüşüyle Peirce, Frege ve Russell’in temsil ettiği mantıkçılık denen anlayışın karşısında yer alır. Frege ve Russell’a göre tüm matematik birkaç temel mantık yasasından çıkarılabilirdi. Oysa Peirce, biçimsel mantığın matematiğin temeli değil, yalnızca bir dalı olduğunu savunacaktır. Peirce’e göre matematik gerçekliğe uygulanabilirliklerinden bağımsız olarak ideal ya da salt hipotetik yapılardan zorunlu sonuçlar çıkaran bir disiplindir. Biçimsel mantıktan ayrı olarak, doğru muhakemenin kuramı olan mantık ise, normatif bir bilimdir. Doğru muhakeme kuramıyla uğraşan mantıkçı, bazı önermelerin ya da hipotetik durumların zorunlu sonuçlarını ortaya koyan matematikçiye dayanmak zorundadır. Bu açıdan bir fizikçiden ya da iktisatçıdan farkı yoktur. Bkz. de Waal, **On Peirce**, s. 6-8.

²⁰ Kevelson, **The Law as a System of Signs**, s. 4.

²¹ **ibid.**, s. 54-5.

²² M. D. A. Freeman (ed.), **Lloyd’s Introduction to Jurisprudence** (Londra: Sweet & Maxwell Ltd, 2001), s. 1261-4.

Amerikan Hukuksal Gerçekçiliği ilişkisi bağlamında rastlanır²³. Peirce ve hukuk ilişkisini 1970'lerden itibaren yeniden kurarak, Amerika'da bir hukuk göstergebiliminden²⁴ bahsedilmesini olanaklı kılan Roberta Kevelson olmuştur²⁵. Bu

²³ *ibid.*, s. 800.

²⁴ Çalışmamızın sınırları dışında yer alan, salt mantıksal bakış açısıyla geliştirilmiş bir hukuk göstergebiliminden de bahsetmek mümkündür. Bu noktada öncelikle anılması gereken, Morris'in çizdiği çerçevede göstergebilimi hukuka uygulayan çalışmalardır. Bu çalışmaların başında, Felix E. Oppenheim'in 'Outline of a Logical Analysis of Law' (1944) başlıklı makalesi gelmektedir. Oppenheim, doğal dilde somutlaşan hukuk normlarını bir örnekçe dil kurarak mantıksal analize tabi tutmuştur. Oppenheim'a göre, "mantıksal analizin hukuk bilimine uygulanması için, "hukukun bir dil olarak görülebileceğini ortaya koymamız gerekmektedir." Aynı zamanda dilsel göstergelerle dilsel olmayan göstergeleri de birbirinden ayırmamız gerekir. Hukuk olarak ifade edilmiş her şey bunlardan birincisine karşılık gelir: genel itibarıyla doğal dilde ifade edilmiş (İngilizce, İspanyolca, Fransızca, vs.) hukuksal kurallar, kararlar, düzenlemeler. Şunlar ise ikincisine aittir: bir polisin düdüğü çalması, trafik ışıkları, mimikler; bunların hepsi bir "sözcük diline" çevrilebilir. Bu perspektiften bakıldığında "belirli bir zamandaki belirli bir topluluğun hukuku, bu andaki topluluğun hukuki kurallarını, kararlarını, emirlerini ifade eden bir dil kurmuş olan önermeler topluluğu" olarak düşünülebilir. Dolayısıyla, hukuk sistemleri, hukuki önermelerden oluşmuştur ki bunlar hukuk biliminin "hukuk tümceleri hakkındaki tümceler" içermesinin sebebidir. Hukuk dil olarak anlaşıldığında iki farklı bilimin inceleme konusu olabilir: (a) hukukun görgül bilimi, ki hukuk tümceleri ile onları yaratan, yorumlayan ve uygulayan insanlar arasındaki ilişkiyi inceleyecektir; bu yaygın bilim türünün örnekleri sosyoloji ve tarihtir. Burada hukuk "toplumsal bir fenomen" olarak "füili hukuk" olarak görülmektedir ve "insanlar niçin hukuk kurallarına uyar veya onlara karşı gelir" türü sorulara yanıt verecektir; (b) hukukun mantıksal analizidir, kendisini hukuki önermelerin mantıksal yönü ile ilgili görür. Bu görevi yerine getirmek için, "belirli bir zamanda belirli bir topluluğun pozitif hukukunu ifade eden 'verili' tümceler grubuna karşılık gelen basitleştirilmiş bir" dil kurulmalıdır. Mantıksal analiz hukukçuların nasıl düşündükleri ile ilgilenmez; bu ikinci tip çalışma daha çok psikoloji ya da görgül bilime karşılık gelir. Mantıksal analiz daha çok hukukun bazı esaslı unsurlarının daha iyi anlaşılabilmesi için bir araçtır. Bağımsız olarak düşünüldüğünde, her ikisi de kısmi bakış açıları oluştururlar; birlikte görüldüklerinde, aynı fenomenle ilgilenen tamamlayıcı bilimlerdir". Oppenheim hukuk göstergebilimini şu şekilde tanımlar: "Göstergeler ile onları kullananlar arasındaki ilişkinin görgül incelemesi betimsel edimbilimin çalışma konusudur. Önermelerin geçerliklerinin edimsel koşullarının mantıksal çalışması da salt edimbilime ve salt anlambilim ve salt sözdizimiyle birlikte mantıksal analize aittir –buna bazen göstergebilimsel de denir. Hukukun görgül bilimi betimsel edimbilime bir örnektir; hukukun mantıksal analizi salt edimbilim, anlambilim ve sözdizimi ile ilgilenir" (Roque Carrión-Wam, "Semiotica Juridica", **Semiotics, Law and Social Science**, Ed.: Domenico Carzo ve Bernard S. Jackson (Roma: Gangemi Editore & The Liverpool Law Review, 1985), s. 24-32.).

Georges Kalinowski de aynı çizgide yer alır. Kalinowski'nin mantıkçı hukuk göstergebilimine ilişkin görüşleri, *Introduction a la logique juridique*, (1965, 1978), isimli kitabında yer almaktadır. Kalinowski'ye göre, hukuk göstergebiliminin ve mantığının amacı ve önemi, bu bilimlerin, hukuk dilinin kuramları ya da teknikleri olarak tüketilmediği, ancak "göstergebilimin, farklı hukuk bilimlerinin yenilenmesine, sorunlara olan yaklaşımlarına yeni bakış açıları önermesi ve araştırmalarında yeni ve

çerçeve, hukuk ile toplum ve toplumsal kurumlar arasındaki ilişki; hukuksal usavurmanın yapısı; mantık, ahlâk ve değer ilişkisi; ve İngiliz Analitik Pozitivizminin hukuk algısı tartışma konusu yapılmaktadır.²⁶

1.3. Yapısalcı Hukuk Göstergebilimi

Avrupa’da göstergebilim, Ferdinand de Saussure’ün²⁷ modern dilbilimi kurarken²⁸, dilbilimi göstergebilimin alt dalı olarak kabul etmesiyle attığı temellerle başlar. Roman

güçlü bir ışık sunmasıyla katkıda bulunabileceği” gerçeğinde yatmaktadır. “Bundan başka, (derin farklılıkları bulunduğundan ötürü) hukuk felsefesi ile karıştırılmaması gereken hukuk mantığı ve hukuk göstergebilimi, halen onunla bağlantılı olmaya devam etmektedir. Sahip oldukları değer sadece hukuk biliminin yenileyicisi olmalarında değil aynı zamanda hukuk felsefesi için yeni bir bilimin başlangıcını da oluşturmalarında bulunmaktadır” (ibid., s. 33.).

Nihayet, H. von Wright’ın deontik mantık çalışmaları da, genelde normatif önermelerin, özelde de hukuk önermelerinin mantıksal analizi açısından büyük önem taşımaktadır. Deontik mantık, klasik mantık açısından doğru/yanlış olamayan normatif önermeleri mantık alanına dahil etme çabasıdır ve von Wright, geliştirdiği semantik modellerle, normların mantıksal analizinin mümkün olabileceğini göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz., A. Halûk Atalay, **Hukuksal Uslamlamanın Formelleştirilmesi**, Yayınlanmamış doktora tezi (İstanbul, 1998), s. 27 vd.

Hukuk ve mantık ilişkisi için ayrıca bkz. Yasemin Işıktaç, **Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulaması** (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1999).

²⁵ Genel olarak bkz. Kevelson, **The Law as a System of Signs**; Roberta Kevelson, **Charles S. Peirce’s Method of Methods** (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1987); Roberta Kevelson, **Peirce, Science, Signs, Semiotics and the Human Sciences**, C. 9 (New York: Peter Lang Publishing, 1996).

²⁶ Kevelson, **The Law as a System of Signs**, s. 11-2.

²⁷ **Mongin-Ferdinand de Saussure (1857-1913)**: Cenevre’de doğan Saussure, 1875’te fizik ve kimya eğitimi almaya başlar, ancak dile duyduğu ilgi nedeniyle (on beş yaşında, anadili Fransızca’nın yanında, Almanca, İngilizce, Yunanca ve Latince bilmektedir) 1876’da dil öğrenimi için Leipzig’e ve Berlin’e gider. 1880’de Sanskritçe üzerine hazırladığı doktora tezini savunur. 1880-1891 arasında Paris’te kalır. 1891’de Cenevre’ye dönerek Cenevre Üniversitesi’nde önce karşılaştırmalı dilbilgisi ve Sanskritçe dersleri, 1907’den itibaren de genel dilbilim dersleri verir. Bkz. Rifat, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1**, s. 22-4; Jonathan Culler, **Saussure**, İngilizce’den çev.: Nihal Akbulut (İstanbul: Afa, 1985), s. 13-6; Berke Vardar, “Ferdinand de Saussure ve ‘Genel Dilbilim Dersleri’”, **Genel Dilbilim Dersleri**, Ferdinand de Saussure, Fransızca’dan çev.: Berke Vardar (İstanbul: Multilingual, 1998) içinde sunuş yazısı, s. 8-10; Savaş Kılıç, **Saussure Dilbiliminin Felsefi Kaynakları**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi (İstanbul, 2002), s. 9-12.

²⁸ Saussure’ün dilbilim (ve göstergebilim) çalışmalarında çığır açan yapıtı, *Course de Linguistique Générale* (Ferdinand de Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, Fransızca’dan çev.: Berke Vardar (İstanbul:

Jakobson²⁹ ve Louis Hjelmslev³⁰ gibi dilbilimcilerin büyük katkısı olmakla birlikte, göstergebilim adını taşıyan çalışmalar ancak 1960'larda başlayabilmiştir.³¹ Göstergebilimin Avrupa'daki en büyük temsilcisi, Paris Göstergebilim Okulunun kurucusu olan A. J. Greimas'tır.³² Yapısalcı göstergebilim olarak bilinen akım, sadece

Multilingual, 1998) - bundan sonra *Dersler*), ölümünden sonra, öğrencilerinin tuttuğu notlardan yola çıkılarak 1916'da yayımlanmıştır. *Dersler*'in Saussure'ün düşüncelerini ne kadar yansıttığına ilişkin bir tartışmaya girmeyeceğiz. Yine de belirtmek gerekiyor ki, 1957'de Saussure'ün *Dersler*'e ilişkin kendi notlarının, 2002'de de ders verdiği dönemden önce tuttuğu notların yayımlanmasıyla, hem yayımcıların müdahalesinin hem de bu müdahaleyle yaratılmış *Dersler*'in yapısalcı yorumunun, Saussure'ün düşüncelerinin çarpıtılmış bir sunumu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu tartışmalar için bkz. Savaş Kılıç, "Saussure'ü Yeniden Okumak", *Siyahî*, S. 4, 2005, s. 66; Simon Bouquet, "Saussure'ü Okumaya Giriş", Çev.: Savaş Kılıç, *Siyahî*, S. 4, 2005, s. 67-9.

Metin içerisinde, özel bir vurgu olmaksızın Saussure'e gönderme yaptığımızda, *Dersler*'in Saussure'üne işaret edeceğiz.

²⁹ Bkz. Umberto Eco, "The Influence of Roman Jakobson on the Development of Semiotics", *Classics of Semiotics*, Ed.: M. Krampen vd. (New York ve Londra: Plenum Press, 1987), s. 109-27.

³⁰ Bkz. Jürgen Trabant, "Louis Hjelmslev: Glossematics as General Semiotics", *Classics of Semiotics*, Ed.: M. Krampen vd. (New York ve Londra: Plenum Press, 1987), s. 89-108. Ayrıca bkz. Louis Hjelmslev, "Anlatım ve İçerik", Çev.: G. Işık, *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi*, Ed.: Berke Vardar (İstanbul: Multilingual, 1999), s. 180-7; Louis Hjelmslev, "Dilsel Dizgeler ve Dil Dışı Dizgeler", Çev.: G. Işık, *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi*, Ed.: Berke Vardar (İstanbul: Multilingual, 1999), s. 192-5.

³¹ Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, s. 89.

³² **Algirdas Julien Greimas (1917-1992):** Litvanyalı anne babadan Rusya'da doğan Greimas, Litvanya'daki lise eğitimi sonrasında, yine Litvanya'da, Kaunas Üniversitesi'nde hukuk eğitimine başlar. Daha sonra Fransa'ya giderek 1939'da Grenoble Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olur. 1940'ta tekrar Litvanya'ya dönerek öğretmen ve editör olarak çalışır, dergilerde edebiyat eleştirileri ve kültürel eleştiri temelli yazılar yazar. Savaş nedeniyle 1944'te Fransa'ya gider ve Sorbonne'da edebiyat doktorası yapar. Tezi, daha sonra Roland Barthes tarafından popülerleştirilecek olan 'modanın sözcük dağarcığı' konusundadır. 1949-1958 arasında, Mısır İskenderiye Edebiyat Fakültesi'nde Fransız dili tarihi dersleri verir. Burada, Roland Barthes'la tanışır ve onu Roman Jakobson'un dilbilimsel yaklaşımıyla tanıştırır. 1958'de Türkiye'ye gelen Greimas, Ankara Üniversitesi'nde (1958-1962) ve İstanbul Üniversitesi'nde (1960-1962) dilbilim ve anlambilim dersleri verir. 1965'te, Paris *l'École pratique des hautes études*'de, Genel Anlambilim Kürsüsü'nün yöneticiliğini alır.

1966'da yayımlanan *Sémantique structurale* [Yapısal Anlambilim] isimli yapıtı, Paris Göstergebilim Okulu olarak adlandırılacak akımın doğuşuna neden olur. *Du sens* [Anlam Üzerine] (1970), *Maupassant. La sémiotique du texte* [Maupassant. Metnin Göstergebilimi] (1976), *Sémiotique et sciences sociales* [Göstergebilim ve Toplum Bilimleri] (1976), *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (J. Courtés'le birlikte) [Göstergebilim. Dilyetisi Kuramının Açıklamalı Sözlüğü] (1979) ve *Du sens II* [Anlam Üzerine II] (1983) önemli yapıtları arasındadır. Bkz. Rifat, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1**, s. 200-10; Marvin Katilius-Boydston, "The Semiotics of A. J. Greimas: An

yapısal dilbilimle değil, C. Lévi-Strauss'un temsil ettiği Fransız yapısalcılığıyla da yakından bağlantılıdır. Lévi-Strauss, yapısal dilbilimin analiz yöntemini, dilbilimin dışına çıkararak, sosyal bilimlerin tümü için kullanılması olanaklı bir yöntem haline getirmiş ve ilerlemeci paradigmaya bağlı antropolojinin çehresini, ilkel toplulukların kültürlerinin yapısal özelliklere sahip olduğunu göstererek değiştirmiştir.

Greimas'ın "*Analyse sémiotique d'un discours juridique*" [*Hukuk Söyleminin Göstergebilimsel Analizi*]³³ başlıklı çalışması, yapısalcı göstergebilimin, hukuk söyleminin analizinde kullanılmasını temsil eder. Greimas bu analizinde, hukuku bildirişimsel bir olgu olarak görerek, hukuk söylemini anlatı grameri³⁴ açısından incelemiştir. B. S. Jackson'ın, Greimas'ın bu incelemesini ve yapısalcı göstergebilimin genel ilkelerini İngilizce yapılan hukuk kuramı tartışmalarına taşımasıyla³⁵, Kıta Avrupasında da hukuk göstergebilimi, ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Paris Göstergebilim Okulu, yapısal dilbilimin ve yapısalcılığın ufku genişletmiş, anlam üretim ve naklinin koşullarını ele almıştır. Üst-bilim olma iddiasında olan ve bu yolda ihtiyaç duyduğu terminolojiyi, kapsamlı bir sözlükle³⁶ oluşturan okul, ilkesel olarak gösterge sistemlerini konu almakla birlikte, uygulamalar, çoğunlukla edebiyat ya da metin merkezli olmuştur. Bunun bir nedeni, Greimas'ın düşüncelerinde önemli bir yere sahip olan Saussure'ün dile verdiği önemdir. Saussure'e göre dil, anlatım

Introduction", *Lituanus – Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, C. 36, N. 3, 1990, <http://www.lituanus.org/1990_3/90_3_02.htm> (24.10.04).

³³ Algirdas Julien Greimas (Eric Landowski'nin katkısıyla), "The Semiotic Analysis of Legal Discourse: Commercial Laws That Govern Companies and Groups of Companies", *The Social Sciences: A Semiotic View*, Algirdas Julien Greimas (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1990), s. 102-38.

³⁴ Yunanca aslı *γραμματική* <grammatiki> – harf sanatı- olan gramer, öncelikle, sözcüklerin biçimlerinin değişim ve tümce içindeki birleşim *kurallarına* işaret eder. Aynı zamanda, bu kuralların incelenmesine ya da bu incelemeye ilişkin kitaplara da gramer ismi verilir. TDK Türkçe Sözlük, gramer için, "1. Dil bilgisi. 2. Dil bilgisi kitabı." karşılığını veriyor (**Türkçe Sözlük - C. 1**, Türk Dil Kurumu (Ankara: TDK Basım Evi, 1998), s. 895). Dil bilgisini ise "*Bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden bilim*" şeklinde tanımlıyor (**ibid.**, s. 589.). Açık bir şekilde bu tanımlamalarda öncelik, kurallara değil, kuralları inceleyen disipline verilmektedir. Oysa bu çalışmada gramer, bir dilin (başka bir ifadeyle göstergesel sistemin) kuralları anlamında kullanılacaktır. 'Dil bilgisi' ifadesi de ilk başta kuralı değil kuralın bilgisini çağrıştırdığı için, gramer'i kullanacağız.

³⁵ Bernard S. Jackson, *Semiotics and Legal Theory* (Liverpool: Deborah Charles Publication, 1987).

³⁶ A. J. Greimas ve J. Courtés, *Semiotics and Language – An Analytical Dictionary*.

dizgelerinin en karmaşığı, en yaygın olanı ve en belirginidir. Dolayısıyla, dilbilim “*her türlü göstergebilimin genel örneğı olabilir*”.³⁷ Saussure’ün dil vurgusundan etkilenen Saussure sonrası Kıta Avrupası göstergebilim çalışmaları, ‘dil’ kavramından vazgeçmek istemeyecek, göstergebilim (ya da yapısal dilbilim) dil dışı alanlara uygulanmak istendiğinde, yine ‘dil’e başvurulacaktır. Hatta, Saussure’ün tasarısının ve göstergebilimin varlık koşulunun tam tersine Barthes, göstergebilimin, dilbilimin alt dalı olması gerektiğini bile söyleyebilecektir.³⁸ Bu dar görüşten ne kadar kurtulmuş olursa olsun, Avrupalı göstergebilim, bir metin göstergebilimi olarak ortaya çıkar. Metnin olmadığı yerde, inceleme nesnesini (tiyatro, hukuk, resim, vs.) bir metin gibi okumayı teklif eder.

Dış dünyaya gönderme yapmayan bir dil anlayışını kabul eden yapısalcı göstergebilim, anlam üretiminin biçimsel nitelikleri üzerinde durmaktadır. Okul, Saussure’ün, anlamın tümce içinde yaratılması boyutunda ortaya koyduğu dizisel ve dizimsel eksenleri, tümcelerin bir araya gelerek oluşturduğu daha büyük yapılarda, söylemsel boyutta ele alarak, en soyuttan en somuta giden “Üretici Yörünge” kurgusuyla, söylemsel anlamın oluşumunu açıklamaya çalışmıştır. Okulun yarattığı ve yaygınlaştırdığı anlatı izlencesi örnekçesi, kutsal metinlerden her türlü edebiyat eserine ve bildirişim faaliyetine uygulanabilen, söz konusu eserlerdeki derin yapıyı ortaya çıkaran bir araç olmuştur.³⁹

1.4. Çalışmanın Kapsamı

Yukarda belirttiğimiz gelenekler açısından hukuk göstergebilimi, ancak otuz yıl kadar öncesine giden genç bir araştırma alanıdır. Genel olarak göstergebilimin Türkçe yazına yansması, sadece yapısalcı göstergebilim açısından ve ağırlıklı olarak edebiyat ve iletişim alanlarında gerçekleşmiştir. Türkçe yazında Peirce eksenli mantıkçı

³⁷ Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 113.

³⁸ Roland Barthes, **Göstergebilimsel Serüven**, Çev. M. Rifat ve S. Rifat (İstanbul: YKY, 2004), s. 24.

³⁹ Türkçe yazında göstergebilimsel uygulamalar, birkaç istisna dışında, Paris Göstergebilim Okulunu yansıtır. Anlatı izlencesi modelinin kullanılmasında ör. bkz. Tahsin Yücel, **Anlatı Yerlemleri** (İstanbul: YKY, 1995); Tahsin Yücel, **Yazının Sınırları** (İstanbul: YKY, 1999); Mehmet Rifat, **Genel Göstergebilim Sorunları – Kuram ve Uygulama** (İstanbul: Alaz Yayınları, 1982), s. 125-235; Hilmi Uçan, **Edebiyat Bilimi ve Eleştiri** (Ankara: Hece Yayınları, 2003), s. 87-217; Seçil Bükler ve Ayşe (Eziler) Kıran, **Reklamlarda Kadına Yönelik Şiddet** (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1999), s. 61-135.

göstergebilimin işlenmemiş olması, yapısalcı göstergebilimin ise söz konusu alanlarla sınırlı kalınarak incelenmesi, hukuk göstergebilimini konu alan bir inceleme için, bazı ön açıklamaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla, hukuk göstergebiliminin en genel şekliyle gösterilmesinin ve çalışmanın kapsamının belirlenmesinin ardından Türkçe yazında üzerinde çok durulmayan göstergebilimsel araştırmanın aklın yapısını ortaya çıkarmayı amaçlayan tasarısı ile, her iki gelenek açısından gösterge kavramının incelenmesi bir genel giriş niteliği taşıyan Birinci Bölüm içerisinde yer alacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü, yapısalcı hukuk göstergebiliminin derin yapı araştırmasını konu edinmektedir. Yapısalcı göstergebilim, Marx'ın toplum, Freud'un birey için yaptığı 'görünmeyen'in, 'altta kalan'ın ortaya çıkarılması çabasını paylaşmaktadır. Bu hedefin belirlenmesinde, Lévi-Strauss'un kültür araştırmalarına uyguladığı yapısal analiz çıkış noktası oluşturur. Her ne kadar Lévi-Strauss göstergebilimle değil yapısalcılıkla anılsa da, toplumun bilinçdışını keşfetmeye yönelmesi ve uyguladığı yöntemin göstergebilimsel analiz yöntemiyle büyük benzerlik taşıması, ulaştığı sonuçları hukuk göstergebilimi açısından önemli kılmaktadır.

Son dönemde, hukuk analizinde hukukun ya da hukuksal metinlerin bir anlatı (İng. *narrative*) olarak ele alınmasını savunan bazı araştırmacılar, anlatıbilimin (İng. *narratology*) ilke ve yöntemlerini inceleme konularına uygulamaktadırlar. Paris Göstergebilim Okulu da, anlatıbilim çalışmaları içerisinde önemli bir yere sahiptir ve Okulun geliştirdiği göstergebilimsel anlatı analizi, bizzat Greimas tarafından bir hukuk metnine, hukuk söyleminin analizi olarak uygulanmıştır. Yapısalcı hukuk göstergebilimi, bu yöntemle, hukukun derin yapısını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

İdeoloji ve hukuk ilişkisi, hukuka eleştirel yaklaşmayı teklif eden araştırmacılarca sıkça dile getirilen bir konudur. Modern dönemin savunduğu hukuk anlayışı, hukuku tarafsız ve toplumdaki diğer normatif sistemlerden üstün bir kurum olarak görme eğilimindeyken, eleştirel hukukçular, hukukun tarafsız olmadığını, belli bir ideolojiyi yansıttığını savunmaktadırlar. Yapısalcı hukuk göstergebilimi de, metnin/anlatının derin yapısını ortaya çıkarmak suretiyle, hukuksal düzenlemelerin, görünürdeki anlamın ötesinde ne tür ideolojik unsurları barındırdığını ortaya çıkardığını savunmaktadır. Bu açıdan yapısalcı hukuk göstergebilimi, hem Eleştirel Hukuk Çalışmalarıyla hem de söylem analiziyle ortak özellikler barındırır. Ancak yapısalcı göstergebilimin ideoloji

kavramına yüklediği anlamla, eleştirel hukukçuların ideolojiyi ele alış ve göstergebilimi kullanım tarzlarının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Üçüncü Bölüm ise, hukuk göstergebilimini geleneksel hukuk felsefesi yaklaşımları açısından değerlendirmekte ve salt analiz olmak dışında hukuk uygulaması için getirebileceği yenilikleri araştırmaktadır. Bu bölümde, hem yapısalcı hem de mantıkçı göstergebilimin temel önermeleri açısından bir değerlendirme yapılmaktadır.

Hukuk göstergebilimi, hukuku bildirişimsel bir süreç, bir gösterge sistemi olarak görmekle, hukukun ‘neliği’ne yönelmiş hukuk felsefesi tartışmaları içerisinde hem doğal hukuku hem de hukuksal pozitivizmi karşısına alır. Bu durum yapısalcı göstergebilim açısından biraz muğlak olmakla birlikte, mantıkçı göstergebilim açıkça hukuksal gerçekçilikle aynı saftadır. Greimas’ın yaptığı hukuk söylemi analizi, belli açılardan hukuksal pozitivizmi diğer hukuk okullarından ayıran temel özelliklerle ortak noktalar taşır, ancak bazı yazarlar yapısalcı hukuk göstergebilimini, hukuksal pozitivizme karşı bir eleştiri olarak kabul ederken, aynı zamanda hukuksal gerçekçilik ve Eleştirel Hukuk Çalışmalarıyla aynı aileye mensup kabul etmektedirler.

Hukuksal usavurmanın klasik mantıktaki kıyas (tasım) uyarınca işlediği genel bir kabuldür. Bununla birlikte, mantıkçı göstergebilimin kıyas mantığına yönelttiği eleştiriler hukuk göstergebilimi ve hukuksal usavurma açısından değerlendirme konusu yapılmaktadır. Yargıçların ve diğer hukuksal aktörlerin zaman zaman bilinçsizce uyguladığı usavurma yöntem ve ilkelerinin göstergebilimsel açıdan incelenmesi, hukukta karar verme sürecini aydınlatacak ve geliştirecek yenilikler taşımaktadır. Bu şekliyle, hukuksal usavurmanın hukuka has özelliklere sahip olmadığı, hatta farklı hukuk sistemlerinde dahi aynı usavurma ilkelerinin geçerli olduğu, farklılığın tarihsel nedenlerle bazı öze ilişkin olmayan tekniklerde ortaya çıktığı savunulabilir.

Hukuk önermelerinin uygulanması, yorumlamayı zorunlu kılmaktadır. Zira hukuk önermeleri, kısa ifadelerle, hiçbir zaman birbirinin aynı olamayacak olayları kapsamaya yönelmiştir. Pek çok nedenden dolayı hukuk uygulayıcısı, mevcut hukuk kurallarını karşısındaki olaya uygularken yorum yapmak zorunda kalır. Hatta, bir önermeyi anlamak, bizatihi bir yorumlama faaliyetidir. Hukuk göstergebiliminin aklın çalışma yapısına ve dil dışı gerçeklikle dil ilişkisine ilişkin görüşleri, doğru bir yorumun nasıl

olacağını göstermese bile, yorum faaliyetinin yapısı hakkında fikir vermek suretiyle, bu zorunlu ve kaçınılmaz işlem üzerindeki düşüncelerimize ışık tutmakta, hukukun ‘neliği’ sorununa, hukuksal gerçekçilik lehine bir yaklaşım getirmektedir.

Çalışmanın kapsamına neleri dahil ettiğimizi bu şekilde belirlemenin yanında, neleri dahil etmediğimize de işaret etmemiz gerekiyor. Zira, ‘göstergebilim’, ‘dilbilim’, ‘yapısalcılık’, ‘söylem’ gibi kavramların ilk bakışta göze çarptığı bir metinde bulunması umulan bazı konu ve isimler, bilinçli bir şekilde bu çalışmada yer almamaktadır.

İngilizce ve Türkçe yazında göstergebilimle ilgili herhangi bir açıklama, genellikle, Roland Barthes’a yer ayırmaktadır. Barthes adının Türkçe yapılan göstergebilimsel tartışmalarda, göstergebilimle uğraşan az sayıdaki araştırmacıdan bir kaçının Barthes’ı konu alan çalışmalar yapmasına bağlı olarak, nisbeten daha sık geçtiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Barthes, göstergebilimi dilbilime tabi kılmakla, genel göstergebilimsel anlayışın bizim tespit ettiğimiz eğilim ve tasarısına karşıt bir tutuma girmiştir. Ayrıca, özellikle S/Z’den sonra da, artık yapısalcı ya da göstergebilimci olarak değil, postyapısalcı olarak anılır olmuştur.⁴⁰

Saussure’ü takip eden Avrupalı dilbilimciler, genel olarak yapısalcı olarak nitelenen ancak kendi içinde bölünmeler yaşayan (ör. A. Martinét’nin ve E. Benveniste’nin dilbilimsel yaklaşımları) bir gelenek yaratmışlardır. Bu gelenekle bağlantılı Prag Dilbilim Çevresi (R. Jakobson, N. Trubetskoy), Kopenhag Dilbilim Okulu (V. Bröndall, L. Hjelmslev, H. J. Uldall) gibi grupların yanında, doğrudan yapısalcı olmasa bile, benzer görüşler taşıyan, yapısalcı dilbilimin ve göstergebilimin gelişimine katkı sağlayan Ruç Biçimcileri, Polonya göstergebilim okulu gibi pek çok okul, akım ve isme çalışmada yer vermek mümkün olabilirdi. Ancak kapsamın bu derece geniş tutulması, göstergebilimin *ana hatlarının* gözden kaçırılmasına neden olabileceği gibi, zaten Türkçe’de ilk kez ele alınması nedeniyle salt hukuk göstergebiliminin sınırlarını zorlayan çalışmayı daha da karmaşık hale getirecekti. Böylece, söz konusu okul ve isimlere, ancak birkaç yerde gönderme yapmak suretiyle değinmiş olacağız.

⁴⁰ Susana Onega ve José Angel García Landa, **Antatbilime Giriş**, Çev.: Y. Salman ve D. Hakyemez (İstanbul: Adam Yayınları, 2002), s. 14 (“S/Z çoğu zaman yapısalcılık-sonrası [postyapısalcı] anlatı çözümlemesinin ilk bildirgesi olarak görülür...”).

Dil üzerine yapılan tartışmalar, sadece Saussure kaynaklı modern dilbilimle ya da yapısalcılıkla sınırlı değildir. 20. yy, dil ve iletişim çalışmalarının egemenliğindedir ve dil felsefesi konusunda çok önemli bir devrime tanıklık etmiştir. Bu devrimi gerçekleştiren Analitik Felsefe, anlam konusundaki dikkate değer görüşleriyle mantıkçı pozitivizm, iletişim kuramları/felsefesi ve dil felsefesi yaklaşımları konumuzu oluşturan göstergebilimin dil ve gerçeklik ilişkisi hakkındaki kabullerine bazen paralel bazen karşıt önemli görüşler ileri sürmüşlerse de, dil felsefesine yönelen bir genişleme, çalışmamızın sınırlarının aşılması anlamına gelecektir. Dolayısıyla, L. Wittgenstein, G. Frege, J. L. Austin, A. Ayer, J. Searle, A. Tarski, W. Quine, D. Davidson gibi felsefecilere yer vermeyeceğiz. Türkçe’de henüz ayrıntılarıyla incelenmemiş modern dil felsefesi ile bu felsefî yaklaşımın hukuk açısından gündeme getirebileceği sonuçlar, başka bir çalışmanın konusu olmak durumundadır.

Yapısalcılık, bizi, yapısalcı göstergebilime kaynaklık etmesi yönüyle ilgilendirmektedir. Bu açıdan, yapısalcı dilbilimin temel taşlarına ve Lévi-Strauss’un yapısalcı kültür analizine değinmenin dışında, ayrıntılı bir tartışmaya girmeyeceğiz. Asıl konumuzun hukuk göstergebilimi olması ve hukuk kuramı ile siyaset biliminin oldukça yakın durması nedeniyle, yapısalcılığın diğer önemli isimlerini değilse bile L. Althusser’i konu edinmemiz gerektiği düşünülebilir. Yapısalcılığın siyaset bilimindeki temsilcisi sayılan Althusser, hem ideoloji hukuk ilişkisine hem de ideolojinin yapısallığı dolayımında hukuk toplum ilişkisine dair önemli açılımlar getirmekle birlikte, hukuk göstergebilimi açısından verimli bir tartışma alanı sunmamaktadır ve dolayısıyla Althusser –ya da yapısalcı Marksizm- incelememiz içerisinde yer almayacaktır.

Son yılların ‘moda’ kavramı ‘söylem’ ise, doğallıkla, M. Foucault, J. Derrida, J. Kristeva, J. Lacan gibi isimleri akla getirmektedir. Doğrusu, bu isimler etrafında ortaya konan düşünceler hem göstergebilimle yakından ilgilidir hem de hukuk üzerine yapılmış son dönem tartışmaları yansıtmaktadır. Yapısalcı göstergebilim (ve yapısal dilbilim), temeli Avrupalı olan postyapısalcı (Lacan, Foucault) ve yapısızlaştırıcı(dekonstrüktiyonist)/postmodern (Derrida) iddiaların eleştirisine maruz kalmakla birlikte, yine bu akımların çıkış noktasını oluşturmuştur. Oysa Türkçe felsefî yazın, modern ve postmodern arasındaki geçiş noktası olarak kabul edilebilecek yapısalcı göstergebilimi (ve yapısalcılığı) ziyadesiyle ihmal etmiştir. Bu ihmal, çağdaş

gelişmeleri takip etme adına hukuk felsefesi tartışmalarında da yaşanmış, ara dönem atlanarak, modernite sonrası⁴¹ hukuk görüşü incelenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte postyapısalcı ve postmodern tartışmaların yönelimi, göstergebilimden oldukça farklılaşmıştır. Bu çalışmanın yapısalcı göstergebilimle ilgili kısmı, ihmal edilmiş bu boşluğu doldurma ve postyapısalcılık, postmodernizm ve hukuk ilişkisi üzerine yapılacak araştırmalara sağlam bir zemin hazırlama çabasını da gütmektedir.

Nihayet, 20. yy dilbiliminin yapıtaşlarından sayılan Noam Chomsky'ye niçin yer vermediğimizi belirtmemiz gerekiyor. Chomsky'nin üretici dilbilimsel kuramı, gerçekten de, günümüz dilbilim çalışmalarında dikkate alınması gereken önemli bir açılım sağlamaktadır. Ancak Chomsky'nin kuramı, bir dilyetisi kuramıdır ve kendini Descartesçi çizgiye yerleştirir.⁴² Üretici dilbilim, genel olarak anlambilimine ya da genel göstergeler kuramına katkı sağlamakla birlikte, sadece dil yetisinin varlığını ve bu yetinin kullanılmasını ele alır; hukuk göstergebilimine katkısı ise, eğer varsa, pek azdır.

⁴¹ Sadece postmodern anlamında değil, postyapısalcılık, feminizm ve eleştirel ırk kuramını da kapsayacak şekilde.

⁴² John Cottingham, **Akılcılık** (Ankara: Doruk Yayıncılık, 2003), 134-42. Ayrıca bkz. Noam Chomsky, **Dil ve Zihin**, İngilizce'den çev.: Ahmet Kocaman (Ankara: Ayraç, 2002); **Dil ve Sorumluluk**, İngilizce'den çeviren: Hüsnü Özasya (Ekin Yayınları, 2002); **Yeni Dünya Düzeninde Yalanlar ve Gerçekler**, Çev.: Selen Göbelez (Ankara ve İstanbul: Sarmal, 2000), s. 15-95.

2. AKIL

2.1.Aklın Yapısı

2.1.1. Aklın Sınırı

Aydınlanma felsefesi, barındırdığı pek çok farklı düşünceye rağmen, insan aklının yüceltilmesi olarak özetlenebilir. Bu dönemde, bugün her biri kendine has gelenekler oluşturmuş felsefi akımların modern dönemdeki kurucuları, bilgiye ulaşmada insan aklının yetkinliğini onaylayarak işe başlarlar. İngiliz görgücülüğü, Alman idealizmi ve Fransız rasyonalizminin tek bir başlık –Aydınlanma- altında incelenebilmesini olanaklı kılan budur.⁴³

Ne ki, Aydınlanmanın bu kutsal nesnesinin sorgulanması için çok uzun bir süre geçmesi gerekmecektir. Aydınlanmanın en büyük savunucusu Kant bir yandan ‘*Sapere aude!*’ derken⁴⁴, diğer yandan, aklın sınırlarını çizmiştir.

Dış dünyaya ilişkin bilginin edinilmesinde sınırsız bir araç olarak tasavvur edilen akıl, Kant’a gelindiğinde, iki sınırla karşılaşır. Birincisi, dış dünyadan gelen verilerin, yani duyumların, duyu organlarıyla çarpıtılmışlığıdır: duyu organları nesnelere ancak kabiliyetleri oranında yansıtabilirler ve bu kabiliyet sınırlıdır. İkincisi, aklın bizzat kendisi, yapısıdır. Akıl, kendisine duyu organlarıyla gelen verileri, sahip olduğu kategorilerle işleyerek onlara yeni bir biçim verir.⁴⁵ Bu yeni biçim, ne nesnenin kendisidir ne de tam bir temsili. Doğrusu, zihindeki algının nesneye ne kadar yaklaştığını bilmek hiçbir zaman mümkün olmayacaktır.⁴⁶ Burada, göstergebilime kaynaklık eden temel düşünce, aklın sahip olduğu belli bir yapı çerçevesinde iş gördüğüdür. Gerçekten de Kant’a göre, aklın sınırlarından bahsetmek, yapısından

⁴³ Ahmet Çiğdem, **Aydınlanma Düşüncesi** (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001), s. 14, 19.

⁴⁴ Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir (?) Sorusuna Yanıt”, Çev.: Nejat Bozkurt, **Seçilmiş Yazılar** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984), s. 213.

⁴⁵ Immanuel Kant, **Arı Usun Eleştirisi**, Çev.: Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınevi), 1993, s. 77.

⁴⁶ **ibid.**, s. 56.

bahsetmek demektir.⁴⁷ Elbette kategoriler düşüncesi (ya da aklın nasıl işlediği sorusunun araştırılması) Kant'a özgü değildir. Örneğin Aristo da kategorilerden bahsetmektedir. Ancak Aristo'nun kategorileri, daha çok eşyanın (varlığın) özüne yöneliktir. Aristo kategorileri bir gramer sorunu olarak ele alırken, eşyanın mahiyeti itibariyle belli bir şekilde konuşulabildiğini (düşünülebildiğini) ileri sürmektedir.⁴⁸ Kant ise kategorileri, bizzat aklın sahip olduğu sınırlar olarak düşünmüştür. Bunun yanında, Aristo'daki eşyanın belirleyiciliğinin, Kant'la ve –özellikle yapısalcı- göstergebilimle birlikte tersine döndüğünü, dilin (düşüncenin) dünyayı belirlediğinin savunulmaya başlandığını söylemek mümkündür.

2.1.2. Göstergebilimsel Dörtgen ve Kiplikler

Kant'ın kategorileri, insanın evreni anlayabilmesinin *a priori* koşullarını belirlemeye yönelmiştir. Bu açıdan, hem genel olarak yapısalcılığı⁴⁹ hem de Greimas'ı Kantçı geleneğe yerleştirmek hiç de zor olmaz. Greimas'ın tüm anlamsal kategorilerdeki anlam oluşumunu göstermeyi amaçlayan göstergebilimsel dörtgeni ve anlatı grameri içerisinde zorunlu öğeler olarak bulunan kiplikler, tam da bu *a priori* koşulları temsil etmektedir.⁵⁰

Saussure'den ve biraz daha farklı bir formülasyonla Hjelmslev'den tevarüs edilen dizimsel (Fr. *syntagmatique*) ve dizisel (Fr. *paradigmatique*) ayrımı, Greimas'ın anlamın oluşumuna ilişkin açıklamalarına temel oluşturur.

Bilinebilen bir nesne göstergebilimsel nitelikte ise, -iki temel yönü olmak üzere- ya bir sistem ya da bir süreç olarak algılanabilir. Böyle bir durumda, dizimsel terimi süreci işaret etmek üzere kullanılmaktadır. Bu belirlenebilir kendiliklerin aralarında

⁴⁷ Ernest Cassirer, **Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi**, Çev.: Doğan Özlem (İstanbul: İnkılâp Kitabevi), 1996, s. 186 (“*Transendental kavramlar formel (mantıksal) kavramlara dayanmazlar; tam tersine, formel kavramlar transendental kavramlara dayanır ve son temelde geçerliliklerini bunlara borçludur.*”).

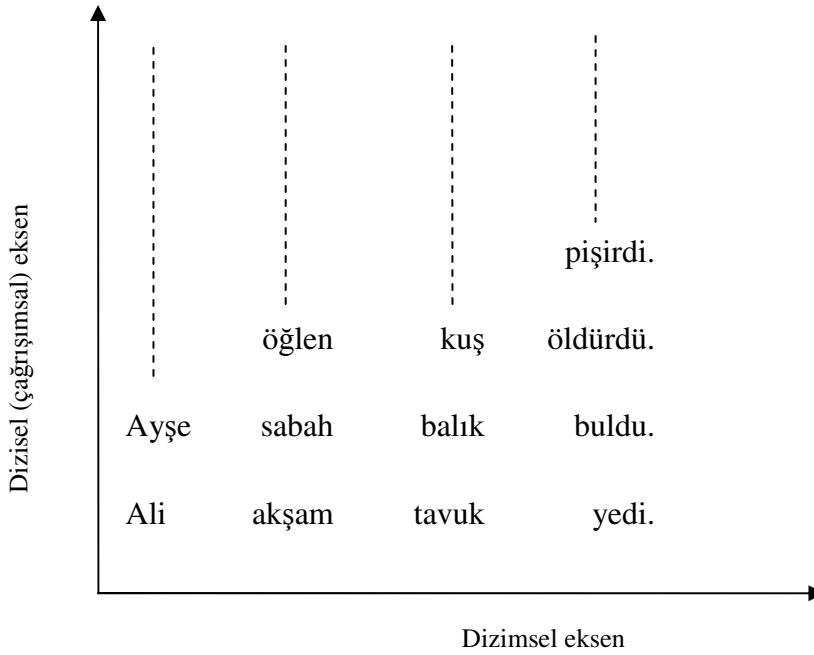
⁴⁸ Hamdi Ragıp Atademir, **Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı** (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), s. 102; Necati Öner, **Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi** (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977), s. 12-3.

⁴⁹ Bkz. Cahit Can, **Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi** (Ankara: Seçkin, 2002), s. 261-2 (“...[Lévi-]Strauss'un asıl çabası, insan aklının çalışma yönteminin evrensel doğrularını ortaya koyabilmek yönündedir” (ibid., s. 261.).).

⁵⁰ Katilius-Boydston, “The Semiotics of A. J. Greimas: An Introduction”.

sahip olduğu dizisel eksenin (“ya...ya” tipi ilişkilerle belirlenir) karşıtı olarak, dizimsel eksen, “hem...hem” tipi ilişkiler ağıyla nitelenmektedir.⁵¹

Dizimsel ve dizisel eksenler, “[d]ilin varlığı için zorunlu olan, anlksal etkinliğimizin iki biçiminin karşılığıdır”.⁵²

şekil 1. Dizimsel ve dizisel eksenler

Dizimsel ekseninde sözcükler, “birbirlerine bir zincirin halkaları gibi bağlanmalarından ötürü, dilin çizgiselliğine dayanan bağlantılar kurarlar. Bu öğeler, söz zincirinde birbiri ardınca sıralanı”.⁵³ Öğeler kendilerinden bir önceki ve bir sonrakiyle bağlantı kurarak anlam kazanırlar.

Dizisel ekseninde ise, “aralarında ortak bir yön bulunan sözcükler söylem dışında, çağrışım yoluyla bellekte birbirine bağlanır. Böylece, son derece değişik bağlantılar

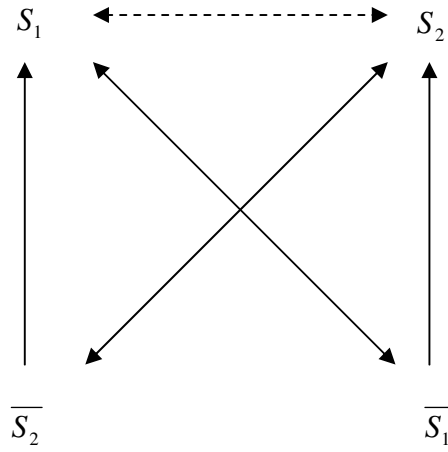
⁵¹ Greimas ve Courtés, *An Analytical Dictionary*, s. 327-8.

⁵² Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, s. 181.

⁵³ *ibid.*, s. 181

içeren öbekler oluşur".⁵⁴ Konuşan birey, her bir öge için bu öbeklerden seçimler yapar. Yani, göstergebilimsel nesnelerin dizime dahil olması, bir tercihi yansıtır.

Nesnelerin birbirleriyle olan ilişkisi göstergebilimsel dörtgenle gösterilir.⁵⁵ "*Temel yapı, ancak mantıksal yorum ve formülasyona tabi tutularsa işlemsel hale gelebilir*".⁵⁶ Anlamın en temel düzeyde oluşmasında, bir terimden yola çıkılarak, değilleme ve içerme mantıksal işlemleriyle diğer üç terim bulunur.⁵⁷ Böylece, anlamlamanın temel yapısı olan karşıtlık ilişkisinden sonra, anlamsal kategorilerin mantıksal olarak nasıl eklemlendirildikleri gösterilmiş olur.⁵⁸ Bu işlemler sonucunda ortaya çıkan ilişkiler, göstergebilimsel dörtgende şu şekilde gösterilir:

↔ : çelişki ilişkisi

↔ : karşıtlık ilişkisi

→ : içerme ilişkisi

Şekil 2. Göstergebilimsel Dörtgen⁵⁹

⁵⁴ *ibid.*, s. 182

⁵⁵ Bkz. Greimas ve Courtés, *An Analytical Dictionary*, s. 308-11.

⁵⁶ *ibid.*, s. 314.

⁵⁷ Tahsin Yücel, *Yapısalcılık* (İstanbul: YKY, 1999), s. 112; Rifat, *Genel Göstergebilim Sorunları*, s. 18.

⁵⁸ Greimas ve Courtés, *An Analytical Dictionary*, s. 308.

⁵⁹ *ibid.*, s. 309.

Göstergebilimsel dörtgen, tüm anlamsal kategorilerdeki anlam oluşumunu göstermeyi amaçladığından, sadece en soyut düzeydeki temel anlamlama oluşumunu açıklamakla kalmaz; dörtgen, her düzeyde soruşturulan anlam oluşumu düzeyinin dizisel eksenini açıklamak için kullanılmaktadır.⁶⁰

Greimas'a göre, bir anlatıda yer alan sözceler, özneye ilişkin bir durum ya da edim bildirirler. Bu durum ya da edimin bildirilmesi, kiplikler vasıtasıyla gerçekleştirilir. Kiplikler, “yüklemi değiştiren bir durum” olarak tanımlanır.⁶¹ Greimas, en genel anlamsal kategorilere karşılık gelen dört kipliğin bulunduğunu söyler: *istemek, yapmak zorunda olmak, yapmaya muktedir olmak* ve *bilmek*.⁶² Bu en genel kipliklerden, mantıksal işlemler vasıtasıyla diğer durum ve edim sözcelerini belirleyen kiplikler türetilmektedir.⁶³

2.1.3. Birincilik, İkincilik, Üçüncülük

Peirce'ün Kant'la ilişkisi daha açıktır. 12 yaşında ağabeyinin ders kitabı Whatley'in *Elements of Logic*'ini okuyan Peirce, on altı yaşında Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ni, babasının gözetiminde günde iki saat okumaya başlar ve bu okuma üç yıl devam eder. Bir Kantçı değildir Peirce, ancak kurduğu felsefi sistemin ve göstergebiliminin temelinde, Kant'la, kategoriler konusunda girdiği hesaplaşma yatar. Bu hesaplaşma dönemi, kendi ifadesiyle, hayatı boyunca yaptığı zihinsel çalışmanın en zorlu iki yılıdır.⁶⁴

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Zeynel Kıran ve Ayşe (Eziler) Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri** (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000), s. 247-61; Yücel, **Yapısalcılık**, s. 110-17.

⁶¹ V. Doğan Günay, **Göstergebilim Yazıları** (İstanbul: Multilingual, 2002), s. 86.

⁶² Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 194.

⁶³ Bkz. aşağıda Bölüm “İkinci Bölüm – 2.2.3. Eyleyensel Örnekçe”. Ayrıntılı bilgi için bkz. Algirdas Julien Greimas, **On Meaning – Selected Writings in Semiotic Theory**, Fransızca'dan İngilizce'ye çev.: Paul J. Perron ve Frank H. Collins (Londra : Frances Pinter Publishers, 1987), s. 121-39, 140-7.

⁶⁴ Charles Sanders Peirce, **The Collected Papers C. I**, par. 560. İnternet erişimi: **textlog.de - Historische Texte & Wörterbücher**, < http://www.textlog.de/peirce_principles.html > (13.10.2005).

Peirce, “*On a New List of Categories*”⁶⁵ başlıklı makalesinde, Kant’ın on iki kategorisini, üçe indirir. Bu makalede *nitelik, ilişki ve temsil*, “*What is a Sign?*”da⁶⁶ *his, tepki ve düşünce* dediği bu kategorileri, daha sonra *birincilik, ikincilik ve üçüncülük* olarak adlandırır.⁶⁷ Bunlar alışılmadık isimlerdir; ancak Peirce, tümüyle yeni bir metafizik sistemi, en temelden kurmayı amaçlamakta, “*insanoğlunun sahip olduğu tecrübelerin tüm çeşitlerini anlamaya ve tanımlamaya*”⁶⁸ çalışmaktadır. Bu kategoriler, aynı zamanda, Peirce’ün göstergebilimsel kuramının da başlangıç noktasını oluşturmaktadır.⁶⁹

Birincilik, anlık bir his veya duyum, saf bir bilinç halidir. Saftır: bu durumda ne bir karşılaştırma, ne bir ilişki, ne nicel bir algı, ne de düşünüm söz konusudur. Kavranılmazdır: kavrama söz konusu olduğunda başka bir kategoriye geçilmiş olur, kavramak için karşılaştırmak, düşünmek, ilişki kurmak gerekir. Birinciliği açıklamak zordur: açıklama teşebbüsü, birinciliğin saflığını bozar.⁷⁰

Olguları araştırmanın üç yolundan biri olan Birinciler “saflık ve sadeliği” temsil ettiği gerçeğinin yanı sıra, anlaşılması en zor olanıdır. Birinciler demek, çözümlenmemiş, kaçınılmaz ve ani bir duygu; idraki kendinden başka hiçbir şeye dayanmayan, dosdoğru bir şey anlamındadır. Örneğin, birinciler... keskin bir acı, bir elektrik şoku, fiziksel bir sevinç titremesi, kırmızı ve siyahın duyumu, bir tren düdüğü, nüfuz etmiş bir koku, ya da akla baskı uygulayıcı ve onun bütün bilgisini zorlayıcı herhangi bir izlenimle desteklenmiştir... Kişi birincileri düşünemez.⁷¹

⁶⁵ Charles Sanders Peirce, “On a New List of Categories”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**. Ed.: James Hoopes (Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1867), s. 29.

⁶⁶ Charles Sanders Peirce, “What is a Sign?”, **The Essential Peirce – C. 2**, Ed.: The Peirce Edition Project (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1998/1894), s. 297-302. İnternet erişimi: **The Peirce Edition Project**, < <http://www.iupui.edu/~peirce/ep/ep2/ep2book/ch02/ch02.htm> > (11.9.05).

⁶⁷ Shook, **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, s. 32.

⁶⁸ **ibid.**, s. 31.

⁶⁹ **ibid.**, s. 34.

⁷⁰ Türer, **Charles S. Peirce’ün Pragmatik Felsefesi**, s. 107; Shook, **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, s. 32; Jay Zeman, “Peirce’s Theory of Signs”, **Perfusion of Signs**, ed. T. Sebeok (Bloomington: Indiana, 1977)’de yayımlanan makalenin web erişimi: <http://web.clas.ufl.edu/users/jzeman/peirces_theory_of_signs.htm> (19.11.05).

⁷¹ Gorleé, **Göstergebilim ve Çeviri Sorunu**, s. 39-40.

İkincilik, karşıtlıktır. İki şeyin birbirinden ayırt edilmesi, bir şeyin öteki olarak görülmesidir. İki birincilik arasında ayrılık, ilişki, etkileşim, bağlı olma ya da olmama gibi kavramları gündeme getirir. Somut bir deneyimdir.⁷²

Birinciler bölünmezlik ve bölünmez teklik (bütünlük) anlamına gelirken ikinciler “başkasallık”ın dinamik düşüncesini, iki yanlı bilinci, etki tepki deneyimini, uyaran ve tepkisini, değişime karşı değişimi ve direnişi kapsar. Vurma ve vurulma düşüncesi, fikir ayrılıklarının, dayanışmanın, kıyas ve mücadelenin öğelerini içerdikçe, doğru bir ikincidir. Birinci, bir gizli güç, bir olasılık, “sadece fark edilebilecek bir şey” olduğu zaman, ikinci, güç bir olgu “bir görüngü...belki gerçekten olmuş bir şey”dir. Peirce’e göre, “gerçek, zihnin ürettiğini başka bir şey olarak tanımaya zorlamakta ısrar edendir”. Bu yüzden çevremizdeki gerçekle ve deneyim kazanmış yöntemle, ikincilerle karşılaşırız. Olgusal dünyanın tüm bilgileri ve insan yaşamının pratik görünüşleri –kapıyı açmak, telefonla konuşmak gibi- ikincilerdir. İkinciler bir gayret gösterdiğimizde, bir karar verdiğimizde ya da bir bulguda; kendimizi zamana ve ortama alıştırdığımızda; ya da beklenmedik bir deneyimde ortaya çıkar. İkinciler, birincilerden her zaman için farklılıklar gösterir; dahası, ikinciler geçmiş ve ondan çıkardığımız dersler üzerine kurulmalıdır.⁷³

Üçüncülük ise, bir aracılıktır. Birinci ve ikinci arasında aracı bir kategoridir. Üçüncülük bir sonuç çıkarır: yasa, alışkanlık, devamlılık ve ilişkiselliktir. Bir müzik eserinin dinlenmesi sırasında her an, tek bir notanın birdenbire duyulması, birinciliktir; bu notaların neler olduğunun, diğerlerinden farkının anlaşılması ikincilik, bir ritim ve uyum içinde müzik eserinin bir bütün olarak düşünülmesi ise üçüncülüktür.⁷⁴

[Ü]çüncüler... süreklilik, genel ilkeler çerçevesinde duyum ve hareket kuralını içerir. Bu ilkeler mantıksal açıklamalar sağladıkça, bütün zihinsel faaliyetler üçüncülerdir. Üçüncüler karmaşa, belirsizlik ve şansa zıt olarak ve bunların dışında nizam, intizam ve düzenlilik yaratır. “Yaşam savaşı üçüncülere örnek verilebilir. Üçüncüler süreklilik ile ilgili oldukça, geleceği dönük ve ne olacağını önceden tahmin etmemizi ve ona göre tavırlarımızı ayarlamamızı sağlar. [S]adece zaman boyutunda sürdüğü için değil, bir ana indergenemediğinden, ani olmayan bir bilinç türüdür, çünkü bu zaman alır. Bir benzetme yapmak gerekirse bilinç, ani bilinçten, tıpkı müzikte bir notanın, normal ve uzatılarak okunması kadar farklılıklar gösterir. Bir anın bilinci bireysel gerçekliğinde ani bir belirmeye, belki de yöntemin bilincine

⁷² Türer, **Charles S. Peirce’ün Pragmatik Felsefesi**, s. 108.

⁷³ Gorlé, **Göstergebilim ve Çeviri Sorunu**, s. 40.

⁷⁴ Zeman, “Peirce’s Theory of Signs”.

kucak açabilir. İşte bu bilinç, hayatları birbirine bağlar. Bu da bireşimin (sentezin) bilincidir.⁷⁵

Kategoriler hakkında verilen bu örnekler, sadece daha iyi anlaşılabilmeleri içindir. Yoksa, saf halde, tek başlarına kategoriler zihinde bulunmaz. İnsan zihnindeki her şey, üç kategoriye de barındırır:

Gözlerimizi açar ve bir şeye bakarız. Eğer uyurgezer durumda değilsek, ne tür bir şeye baktığımız konusunda bir yargıya varırız ve bu yargı algı nesnesinin genel niteliği üzerine kurulmuş olur.⁷⁶

2.2. İlişkiler Üzerine Kurulu Dünya

Giambattista Vico'ya, *Scienza Novum*'da (1725), ilkel insanın cahil ve vahşi olmadığını, kendinde mevcut şiirsel bilgelikle dünyayı metaforlar, semboller ve söylenler vasıtasıyla anlamlandırıldığını söyleyen, ilerlemeci paradigmadan, dinsel ve yerleşmiş felsefi kabullerden apayrı bir bakış açısıydı. Vico'ya göre, o dönemin insanları, dünyayı kendi zihin yapılarına uygun bir şekilde algılamış ve yeniden yaratmışlardır. Vico'nun teklif ettiği yeni bilim, dünyayı şiirleştirme üzerinde çalışacaktır.⁷⁷

Beşerî kurumların doğasında, toplumsal yaşamda kullanılabilecek eşyanın tözünü tek bir şekilde kavrayan ve aynı nesnelere sanki farklı yönleri varmış gibi, bunları küçük farklılıklarla ifade eden, tüm milletler için ortak, zihinsel bir dil bulunmalıdır.⁷⁸

Vico'nun söylemek istediği açıktır: dünya bizden ayrı değildir. Bilakis, dünyayı kuran biziz. Vico sonrasındaki düşünsel gelişim de, aynı yöndedir. Artık dünyanın nesnel varlığından çok, insan algısının dünyayı kurması tartışılır olmuştur.

Dünya görüldüğünün aksine, somut nitelikleri açıkça ve tekillikleri içinde algılanabilen ve doğaları bu şekilde sınıflandırılabilen, bağımsız olarak varolan nesnelere oluşmaz. Nesneyi olduğu şekliyle algılamak mümkün değildir. Algılayıcıların algılama yöntemi, daima bir öndüşünce içerir ve bu, algılamayı önemli ölçüde etkiler. Bir anlamda

⁷⁵ Gorlé, **Göstergebilim ve Çeviri Sorunu**, s. 40-1.

⁷⁶ Peirce'ten aktaran: de Waal, **On Peirce**, s. 18.

⁷⁷ Terence Hawkes, **Structuralism and Semiotics** (Suffolk: Routledge, 1989), s. 13.

⁷⁸ Akt: **ibid.**, s. 15.

algılayıcı, algıladığı şeyi yaratmaktadır da. Gözlemlenebilecek tek şey vardır: algılayan ile algılanan arasındaki ve algılananlar arasındaki ilişki. Bu ilişki, önce algılayanca kurulur, sonra algılanır. Artık dünya, bir ilişkiler yumağı olarak görülür.⁷⁹

Dünya bu şekilde ele alındığında, algılama insan zihninde önceden varolan kalıplara, ya da yapısal özelliklere bağlı kılınmış olur. Esasında araştırılan, inceleme nesnesinin kendisi değil, bu nesne (dil, toplumsal bir pratik, vs.) içinde *nasıl* olup da anlamın yaratıldığı, zihnin *nasıl* çalıştığıdır.

Saussure'ün miras aldığı doğa düşüncesi, dünyanın kesin nesnel gözlem ve sınıflandırmaya uygun, birbirinden bağımsız nesnelere olduğu şeklindedir. Bunun dilbilimdeki karşılığı, dilin, sözcük denem ayrı birimlerin bir yığın gibi bir araya gelmesinden ibaret olduğudur.⁸⁰ Her bir sözcük, kendine iliştilmiş ayrı bir 'anlam'a sahiptir ve bunların tümü, gözlemlenebilir ve kaydedilebilir değişim yasalarına tabi artsüremli ya da tarihsel bir boyutta bulunur. Söz konusu düşünceye göre, dil göstergesi, nesne ile adı birleştirir. Ancak Saussure'e göre, dil göstergesi bir kavramla (nesneyle) işitimi imgesini⁸¹ birleştirmektedir.⁸²

Saussure'ün dilin incelenmesinde getirdiği devrimci yaklaşım, değişen doğa algısına uygun bir şekilde, tözcü görüşü, 'ilişkisel' görüş lehine reddetmesidir.⁸³

[Saussure'e göre] bir dil, karşılıklı bağıntılı değerler dizgesidir; dili çözümlemek, bir dil durumunu oluşturan değerler dizgesini sergilemektir. Söz edimlerinin ya da **parole**'ün salt bir kendilik olarak ses ya da gösterme işlevi yüklenmiş öğelerine

⁷⁹ **ibid.**, s. 17-8.

⁸⁰ **ibid.**, s. 19.

⁸¹ "İşitimi imgesi salt fiziksel nitelikli olan özdeksel ses değildir; sesin anlumsal izidir, duyularımızın tanıklığı yoluyla bizde oluşan tasarımıdır... Kendi diliyetimizi gözlemlediğimizde işitimi imgelerimizin anlumsal özelliği iyi ortaya çıkar. Dudaklarımızı da, dilimizi de kıpırdatmadan kendi kendimize konuşabilir, bir şiiri içimizden okuyabiliriz. Dildeki sözcükler bizim için işitimi imgeleri olduğundan bunları oluşturan "sesbirim"lerden söz etmekten kaçınmak gerekir." (Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 109-10.) Dolayısıyla, işitimi imgesini, telaffuz edilen bir sözcük olarak değil, sözcüğün zihnimizdeki tasarımı olarak düşünmek gerekir. İşitimi imgesi, sözcük telaffuz edilmeden önce zihnimizde mevcuttur.

⁸² Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 108-9.

⁸³ Hawkes, **Structuralism and Semiotics**, s. 19.

karşılık, **la langue** bir karşıtlıklar ya da değişiklikler dizgesidir. Çözümleyicinin görevi ise bu işlevsel değişikliklerin ne olduğunu bulmaktır.⁸⁴

Anlamın bir sistem (dil) içerisindeki öğelerin (sözcük/dil göstergesi) birbirleriyle olan ilişkisinden doğduğuna, aşağıda, Saussure'ün gösterge kavramını/dil göstergesini incelerken yeniden döneceğiz. Zira ilişkisellik, göstergenin ayrılmaz bir parçasıdır.

Peirce'e göre insan göstergelerle düşünür. Ancak ne göstergeler tek başlarına ele alınabilir ne de göstergebilim birbirlerinden ayrı varlıklar olarak göstergelerin incelenmesi şeklinde kabul edilebilir. Göstergebilim, esasında, *semiosis*'in bilimidir. *Semiosis*, gösterge, nesnesi ve yorumlayıcı (İng. *interpretant*) arasındaki bir süreçtir. Bu süreç, söz konusu üçlünün iki parçası arasındaki bir ilişkiye indirgenemez. Düşünme, karar verme, sonuç çıkarma, bir inanca ulaşma, *semiosis*'in, sürekli bir ilişkinin sonucudur.⁸⁵

2.3. Farkı farketmek

*“Dilde yalnız ayrılıklar vardır”*⁸⁶ diyen Saussure, söz konusu yapı-içi öğelerarası ilişkiyi karşıtlıklar düzleminde ele almaktadır: *“Sözcükte önemli olan sesin kendisi değildir, sözcüğü bütün öbür sözcüklerden ayırt etmemizi sağlayan ses ayrılıklarıdır. Çünkü anlamı taşıyan bu ayrılıklardır”*.⁸⁷

Eğer /ev/ sesini duyduğumuzda, *‘içerisinde yaşamak üzere oturuş yapı’* kavramını anlıyorsak ya da bu ses o kavrama gönderme yapabiliyorsa, bunun nedeni, diğer seslerden ayrı olmasıdır. /ev/in bu işlevi görebilmesini olanaklı kılan, /sev/den ya da /el/den ayrı olması, yani onlarla olan karşıtlığıdır. *“Birbirlerinden ayrı olma özelliklerini yitirmedikleri sınırlar içinde seslerin bireylerce istenilen biçimde söylenebilmesi bunu tanıtır”*.⁸⁸ Örneğin, Almanca'da *ch*, İngilizce'de *kh* ile gösterilen

⁸⁴ Culler, **Saussure**, s. 48.

⁸⁵ Gorlée, **Göstergebilim ve Çeviri Sorunu**, s. 61-2.

⁸⁶ Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 178.

⁸⁷ **ibid.**, s. 175.

⁸⁸ **ibid.**, s. 177.

ses Türk abecesinde yer almaz. Ancak pek çok kişi, *k* ya da *h* yerine bu sesi kullanabilir ve diğer seslerle karışmadığı sürece iletişimde herhangi bir sorun yaşanmaz.

Saussure'ün yaptığı dil (Fr. *langue*)–söz (Fr. *parole*) ayrımı, Greimas'ta, dil (Fr. *langage*)–doğal dil (Fr. *langue*) ve söylem (Fr. *parole*'un yerine Fr. *discours*) ayrımına dönüşür. *Langage*, “göstergebilimsel sistem ve/veya süreç”tir⁸⁹ ve Saussure'ün *langue* ile kastettiği anlamda kullanılır.⁹⁰ Greimas'ın bu bölümlenmesi, Hjelmslev'in geliştirdiği *glosematik*'in ürünüdür.⁹¹

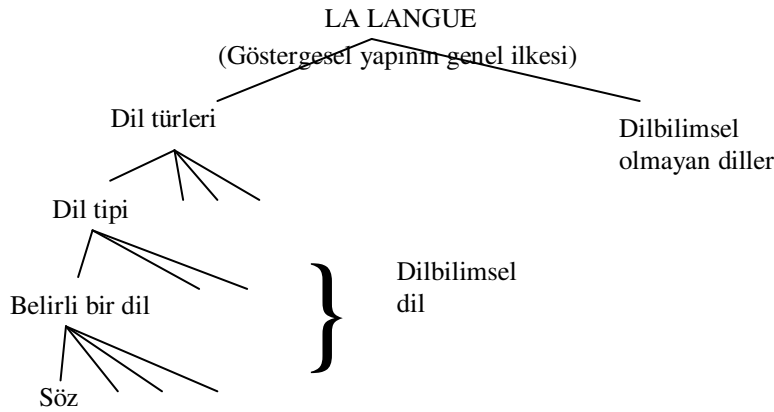
Zilvinas, Greimas'ın bağlı olduğu düşünsel gelenekleri anlatırken, Merleau-Ponty'ye özel bir önem atfeder. Merleau-Ponty'ye göre, insan sadece farklılıkları algılayabilir ve toplumsal dünyada yaşamakla ‘anlam’a mahkûmdur. Bu toplumsal dünya, özneye kendisini psikolojik olarak algıladığımız anlam etkileriyle gösterir.⁹²

Saussure'e göre dil, “bütün öğeleri dayanışık, birinin değeri yalnızca öbürlerinin de süremdeş varlığından doğan bir dizge”dir.⁹³ Aynı zamanda “dilde yalnız ayrılıklar

⁸⁹ Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 285.

⁹⁰ **ibid.**, s. 170.

⁹¹ Hjelmslev'in kabul ettiği dil hiyerarşisi şu şekildedir:

Bkz. Trabanat, “Louis Hjelmslev: Glossematics as General Semiotics”, s. 91.

⁹² Belianskas Zilvinas, “The Origin and Purpose of Algirdas Julien Greimas’ Structural Semiotics”, **National, Cultural and Ethnic Identities: Harmony beyond Conflict**, Ed.: J. Hroch, D. Hollan, G. F. McLean (Washington: Publications of the Council for Research in Values and Philosophy, 1998)’de yayımlanan makalenin internet erişimi: <http://www.crvp.org/book/Series04/IVA-9/chapter_xvi.htm> (09.12.2005).

⁹³ Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 171.

var”dır.⁹⁴ Anlam, dil içinde öğelerin diğer öğelerinden ayrılığında doğmakta ve bu da bu öğelerin dayanışık olmasına, yani varolmak için birbirlerinin aynı anda varolmalarına gereksinim duymalarına yol açmaktadır. İşte, Greimas’ın “*anlamlamanın temel yapısı*” dediği ilke, bir sistem (dil) içindeki öğelerin belli bir anlamı taşıyabilmesinin ancak bu sistem içerisindeki diğer öğelerle ayrılık ilişkisi içinde bulunmayı gerektirmesini de içerir. Yapısalcılığı diğer özelliklerinden çok daha fazla karakterize eden⁹⁵ bu ilkeyi Greimas, “*karşılıklı önvarsayma*” olarak isimlendirir.

Yapının tanımını “ilişkiler ağı” olarak kabul edersek, temel yapı hakkında fikir yürütmek için öncelikle basit bir ilişki olarak görülecek tek bir ilişkiyi dikkate almalıyız. Aynı tanım çerçevesinde, “dünyadaki nesnelere” kendiliklerinden bilinebilir olmadığını, bunun ancak belirleyicileri (ya da özellikleri) vasıtasıyla olabileceğini ve, ek olarak, bu belirleyicilerin ancak değerler (yani, bir başkasıyla ilişkisi) şeklinde tanınabileceğini iddia ederek, ilişkinin bu nitelikleri kurduğu sonucuna ulaşırız; bu nitelikler, nesnelere belirleyicisi olarak iş görürler ve onları bilinebilir kılarlar. Temel dediğimiz böyle bir ilişki, bununla birlikte, iki yönlüdür: değerler arasındaki “farklılık”ın esasını oluşturur; ancak farklılık da, anlama sahip olabilmek için, sadece, değerleri diğer değerler açısından konumlandırılan benzeşme dayanabilir. Bu şekilde yorumlandığında, temel yapıyı oluşturan ilişki dilin iki eksenini, dizimsel ve dizisel eksenlerini oluşturur.⁹⁶

Dilin bu şekilde algılanışı, anlamlama biliminin, göstergebilimin olanaklılığını doğurur.⁹⁷

3. GÖSTERGE

3.1. Yapısalcı Dilbilimde Dil Göstergesi

3.1.1. Dil

Dil üzerine yapılan araştırma etkinliğinin bilim adını alması isteniyorsa, öncelikle, bu bilimin konusunun açık bir şekilde belirlenmesi gerekir. Ne var ki, dil incelemeleri 19.

⁹⁴ *ibid.*, s. 178.

⁹⁵ Ronald Schleifer, **A. J. Greimas and the Nature of Meaning: Linguistics, Semiotics and Discourse Theory** (Londra & Sydney: Croom Helm, 1987), s. 9.

⁹⁶ Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 314.

⁹⁷ Ronald Schleifer, **A. J. Greimas and the Nature of Meaning**, s. 3.

yüzyılın sonlarına kadar belli dillerin tarihsel incelemesi ile sınırlı kalmıştır.⁹⁸ Bu inceleme yöntemlerini ve bu yöntemlere kaynaklık eden dil algısını reddeden Saussure, karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarının dilin bilimsel incelenmesine yaklaşma konusunda aşama kaydettiğini kabul etmekle birlikte, bu okulun gerçek bir dil bilimini kuramadığını, “[ç]ünkü incelediği konunun öz niteliğini ortaya koyma sorunuyla hiç ilgilenme[diğini]” söyler. “Oysa bu ilk işlemi gerçekleştirmeden bir bilim kendine özgü bir yöntem oluşturamaz”.⁹⁹

Dilin, dile ilişkin görünümünün dışında kendi başına incelenebilmesi¹⁰⁰, Saussure’le olanaklı olmuştur diyebiliriz. Saussure’ün dili, tarihsel gelişim, köken sorunu, ses değişimleri vb. konulardan ayrı, tüm bu görünümleri yaratan bir dizge olarak ele alması, kendinden sonraki dil yaklaşımlarını da belirlemiştir. Örneğin, standart bilimsel dil incelemesinin ismi dilbilim olurken, dilin tarihselliğiyle uğraşanlar, kendilerine ‘tarihsel’ dilbilimciler demek zorunda kalmışlardır.¹⁰¹

Dilin bir dizge olarak ele alınabilmesinin ilk koşulu, onun sözden ayrılmasıdır. Saussure öncesi dil araştırmalarının pek çoğu sözle ilgilidir. Dil ile söz (Fr. *langue - parole*) ayrılığı şu şekilde dile getirilir:

Dili sözden ayırmak demek: 1. Toplumsal olguyu bireysel olgudan; 2. Temel olguyu ikincil, az çok da rastlantısal nitelikli olgudan ayırmak demektir.

Dil konuşan kişinin bir işlevi değildir, bireyin edilgen bir biçimde belleğine aktardığı üründür. Hiç önceden tasarlama gerektirmez. Bilinçli düşünce yalnız sınıflandırıcı etkinlikte işe karışır.

Oysa, söz bireysel bir istenç ve anlak edimidir. Bu edimde: 1. Konuşan bireyin, kişisel düşüncesini anlatmak için dil düzgüsünü kullanmasını sağlayan birleşimleri;

⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Culler, **Saussure**, s. 56-74; Özcan Başkan, **Bildirişim** (İstanbul: Multilingual, 2003), s. 162-76; Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil**, 1. Cilt (Ankara: TDK, 2000), s. 16-22; G. Chauveau, J. Dubois ve M. Kail, “Ferdinand de Saussure Öncesi Dil Çalışmaları”, Çev.: Sema Rifat Güzelşen, **Dilbilim Seçkisi**, Yay. Haz.: Doğan Aksan (Ankara: TDK, 1982), s. 11-5; Özcan Başkan, **Lengüistik Metodu** (İstanbul: Multilingual, 2003), s. 21-65.

⁹⁹ Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 30.

¹⁰⁰ Kılıç, bunun kitabın hazırlanmasında esas alınan öğrenci notlarından hiç birinde bulunmadığını aktarıyor (Kılıç, “Saussure’ü Yeniden Okumak”, s. 66.). Ancak, belirttiğimiz gibi, bizi ilgilendiren, *Dersler*’in Saussure’ünün yarattığı etki.

¹⁰¹ Culler, **Saussure**, s. 83.

2. Bu birleşimleri dışa iletmesini sağlayan anlksal-fiziksel düzeneği birbirinden ayırmak gerekir.¹⁰²

Toplumsal olan dil, dilin bireysel görünümü olan sözden ayrılmakla, dilbilimin konusu da açıklık kazanmış olur. İnsanlar, iletişimde bulunmak için dili kullanırlar. Bu kullanım, sözü yaratır. Dilbilim, bireylerin tekil kullanımlarını değil, bu kullanımı gerçekleştirirken izledikleri uzlaşımın bütünü olarak dili inceleme konusu yapacaktır.

Dilin sözden ayrı olduğunu söylemek, bunların birbirinden tamamen bağımsız olması anlamına gelmez:

Sözün anlaşılabilmesi ve bütün sonuçlarını verebilmesi için dil zorunludur. Ama dilin yerleşebilmesi için de söz zorunludur. Tarihsel açıdan, söz olgusu her zaman daha önce ortaya çıkar... Demek ki dille söz arasında karşılıklı bağımlılık var. Dil, sözün hem aracı, hem de ürünü. Ne var ki, bütün bu söylenenler dille sözün birbirinden apayrı şeyler olmasını önlemez.¹⁰³

Saussure'ün bu bağlamda değil, ama başka bağlamlarda başvurduğu bir benzetmeyi, satranç örneğini, dil-söz ayrımı için de kullanabiliriz. Bir satranç oyunu, iki kişinin satranç oynamasıyla gerçekleşir. Ancak satrançtan bahsetmek ya da satrancı incelemek için iki kişinin satranç oynamasına mahkum değilizdir. “[O]yunun başlamasından önce de..., oyuncuların taşları her oynatışından sonra da” var olan, değişmez bir anlaşma, yani kurallar söz konusudur.¹⁰⁴ İşte dil incelemesinde de, uzlaşmaya dayalı bir dizge olarak dil ele alınır.

Ancak bu, dilin salt bir soyutlama olduğu şeklinde anlaşılmalıdır:

Dil de söz gibi somut niteliklidir. Bu da incelemeye büyük bir kolaylık sağlar. Dilsel göstergeler temelde anlksalsa da birer soyutlama değildir. Toplumun onayladığı ve tümü dili oluşturan birleştirmeler, özeği beyinde yer alan gerçekliklerdir. Üstelik, dil göstergelerini neredeyse elle tutabiliriz.¹⁰⁵

Dil-söz ayrımından çıkan bir sonuç, dilin toplumsallığı idi. Saussure'e göre dil, toplumsal bir olgudur. Sadece toplumsal olgu bir dil dizgesi yaratabilir. Aşağıda

¹⁰² Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 44.

¹⁰³ **ibid.**, s. 50.

¹⁰⁴ **ibid.**, s. 138.

¹⁰⁵ **ibid.**, s. 45.

üzerinde duracağımız üzere, dil göstergeleri nedensizdir. Dolayısıyla, toplumsal bir uzlaşma olmadan dilsel değerlerin yerleşebilmesi olanaksızdır.¹⁰⁶ “*Değeri yaratan yalnız toplumsal kullanım ve genel onaydır. Birey tek başına hiçbir değer yerleştiremez*”.¹⁰⁷

3.1.2. Eşsüremlî Dil İncelemesi: Yapı Olarak Dil

Dil göstergesinin özelliklerine geçmeden, Saussure dilbiliminin ayırıcı ve temel özelliğini oluşturan, kendinden sonraki dilbilim araştırmaları ile insana ve topluma yönelmiş incelemeleri yöntemsel açıdan etkileyecek dilin eşsüremlî incelenmesini görmemizde fayda var.

Eşsüremlî (senkronik) incelemenin karşısında artsüremlî (diyakronik) inceleme bulunur. Saussure’e göre, dil sadece tekil parçalar çerçevesinde ve artsüremlî bir şekilde incelenmemelidir; bu parçalar arasındaki ilişkiler de incelenmeli ve eşsüremlî bir şekilde ele alınmalıdır. Kısaca söylemek gerekirse, dilin tekleştirilmiş bir ‘alan’, onu şu an deneyimlediğimiz şekliyle kendine yeter bir sistem olarak incelenmesi gerektiğini söyler.¹⁰⁸

Eşsüremlî dilbilim, bir arada bulunan ve dizge oluşturan öğelerin, aynı toplumsal bilincin algıladığı mantıksal ve ruhbilimsel bağıntılarıyla uğraşacak, aynı toplumsal bilinç onları nasıl örtüyorsa o da öyle görecektir.

Artsüremlî dilbilim ise aynı toplumsal bilincin görmediği ve aralarında dizge oluşturmadan birbirinin yerini alan ardışık öğelerin bağıntılarını inceleyecektir.¹⁰⁹

Eşsüremlî incelemeye yaptığı vurguyla Saussure, ne artsüremlî incelemenin önemini ve yerini yadsır ne de dili anlamının tek yolunun eşsüremlî incelemeden geçtiğini savunur.¹¹⁰ Ancak artsüremlî (tarihsel) inceleme ile eşsüremlî incelemenin dili ele alış boyutları farklıdır. Tarihsel inceleme, dildeki değişimleri görmek ve açıklamak için işe yarar; oysa Saussure’ün klasik dilbilim araştırmalarından ayrıldığı en önemli nokta, dilin kendisi için ve kendisi olarak incelenmesidir. Tarihsel inceleme, dilin kendisi için

¹⁰⁶ *ibid.*, s. 38, 124.

¹⁰⁷ *ibid.*, s. 169.

¹⁰⁸ Hawkes, *Structuralism and Semiotics*, s. 20.

¹⁰⁹ Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, s. 152.

¹¹⁰ Bkz. Kıran, *Dilbilime Giriş*, s. 119.

ve kendisi olarak ele alınmasını olanaklı kılmaz. Oysa eşsüremlî inceleme, bir an için donmuş olduğu kabul edilen dili, toplumda yaşıyan biçimiyle, bir sistem olarak ele alır.

Bu yaklaşım, başta dile getirdiğimiz nesnenin doğası sorununda alınan tavırla yakından ilgilidir. Toplumsal bir olgu olarak dilin, dolayısıyla dil ürünlerinin incelenmesinde tarihsellik belirleyici bir nitelik olarak kabul edilmemiş, bir sistemi oluşturan unsurların incelenmesi olarak, eşsüremlî incelemeye asli nitelik verilmiştir. Eşsüremlî inceleme, nesnenin doğasının diğer nesnelere ilişkileri bağlamında anlaşılabilceği görüşünün zorunlu sonucudur. Bu inceleme yöntemi, sadece dille sınırlı kalmayacak, dil ürünlerinden her türlü toplumsal duruma, psikolojiye ve tarihe kadar genişleyecektir. Yapısalcı olarak kabul edilen diğer sosyal bilim araştırmaları da, inceleme konularını/nesnelarini eşsüremlî analize tabi tutacaklardır.

3.1.3. Gösteren ve Gösterilen

İletişim göstergeler aracılığıyla gerçekleşir. Ancak göstergenin sadece iletişimde yer aldığı düşünülmemelidir. Gösterge, iletişim dışı düzlemde de bulunur. Örneğin, duman ateşin göstergesidir ve doğal, istem dışı olan bu durumda belirti adını alır. Dil-dışı iletişim de dahil olmak üzere her türlü iletişim, göstergelerin sistemli kullanımına bağlıdır. Dil-dışı iletişime örnek olarak trafik işaretlerini verebiliriz. Trafik işaretleri, dolayısıyla göstergeler, belli bir mesajın iletilmesi işine yararlar.

Saussure, dil göstergesini tasarladığı göstergeler bilimi içinde ele alarak incelemiştir. *“Toplumsal bir dizge olan dil, ...göstergelerin kendi aralarında kurdukları ilişkilerden doğar”*.¹¹¹

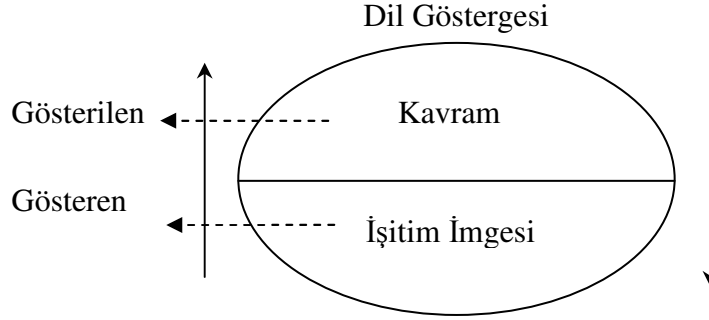
Dil göstergesi, iki öğeyi birleştirir: işitim imgesi ve kavram.¹¹² Gösterge'nin, günlük kullanımda çoğunlukla 'sözcük'e işaret etmesi nedeniyle, Saussure, dil göstergesi öğelerinin gösteren ve gösterilen olarak belirlenmesi gerektiğini söyler.¹¹³ Dolayısıyla, dil göstergesi, *“bir gösterenle bir gösterilenin birleşiminden oluşan iki yönlü bir*

¹¹¹ Rifat, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1**, 28.

¹¹² Saussure kavramı, bilinç olgularının karşılığı olarak kullanır. Bkz. Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 41.

¹¹³ **ibid.**, s. 111.

bütündür".¹¹⁴ Ağaç göstergesi, bir işitim imgesi olan /ağaç/ göstereni ile 'gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki' kavramını, yani gösterileni birleştirir.

Şekil 3. Saussure'e Göre Dil Göstergesi¹¹⁵

Şekil 3'teki oklar, anlamın oluşmasını gösterir. Anlam söz konusu olduğunda, kavramla işitim imgesini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Saussure, dili bir kağıda benzeterek, düşüncenin kağıdın bir yüzü, sesin ise diğer yüzü olduğunu söyler:

Kağıdın ön yüzünü kestiniz mi, ister istemez arka yüzünü de kesmiş olursunuz. Dilde de durum aynı: Ne ses düşünceden ayrılabilir, ne de düşünce sestem. Böyle bir ayırım ancak soyutlamayla gerçekleşebilir. Bunun sonucunda da salt ruhbilim ya da salt sesbilim alanına girilmiş olur.¹¹⁶

3.1.4. Göstergelerin İlişkisi Olarak Anlam

Gösterenle gösterilenin birleşmesi, başka bir deyişle anlam, tek başına hiçbir şey ifade etmez. Daha doğrusu, "*değerler olmasa anlam da olmaz*".¹¹⁷ Göstergelerin diğer göstergelerle, kavramların diğer kavramlarla belli bir sistem içinde kazandıkları değer, anlamı yaratır. Örneğin, İngilizce *sheep* ve Fransızca *mouton*, Türkçe 'koyun' ile aynı anlama gelebilir. Ancak bunlar farklı değerlere sahiptirler. Çünkü Fransızca'da, İngilizce'deki *sheep-mutton* ya da Türkçe'deki koyun-koyun eti ayrımı yoktur. Dolayısıyla, *moutton* ile *sheep* ve koyun ayrı değerlere sahiptir.

¹¹⁴ Vardar, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, s. 77.

¹¹⁵ Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 110 ve 171'deki şekillerin birleşimi.

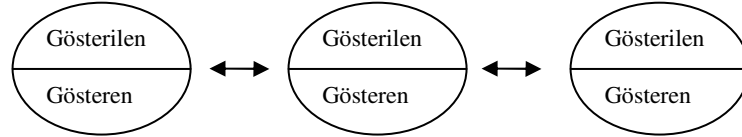
¹¹⁶ **ibid.**, s. 169.

¹¹⁷ **ibid.**, s. 175.

Bu ve bulunabilecek pek çok örnek, Saussure’e göre, “*önceden belirlenmiş kavramlar yerine dizgelerden doğan değerlerle karşı karşıya*” olduğumuzu gösterir:

Bunların kavramlara denkliğinden söz edildiğinde, kavramların yalnızca ayrımsal oldukları, içerikleriyle artılı biçimde tanımlanmayıp dizgenin öbür öğeleriyle kurdukları bağıntılar açısından eksili biçimde tanımlandıkları anlatılmak istenir. Bu öğelerin en şaşmaz özelliği öbürleri ne değilse o olmaktır.¹¹⁸

Bir kavram, ne olduğuyla değil ne olmadığıyla, yani, diğer kavramlardan ayrı olmasıyla anlam kazanır. Daha önce verdiğimiz gösteren gösterilen birleşimiyle anlamın oluşması, böylece, aşağıdaki duruma dönüşür:

Şekil 4. Anlamın Oluşumu ve Göstergelerin İlişkisi¹¹⁹

Şekil 4’teki oklar, Şekil 3’te olduğu gibi, yine anlamın oluşmasını göstermektedir. Göstergeler, birbirleriyle kurdukları ilişkilerle anlam kazanmaktadırlar.

3.1.5. Göstergenin Nedensizliği

Günlük dil kullanımımızda, gösteren-gösterilen ilişkisinin herhangi bir nedene dayanıp dayanmadığını düşünme ihtiyacı hissetmeyiz. Hatta, ikisi arasındaki ilişki öylesine doğal görünür ki, sorgulamayı gereksiz bile sayabiliriz. Ancak dilin niteliğine ilişkin yapılacak bir araştırmada, bu ilişkiyi açıkça ortaya koymak gerekmektedir. Bizi ‘ev’e /ev/, ‘ağaç’a /ağaç/ demeye zorlayan nedir? Bizden öncekilerin böyle davranmaları ve herkesin de öyle davranmasından başka bir neden bulunamaz. /ev/ yerine, pekala, /kev/ hatta /tümileter/ de diyebilirdik. Dolayısıyla, gösterenle gösterilen arasındaki ilişkinin

¹¹⁸ *ibid.*, s. 174.

¹¹⁹ *ibid.*, s. 171.

nedensiz olduğunu söylemek mümkündür.¹²⁰ Gösterenle gösterilen arasında doğal ya da mantıksal bir ilişki bulunmaz.¹²¹

Dilin toplumsal olduğuna ve toplum içerisindeki alışkanlıklara ve uzlaşımına bağlı olduğunu belirtmiştik. İşte göstergenin nedensizliği, dilin bu yönüne tamamlayıcı bir açıklama getirmektedir. Dilin kullanımını olanaklı kılan ve gösterenle gösterilen arasındaki ilişkiyi açıklayan tek şey, uzlaşımsallığıdır. Gösterenle gösterileni, uzlaşımından başka birbirine bağlayan bir şey yoktur.

Bununla birlikte, göstergenin nedensizliği ve dilin salt uzlaşımsallığı, bireyin konuşmasında keyfi davranabileceği anlamına gelmez. Dil toplumsaldır ve bireylerin dil üzerinde değişiklik yapabilmesi mümkün değildir.¹²² Olsa olsa, zamanın her şeyi bozduğu şeklindeki evrensel yasadan nasibini alan dilin değişmesinden, evrim geçirmesinden ya da bozulmasından söz edilebilir.¹²³

3.2. Peirce: Göstergebilimsel Zihin

3.2.1. Hakikatin Peşinde: Nasıl Biliriz?

Peirce'ün, kategoriler konusunda Kant'la, kendi deyimiyle zihinsel çalışmasının en zorlu iki yılına karşılık gelen bir dönemde hesaplaşmaya giriştiğini söylemiştik. Ancak Peirce sadece Kant'ı değil, döneminde geçerli olan bütün felsefî düşüncesini karşısına almıştır. Aslen bir doğa bilimcisi olan Peirce, 'hakikat'i nasıl bulabileceğini araştırırken, mantık, bilim ve bilgi felsefesinin temel sorunlarını ele alma ihtiyacı hissetmiştir. Düşünce sistemini, ulaştığı sonuçlar karşısında devamlı yeniden kurmaktan çekinmeyen Peirce'ün, nihayetinde, tutarlı bir sisteme ulaşamadığını söylemek mümkündür. Ancak yine de, Peirce'ün tasarısının ne kadarının gerçekleştiğini takdir edebilmek için, on

¹²⁰ **ibid.**, s. 111. Bu noktada akla ilk planda gelebilecek iki itirazı da ele alır Saussure: yansımalar ve ünlemler. Saussure'e göre, yansımalar da ünlemler de, dilden dile farklılık gösterirler. Sırf bu bile, bu göstergelerin nedensizliğini kanıtlamaya yeter.

¹²¹ Vardar, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, s. 80.

¹²² Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 116-20.

¹²³ **ibid.**, s. 120-5.

binlerce sayfa uzunluğundaki el yazmalarının edisyonunun tamamlanması gerekmektedir.

Peirce'ün kurmaya çalıştığı sistemin ayrıntıları çalışmamızın sınırları dışında kalmakla birlikte, göstergebilimsel modelinin anlaşılabilmesi için gerekli bazı noktalara değinmek zorundayız. Zira, Peirce'ün salt göstergebilimsel modeliyle ilgili bir açıklama, göstergelerin sınıflandırılmasından başka bir işe yaramayacaktır.¹²⁴

Kant'ın kategorileri yerine, doğru bir kategoriler kuramının kurulabilmesi için, Kant'ın mantığının düzeltilmesi gerekiyordu. Kant'ın çalışması, “*arı usun asıl sorunu*” dediği, “*a priori sentetik yargıların nasıl olanaklı*” olduğu üzerine kurulmuştu.¹²⁵ Oysa Peirce'e göre,

[b]undan önce gelmesi gereken soru, genel olarak sentetik yargıların ve yine daha genel bir biçimde, sentetik usavurmanın nasıl olanaklı olduğudur. Eğer bu genel sorunun cevabı verilebilirse, özel sorunun cevabı da nispeten kolaylaşacaktır. Felsefe kapısına vurulmuş olan kilit, işte budur.¹²⁶

Bu sorunun cevabını vermeye çalışan Peirce, önce nominalizm ve Kartezyanizme savaş açar. Peirce, Kartezyanizmin skolastik felsefeden dört temel konuda ayrıldığını söyler:

1. Kartezyanizm, felsefenin evrensel kuşkuyla başlaması gerektiğini öğretir; oysa skolastik düşünce, temelleri hiçbir zaman sorgulamamıştı.
2. Kesinliğin nihai sınanmasının bireysel bilinçte bulunacağını öğretir; oysa skolastik düşünce, alimlerin ve Katolik kilisesinin tanıklığına dayanmıştı.

¹²⁴ Nitekim, genel göstergebilim çalışmaları arasında Peirce'e ayrılan yer, sadece bu sınıflandırma ile sınırlı kalmaktadır. Oysa Peirce'ün göstergebilim kuramı, pragmatizmin temeli olmakla birlikte ancak bir parçasını oluşturur. Peirce'ün algılama ve akıl yürütmeye ilişkin düşünceleri dikkate alınmaksızın, sadece göstergebilimsel modeliyle verimli bir araştırma yapılamaz. Ransdell de, Peirce'e göstergebilim konusunda atıf yapıldığında ilk akla gelenin göstergelerin sınıflandırılması olmasından yakındır. Bkz. Joseph Ransdell, “Some Leading Ideas of Peirce's Semiotic”, *Semiotica*, C. 19, 1977, s. 158. İnternet Erişimi: **Arisbe: The Peirce Gateway**, <<http://members.door.net/arisbe/menu/library/aboutsp/ransdell/leading.htm>> , 1997 (20.12.2005) (orijinal metnin sayfalaması verilmiş şekilde).

¹²⁵ Kant, **Arı Usun Eleştirisi**, s. 44.

¹²⁶ Charles Sanders Peirce, “Grounds of Validity of the Laws of Logic: Further Consequences of Four Incapacities”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes, (Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1869), s. 110-1.

3. Ortaçağın çok biçimli uslamlaması yerini, çoğunlukla göze çarpmayan öncüllere dayanan tek bir çıkarsamaya bıraktı.

4. Skolastik düşünce, inanca ilişkin gizemlere sahipti, ancak tüm mahlukatı açıklama işine girişti. Buna karşın Kartezyenizmin sadece açıklamamakla kalmayıp, “Tanrı böyle yarattı” demenin bir açıklama kabul edilmesi dışında, mutlak surette açıklanamaz kıldığı pek çok durum vardır.¹²⁷

Peirce’e göre, modern felsefelerin tümü Kartezyen düşünceye dayanmaktadır, ancak modern bilim ve modern mantık, skolastik düşünceye dönmeyi zorunlu kılmayacak biçimde, farklı bir yerde durmaktadır.¹²⁸ Peirce, Kartezyen düşüncenin temel ilkelerine, (1) evrensel şüphenin sadece bir varsayım olduğunu, şüphe etmek için gerçek bir nedenimiz olmadan şüphe etmemize gerek olmadığını; (2) bireysel bilince değil, felsefecilerin oluşturduğu topluluğa güvenmemiz gerektiğini; (3) felsefi usavurmanın başarılı bilimsel metotları taklit etmesi gerektiğini; ve nihayet, (4) felsefenin hiçbir şeyi açıklanamaz şekilde bırakmaması gerektiğini söyleyerek karşı çıkar.¹²⁹

Peirce, Kartezyen ilkeleri destekler önermelere sahip olması nedeniyle, eleştiri oklarını nominalizme yöneltir. Nominalistlere göre düşüncelerimize

duyumlar neden olmaktadır ve bu duyumlara neden olan şey zihnin dışındadır. Duyumu doğrudan ve düşünceyi duyum aracılığıyla etkileyen, zihnin dışındaki bu şey, zihnin dışında olduğu için onu nasıl düşündüğümüzden bağımsızdır ve kısaca, gerçekliktir.¹³⁰

Kartezyen düşünceye ve nominalizme hakim olan düşünce, Peirce’e göre, insanın sezgi¹³¹ yoluyla bilgi edinebileceğidir. Peirce, sezginin olmadığını kanıtlamaya çalıştığı makalesinde, sezgiyi şu şekilde belirler:

¹²⁷ Charles Sanders Peirce, “Some Consequences of Four Incapacities”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes (Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1868), s. 55.

¹²⁸ Peirce, “Some Consequences of Four Incapacities”, s. 55.

¹²⁹ **ibid.**, s. 55-6.

¹³⁰ Charles Sanders Peirce, “Fraser’s The Works of Berkeley”, **Writings of Charles S. Peirce Volume 2: 1867-1871**, Ed.: Edward C. Moore vd. (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1984/1871). İnternet erişimi: <http://www.iupui.edu/~peirce/writings/v2/w2/w2_48/v2_48x.htm> (11.9.05).

¹³¹ Sezgi, “*usavurmanın tersine, bir bütünüün bir bakışta dolaysız kavranması; varlıkları bize kendilerinde olduğu gibi açan bilgi; dolaysız kavrama; bir anda yakalama; sezme, sezip keşfetme*” anlamına gelir

Bu yazı boyunca, sezgi terimi aynı nesneye ilişkin eski bir bilişle belirlenmemiş bir bilişe, dolayısıyla bilincin dışında bir şeye işaret etmek üzere kullanılacaktır... Sezgi burada, neredeyse “kendisi sonuç olmayan öncül” anlamındadır; ondan tek farkı, öncüller ve sonuçlar yargı iken, bir sezgi, tanımının ifade ettiği kapsamda, herhangi türden bir biliş olabilir.¹³²

Peirce’ün sezginin bir bilgi aracı olması konusundaki itirazları kısaca şöyledir:

1. İçdeney gücümüz yoktur, iç dünyaya ilişkin bilginin tümü dışsal olaylardan yapılan hipotetik usavurma ile çıkarılmaktadır.
2. Sezgi gücümüz yoktur, her biliş mantıksal olarak kendinden önceki bir biliş tarafından belirlenmektedir.
3. Göstergeler olmaksızın düşünme gücümüz yoktur.
4. Mutlak olarak bilinemeyene ilişkin bir düşüncemiz yoktur.¹³³

Darwin’in evrim kuramı, dönemin diğer düşünürleriyle birlikte Peirce’ü de önemli ölçüde etkilemiştir. Peirce, sadece biyolojik anlamda değil, cansızları da içine alacak şekilde tüm evreni içine alan bir evrim anlayışını yansıtmıştır.¹³⁴

(Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü** (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, Altıncı Baskı, thz.), s. 158.). Ancak Descartes ile Kant’ın terimi farklı kullandıklarına da işaret etmek gerekiyor. Descartesçi çizgi apaçık hakikatin bilgisinden, dolayısıyla ussal sezgiden bahsederken, Kant, ussal sezginin olanaksız olduğunu belirterek deneysel sezginin varlığını savunmuştur. Ona göre “sezgi, kişiliğimize özgü bir şeydir, bundan ötürü de tekil ve bireyseldir” (Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994), s. 366-7.). Kant’ın sezgiyi (Alm. *Anschauung*) bu şekilde kullanışı konusunda, Baykan’ın haklı ikazını dikkate almak gerekmektedir: “Bu kelime [*Anschauung*], bakmak, görmek mânasına geliyor. Kant, bu kelime ile algıyı kastetmesine rağmen İngilizceye “intuition”, Türkçeye de “görü” diye çeviriyorlar. Bu çeviriler karışıklığa yol açtığı için İngilizceye “perception” Türkçeye de “algı” diye çevirmek lâzım” (Fehmi Baykan, **Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar** (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), s. 173.). Peirce, göreceğimiz gibi sezgiyi, başka bir düşünce tarafından belirlenmemiş biliş olarak kabul edecektir.

¹³² Charles Sanders Peirce, “Questions Concerning Certain Faculties Claimed For Man”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes (Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1868), s. 35.

¹³³ Peirce, “Some Consequences of Four Incapacities”, s. 56-7.

¹³⁴ Nitekim Peirce’ün pragmatizmi, nihayetinde evrimci bir kozmoloji biçimine dönüşmektedir. Tümüyle Darwinci olmasa bile, evrim kuramının temel iddialarını Mill’in görüşleriyle birleştiren Peirce, evreni –ve dolayısıyla insanı ve insan düşüncelerini- evrimsel bir süreç içerisinde düşünmüştür. Bununla birlikte bu evrim deterministik bir karakterde değildir. Evrimsel kozmolojisini, şansçılık, daimilik ve sevgicilik ilkeleri ile açıklayan Peirce’e göre, “kâinatın nihaî kanunlarının kesinleştiği ve ahenge kavuştuğu uzak

Destekleyici bir çevrede karmaşık şeyler, yeni eylem alışkanlıkları kazanabilir ve karmaşıklığı daha yüksek seviyeler[in]e doğru ilerleyebilirler. Canlı ve cansız arasında mutlak bir fark yoktur. Ancak, davranışın alışkanlık şekillerini gösteren ve destekleyen, tedricî olarak artan bir yetenek farkı vardır. Canlı olmayan şeyler, kendi çabalarıyla alışkanlıklarını geliştirecek kadar karmaşık değildir. Eylem alışkanlıklarını ortaya koyacak, destekleyecek ve geliştirecek yetenek, tüm canlı şeylerin aslî bir özelliğidir. Alışkanlıkların devam ettirilmesi ve kontrolü, hayatta kalmanın tek yoludur... Alışkanlıklar, hayatı sürdürme amacını başarmak için çevreyi değiştirme yöntemleridir.¹³⁵

Peirce'e göre inanç, "*doğamıza ilişkin bir davranış kuralı, ya da kısaca bir alışkanlık kurur*"¹³⁶; düşünmenin yegane amacı ise, bir inanç üretmektir.¹³⁷ Nasıl düşündüğümüzün araştırılması, inançlarımızın ve alışkanlıklarımızın anlaşılması anlamına gelir.

Göstergelerle nasıl düşündüğümüzü aşağıda inceleyeceğiz. Ancak bundan önce, çok bilinen, bununla birlikte Peirce'ün hem ardılları hem de eleştirilenleri tarafından yanlış algılanmış, pragmatik ilke adı verilen ilkeye işaret etmemiz gerekiyor. Peirce'e göre bir şey hakkındaki bilgimiz, onun pratik sonuçlarına ilişkin bilgilerimizle eş değerdir. Başka bir ifadeyle, eğer pratik sonuçları hakkında bir düşüncemiz yoksa, o şeye ilişkin bir düşüncemiz de yok demektir.

Düşündüğümüz şeyin hangi etkilere –muhtemelen pratik sonuçlar olacaktır bu etkiler- sahip olacağını düşündüğümüze bir bakın. İşte, bu etkilere dair düşüncemiz, nesneye ilişkin düşüncemizin tamamını oluşturur.¹³⁸

3.2.2. Gerçeklik Nedir?

Peirce'ün Kartezyanizme ve nominalizme yönelttiği eleştirilerin, elbette ki, bir gerçeklik düşüncesiyle desteklenmesi gerekmektedir. Peirce gerçeklik hakkında

gelecekte kainatın gelişimi duracaktır" (Aktaran: Shook, **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, s. 68.). Peirce'ün evrimsel kozmoloji düşüncesi için bkz. **ibid.**, s. 63-8; Türer, **Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi**, s. 169-208; Christopher Hookway, **Peirce** (Londra ve New York: Routledge, 1992), s. 262-88.

¹³⁵ Shook, **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, s. 42.

¹³⁶ Charles Sanders Peirce, "How to Make Our Ideas Clear", **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes (Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1878), s. 166.

¹³⁷ **ibid.**, s. 166.

¹³⁸ **ibid.**, s. 169.

düşüncelerini, “*The Fixation of Belief*” ve “*How to Make our Ideas Clear*” başlıklı makalelerinde açıklığa kavuşturur. Peirce bu makalelerde, genel çıkarsama yasalarına karşılık gelecek “*rehberlik eden ilkeler*”i bulmaya çalışmaktadır.¹³⁹ Bu ilkelerden, yani mantığın önvarsayımlarından, biri, gerçeklik hipotezidir:

Nitelikleri, bizim onlar hakkındaki düşüncemizden tümüyle bağımsız Gerçek şeyler bulunmaktadır. Bu gerçeklikler duyularımızı düzenli yasalara göre etkilerler. Her ne kadar duyularımız nesnelere olan ilişkilerimiz kadar farklıysa da, algılama yasalarının avantajından yararlanarak, şeylerin gerçekten nasıl olduklarını usavurma yoluyla kavrayabiliriz. Eğer bir kişi, onun hakkında yeterli deneyim ve usavurmaya sahipse, tek bir doğru sonuca ulaşacaktır.¹⁴⁰

Peirce’e göre gerçeklik, tüm araştırmalar yapıldıktan sonra, bilimsel topluluğun kabul ettiği bilimsel teorilerin betimlediği şeydir. Bilimsel topluluk ise, sadece belli bir yerde, belli bir zamanda var olan insanları değil, evrenin her yerindeki, geçmiş ve gelecekteki, us sahibi bütün varlıkları içine alır.¹⁴¹

Gerçeklik, bilim adamlarının görüşleri olarak ele alındığında, akla ilk gelen soru, bilim adamlarının varsayımlarla çalıştıkları ve birbirleriyle anlaşamadıkları halde, gerçekliğe nasıl ulaşılacağıdır. Peirce, bilim adamları aynı şeyi araştırıyor olduklarına göre, doğru araştırma yöntemleri, aralarındaki bilgi alış verişi, insanlığın binlerce yılda oluşturduğu ve oluşturacağı birikimle, gerçekliğe ulaşılacağı konusunda büyük ümit taşımaktadır.

[Bilim adamları], ilk başta farklı sonuçlara ulaşabilirler, ancak her biri yöntemini ve işlemlerini mükemmelleştirdikçe, sonuçlar, tayin edilmiş bir merkeze doğru kararlılıkla hareket edecektir. Bu, tüm bilimsel araştırmalar için geçerlidir. Farklı zihinler en karşıt görüşlerle işe koyulurlar, ancak araştırmanın ilerlemesiyle, harici bir kuvvet onları tek ve aynı sonuca götürür. Bizi istediğimiz yere değil, önceden belirlenmiş bir hedefe götüren bu düşünce faaliyeti, kaderin işleyişine benzer. Bakış

¹³⁹ Peirce’ün, felsefi araştırmalar için, başarıya ulaşmış bilimsel yöntemleri tavsiye ettiğini belirtmiştik. Ancak bulmaya çalıştığı “rehberlik eden ilkeler”, bilim adamlarının, felsefecilerin ya da mantıkçıların sahip olduğu mantığa ilişkin değildir. Peirce, Ortaçağ felsefesinin *logica docens* ve *logica utens* ayrımını takip ederek, mantıkçıların incelikle geliştirdikleri mantık kuramı anlamında *logica docens*’in değil, sistemleştirilmemiş, bilim araştırmacısının sahip olduğu *logica utens*’in temelini araştırmaya koyulmuştur (Hookway, **Peirce**, s. 43.).

¹⁴⁰ Charles Sanders Peirce, “The Fixation of Belief”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes (Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1877), s. 156.

¹⁴¹ Shook, **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, s. 60-1.

açısının değiştirilmesi, incelenmek üzere başka olayların seçilmesi, hatta zihnin doğal sınırları bile, kişinin bu önceden takdir edilmiş görüşten kaçmasına imkan veremez. Bu büyük yasa, hakikat ve gerçeklik düşüncesinde vücut bulmuştur. Hakikatle kastettiğimiz, araştırmacıların nihai olarak üzerinde anlaşması mukadder olan bu görüştür. Bu görüş içerisinde temsil edilen nesne de gerçekliktir. İşte gerçekliği, bu şekilde açıklıyorum.¹⁴²

Nihayetinde gerçekliğe ve hakikate ulaşılabileceğinin bu şekilde belirlenmiş olması, içinde bulunduğumuz an için bir belirsizliğe neden olmaktadır. Bu düşüncelerden çıkan doğal sonuç, şu an için gerçekliğin bilinmiyor olduğudur. Peirce'e göre, "*bilim teorisinin anlamı, teorisinin ortaya koyabileceği tahminlerin toplam miktarıdır*".¹⁴³

Esasında Peirce bu görüşleriyle, 20. yy bilim felsefesini derinden etkileyecek iki ismi önelemektedir. Thomas Kuhn, bilimsel devrimlere ilişkin tespitleriyle, bilimsel anlamda doğrunun, bilim adamlarının belli bir dönemde kabul ettiği varsayımlarla belirlendiğini, bilimsel devrimlerin bu temel varsayımların değişmesiyle gerçekleştiğini söyleyerek¹⁴⁴, Peirce'ü desteklemektedir. Karl Popper ise, bilimsel teorilerin ulaştığı sonuçların hakikati temsil edemeyeceğini, bilimsel araştırma ile hakikate ancak yaklaşılabileceğini söylemektedir.¹⁴⁵ Ayrıca Popper'in yanlışlamacılık adını verdiği, bilimsel teorilerin bilimselliğinin ölçütü olarak öne sürdüğü düşünce de, Peirce etkisi taşımaktadır.¹⁴⁶

¹⁴² Peirce, "How to Make Our Ideas Clear", s. 177.

¹⁴³ Shook, **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, s. 59.

¹⁴⁴ Thomas S. Kuhn, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, İngilizce'den Çev.: Nilüfer Kuyaş (İstanbul : Alan Yayıncılık), 1982.

¹⁴⁵ Karl R. Popper, **Bilimsel Araştırmanın Mantığı**, Çev.: İlknur Aka ve İbrahim Turan (İstanbul: YKY, 1998).

¹⁴⁶ Shook, **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, s. 55; Mariano Artigas, "The Ethical Roots of Karl Popper's Epistemology", **University of Notre Dame – Jacques Maritain Centre, Thomistic Center**, <<http://www.nd.edu/Departments/Maritain/ti.htm>> (21.11.05).

3.2.3. Göstergelerle Düşünmek ve Üçlü Gösterge Modeli

Peirce'ün hakikat arayışı, anlamın, bildirişimin ve çıkarsamanın temelleriyle uğraşmasına neden olmuştur. Ransdell'in belirttiğine göre, Peirce'ün hayatı boyunca yazdıklarının yüzde doksanı doğrudan göstergebilimle ilgilidir.¹⁴⁷

Daha 12 ya da 13 yaşlarındayken, ağabeyimin odasında Whatley'in "Logic" isimli kitabını gördüm ve ağabeyime Mantığın ne olduğunu sordum. Aldığım basit yanıtlardan sonra, kendimi yere atarak kitaba gömüldüm. O zamandan beri, göstergebilimden başka hiçbir şey –matematik, etik, metafizik, yerçekimi, termodinamik, optik, kimya, karşılaştırmalı anatomi, astronomi, psikoloji, sesbilim, iktisat, bilim tarihi, vst, erkekler ve kadınlar, şarap, meteoroloji- çalışmıyorum.¹⁴⁸

Sezgiyi bir bilgi kaynağı olarak görmeyen Peirce'e göre, tüm düşüncelerimiz ancak göstergeler vasıtasıyla gerçekleşmektedir:

Bilinebilecek yegane düşünce, göstergeler içindeki düşüncedir. Fakat bilinemeyen bir düşünce, mevcut değildir. Dolayısıyla, tüm düşünce, zorunlu olarak göstergeler içinde olmak zorundadır.¹⁴⁹

Saussure'ün asıl ilgisi dil göstergesi ve dil aracılığıyla anlamın yaratılması iken, bilim adamı kimliğiyle hakikatin bilgisine nasıl ulaşabileceğini araştıran Peirce'ün yönelimleri birbirinden farklıdır. Ancak, anlamın göstergeler vasıtasıyla yaratıldığı konusunda hemfikirdirler. Peirce'ün göstergebilimi, Saussure'ün kurulacağını işaret ettiği ve dilbilimin üstünde gördüğü genel göstergebilimsel kurama karşılık gelmektedir. Her ne kadar dil Peirce'te de merkezi bir önem taşımaktaysa da, asıl mesele, insanın nasıl algıladığıdır. Bu noktada, yapısalcı dilbilimi göstergebilime taşıyacak olan Greimas'ın, Peirce'le benzer bir noktaya geldiğini söylemek mümkündür.

Saussure'ün gösterge modeli, bir işitimiş imgesi olarak gösteren ve kavram olarak gösterilenden oluşmaktaydı. Peirce'ün modeli ise üç parçadan oluşmaktadır.

¹⁴⁷ Ransdell, "Some Leading Ideas of Peirce's Semiotic", s. 158.

¹⁴⁸ **Charles S. Peirce's Letters to Lady Welby**, Ed.: Irwin C. Leib (New Haven: Whitlocks, 1953), s. 32'den aktaran: Ransdell, "Some Leading Ideas of Peirce's Semiotic", 159.

¹⁴⁹ Peirce, "Questions Concerning Certain Faculties Claimed For Man", s. 49.

Bir gösterge ya da *representamen*, bir kişi için, herhangi bir şeyin yerini, herhangi bir bakımdan ya da herhangi bir sıfatla tutan bir şeydir. Birine yöneliktir, yani, bu kişinin zihninde eşdeğerli gösterge ya da belki daha gelişmiş bir gösterge yaratır. Yarattığı bu göstergeyi ben birinci göstergenin yorumlayanı [İng. *interpretant*] olarak adlandırıyorum. Bu gösterge bir şeyin yerini tutar: nesnenin yerini. Söz konusu gösterge, bu nesnenin yerini, her bakımdan değil de, benim, kimi kez, *representamen*'in temeli diye adlandırdığım bir çeşit kavram'a iletme bakımından tutar. Buradaki, "Kavram" sözcüğünü, gündelik dilde yaygın olan, bir tür Platoncu anlamda ele almak gerekir.¹⁵⁰

Representamen, nesne ve yorumlayan arasındaki ilişkiye Peirce, '*semiosis*', gösterge süreci der. Bu, yorumsal bir süreçtir. Peirce'ün gösterge modelinde 'dur' anlamına gelen trafik lambası, bir kavşaktaki kırmızı ışıktan (*representamen*), duran araçlardan (nesne) ve kırmızı ışığın araçların durmaları gerektiğini işaret ettiği şeklindeki düşünceden (yorumlayan) oluşur.¹⁵¹

"Peirce için her şey yani algılanabilen, bilinen ya da hayal edilebilen her şey anlaşılabilir ve bir gösterge olabilir".¹⁵² Peirce'ün gösterge modelinde, Saussure'de görmediğimiz bir öge olan 'nesne' bulunmaktadır. Saussure, anlamı dilsel yapının içkin özelliği olarak kabul etmiştir. Dil, dünyaya/gerçekliğe gönderme yapmaz; bilakis, dünya/gerçeklik (daha doğrusu dünya hakkında düşüncelerimiz), dil tarafından yaratılmaktadır. Dolayısıyla, dilin dünyayla kurduğu ilişki ideolojiktir.¹⁵³ Ancak Peirce'ün gerçekçi felsefesi içerisinde, gösterge dünyaya gönderme yapmaktadır. *Representamen*, Saussure'ün gösterenine, yorumlayan ise gösterilenine benzer. Ancak yorumlayan, gösterilenden farklı olarak, tek başına başka bir göstergedir; 'kişinin zihninde yaratılmış eşdeğerli bir gösterge ya da belki daha gelişmiş bir gösterge'. Yorumlayan, Peirce'ün gösterge modelinin merkezini oluşturur. Zira, yorumlayan

¹⁵⁰ Peirce'ün gösterge konusunda çokça alıntılanan bu tanımının çevirisini, Mehmet Rifat'tan alıyorum (Rifat, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1**, s. 132. Rifat çeviriyi Fransızca çeviriden yapmış. İngilizce aslı için bkz. **The Commens Dictionary of Peirce's Terms – Peirce's Terminology in His Own Words**, "Sign", Ed.: Mats Bergman ve Sami Paavola, 2003 <<http://www.helsinki.fi/science/commens/terms/sign.html>> (10.02.2006).).

¹⁵¹ Daniel Chandler, **Semiotics** (Londra: Routledge, 2002), s. 33.

¹⁵² Gorleé, **Göstergebilim ve Çeviri Sorunu**, s. 51.

¹⁵³ 'İdeoloji'nin yapısalcı göstergebilim açısından tanımı için bkz. aşağıda "**İkinci Bölüm - 3.1. İdeoloji ve Dil**".

olmadıkça, göstergenin gösterge değeri yoktur. “Her yeni yorumla[y]an ilgili nesne hakkında daha fazla bilgi verecek, böylece sonsuz sayıda gerçekleştirilen yorumla[y]anlar zinciri, bizi gerçeğe biraz daha yaklaştıracaktır”.¹⁵⁴

Peirce’ün Saussure’den farklılaştığı önemli bir nokta, diyalojik düşünce anlayışıdır. Peirce, ‘*semiosis*’ten bir süreç olarak bahsederken, Saussure’de, eşsüremlî bir yapı vurgusu bulunmaktadır.¹⁵⁵ Peirce’ün felsefesinin temellerinden olan evrimci anlayış da dikkate alındığında, devamlı gelişen insan düşüncesi görüşünün, eşsüremlî yapı ya da sistemden, evrilen zihne öncelik tanıyacağı açıktır. Başka bir deyişle, Peirce’te, zihnin yapısı dinamiktir.

Göstergenin unsurları ya da görünüşleri de diyebileceğimiz bu üçlü modelde her bir unsur yine üçlüklere bölünür.

1. Representamen açısından:

Nitel gösterge (İng. *qualisign*): Bir niteliğin kendisinin gösterge olması; **Tekil gösterge** (İng. *sinsign*): Kendi gerçekliği gösterge olan gösterge; **Kural gösterge** (İng. *legisign*): Gösterge olması kural oluşundan kaynaklanan gösterge.

2. Nesne açısından:

İkon¹⁵⁶ (İng. *icon*): Gönderme yaptığı nesneyle benzerlik ilişkisi içinde olan gösterge; **Nişan**¹⁵⁷ (İng. *indice*): Gönderme yaptığı nesneyle doğrudan bir ilişki içinde olmamakla birlikte, onun varlığına işaret eden gösterge; **Simge** (İng. *symbol*): Gönderme yaptığı nesneyle ilişkisi, sadece o şekilde yorumlanıyor olmasından kaynaklanan gösterge. Ör. bayrak, doğal dildeki sözcükler.

¹⁵⁴ Gorleé, **Göstergebilim ve Çeviri Sorunu**, s. 59.

¹⁵⁵ Chandler, **Semiotics**, s. 34.

¹⁵⁶ Türkçe yazında İng. *icon* karşılığı olarak ‘görüntüsel gösterge’ kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım, ikonun tanımıyla birlikte ele alındığında, görüntüsel benzerlik olarak anlaşılmaya yol açmaktadır. Gerçekten de, ikonların çoğu buna uyarlar. Örneğin, bir portre, görüntüsel benzerliği nedeniyle nesnesine gönderme yapar. Ancak benzerlikten kasıt, zihinde benzer duyumun uyandırılmasıdır. Dolayısıyla, bir harita da ikoniktir. Bu nedenle terimi ikon olarak korumayı tercih ediyoruz.

¹⁵⁷ Rifat kavramı *belirti* olarak çevirmiş. Ancak bu çeviri İng. *symptom*’la karışıyor. Eski Türkçe’de yara izi anlamında kullanımını da dikkate alarak, *nişan* sözcüğünü tercih ediyoruz.

3. Yorumlayan açısından:

Tasavvur¹⁵⁸ (İng. *rheme*): Ne doğru ne de yanlış olan göstergelerdir, ör., tek tek ele alındıklarında sözcükler; **Kaziyye**¹⁵⁹ (İng. *dicent*): Bir önermeye çevrilebilme kapasitesi olan göstergedir; **Delil** (İng. *argument*): Ussal gerekliliği gösterilmesi gereken göstergedir.

¹⁵⁸ İng. *rheme*, İng. *term* ya da *concept* karşılığı olan eski bir sözcüktür. Rifat bu sözcüğü *sözcebirim* olarak çevirmiştir. Ancak, İng. *concept* sözcüğünün karşılığı olarak 'kavram'ın eski Türkçe'deki karşılığı *tasavvur*, *rheme*'in çağrışımlarına daha yakındır.

¹⁵⁹ İng. *dicent*, İng. *proposition* ya da *statement* karşılığı olan eski bir sözcüktür. Rifat sözcüğü *önerme* olarak çevirmektedir. Ancak tanım önermeyle de ilgili olduğu için, İng. *proposition* sözcüğünün karşılığı olarak 'önerme'nin eski Türkçe'deki karşılığı 'kaziyye'yi kullanıyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

ANLAMIN TEMELİNE YOLCULUK: DERİN YAPININ KEŞFİ

1. GÖRÜNENİN GÖSTERMEDİĞİ

1.1. Bilinç-dışı, Üst-yapı ve Yapısalcılık

Postmodernlerin savunduğu gibi modernlik gerçekten öldü ise, şüphesiz, sanık sandalyesine oturtulması gerekenlerden birisi Freud'dur. Freud'un suçu, insanın elinde kalan son kalesini, benliği, bilinenin dışında aramaktır. Artık insan, inançlarının, tutumlarının ve eylemlerinin kökenini aramak istediğinde, karanlıkta kalmış, iradenin dışında, görünenin arkasında/altında/dışında bir yerlere gitmek zorundadır. Modern dilbilimi kurmakla, yapısalcılığa ve yapısalcı göstergebilime esin veren Saussure de dili "öznenin bilinçli seçme ve benimseme erki dışında[ki]"¹⁶⁰ yapı olarak görmekle, 'öznenin ölümü'ne katkıda bulunmuştur.

Toplumsal normların içselleştirilmesiyle tanımlanan Ben'in yıkılması, Freud tarafından en aşırı sonuçlar çıkarılacak kadar ileri götürülür; Freud'un yapıtı modernlik ideolojisine karşı yürütülen en sistematik saldırıdır. Freud, edimciyle sistemin, teknik dünyanın akılcılığıyla kişisel ahlaklılığın birliğinin yerine, bireyle toplumsal alan arasındaki kopmayı yerleştirir.¹⁶¹

Freud'un bu suçta tek fail olduğunu söylemek zor. Kant'ın aklın sınırlarından bahsederek, varlığın hakiki bilgisine sahip olunamayacağı, bilginin bir anlamda kurmaca ve insana has olduğu şeklindeki devrimci görüşüne değinmiştik. Kantçı

¹⁶⁰ Serpil Sancar Üşür, **İdeolojinin Serüveni – Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme** (Ankara: İmge Kitabevi, 1997), s. 77.

¹⁶¹ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev.: Hülya Tufan (İstanbul: YKY, 2002), s. 138.

düşünce, önce Hegel'in ellerinde yeniden şekillenir; sonra bu yeni şekil de Marx'la baş aşağı çevrilir. Ulaşılan sonuç, din, kültür, hukuk, devlet gibi kurumların, üstyapıların¹⁶² altında yatan, belirleyici bir yapının, altyapının varlığıdır. Görünene güvensizlik devam etmektedir. Freud da, Marx da, adeta bir kazı yapmaktadırlar. Biri bireyin bilincini kazmaktadır, diğeri toplumun.

1970'lerde özellikle Fransa'da Marksist düşünürler arasında yaşanan tartışmalar, yapısalcılık ve Marksizmin bağdaştığı, hatta Marksizmin yapısalcılığın ilk biçimi olduğu şeklindeki iddialara sahne olmuştur.¹⁶³ Ne var ki, yapısalcılık, Althusser gibi Marksist bir kuramcıya da sahip olmasına rağmen¹⁶⁴, karşısında herkesten önce yine Marksistleri bulmuştur. Gerçekten de Marksizmin, tarihsel materyalizm, evrimci paradigma ve üretim tarzı ilişkileri üzerindeki vurgusuyla, eşsüremliliği önceleyen, evrimci paradigmaya soğuk bakan ve üretim tarzlarından çok mantıksal ilişkilerin varlığına gönderme yapan yapısalcılık ve yapısalcı göstergebilimle bağdaşması çok kolay değildir. Üstelik, Marksizm ekonomik indirgemecilikten kurtarılmaya çalışılırken, yapısalcılık bir başka indirgemecilik türü olarak görülmüştür.¹⁶⁵ Jameson, Fransız yapısalcılarının, *"Marksist geleneğin ortaya çıkardığı kuramsal sorunları artık görmezlikten gelemedikleri anlamında da olsa, bir Marksist kültürün kalıtları"*

¹⁶² Üstyapı kurumları, toplumsal bilinç, yani ideolojiye karşılık gelir. Bkz. aşağıda **"İkinci Bölüm – 3.1. İdeoloji ve Dil"**.

¹⁶³ Özellikle Maurice Godelier, yapısalcılık ve Marksizm arasında kurduğu yakınlıkla öne çıkan isimlerdendir. Bkz. Maurice Godelier, "Dialectical Logic and the Analysis of Structures", **International Journal of Sociology**, C. 2, N. 2-3, 1972, s. 241-80; Maurice Godelier, "Comment on the Concepts of Structure and Contradiction", **International Journal of Sociology**, C. 2, N. 2-3, 1972, s. 178-88.

Yapısalcılık ve Marksizm ilişkisi için bkz. Tom Bottomore, "Yapısalcılık", Çev.: Z. Aksu, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Ed.: T. Bottomore (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), s. 629-30.

¹⁶⁴ Daha önce de belirttiğimiz gibi, Marksist yapısalcılık ya da siyaset biliminde yapısalcılık başlıkları altında öncelikle incelenmesi gereken bir isim olarak Althusser'in görüşleri, çalışmamızın sınırları dışında kalmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları** (İstanbul: İthaki, 2003); Edith Kurzweil, **Age of Structuralism: Lévi-Strauss to Foucault** (New York: Columbia University Press, 1990), s. 35-56.

¹⁶⁵ Üşür, **İdeolojinin Serüveni**, s. 49 (*"Althusser'in ideoloji kuramı sonuçta yapısalcı-işlevselci örnekçesi nedeniyle çoğu zaman statik, indirgemeci ve genel kalmıştır."*).

olduğunu söyledikten sonra, ironiyle ekler: “Gerçekten de, Marx’ı onu devamlı bir başka şeye dönüştürüyor görünecek kadar iyi tanıyorlar”.¹⁶⁶

Yapısalcı göstergebilim, yapısalcılığın¹⁶⁷ temel kabullerini ve tasarısını miras almıştır. Yapısalcılık, tüm beşerî olguları inceleme nesnesi olarak gören bir inceleme yöntemidir.¹⁶⁸ Lévi-Strauss’la temsil edildiği 60’larda ve sonrasında, Batı dünyasında, özellikle de Kıta Avrupasında büyük tartışmalar yaratmış, gerek yapısalcılar gerekse eleştiricileri, yapısalcılık üzerine oldukça geniş bir literatür yaratmışlardır. 70’lerde artık modasının geçtiği düşünülmüş, yapısalcılıkla bağlantılı olan post-yapısalcılık ve yapısızlaştırmacılık temel tartışma gündemini oluşturmuştur. Ne var ki, post-yapısalcılık (belki de yeni-yapısalcılık demek daha doğru) ve yapısızlaştırmacılığın yapısalcılıkla kurdukları bağlar, yapısalcılığın son yıllarda yeniden teşrih masasına yatırılmasına neden olmuştur. J. Sturrock’ın, ilk baskısı, yapısalcılık tartışmaları açısından geç bir döneme geldiği söylenebilecek 1986’da yapılan *Structuralism* isimli yapıtının, 2003’de yeniden yayımına dair sunuş yazısında Rabaté, yapısalcılığın, post-

¹⁶⁶ Fredric Jameson, **Dil Hapishanesi – Yapısalcılığın ve Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü** (İstanbul: YKY, 2002), s. 102.

¹⁶⁷ Yapısalcılıktan kastımız, Saussure’ün öncülük ettiği yapısal dilbilimine dayanan dilbilimsel yönelim ve Lévi-Strauss’un bu yönelimin ilkelerini uygulayarak toplum bilimlerine taşıdığı, Fransız yapısalcılığı olarak da bilinen analiz yöntemidir. Saussure dilbiliminin temel kavramlarını yukarıda açıkladığımız için Lévi-Strauss’la devam ediyoruz.

¹⁶⁸ Yapısalcılığın bir yöntem mi yoksa kuram mı olduğu tartışması, özellikle Avrupa’da revaçta olduğu 60’lı yıllarda çokça yapılmıştır. Eğer kuramı, insanın diğer insanlarla, maddi ve maddi olmayan evrenle ilişkisini açıklamaya ve betimlemeye çalışan bir inançlar ve değerler sistemi –ki bu, dinleri, felsefi yaklaşımları ve bazen de siyasal ideolojileri kapsar; yöntemi de, herhangi bir inceleme konusunu düzenlemeye ve çalışmasını anlamaya yönelik olarak bu konu üzerinde yapılacak işlemleri betimleyen ve belirleyen kurallar dizisi olarak kabul edecek olursak, yapısalcılık, bir yöntemdir. Ancak ne saf bir yöntem, ne de saf bir kuram bulmak olasıdır. Yöntemler bazı kuramsal temelleri zorunlu olarak içermekte, kuramlar da bazı yöntemleri dayatabilmektedir. Bu açıdan, yapısalcılık da, tabii olarak, bazı kuramsal varsayımları içermektedir. Bkz. Michal Lane, “Introduction”, **Introduction to Structuralism**, Ed.: Michael Lane (New York: Basic Books, 1970), s. 13.

“[Y]apısalcılık bir yöntemdir, bir öğretisi değildir” diyen Piaget ekler: “...ancak öğretisel sonuçları çok olmuştur” (Jean Piaget, **Yapısalcılık**, İngilizce’den çev.: Ayşe Şirin Okyayuz Yener (İstanbul: Doruk Yayınları, 1999), s. 129.).

Yapısalcılığın bir yöntem olarak kalması gerektiği, dünya görüşü olmasının sakıncalı olduğu şeklindeki görüşler için bkz. Fatma Erkman, **Göstergebilime Giriş**, s. 58.

yapısalcılığın ve yapısızlaştırmacılığın kısa bir tarihini verdikten sonra yapısalcılığın henüz tükenmediğini söyleyerek şöyle devam eder:

Her yere yayılmış bu düşünce biçimi, sıklıkla, dilbilim cezbisiyle yanlış yönlendirilen bürokratik bilimciliğe indirgendi. İddia ediyorum, metinlere ve topluma (ve çoğu zaman metin olarak topluma) bu tarz yaklaşım 1970’lerde ölmüş değildir. Yapısalcılık, antropolojiden göstergebilime, felsefeye, psikanalize, dilbilime ve tarihe, farklı söylemleri birleştirerek daha geniş bir bağlamda yeniden ele alınmalı ve sunulmalıdır. Bunların hepsi birden ‘beşerî bilimler’ başlığı altına girerler ve esasında, Giambattista Vico’nun, Kartezyen hakikatlerin ve ilahi kesinliklerin karşısında, ‘beşerî sanat’ın bilimi olarak tanımladığı ‘Yeni Bilim’den bahsederken kafasında sahip olduğu yelpazeyi oluştururlar. Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş bir Yapısalcılık’ın, yapılara, kodlara ve sistemlere dinamizm ve diyalektik getirebilmesi umulur. Aynı zamanda, bilinçdışının oynadığı temel rolü kabullenirken, zihniyetlerin tarihini, anlama girilmiş tüm fenomenolojik etkileşimleri de dikkate almak zorundadır. Foucault’nun kurduğu ilk bağdan tövbe ettikten sonra tasdik ettiği gibi, yapıların bilinçdışında olduğunu bir kere kabul eder, bu yapıların, ailevî, dilsel, edebî, iktisadî ve epistemik sistemlere nasıl derin bir ussallık sağladığını bir an görürsek, işte o zaman, isteyelim ya da istemeyelim, hepimiz Yapısalcı oluveririz.¹⁶⁹

1.2. Toplumsal Bilinçdışı

1.2.1. Amerikan Dilbilim Çalışmaları

19. yüzyılda Avrupa dilbilim çalışmaları ile paralel bir çizgide yürüyen ve Hint-Avrupa dilleri üzerine yapılan karşılaştırmalı dil çalışmalarını da kapsayan Amerikan dil incelemeleri, Birinci Dünya Savaşı’yla birlikte Avrupa’yla olan ilişkinin kesilmesi sonucunda, kendine özgü bir yönelim gerçekleştirmiştir. Özellikle Amerikan yerli halkları üzerinde yapılan çalışmalarda, antropolog ve etnologlar nitelik olarak Hint-Avrupa dillerinden farklı dillerle karşılaşmışlardır. Bu dillerin yazılı olmaması da inceleme yöntemlerini değiştirmeyi gerektirmiştir; dolayısıyla alışılmış yöntemler, bu yeni dillerin incelenmesine uygulanamamıştır.¹⁷⁰ Antropolog ve etnolog Franz Boas’ın (1858-1942) ‘betimsel dilbilimi’ olarak anılan yöntemi, bu dillerin kayıt altına

¹⁶⁹ John Sturrock, **Structuralism** (Massachusetts: Blackwell, 2003), s. 16.

¹⁷⁰ Edward Sapir, “The Status of Linguistics as a Science”, **Landmarks of American Language & Linguistics**, Ed.: Frank Smolinski (Washington: United States Information Agency, 1988), s. 9.

alınmasını ve analiz edilmesini içermektedir. Boas'ın yaklaşımını temel alan çalışmalar, genel dilbilimsel kuramlardan çok, söz dağarcığının belirlenmesine yönelmiştir.¹⁷¹

Boas'dan sonra Amerikan dilbiliminde en etkili araştırmacı, Edward Sapir'dir (1884-1939). Germen ve Sami dilleri üzerine eğitim alan Sapir, Boas'ın etkisiyle Amerikan yerlilerinin dilleri ile kültürleri arasındaki ilişkiler üzerine incelemeler yapmıştır. Sapir'e göre;

...dil, toplumsal gerçekliğe rehberlik eder... Bir kültürün önemli yönlerini sadece gözlem yaparak ve bu yönleri önemli ve toplum açısından anlaşılabilir kılan dilsel sembolizmin rehberliği olmadan anlamaya çalışmak yanılgıdır. Bir gün, ilkel bir kültürü, o topluluğun dilinin yardımı olmadan anlamak^[172], tanıttığı medeniyete ait orijinal metinlerle başa çıkamayan bir tarihçinininki gibi, amatörce bir iş olarak görülecektir.¹⁷³

1921'de yayımlanan kitabı *The Language: An Introduction to the Study of Speech*'te, dillerin bir tür yapılandırıcı ilkeyle işlediğini; bu ilkenin, dili dışarıdan dinleyen yabancıya nesnel gözlemini zorlaştırdığını söyler.¹⁷⁴

Sapir, “[b]ir Yerliye, ‘kendi dilinin kalıbındaki noktalara’ uymayan sesbilimsel farklılıkları öğretmenin çok zor ya da imkansız olduğunu” görmüştür.¹⁷⁵ Hatta, bu yapının uyuşturucu bir etkisi vardır: sesbilgisel yapının tanımadığı sesler duyulmamaktadır.¹⁷⁶

Sapir'in bir dönem öğrencisi olan B.L. Whorf'un da ismiyle anılan ‘Sapir-Worf’ ya da ‘dilsel görecelik kuramı’, dilin bu yapılandırıcı etkisinden yola çıkarak, bir kültürün ya da bir topluluğun yaşam tarzının tamamen ya da kısmen dil tarafından biçimlendirildiğini savunur. Dahası, dil düşünce süreçlerini etkilemektedir; dili sadece deneyimin ifade edilmesi aracı olarak göremeyiz, deneyimi belirleyen bizzat dildir.

¹⁷¹ Hawkes, **Structuralism and Linguistics**, s. 29.

¹⁷² ‘Anlamak’ı “*to master*” fiilinin karşılığı olarak kullanıyorum. Bu sözcüğün *hakim olmak* ve *idare etmek* anlamlarını hatırlatmadan edemeyeceğim. Bir önceki tümcede kullanılan anlamak ise, “*to understand*” fiilinin karşılığıdır.

¹⁷³ Sapir, “The Status of Linguistics as a Science”, s. 10.

¹⁷⁴ Hawkes, **Structuralism and Linguistics**, s. 29.

¹⁷⁵ Aktaran: **ibid.**, s. 30.

¹⁷⁶ **ibid.**, s. 30.

Düşünceyi gramer şekillendirmektedir ve dilden dile, gramer değiştikçe, düşünceler de az ya da çok değişiklik göstermektedir.¹⁷⁷

Dilsel görecelik kuramına göre, nesnel, değişmez bir gerçeklik dünyası yoktur. “*Farklı toplumların içinde yaşadıkları dünyalar birbirinden ayrıdır; yoksa söz konusu olan değişik etiketler yapılandırılmış aynı dünya değildir*”. İnsanoğlu, ait olduğu toplumu ifade etme aracı haline gelmiş olan dilin mahkumudur. Her dil, dünyayı farklı şekillerde sınıflandırır ve belirli bir dili konuşan kişi, dünyayı yorumlamanın diğer olasılıklarını kaybetmiş olur.¹⁷⁸

Dilsel görecelik kuramında ifade edilen görecelik, elbette ki gerçekliğin göreceliği değildir. Doğanın kültürle uzlaşımı, dille yapılan bir şifre-çözümüdür. Verili bir dille dünyaya bakan insan, doğayı bu dile göre çözer. Belli bir kültürü anlamının yolu öncelikle dili anlamaktan geçer elbette, ancak bunun bir sonucu daha vardır: dil sembolik bir dizgedir, pek çok insan davranışı gibi. Örneğin, der Sapir, kapıyı çalmakla kapı açılmaz. Kapıyı çalmak, bir başkasının kapıyı benim için açmaya geleceğini işaret eder. Bu tip davranışları dil olarak adlandırmak mümkündür ve davranışlarımızın çoğu böyledir.¹⁷⁹ Böylece, kültürel davranışın bir dil gibi yapılandırıldığı da ifade edilmiş olur.

Amerikan yapısalcı dilbiliminde değinilmesi gereken önemli bir yazar da, Leonard Bloomfield'dır (1887-1949). Dilbilimi, pozitif bilimlerin metoduyla çalışan bir bilim yapma çabasında olan Bloomfield, dilbilimsel araştırmaların önem ve amacını şöyle ifade eder:

İnanıyorum ki, yakın bir zamanda –diyelim birkaç nesil içinde- dilbilim, bilimsel ilerlemenin temel alanlarından biri olacaktır ve bu alanda bilim, beşerî davranışın anlaşılması ve kontrol edilmesi yolunda büyük mesafe kat edecektir.¹⁸⁰

Fizik ve biyoloji alanlarında bilim bir süredir başarıyla çalışmakta ve bize muazzam bir kudret verdi. Antropoloji sahasında ise, bilim başarılı olamadı. Evrenimizde,

¹⁷⁷ Benjamin Lee Whorf, “Science and Linguistics”, **Landmarks of American Language & Linguistics**, Ed.: Frank Smolinski (Washington: United States Information Agency, 1988), s. 34.

¹⁷⁸ Sapir, “The Status of Linguistics as a Science”, s. 10-1.

¹⁷⁹ **ibid.**, s. 11. Aynı zamanda bkz. Rifat XX. **Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları-1**, s. 58.

¹⁸⁰ Leonard Bloomfield, “Linguistics as a Science”, **Studies in Philology**, C. 27, S. 4, 1930, s. 553.

hakkında bilimsel bir anlayışa sahip olmadığımız ve bilimsel olarak kontrolümüz altında bulunmayan tek faktör, insandır.¹⁸¹

Sapir'in düşünceler ve insan iradesi üzerinde durmasını bilimsel düşünceye karşıt gören Bloomfield, bu mentalist görüşü teleolojik düşüncenin uzantısı olarak görür; aynı, ilkel insanın, gök gürültüsünü çıkaran kişiyi aradığındaki gibi: “*Ne ruh, ne zihin, ne de bilinç; tek bir gerçek var*” der Bloomfield; “*insana kendi özgüllüğünü veren, kimyasal bir bireşim olan protoplazmadır. Eğer bugün insanı biyolojinin normal düzleminde açıklayamıyorsak, o da, biyolojik bir karmaşıktan, dilden dolayıdır*”.¹⁸²

1.2.2. Yapısal Antropoloji

Çalışmaları II. Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında görülmeye başlanan pek çok antropolog, Amerikan dilsel antropologlarının görüşlerini benimsemiş bulunuyordu.¹⁸³ Bunlardan birisi, Claude Lévi-Strauss¹⁸⁴, kültür ve dil bağlantısını, dilbilimsel modele

¹⁸¹ *ibid.*, s. 553-4.

¹⁸² *ibid.*, s. 555.

¹⁸³ Hawkes, *Structuralism and Linguistics*, s. 32.

¹⁸⁴ **Claude Lévi-Strauss (1908-)**: Brüksel’de doğan Lévi-Strauss, 1927-1932 yılları arasında Paris Üniversitesi’nde hukuk ve felsefe eğitimi alır. Hukuku sevemeyen Lévi-Strauss, *agrégation*’u felsefeden verir –ancak felsefeyi de sevdiği söylenemez. Bir süre lise felsefe öğretmenliği yaptıktan sonra, 1934-1937 arasında Brezilya’da, Sao Paulo Üniversitesi’nde sosyoloji dalında öğretim üyeliği yapar. 1939’a kadar bulunduğu Brezilya’da, ilk antropolojik çalışmalarını gerçekleştirir. 1939’da askerlik görevini yapmak için geldiği Fransa’dan, etnik kökeni nedeniyle maceralı bir kaçış yolculuğuyla ayrılır. New York’ta New School for Social Research’te ders verir ve kuramsal görüşlerini şekillendiren iki önemli isimle, kendisi gibi Avrupa’dan ayrılmak zorunda kalan Roman Jakobson ve Amerikan antropolog Franz Boas’la tanışır. 1946-1947’de, Fransa’nın Vaşington Büyükelçiliği’nde kültür atışesi olarak çalıştıktan sonra, 1948’te Paris’e döner. Paris Üniversitesi’nden, Fransız geleneğindeki iki tezle doktora derecesini alır. Bu tezlerden biri, kendi yapısalcılığının temel taşlarından biri olan Akrabalığın Temel Yapıları’dır. 1950’de, kendisinden önce Marcel Mauss’un yönettiği *l’École pratique des hautes études*’in beşinci kısmının başına getirilir. 1974’e kadar burada yöneticilik yapan Lévi-Strauss, 1959’da da Collège de France’ta toplumsal antropoloji alanında öğretim üyeliğine atanır. 1973’te Académie Française’ya seçilir ve aynı yıl, Erasmus ödülünü alır. Halen hayatta olan ve yazmaya devan eden Lévi-Strauss, bugüne kadar aldığı pek çok ödülün yanında, Mayıs 2005’te Uluslararası Katalanya Ödülü’nü almıştır.

Les structures élémentaires de la parenté, 1949 (Akrabalığın Temel Yapıları); *Race et Histoire*, 1985 (**İrk, Tarih ve Kültür**, Fransızca’dan çev.: H. Bayrı vd. (İstanbul: Metis, 1997)); *Anthropologie structurale*, I. Cilt 1958, II. Cilt 1973; *Mythologiques*, I. Cilt 1964, II. Cilt 1967, III. Cilt 1968, IV. Cilt 1971, V. Cilt; *La pensée sauvage*, 1962 (**Yaban Düşünce**, Fransızca’dan çev.: Tahsin Yücel (İstanbul: YKY, 2000)), önemli yapıtları arasındadır.

dayandırarak kültürü, dolayısıyla toplulukları, iletişim çerçevesinde incelemiştir. Lévi-Strauss, kimilerince sosyal bilimlerde yönetsel bir devrim yaratmış, kimilerince de muğlak ve nesnel olmayan, spekülâtif açıklamalar getirmiştir.¹⁸⁵

Lévi-Strauss'un elde ettiği sonuçlarla ulaştığı yargıların, Batı merkezli ilerlemeci düşünceyi eleştiren ve çağdaş Batı kültürünü en tepeye oturtan kültürler hiyerarşisini reddeden, ırkçılığa karşı çıkan yönleri dikkate değerdir. Lévi-Strauss'un bu sonuçlara ulaşması ise, yapısal dilbilimi antropolojiye uygulamasıyla gerçekleşmiştir.

Lévi-Strauss'un dilbilimle tanışması, zorunluluklar ve tesadüfler sonucudur. 1940'taki savaş ortamında kökeni nedeniyle Fransa'da kalamayacağını gören Lévi-Strauss, New York'a gider. Burada, kendisi gibi göçmen olan Roman Jakobson'la tanışır. Jakobson'la aynı üniversitede ders vermektedirler ve birbirlerinin derslerini takip ederler. Bu tanışmayla, Saussure ve Troubetskoy'un düşüncelerini öğrenme fırsatı bulan¹⁸⁶ Lévi-Strauss'a göre dilbilim, sosyal bilimler arasında gerçekten bilim olabilmiş, ampirik bir yöntem geliştirebilmiş ve analiz ettiği verinin doğasını anlayabilmiş yegâne bilimdir. Antropoloji ve dilbilim, elde ettikleri veriler vasıtasıyla birbirlerine yardımcı olmuşlarsa da, uzun süre kendi alanlarında birbirlerinden bağımsız bir şekilde çalışmışlar ve

¹⁸⁵ Lévi-Strauss eleştirileri, belki de, taraftarlarından daha büyük bir yazın oluşturmuştur. Yapısal dilbilimin eşsüremlî inceleme yöntemi, 1960'lar ortamında, özellikle de Fransa'da, Marksist araştırmacılar tarafından kabul edilebilir nitelikte değildi. Her ne kadar "*Marx'ın ancak kalın çizgilerle bir taslağını çizmekle kaldığı... üst-yapılar kuramına*" katkıda bulunmak istediğini belirtse de (**Yaban Düşünce**, s. 164), aşağıda da görülebileceği gibi, ulaştığı sonuçlar evrimci tarih anlayışına ters düşer. Türkçe yazında da genel olarak yapısalcılık, özelde Lévi-Strauss eleştirileri, Marksist eleştirilerdir. Eleştirilerin tümüne (Marksist olan, olmayan) ilişkin bir bibliyografya verme kaygımız olmamakla birlikte, bunların bir kısmını belirtmek yerinde olacak: Aziz Çalışlar, "Yapısalcılık: Status Quo İdeolojisi", **Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru**, Ed.: Atilla Birkiye (İstanbul: Varlık, 1984), s. 37-58; Georg Klaus, "Yapısalcılık", **Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru**, Ed. Atilla Birkiye (İstanbul: Varlık, 1984), s. 129-146; Ileana Bauer, "Yapısalcılık Tartışması Üzerine Düşünceler", **Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru**, Ed. Atilla Birkiye (İstanbul: Varlık, 1984), s. 147-154; Alex Callinicos, **Toplum Kuramı – Tarihsel Bir Bakış**, İngilizce'den Çev.: Yasemin Tezgiden (İstanbul: İletişim, 2004), s. 395-8; Afşar Timuçin, **Niçin Yapısalcılık Değil?** (İstanbul: Süreç Yayıncılık, 1984).

Ayrıca, antropoloji alanındaki önemini kabul etmekle birlikte, Leach Lévi-Strauss'un pek çok düşüncesini eleştirmektedir. Bu açıdan Leach'in Lévi-Strauss incelemesi, bir eleştiri olarak da okunabilir. Bkz. Edmund Leach, **Lévi-Strauss**, Çev.: Ayla Ortaç (İstanbul: AFA Yayınları, 1985).

¹⁸⁶ Tahsin Yücel, "Claude Lévi-Strauss ve Yaban Düşünce", **Yaban Düşünce**, Claude Lévi-Strauss (İstanbul: YKY, 2000), s. 13.

yöntemseller birliğe ulaşamamışlardır; ta ki, yapısalci dilbilime kadar. Lévi-Strauss'a göre yapısalci dilbilim, nükleer fiziğin fizikte oynadığı devrimci rolü, sosyal bilimlerde oynayacaktır.¹⁸⁷

Lévi-Strauss, yapısal dilbilimin kurucusu olarak tanıttığı Troubetskoy'un belirttiği yapısalci yöntemin temel ilkelerini, sosyal bilimler, dolayısıyla antropoloji için örnek gösterir. Troubetskoy'a göre yapısal dilbilim şu dört temel ilkeyle veya işleme ifade edilebilir: (1) bilinçli dilsel olguların incelenmesinden bilinçdışı alt-yapının incelenmesine geçiş; (2) unsurları bağımsız kendilikler olarak ele almamak, unsurlar arasındaki ilişkileri analizin temeli olarak kabul etmek; (3) sistem kavramıyla çalışmak; (4) ister tümevarımla isterse mantıksal tümdengelimle olsun, genel yasaları bulmayı amaçlamak.¹⁸⁸

Freud'un yaptığından hiç de farklı olmayarak Lévi-Strauss, toplumsal olayların, kültürel olguların altında yatan toplumsal bilinçdışının keşfine çıkmıştır¹⁸⁹: “...antropoloji toplumsal yaşamın bilinçdışı temellerini inceler”.¹⁹⁰ Tylor'ın, “insanoğlunun bir toplumun üyesi olarak edindiği, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk gelenek ve diğer istidat ve alışkanlıklardan oluşan karmaşık bütün” şeklindeki kültür tanımını alıntılaman Lévi-Strauss, bu edininin, herhangi ahlaksal temellendirmeye ya da rasyonel açıklamaya dayanmadığını belirtir. Günümüzde bile, sofrada adabı, toplumsal sıfatlar, giyim kuşama tarzı ve pek çok ahlaksal, siyasal ve dinî tutum, herkes tarafından rızayla sergilenmektedir. Geleneğe karşı çıkan elbette olur. Ancak bu ikincil sayılabilecek gelenekler de toplumda hemen aynı şekilde yer edinir.¹⁹¹

Toplumsal bilinçdışı, elbette ki insanın bilinçdışından ayrı değildir. Zihnin bilinçdışındaki faaliyeti, zihin içeriklerine belli formları dayatır ve bu formlar temelde tüm zihinler için aynıdır; eskil ya da çağcıl, ilkel ya da medenî fark etmez. Toplumsal

¹⁸⁷ Claude Lévi-Strauss, **Structural Anthropology**, Fransızca'dan İngilizce'ye Çev.: Claire Jacobson ve Brooke Grundfest Schoepf (New York ve Londra: Basic Books, 1963), s. 31-3.

¹⁸⁸ **ibid.**, s. 33.

¹⁸⁹ Leach, **Lévi-Strauss**, s. 59-60.

¹⁹⁰ Lévi-Strauss, **Structural Anthropology**, s. 18.

¹⁹¹ **ibid.**, s. 18-9.

kurum ve gelenekleri yorumlamak için geçerli ilkelere ulaşılmak isteniyorsa, her bir kurum ve geleneğin altında yatan bilinçdışı yapı ortaya çıkarılmalıdır.¹⁹²

1.2.2.1. Akrabalık İlişkileri

Antropolojik çalışmalar içerisinde, akrabalık ilişkilerinin çözümlenmesinin ve anlamlandırılmasının ayrı bir yeri bulunmaktadır. Zira, akrabalık ilişkilerinin tarihsel olarak incelenmesi, insanın ve toplumun doğası hakkında bazı yargılara ulaşmak için kullanılmıştır. Sosyolojik kuramların hemen hepsi, toplumu açıklarken ilkel (ya da ilk) toplumsal örgütlenmelere, yani aileye başvurmak zorunda kalmış; egemenliğin, dolayısıyla ideolojinin evrimi de, bu ilkel (ilk) örgütlenmelere, akrabalık ilişkilerine bakılarak açıklanmıştır. Örneğin, Engels'in, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde¹⁹³, tarihsel materyalizm çerçevesinde gösterdiği toplumsal ve düşünsel gelişim çizgisi, büyük ölçüde L. H. Morgan'ın *Eski Toplum*'daki¹⁹⁴, anasoylu aileden atasoylu aileye geçişi anlatan antropolojik iddialara dayanır.

Lévi-Strauss'a göre, antropologların, örneğin Morgan'ın, çalışmaları, akrabalık terimlerinin bir sistem olduğunu göstermiş ancak ya Morgan'da ve diğerlerinde görüldüğü gibi bu sistemin işlevi göz ardı edilmiş, ya da Radcliffe-Brown'da olduğu gibi terminolojik sistemin fiili tutumlar sistemine birebir karşılık geldiği düşünülmüştür. Lévi-Strauss, terminolojik sistem ile tutumlar sisteminin birbirinden ayrılmasının gerektiğini belirtir. Psikolojik ve toplumsal bir doğaya sahip tutumlar, terimlerin oluşturduğu sistemin yanında, bu terimleri sıfat olarak üzerlerinde taşıyan bireylerin diğer kişilerle ilişkilerinde kendilerini saygı ya da yakınlık, hak ya da yükümlülük sahibi olmak, destek olmak ya da düşmanlık göstermek gibi belirli davranışlarla bağlı hissettikleri bir sistem oluşturur. Bu sistem, grubun uyumunu ve dengesini sağlamaya

¹⁹² *ibid.*, s. 21.

¹⁹³ Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev.: Kenan Somer (Ankara: Sol Yayınları, 1998).

¹⁹⁴ Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum*, iki cilt., Çev. Ünsal Oskay (İstanbul: Payel Yayınevi, 1994).

yönelmiştir; ne ki, dilde olduğu gibi, sistemin işlevi bilinmekte ancak yapısı göz ardı edilmekte, incelenmemektedir.¹⁹⁵

Lévi-Strauss'un, kendisinden önceki, ya da yapısal dilbilimin yöntemini dikkate almayan antropolojik çalışmalara yönelttiği eleştirileri şu şekilde özetleyebiliriz¹⁹⁶:

- Akrabalık sistemi tüm toplumlarda kişiler arası ilişkileri düzenlemenin temel ve ilk aracı değildir. Akrabalık ilişkilerinin bu önemi taşıdığı toplumlarda dahi, her toplumda aynı rolü oynamaz.
- Dayı rolünün aile içerisindeki varlığı, anasoylu akrabalığın sonucu veya devamı gibi görülemez.
- Akrabalık terimleri, aile içi fiili tutumları birebir karşılamaz.
- Geleneksel antropolojinin yanılışı, geleneksel dilbilim gibi, ilişkiler üzerinde değil de, terimler üzerinde durmasıdır.

Lévi-Strauss, geride, geleneksel antropolojiyle açıklanmaya çalışıldığı takdirde yanıtlanmamış pek çok sorunun kaldığını söyleyerek, yapısal dilbilimin kullandığı yöntemin, akrabalık ilişkilerine, özellikle de, antropologların yakından ilgilendikleri ve büyük önem atfettikleri ilkel topluluklardaki 'dayı' sorununa uygulanmasının, konuyu nasıl aydınlatabileceğini göstermeye çalışır.¹⁹⁷

Lévi-Strauss'a göre, akrabalık ilişkileri söz konusu olduğunda, antropolog kendisini, biçimsel olarak yapısal dilbilimcininkine benzer bir durumda bulur:

Sesbirimler gibi akrabalık terimleri de anlam taşıyan parçalardır; sesbirimler gibi, onlar da ancak sisteme dahil olduklarında anlam kazanırlar. "Akrabalık sistemleri", "sesbirimsel sistemler" gibi, zihin tarafından, bilinçdışı düşünce düzleminde inşa edilirler. Nihayet, akrabalık örüntülerinin, evlilik kurallarının, belirli akrabalar arasında kurala bağlanmış benzer tutumların yeryüzüne dağılmış bölgelerde ve tamamen farklı toplumlarda yineleniyor oluşu, dilbilimde olduğu gibi akrabalık konusunda da, gözlenebilir olguların genel, fakat örtük yasaların işleyişinden

¹⁹⁵ Lévi-Strauss, **Structural Anthropology**, s. 37-8.

¹⁹⁶ **ibid.**, s. 38-9.

¹⁹⁷ **ibid.**, s. 39.

kaynaklandığına inanmaya götürür bizi. Dolayısıyla sorun şu şekilde ortaya konabilir: *Başka bir gerçeklik düzenine* ait olsalar da, akrabalık olguları dilbilimsel olgularla *aynı türdendir*. Antropolog, yapısal dilbilimde kullanılan yöntemle (içeriksel değilse bile) biçimsel olarak benzer bir yöntemi kullanarak, kendine ait bu bilimde dilbilimdeki gibi bir gelişme gösterebilir mi acaba?¹⁹⁸

Yapısal dilbilimin göstergelerarası ilişkileri bir sistem içerisinde inceleme ilkesine bağlı olarak Lévi-Strauss, akrabalık terimlerini ve fiili tutumları bir sistem olarak kabul eder ve bu sistemin unsurları arasındaki ilişkiyi araştırmaya girişir:

[D]ayıyı anlayabilmek için, onu bir sistem içindeki ilişki olarak görmeliyiz. Sistem ise, yapısının anlaşılabilmesi için bir bütün olarak ele alınmalı. Bu yapı, dört terime (erkek kardeş, kız kardeş, baba ve oğul) dayanır ve bu terimler, her iki nesil içinde daima bir olumlu bir de olumsuz ilişkinin yer aldığı iki çift karşılıklı karşıtlıkla birbirine bağlanmışlardır.¹⁹⁹

Lévi-Strauss'a göre bu yapı, varolabilecek en temel akrabalık biçimidir. Bu temel akrabalık biçimine niteliğini veren, ensest tabusunun evrensel varlığıdır. Yani, bir adam bir kadını, kendisine kızını veya kız kardeşini veren başka bir adamdan almalıdır. Dolayısıyla, dayının nasıl ortaya çıktığını açıklamaya ihtiyaç yoktur. Hatta ortaya çıkmadan söz edilemez – dayı zaten vardır. *“Esasında, dayının mevcudiyeti, yapının varolabilmesi için zorunlu önkoşuldur”*.²⁰⁰

Böylece, farklı toplumlarda farklı biçimlerde görülen akrabalık ilişkileri, dört terime dayanan bir sistem içerisindeki ilişkiler olarak genel bir yasayla açıklanmış olur. Yapısal dilbilimin eşzamanlı inceleme ilkesi, akrabalık ilişkilerinin tarihsel ya da artzamanlı açıklanmasının karşısına konmuş, tarihsel değişimler de, sistem içi ilişkiler bağlamında açıklanmıştır. Örneğin, Lévi-Strauss, Ortaçağdaki aile ilişkilerinin evrimini de bu kalıba uydurarak açıklar: Erkek kardeşin kız kardeş üzerindeki otoritesi artarken, evlenilecek olan kocanın otoritesi azalmaktadır. Buna koşut bir şekilde, baba ve oğul arasındaki bağ zayıflarken, dayı ve yeğen arasındaki bağ kuvvetlenecektir.²⁰¹

¹⁹⁸ *ibid.*, s. 34.

¹⁹⁹ *ibid.*, s. 46.

²⁰⁰ *ibid.*, s. 46.

²⁰¹ *ibid.*, s. 45.

Madem bu yapı akrabalık ilişkilerinin en temel biçimini yansıtmaktadır, niçin tüm toplumlarda akrabalık sistemi aynı öneme sahip değildir? Lévi-Strauss’a göre, “[a]krabalık sistemi bir dildir; fakat bu evrensel bir dil değildir ve toplumlar başka ifade ve eylem tarzlarını tercih edebilirler”.²⁰²

Lévi-Strauss’un önemle üzerinde durduğu ve evrimci antropolojiyle ters düştüğü bir başka nokta, ailenin kökeni olarak biyolojik ailenin (ebeveynler ile çocukların) kabul edilmesidir. Lévi-Strauss’a göre, “*akrabalığa sosyo-kültürel niteliğini veren doğadan kalanlar değil, onu doğadan farklılaştıran gerçekleşme tarzıdır. Akrabalık sistemi bireyler arasındaki nesnel soy ya da kanbağı bağlarında bulunmaz. Sadece insan bilincinde mevcuttur ve nedensiz bir temsil sistemidir, fiili bir durumun kendiliğinden gelişimi değil*”.²⁰³

1.2.2.2. Söylenler

İnsan zihninin hem bilinç hem de bilinçdışı düzeyinde yapılandırıcı bir mekanizmaya sahip olduğunu savunan Lévi-Strauss, Batılı toplumların zihinsel işlemleri kolaylaştırmak için soyut kategoriler ve matematiksel semboller üretirken, diğer toplumların da benzer usuller izlediğini ancak daha somut ve dolayısıyla metaforik kategorilere sahip olduğunu düşüncesindedir.²⁰⁴

‘İlkel’ toplumları atomistik ve işlevselci bir şekilde açıklamaya çalışan antropologlar, bu toplumların düşünce tarzlarına ve söylenlerin anlamlarına ilişkin yanlış çıkarımlarda bulunmuşlardır. Bir kabilenin ayıdan bir başka kabilenin ise kartaldan türediğini söylemek, bu iki kabile arasındaki ilişkinin, söz konusu iki tür hayvan arasındaki ilişkiye benzediğini söylemenin somut ve kısa yoludur sadece; yoksa bu insanların soyları hakkında sahip oldukları bir inanç değil.²⁰⁵

²⁰² *ibid.*, s. 47.

²⁰³ *ibid.*, s. 50.

²⁰⁴ Jonathan Culler, *Structuralist Poetics – Structuralism, Linguistics and the Study of Literature* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1975), s. 40.

²⁰⁵ Culler, *Structuralist Poetics*, s. 41.

Söylenler ve töremler, sık sık ileri sürüldüğü üzere, gerçeğe sırtını çevirmiş bir “uyduru işlevi”nin ürünü olmak şöyle dursun, belirli bir tipten buluşlara, yani duyulur dünyanın duyulur niteliklere göre düzenlenişinden ve kurgul açıdan kullanılmasından başlamak üzere, doğanın olanak verdiklerine tam olarak uyan (hiç kuşkusuz bugün de öyle kalan) gözlem ve düşünce biçimlerini, bir kalıntı biçiminde, çağımıza dek saklamış olmaları bakımından büyük değer taşırlar.²⁰⁶

Lévi-Strauss’un söylenlere yaklaşımındaki temel varsayımları şu şekilde özetlenebilir²⁰⁷:

1. Söylen bir dildir ve bu dilin anlaşılabilmesi ancak yapısının incelenmesiyle mümkün olabilir.
2. Gerçek anlam, ikili karşıtlıkların yapısalci dilbilimsel analiziyle elde edilebilir.
3. Söylensel düşünce, diyalektik ve Kartezyen mantığı takip eder.

Lévi-Strauss, düzensiz, darmadağın birimlerden oluşan söylenleri, düzenlenebilir bir duruma getirmeye çalışmıştır.²⁰⁸ Esasen yerliler üzerinde araştırma yapmakla birlikte, *The Structural Study of Myth*’te, Yunan mitolojisinden aldığı bir örneği model olarak kullanan Lévi-Strauss, Oidipus söylenini²⁰⁹, anlatı düzenini izleyen söylenbirimleri dikey, izleksel yakınlıkları nedeniyle aynı öbek içinde kabul edilebilecek olanları ise yatay olarak yazmak suretiyle tablolaştırır.²¹⁰ Birinci sütunla (fazla değer verilen akrabalık ilişkileri) ikinci sütun (değer verilmeyen akrabalık ilişkileri), üçüncü sütunla (insan yerliliğinin yadsınması) da dördüncü sütun (insan yerliliğinin sürmesi) birbirine karşıttır. Bu karşıtlıklar, aynı zamanda başka bir ilişkiyi daha gösterirler: “*birinci sütun ikincisi için neyse, dördüncü sütun da üçüncüsü için odur*”.²¹¹

Dört ciltlik devasa eseri *Mythologiques*, Lévi-Strauss’a göre “*bir çelişkiyi çözmek için mantıksal bir araç sağlamak*” işlevini gören söylenleri anlamak için yürüttüğü çabanın

²⁰⁶ Lévi-Strauss, **Yaban Düşünce**, s. 42.

²⁰⁷ Roy C. Calogeras, “Lévi-Strauss and Freud: Their “Structural” Approches to Myths”, **American Imago**, C. 30, S. 1, 1973, s. 58-9.

²⁰⁸ İ. Emre Işık, **Öznenin Dili – Dilbilim ve Yapısalcılık** (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000), s. 66.

²⁰⁹ Lévi-Strauss’un bu örneği seçimine ilişkin eleştiri için bkz. Jean-Pierre Vernant, **Eski Yunan’da Söylen ve Toplum** (Ankara: İmge Kitabevi, 1996), s. 238.

²¹⁰ Tablo için bkz. Lévi-Strauss, **Structural Anthropology**, s. 214; Yücel, **Yapısalcılık**, s. 72.

²¹¹ Vernant, **Eski Yunan’da Söylen ve Toplum**, s. 237.

sonucudur.²¹² Söylenlerin doğa/ekin, ölüm/yaşam, yer/gök gibi karşıtlıklar üzerine kurulmuş, belli bir mesajı farklı bir şekilde anlatan mantıksal yapılar olduğunu göstermekle, yerlilerin düşünsel kapasiteleri üzerindeki pek çok olumsuz yargıya da karşı durmuş olur.

Eğer yorumumuz doğru ise, tamamen farklı bir görüşe ulaşıyoruz –yani, söylensel düşüncenin mantık tarzı, modern biliminki kadar özenlidir, ve fark, düşünsel yöntemin niteliğinde değil, uygulandığı şeylerin doğasında yatar... Çelik baltayı taş baltadan üstün kılan, birincisinin daha iyi imal edilmiş olması değildir. İkisinin imalatı da aynı derecede iyidir, ama çelik taştan farklıdır. Aynı şekilde, söylende de, bilimdeki gibi mantıksal işlemlerin işlediğini ve insanoğlunun hep aynı şekilde iyi düşündüğünü gösterebiliriz.²¹³

Ve nihayet: “*Gerçekte, çocuk halklar yoktur; çocukluk ve ergenliklerinin günlüğünü tutmamış olanlar da dahil olmak üzere, tüm halklar yetişkindir*”.²¹⁴

2. ANLATI OLARAK HUKUK

2.1. Anlatıbilim ve Hukuk

İnsan, hikaye anlatmayı ve dinlemeyi seven bir varlık. Sevmese, masallar, kıssalar, söylenler, nesilden nesile aktarılır mıydı? Onca öykü, onca roman yazılır, okunur muydu?

Tzvetan Todorov’un *Grammaire du Décaméron*’da (1969) ilk kez kullandığı anlatıbilim (Fr. *narratologie*, İng. *narratology*) kavramı, kendisinden önce yapılan anlatı incelemelerini de kapsar şekilde, adı ister masal ister roman, ister film isterse çizgi roman olsun, tüm anlatıları inceleyen çalışmalar için kullanılır olmuştur.²¹⁵ Anlatı, en

²¹² Yücel, **Yapısalcılık**, s. 69; James Boon, “Claude Lévi-Strauss”, **Çağdaş Temel Kuramlar**, Ed.: Quentin Skinner, İngilizce’den Çev.: Ahmet Demirhan (İstanbul: Vadi Yayınları, 1991), s. 231.

²¹³ Lévi-Strauss, **Structural Anthropology**, s. 230.

²¹⁴ Lévi-Strauss, **İrk, Tarih ve Kültür**, s. 32.

²¹⁵ Gerald Prince, “Narratology”, **The Johns Hopkins Guide to Literary Theory and Criticism**, <http://www.pres.jhu.edu/books/hopkins_guide_to_literary_theory/narratology.html> (13.10.05).

kısa şekliyle, “*bir olayın yenedensunumu*”dur²¹⁶; anlatıbilim ise, tüm anlatılarda ortak olan özellikleri araştırır²¹⁷.

Sadece sanatsal değil, sanatsal niteliği olmayan ya da böyle bir amaç gütmeyen yenedensunumlar ya da temsiller de –ör. “*haber filmleri, tarih kayıtları ve yeryüzü tarihi üzerine yazılar*”- anlatı (metin) kavramı içerisinde değerlendirilerek anlatıbilimsel analize konu olabilmektedir. Aynı zamanda, anlatılar pek çok araçla yaratılabilmektedir: sözlü dil, görsel ve işitsel imgeler yanında, el kol hareketleri ve sahne oyunları.²¹⁸ Anlatıbilim adı altında olmasa bile, uzun süre edebî metinler üzerinde yapılan anlatı incelemeleri, değindiğimiz gibi, yakın zamanda edebiyat dışı temsilleri de kapsayacak derecede genişlemiştir.²¹⁹

Edebiyat kuramlarıyla yakından ilişkili olarak pek çok anlatı kuramı bulunmaktadır. Konunun bu boyutu çalışmamızın sınırları dışındadır. Hukuk göstergebilimi açısından ele alınması gereken, birisini başka bir altbaşlık açmadan burada kısaca inceleyeceğimiz, diğerini ise ayrıntılı olarak ele alacağımız iki konu bulunmaktadır. İlki, hukukun bir anlatı olarak ele alınmasını ve çözümlenmesini kabul eden yaklaşımlar; diğeri ise, Greimas’ın, anlatıbilim içerisinde de önemli bir yere sahip olan göstergebilimsel anlatı analizi çerçevesinde yaptığı hukuk söylemi²²⁰ analizi.

²¹⁶ Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, s. 53.

²¹⁷ Gerald Prince, “Narratology”.

²¹⁸ Onega ve Landa, **Anlatıbilime Giriş**, s. 12. Anlatıbilimin kapsamının bu şekilde belirlenmesi, anlatıbilimle göstergebilim arasında nasıl bir fark olduğu sorusunu akla getirebilir. Gerçekten de, Todorov ve ardılarının, yani yapısalcı anlatıbilimin, göstergebilimle pek çok ortak noktası bulunmaktadır. Ancak anlatıbilim, anlatılar üzerine yapılan incelemelerin genel ismidir ve göstergebilimsel anlatı analizini de imler. Bunun yanında, anlamın göstergelerin birbirleriyle olan ilişkisinden doğduğu şeklindeki göstergebilimsel önkabulle hiçbir ilgisi olmayan pek çok anlatıbilim yaklaşımı bulunmaktadır. Dahası, en kuşatıcı şekliyle göstergebilim, bir metin ya da anlatı göstergebilimi değil, genel göstergeler kuramıdır.

²¹⁹ Anlatı çalışmalarının tarihsel gelişimi için bkz. **ibid.**, s. 23-41.

²²⁰ Söylem (Fr. *discours*, İng. *discourse*), Foucault’nun yüklediği özel anlamla birlikte, postyapısalcı ve postmodern tartışmaların merkezine oturmuş bir kavramdır. Foucault’ya göre söylem, “*bir dil pratiğidir; ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçlerdir*” (Edibe Sözen, **Söylem** (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), s. 20.). “*Foucaultcu düşüncede söylem, hakikat, bilgi ve gücü düzenleyen moddur: Bilgi, söylemlerin içine kazılmıştır, onların dışında değildir; ideoloji kavramı da öznenin (yazarın ya da okuyucunun) teorik anlayışına kilitlenmiştir. Bilgi, güçte içkindir; eylemler ise birer strateji ve taktiktir*” (**ibid.**, s. 69.).

Anlatı kavramındaki anlam genişlemesi, esasında, örnek olarak saydığımız sanatsal ya da sanat dışı temsillerin de ötesine uzanmaktadır. Modern bilime yöneltilen Kuhn sonrası eleştiriler, postmodernlerin herkesin kendi hikayesini anlattığı iddiasına dönüşmüştür. Bilimin kendisi bizzat bir anlatı olduğu gibi, din ya da herhangi bir dünya görüşü de, ancak kendi yapısı içinde çözümlenebilecek anlatılar olarak ele alınır olmuştur.

Her ne kadar ağırlığı geçen yüzyılın başındaki kadar hissedilmese de, Amerikan hukuk düşüncesi üzerinde devamlı bir gölge gibi dolaşan Amerikan Hukuksal Gerçekçiliği'nin bıraktığı mirasla (ve elbette yargıç merkezli hukuk sisteminin ve jüri kurumunun varlığının da katkısıyla), Amerika'da hukukun ya da yasakoyucunun, yargıcın ve tarafların dile getirdiklerinin bir anlatı olarak ele alınması, 1980'lerin sonundan itibaren çokça tartışılan bir konu olmuştur. Elbette burada bahsedilen anlatı, anlatıbilim açısından anlatının anlamından biraz daha farklılık gösterebilmekte ve araştırmacıların tümünün görüşlerini yansıtmamaktaysa da, aşağıdakiler, 'anlatı olarak hukuk' (*law as narrative*) benzetmesinin temel önermelerini oluşturmaktadır:

1. İnsan algısı ve düşüncesi kaçınılmaz bir şekilde anlatıya dayanır.
2. Aynı olay hakkında, anlatıcılarının farklı çıkar ve deneyimlerini yansıtan, birbirleriyle yarışan farklı anlatılar dile getirilebilir.
3. Hukuksal tartışma ve karar verme, olayların ancak bir kısmının anlatı biçiminde dile getirilmesine dayanır.
4. Fakat bu seçicilik içerisinde hukuksal tartışma, yarışan anlatıları baskılamaktadır.

Söylemin farklı kullanımları ve söylem incelemeleri için ör. bkz. Ahmet Kocaman (ed.), **Söylem Üzerine** (Ankara: METU Press, 2003); Sözen, **Söylem**; Sara Mills, **Discourse** (Londra: Routledge, 1997); Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (Ed.), **Söylem ve İdeoloji** (İstanbul: Su Yayınları, 2003); Teun A. van Dijk, "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ed. ve Çev.: Mehmet Küçük (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları/Ark, 1999), s. 331-95.

Yapısalcı göstergebilimde ise, 'söylem', dilin dizimsel ekseninde bulunan göstergebilimsel olguların (ilişkiler, öğeler, işlemler vs.) oluşturduğu bütünlüktür (Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 81.). Greimas ve Courtés, söylemin 'metin'le eş anlamlı kullanılabilirliğine işaret ederken, 'metin' kavramının da, dilsel olduğu kadar dil dışı göstergebilimsel sistemler için kullanılabilirliğini, dolayısıyla, bir ritüelin ya da bale gösterisinin de bir metin ya da söylem olabileceğine dikkat çekmektedir (**ibid.**, s. 340.). Üretici yörüngede, göstergebilimsel ve anlatsal yapıların arkasından gelmektedir. Bkz. aşağıda "**İkinci Bölüm - 2.2.1. Anlamlama ve Söylem**".

5. Çoğunca baskılanan anlatılar, alt grupların bakış açılarını yansıtan anlatılar olmaktadır.
6. Hukuk söylemi, hukukun bazı hikayelere imtiyaz tanıdığını inkar etmektedir.
7. Hukuksal karar verme, kendisini, anlatının vurguladığı şekliyle, insan deneyiminin kendine has özelliklerinden soyut bir şekilde kuralları uygulamak suretiyle tarafsızlığa ulaşmış gibi göstermektedir.
8. Somut beşerî sonuçları ve hukuksal kararların anlamlarını gizlemek suretiyle kurallar, hukuku ahlaksal açıdan kayıtsız hale getirmektedir.
9. Kuralların otoritesi, kuralları karar verme yetkisine sahip bulunanların iradesine bağlayan ve bu karar verenlerin nasıl yetkili olduklarını açıklayan örtük anlatılara dayanır.
10. İster kurgusal olsun isterse olgusal, anlatıların hukuk bilimine dahil edilmesi, hukuku ahlaken geliştirebilir, tarafsız olduğu iddiasını yerle bir edebilir ve alt grupların çıkarlarını koruyabilir.²²¹

Binder ve Weiseberg'in tespit ettiği bu ortak noktalar daha çok, aşağıda, İdeoloji ve Hukuk başlığı altında ele alacağımız eleştirel hukukçuların görüşlerini yansıtmaktadır. Bu yaklaşımın dışında, hukuku anlatı çerçevesinde analizin farklı boyutları ve bu boyutlara karşılık gelen temel önermeleri bulunmaktadır. Yasalar/kurallar olarak hukukun anlatı olarak görülmesinin en önemli temel kabulü, hukukun beşerî bir olgu olduğudur. Edebî metinlerin çözümlenmesinden kaynaklandığını belirttiğimiz anlatıbilim, analiz yöntemlerini, hukuka uygulamakla, hukuku da beşerî bir kurum, iletişimsel bir olgu olarak görmektedir. Greimas'ın hukuk söylemi analizi de, bu temel kabulün bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine mahkeme kararları ve tarafların iddiaları, anlatılar olarak ele alınabilmektedir. Bu noktada, biçimsel anlatı analizinin işlevsiz kalabildiğini ve araştırmanın retorik ve ikna çizgisinde devam ettirilmesi gerektiği söylenebilir.

Anlatı kavramı, yorum konusunda merkezi bir öneme sahiptir. Anlatının bütünselliği, tutarlılığı ve gerçeklikle ilişkisi, yorumun yapılabilmesi için dikkate alınması zorunlu koşullar olarak görülmektedir.

²²¹ Guyora Binder ve Robert Weiseberg, **Literary Criticisms of Law** (Princeton: Princeton University Press, 2000), s. 201.

2.2. Greimas: Hukuk Söyleminin Analizi

Greimas, *Hukuk Söyleminin Göstergebilimsel Analizi*'nde²²², 24 Haziran 1966 tarihli Fransız Ticarî Şirketler Yasasını (*Loi n 66-537 du 24 juillet 1966 sur les sociétés commerciales*) bir anlatı olarak ele almış, metni, göstergebilimsel anlatı analizine tabi tutmuştur. Analiz, hukuk dilinin özelliklerini, hukukta anlamın nasıl yaratıldığını ve anlatsal öğelerin anlatı grameri çerçevesinde nasıl kurulduğunu içermektedir. Analizin daha iyi anlaşılabilmesi için, yapısalcı göstergebilimin anlamlamaya ve anlatı yapısına ilişkin yaklaşımını genel hatlarıyla aktarıyoruz. Hukukun derin yapısına ilişkin kısma ise, bir sonraki bölümde, Hukuk ve İdeoloji başlığı altında değineceğiz.

2.2.1. Anamlama ve Söylem

Yapısalcı dilbilimin dili, birbirleriyle olan bağıntılarıyla tanımlanan öğeler sistemi olarak kabul ettiğini belirtmiştik. Ancak, Jakobson ve Culler'ın da işaret ettiği gibi, yapısalcı dilbilimdeki daha önemli bir nokta, dilin değişik düzeylerden oluşması ve “[h]er düzeyde birbirleriyle karşıt olan ve daha yüksek düzeyde birimler oluşturmak üzere başka öğelerle birleşen birtakım öğeler[in]”²²³ bulunmasıdır.

Dilbilimsel analiz, doğal dillerdeki anlam oluşumunu incelerken, tümceyi temel alarak “dilsel göstergeler arasındaki bağıntıların oluşturduğu anlamlı bütünleri inceler; bu bütünlerin kuramsal olarak betimlenebilen en son aşaması da tümcedir”.²²⁴ Bu yaklaşıma göre anlam tümce içinde yaratılır/ortaya çıkar. Saussure'den miras alınan dilbilimsel anlam analizinde, tümcenin dizimsel ve dizisel yapısı, anlamı yaratır. Böylesi bir çalışma, salt dilbilimsel bir ilginin konusu olup, hukuka has özellikler ortaya çıkarmaz.

Tümcelerin tek tek sahip oldukları anlamın yanında, kabul edilmesi gereken başka bir olgu, tümcelerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan birleşimin bizzat kendisinin de yeni ve farklı bir anlama sahip olduğu/olabileceğidir. Bu anlamın yaratılması ise, doğal

²²² Greimas, “The Semiotic Analysis of Legal Discourse”.

²²³ Culler, **Saussure**, s. 52.

²²⁴ Mehmet Yalçın, “Çevirenin Önsözü”, **Göstergebilim**, Pierre Guiraud, Çev.: Mehmet Yalçın (Ankara: İmge Kitabevi, 1994), s. 11.

dildeki anlam yaratma süreci dışında/yanında, başka bir kodun anlam yaratma sürecine göre gerçekleşir.²²⁵ İki küçük örnek verelim: Edebî metinler, edebiyatla ilgisi olmayan pek çok insan için okunması zor metinlerdir. Anadili Türkçe olan, günlük hayatta ihtiyacı olan iletişimi anadiliyle zorlanmadan gerçekleştirebilen bir kişi için herhangi bir edebî metin sadece sıkıcı gelmekle kalmayıp, anlamsız bile olabilir; ya da metnin gönderme yaptığı pek çok konu, kullanılan sanatlarla anlamın zenginleştirilmesi, bu okuyucu için hiç ‘varolmayabilirler’. Bunun nedeni bu kişinin anadilini eksik ya da yanlış bilmesi değil, edebiyat bilgisine sahip olmamasıdır. Edebî metinlerde anlam yaratmanın farklı kuralları bulunmaktadır ve bu bilgiye sahip olmadan, metnin içindeki tüm anlamları bulmak mümkün değildir. Söz konusu olan, adeta, ikinci bir dildir: edebiyat dili. İkinci örneğimiz de, hukuk metinleriyle ilgili. Hukuk metinleri (yasal düzenlemeler, yargı kararları, öğreti), anadilinizle yazılmış olsa bile, eğer hukukçu değilseniz, size çok da anlamlı gelmeyebilir. Hukukçular arasında, en basit deyimleriyle, bir hukuk mantığına sahip olmak ve hukuk dilini bilmek gereğinden bahsedilmesinin nedeni budur. Buna yine, hukukun sistemli bir yapı olduğu ve bu sistemin özelliklerini bilmeden kısmî bilgisinin dahi eksik olacağını söylemek mümkündür. Bu iki örnekten de anlaşılacağı gibi, belli bir dile ait olsa bile, bu dil içinde farklı anlamlama sistemlerinin, Greimas’ın deyimleriyle, ikincil göstergesel sistemlerin kurulması olanaklıdır. Ancak göstergebilimsel analiz, bu ikincil anlamlama sistemlerinin doğal dilden farklılaşmasına ilişkin olarak işaret ettiğimiz noktalardan daha temel bir analiz yapmaktadır.

Hukuk söyleminin sahip olduğu ayrı kod hukuk dili olarak kabul edildiğinde, bu dilin, herhangi bir doğal dilde bulunan iki temel özelliğe²²⁶, yani kendine has bir sözlük ve gramere de sahip olduğu kabul edilmiş olur.²²⁷

Tümcelerin oluşturduğu birleşim ister bir öykü ya da roman, isterse doğal dillerin yarattığı ikincil bir göstergesel sistemin ürünü olan herhangi bir anlatı olsun, analiz, klasik dilbilimsel yaklaşımın getirdiği yöntemlerden farklı bir yöneme sahip olmak

²²⁵ Jackson, **Semiotics and Legal Theory**, s. 12.

²²⁶ Greimas, “The Semiotic Analysis of Legal Discourse”, s. 108.

²²⁷ Dikkat edilmesi gereken bir nokta, doğal dilden ayrı bir hukuk dilinin var olduğunu söylemek, hukuk dilinin doğal dille aynı seviyede apayrı bir dil olduğunu iddia etmek değildir.

zorundadır. Zaten buradaki anlam yapılanması da farklı bir temele oturur. Bu noktada göstergebilim, “*anlatılarda, metinlerde anlamların nasıl birbiriyle eklemlenerek üretildiğini araştıran, öncelikle de bu üretim sürecini ortaya koyabilecek bir kuramsal aygıt (düşünme örneği) geliştiren bir bilimsel tasarıdır*”.²²⁸

Greimas’ın, Saussure gibi, anlamı dilin (ya da yapının) dışında görmediğini hatırlatmakta fayda var. Greimas’a göre anlam, dile (yapıya) içkindir ve öğelerin ilişkilerinden ortaya çıkar.²²⁹ Göstergebilim de dili gösterge sistemlerinin bir türü, dilbilimi de göstergebilimin bir alt dalı olarak görerek, tüm gösterge sistemlerindeki ortak anlam yaratma sürecinin, anlamın nasıl yapılandığının peşine düşer. Bu noktada, yapısal dilbilimin öğeler arasındaki karşılığı temel alan analizi yetersiz kalır. Çünkü dilbilim, anlatım düzlemi ile ilgilenir; Greimas’ın ve dolayısıyla göstergebilimin asıl ilgisi ise içerik düzlemi üzerindedir.

Yapısalcı göstergebilimde her bir göstergebilimsel nesne, üretiliş tarzı uyarınca tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla bu sürece dahil olan bileşenlerin, en basitten en karmaşığa, en soyuttan en somuta doğru giden bir yörüngede birbirlerine bağlandıkları varsayılır. “*Kültürel nesnelere (yazınsal, sözlensel, görsel, vs) inşasına ulaşmada insan zihni, basit öğelerle yola çıkar ve bu yolda gah boyun eğmesi gereken sınırlamalarla gah gerçekleştirebileceği tercihlerle karşılaşarak karmaşık bir yörünge izler*”.²³⁰ Anamlı bütünlerin üretildiği basit-yalın yapılardan karmaşık yapılara uzanan bu yola, Greimas ve Courtés “*Üretici Yörünge*²³¹” ismini verirler. Üretici yörünge, söylemin

²²⁸ Mehmet Rifat, **Gösterge Eleştirisi** (İstanbul: Kaf Yayıncılık, 1999), s. 18.

²²⁹ Eagleton, “*kartvizitimize yapısalcı yazdırmak için, her imgenin anlamının bir başka imgeyle ilişkisinden ibaret olduğunu iddia etmeniz gerekir. İmgelerin “tözel” değil sadece “ilişkisel” bir anlamı vardır*” diyor (Eagleton, **Edebiyat Kuramı**, s. 123.).

²³⁰ Greimas, **On Meaning**, s. 48.

²³¹ ‘Yörünge’ olarak çevirdiğimiz sözcüğün Fransızca aslı ‘*parcours*’. Sözlük’ün İngilizce çevirmenleri, bu sözcük için ‘*trajectory*’ karşılığını kullanmışlar. Greimas ve Courtés’in bizim de alıntıladığımız ilgili tablosunun Türkçe çevirisinde Rifat (**Genel Göstergebilim Sorunları**, s. 7) ve Kıran (**Yazınsal Okuma Süreçleri**, s. 129), “Üretici Süreç” deyimini kullanmaktadır. Hem sözcüğün aslına sadık kalmak hem de yazarların ifadesini Türkçe’de daha iyi karşılamak için, tablonun diğer kısımlarında Rifat’ın ve Kıran’ın çevirisinden yararlanmakla birlikte, bu sözcüğü ‘yörünge’ olarak karşılıyoruz.

verili bir doğal dilde (ya da dilsel olmayan bir göstergesel sistemde) beliriminden önceki düzenlenişini yöneten yapıyı betimler.²³²

ÜRETİCİ YÖRÜNGE			
	sözdizimsel bileşen		anlamsal bileşen
Göstergebilimsel ve anlatsal ^[233] yapılar	derin düzey	TEMEL SÖZDİZİMİ	TEMEL ANLAM
	yüzeysel düzey	YÜZEYSEL ANLATI SÖZDİZİMİ	ANLATI ANLAM
Söylemsel yapılar	SÖYLEMSEL SÖZDİZİM Söylemselleşme Oyunculaşma Zamansallaşma Uzamsallaşma		SÖYLEMSEL ANLAM İzlekselleşme Betiselleşme

Şekil 5. Üretici Yörünge²³⁴

Göstergebilimsel ve anlatsal yapılar, Şekil 5'te görüldüğü gibi, derin ve yüzeysel olmak üzere iki düzeyden oluşmaktadır. Her düzey, sözdizimsel ve anlamsal alt-bileşene sahiptir. Temel sözdizimi, anlamlamanın temel yapısını göstermektedir:

Temel sözdizimi, temel anlambilimle birlikte, göstergebilimsel ve anlatsal gramerin derin düzeyini oluşturur. Söylem dediğimiz, dilsel olabileceği gibi dil-dışı da olabilen farklı göstergebilimsel sistemlere ait sözdizimsel organizasyonları anlaması ve bunların üretimini ve işleyişini açıklaması düşünülmektedir...

Bu sözdizimi taksonomik bir alt-bileşene (biçimsel dillerin abecesine karşılık gelen) ve işlemsel bir alt-bileşene (ya da sözdizimsel alt-bileşene) sahiptir. Sözdiziminin,

²³² Bkz. Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 132-4.

²³³ 'Göstergebilimsel ve anlatsal', Rifat ve Kıran tarafından '*semio-narrative*'in karşılı olarak kullanılmış. Bu çeviriyi, yukarıda yaptığımız açıklama çerçevesinde değerlendirmek gerek. Bkz. yukarıda dn. 6.

²³⁴ Bkz. Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 134.

anlamlamanın varlık ve işleyiş tarzını açıklamaya yönelik bu iki yönü basit bir örnekle canlandırılabilir: “çelişik” terimi iki terim arasındaki bir ilişkiyi ve diğerinin de görünümünü kanıtlayan bir terimin değillesmesini işaret eder.

Taksonomik örnekçe anlamın temel yapısını belirlemek için gerekli bilgikuramsal koşullara karşılık gelir. Aynı zamanda, nitel mantık (ya da işlem mantığı) çerçevesinde formüle edilir ve göstergebilimsel dörtgen biçiminde temsil edilir.^[235]

Temel sözdizimsel işlemlere dönüşümler denir ve iki tipi vardır: değilleme ve içerme. Değilleme çelişik terimleri üretmek için kullanılırken içerme karşıtlar ve altkarşıtlar eksenlerindeki terimleri bir araya getirmek için kullanılabilir. İlişkilerin daha önceden varolan şeması olarak taksonomik örnekçe, (anlamın üretilmesi ve/veya alınması) işlemlerinin yürütüldüğü alanın sınırlanmasını olanaklı kılar... Demek ki burada, göstergebilimsel sözdizimini mantıksal sözdiziminden ayıran nitelikle uğraşmaktayız...

Bu şekilde algılandığında temel sözdizimi sadece ilişkilerden yapılmıştır ve kavramsal ve mantıksaldır.²³⁶

Temel anlam bileşenine geçildiğinde, temel sözdizim bileşenindeki öğeler anlam yüklenmeye başlarlar. Temel anlam,

temel sözdizimiyle birlikte, söylemin üretici yörüngesinin başlangıç noktasına karşılık gelmesi ve soyut karaktere sahip olmasıyla betimlenir. Öğeleri anlamlamanın temel yapılarıdır: anlambilimsel kategoriler olarak formüle edilebilirler ve (bunlara mantıksal-anlambilimsel bir konum veren ve onları işlemsel hale getiren) göstergebilimsel dörtgen üzerinde eklemenebilirler.²³⁷

Artık söylem bir mikro-evreni yaratma kapasitesine ulaşmıştır.

Anlambilimsel evrenin iki şekilde –bireysel bir evren (bir ‘şahıs’) olarak ya da toplumsal bir evren (bir ‘kültür’) olarak- eklemenebileceği gerçeği yanında, bir hipotez olarak iki tip anlamsal tümelin varlığını dile getirmek mümkündür: yaşam ölüm karşıtlığı kategorisi ve doğa kültür karşıtlığı kategorisi.²³⁸

Ancak henüz özneler tarafından üstlenilmemiştir ve bu aşamaya kadar edimsiz kalacak değerler söz konusudur.²³⁹

²³⁵ Aynı zamanda bkz. Greimas, **On Meaning**, s. 49-53.

²³⁶ Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 331.

²³⁷ **ibid.**, s. 275.

²³⁸ **ibid.**, s. 276.

²³⁹ **ibid.**, s. 276; Greimas, **On Meaning**, s. 53-59. Rifat, **Genel Göstergebilim Sorunları**, s. 19.

Yüzeysel düzeyde, anlatı sözdiziminde, temel sözdiziminden anlatı sözdizimine geçiş kuralları yer alır. Bu kurallar, eyleysel örnekçe ve anlatı şeması ile belirlenmiştir. Anlatısal anlam bileşeninde ise artık edimsiz değerler bir özne ile kaynaşmıştır.²⁴⁰

Görüldüğü gibi, gerek temel gerekse anlatı sözdizimi, salt biçimsel mantıksal kural ve işlemlerden oluşmaktadır. Anlam bileşenlerinde ise, değer yüklenmesi ve özne ile kaynaşma söz konusudur. Söylem durumuna gelme, ancak bu aşamalardan sonradır.²⁴¹

2.2.2. Anlatı Grameri

Üretici yörüngenin yüzeysel düzeyi, anlatı grameri olarak bilinir. Anlatı grameri, Greimas'a göre, "*beşerî imgelemin düzenleniş biçimi*"dir ve içeriğin eklemelişinin, dilsel ya da dil-dışı içeriklerden de önce gelen, genel bir biçimidir.²⁴² Böylece Greimas, anlatı grameri örnekçesinin, hukuk söylemi için de kullanılabileceğini kabul etmiştir.

Anlatıyı "*olup biten bir şey*" olarak düşündüğümüz takdirde, anlatı, "*yeni bir durum yaratımı olarak değerlendirilen edim*" şeklinde tanımlanabilir.²⁴³ Greimas, basit anlatı örneği olarak, "*Adem bir elma yedi*" tümcesini vermektedir.²⁴⁴ Bu tümce, "*önceki durumdan (elmanın yenmesinden önceki durum) sonraki duruma, bir yapma ile geçiş*" olarak çözümlenebilir.²⁴⁵ Bu durum bizi, 'anlatı izlencesi' (Fr. *programme narratif*) kavramına getirir. Anlatı izlencesi, "*durum ve edim izindeki eyleyenin yaptıkları*

²⁴⁰ Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 332; Rifat, **Genel Göstergebilim Sorunları**, s. 19-23.

²⁴¹ Bu yörüngenin, somut ifade edilmenin, ör. metin olarak yazılmanın ya da sözlü anlatımın öncesindeki süreci betimlediği unutulmamalıdır.

²⁴² Greimas, "The Semiotic Analysis of Legal Discourse", s. 113.

²⁴³ Yücel, **Yapısalcılık**, s. 122.

²⁴⁴ Teknik ifadesiyle bu bir 'sözce'dir (Fr. *énoncé*). Anlatıdaki her tümce, tanımı itibarıyla, sözce olamaz. Ancak bir durum ve dönüşüm belirten tümceler sözce olarak ele alınır ve analize tabi tutulur (Rıza Filizok, "Yapısal Metin Analizi", **ege.edebiyat.org**, <<http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=69>> (07.09.2005)). Bunlardan birincisine, durum sözcesi, ikincisine ise edim ya da kipliksel sözce denir. Bu terimler için bkz. Yücel, **Yapısalcılık**, s. 121-2.

²⁴⁵ Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 203. Aynı zamanda bkz. Günay, **Göstergebilim Yazıları**, s. 64 (Courtés'den alıntılanarak).

işlevleri betimlemeye dayanır".²⁴⁶ İzlenenin merkezinde, eyleyenleri, eyleyenler arasındaki ilişkileri ve işlevleri biçimselleştiren eyleyensel örnekçe yer almaktadır.

2.2.3. Eyleyensel Örnekçe

Anlatı gramerini oluşturan en küçük birimler, eyleyenler ve işlevlerdir. Bunların tümcedeki karşılıkları ise, sırasıyla, sözdizimsel öğeler olan isimler ve yüklemelerdir.²⁴⁷

Sözdizimsel öğeler, tümce boyutundaki dilbilimsel biçimlere karşılık gelen, fonolojik ve morfolojik olarak üretilmiş ifadenin kendileriyle düzenlendiği öğelerdir. Tümce ötesi anlatı biçimlerine ait olan başka bir grup öğe ise eyleyenlerdir (Fr. *actants*). Bunlar, göstergebilimsel ve anlambilimsel şekilde üretilmiş içeriğin düzenlenmesini sağlarlar. Eyleyen, "bir eylemi/edimi gerçekleştiren ya da yüklenen"dir.²⁴⁸

Greimas'ın eyleyenler örnekçesi, Rus halkbilimci Vladimir Propp'un (1985-1970) *Masalın Biçimbilimi*'ne²⁴⁹ ve Lévi-Strauss'un '*Structure and Form: Reflections on a Work by Vladimir Propp*' [Yapı ve Biçim: Vladimir Propp'un bir Eseri üzerine Düşünceler] başlıklı eleştirisine dayanır.²⁵⁰

Propp, *Masalın Biçimbilimi*'nde, Rus halk masallarında otuz bir işlev bulunduğunu ve kişilerin de bu işlevlere göre, yedi eylem alanıyla tanımlandığını savunmuştur.²⁵¹ Greimas, ise, Propp'un kişilerini yeniden gruplayarak üç eyleyensel kategorinin bulunduğunu ileri sürer: Özne/Nesne, Gönderici/Alıcı, Yardım eden/Karşı çıkan. Söz konusu otuz bir işlev de, üç işlev kategorisine ayrılır: İletişim, isteyim ve güç.

Eyleyensel örnekçenin ne anlama geldiğini görebilmek için, Propp'un çalışmasının halk masallarını konu edindiğini ve Greimas'ın ilk analizlerinin edebî metinler olduğunu dikkate almamız gerekmektedir. Analiz edilen bu metinlerde, belli bir olay örgüsü

²⁴⁶ Günay, *Göstergebilim Yazıları*, s. 64.

²⁴⁷ Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, s. 57.

²⁴⁸ Greimas ve Courtés, *An Analytical Dictionary*, s. 5.

²⁴⁹ Vladimir Propp, *Masalın Biçimbilimi*, Fransızca'dan çevirenler: Mehmet Rifat-Sema Rifat (İstanbul: Om, 2001/1928).

²⁵⁰ Schleifer, *A. J. Greimas and the Nature of Meaning*, s. 88.

²⁵¹ Yücel, *Yapısalcılık*, s. 119.

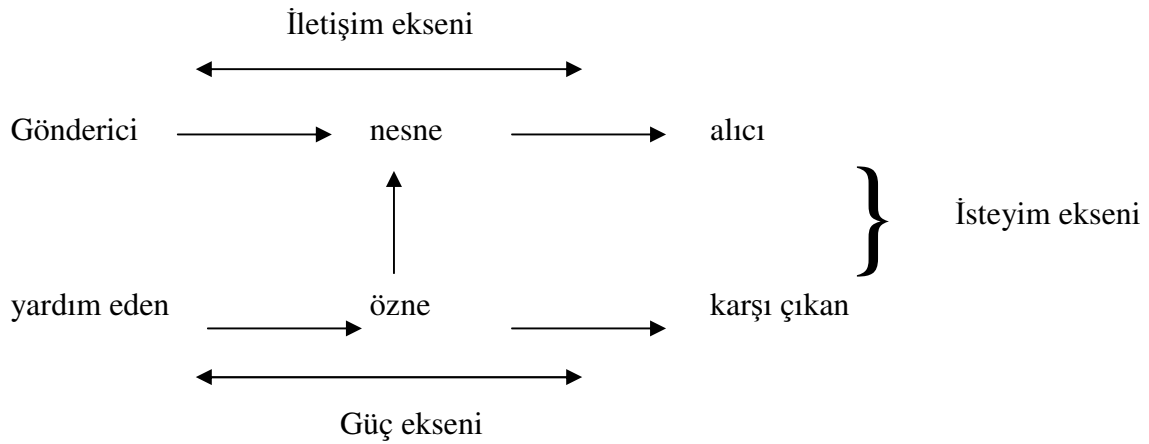
çerçevesinde, çeşitli karakterler bazı eylemlerde bulunmaktadır. Örneğin, bir halk masalında, kral genç adama, bir işi başarması (köyü kıtlıktan kurtarması, değerli bir taşı bulup getirmesi vs.) karşılığında prensesle evleneceği vaadinde bulunur. Genç adam bu görevi yerine getirirken, karşısına çeşitli engeller (ejderha, kötü adam ya da felaket vs.) çıkar, bazı faktörler (iyi kalpli köylü, tesadüfen duyduğu bir haber, yolda bulduğu bir nesne vs.) onun bu işi başarmasına yardım eder. Nihayetinde, genç adam işi başararak prensesle evlenebilir ya da başarısız olarak prensesten ayrı düşebilir. Gerek Propp'un tespit ettiği işlevler ve eylem alanları, gerekse Greimas'ın eyleyensel örnekçesindeki eyleyen kategorileri ve bu kategoriler arasındaki ilişkileri belirleyen kiplikler, inceleme konusu metinlerin tümünde bulunan ve tekrarlanan özellikleri biçimleştirme çabasını yansıtır. Örneğimizden de anlaşılacağı gibi, bir eyleyen, bir romandaki ya da öyküdeki karakterden farklıdır. Sadece insanlar değil, hayvanlar, nesnelere ya da kavramlar da eyleyen olabilirler.²⁵² Dolayısıyla, eyleyensel örnekçe, insanbiçimci bir nitelik taşımaktadır.

Eyleyensel örnekçe, başlangıç itibariyle edebî metinler için tasarlanmış olsa da, anlatının ya da metnin, edebî anlamlarının ötesine geçen tanımlamalarında, her türlü anlamlı bütün, bu örnekçe aracılığıyla çözümlenebilecektir. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, anlatı gramerini Greimas, "*beşerî imgelemin düzenleniş biçimi*" olarak görmektedir. Dolayısıyla, bu biçim, tüm anlatılarda bulunmaktadır.

Eyleyensel örnekçe içindeki eyleyen kategorilerin tümü, her zaman her metinde ya da anlatıda karşımıza çıkmayabilir. Bu olgu, örnekçenin öngörülerini dahilinde yer alır ve örnekçeye kendi iç tutarlılığı açısından bir zarar vermez. Bunun yanında, bir karakter, birden fazla eyleyensel işleve sahip olabilir. Bir karakter, diğer karakterlerle olan ilişkisinde yerine göre gönderici, yerine göre de özne ya da alıcı olabilmektedir.²⁵³

²⁵² Greimas ve Courtés, *An Analytical Dictionary*, s. 5.

²⁵³ Yücel, *Yapısalcılık*, s. 121.

Şekil 6. Eyleyensel Örnekçe²⁵⁴

Şekil 6’da da görüldüğü gibi, özne ve nesne arasındaki ilişki isteyim/arzu ekseninde yer alır. Bu eksen, “*istekten kaynaklanan edimlerin eksenidir. Burada özne, iletimin kaynağı kendisi olmamakla birlikte, gerçekleştirdiği değişik eylemlerle önündeki tüm engelleri aşarak nesnenin alıcıya ulaşmasını sağlar*”.²⁵⁵ Gönderici ile alıcı arasındaki ilişki, iletişim ekseninde belirir. Gönderici, özneye bir şeyi yapma görevi vermekte ya da ondan bir şey istemektedir. Yardım eden ve karşı çıkan/engelleyen arasındaki kipliksel ilişki ise, güç/iktidar eksenindedir. Yardım eden, özneye bir güç vermeye çalışırken, karşı çıkan/engelleyen bu gücü ortadan kaldırmaya, öznenin elinden almaya çalışır.²⁵⁶

Buraya kadar olan açıklamalarımızda eyleyen üzerinde durmuş olmamız, örnekçenin ya da Greimasçı yaklaşımın anlatı gramerini eyleyenler üzerine kurmuş olduğu yanlışsamasına yol açmamalıdır. Doğrusu, Propp’u, özellikle de Tesnière’yi izleyerek eyleyenler, yaptıkları işlevlere göre tanımlanmaktadır.²⁵⁷ Bu açıdan, Greimas’ın yaklaşımının, üç ana bileşenden oluştuğunu söylemek de mümkündür: özne ile nesne arasındaki ilişkiyi kapsayan eylem göstergebilimi; gönderici ile alıcı arasındaki ilişkiyi

²⁵⁴ Günay, **Göstergebilim Yazıları**, s. 93.

²⁵⁵ Yücel, **Yapısalcılık**, s. 120.

²⁵⁶ Eylem eksenleri hakkında ayrıntılı açıklama için bkz. Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, s. 147-70.

²⁵⁷ Günay, **Göstergebilim Yazıları**, s. 62.

kapsayan eyletim göstergebilimi ve gönderici ile özne arasındaki ilişkiyi kapsayan yaptırım gösteribilimi.²⁵⁸

Tipik anlatı sözcüğü şu şekilde formüle edilebilir²⁵⁹:

$$AS = \dot{I}(E)$$

AS: Anlatı sözcüğü

İ: İşlev (yapmak, eylemek)

E: Eyleyen

Yukarıda verdiğimiz basit anlatı örneği, bu tipik anlatı önermesiyle şu şekilde çözümlenir:

$$AS (\text{Adem bir elma yedi}) = \dot{I}(\text{elma yemek}) (Eyleyen (\text{Adem}))$$

Bir anlatıda, verilen bu en basit anlatı önermesinden çok daha karmaşık ilişkiler söz konusudur. Dolayısıyla, bu tip bütünlüklerin çözümlenmesi için tasarlanan anlatı izlencesi, daha fazla sayıda eyleyen ve işlem içerir.²⁶⁰

Her anlatı, yapılacak bir iş ve bu işi yapan bir özneyi içerir. Bu işin yapılması, dört aşamada gerçekleşir ve bu aşamaların dizilimine anlatı şeması denir²⁶¹: Sözleşme (ya da eyletim)/Edinç (ya da güç)/Edim/Tanınma ve yaptırım.

Sözleşme ile, göndericiden alıcıya, bir yapmayı-isteme ve bu yapmanın programlanmış içeriği aktarılır. Gönderici, “özneyi önce bir konuda bilgilendirir, bu konu ile ilgili olarak özneyi ikna eder ve son olarak da bu eylemi yapması için onu zorlar”. Bu

²⁵⁸ Tahsin Yücel, “Genel Göstergebilim”, **Göstergebilim Tartışmaları**, Yay. Ed.: E. Onat, S. Ö. Yıldırım (İstanbul: Multilingual, 2001), s. 13.

²⁵⁹ Greimas, **On Meaning**, s. 71.

²⁶⁰ Anlatı izlencesi için bkz. Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 245-6; Yücel, **Yapısalcılık**, s. 122-4.

²⁶¹ Anlatı şeması (çizgesi) için bkz. Greimas ve Courtés, **An Analytical Dictionary**, s. 203-6; Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, s. 176-8. Günay, **Göstergebilim Yazıları**, s. 94-7.

durumda, üç kiplikten bahsedilir: bilmesini-istemek, inanmasını-istemek ve yapmasını-istemek.²⁶²

Edinç aşaması, öznenin, belirli bir işi yapabilmesi için, bu işin gerektirdiği yetkinliği kazanmasıdır. Bu yetkinlik, kiplikler açısından dörde ayrılmaktadır: yapmak zorunda olmak, yapmayı istemek, yapabilmek, yapmayı bilmek.

Edim aşamasında özne, sahip olduğu yetkinlikle eylemi yerine getirir, yani peşinde koştuğu nesneyi elde eder. Buradaki kiplik, yapmaktır.

Son aşamada ise, öznenin yerine getirdiği eylem gönderici tarafından değerlendirilir. Yapılan sözleşme uyarınca gönderici özneyi ödüllendirir ya da cezalandırır.

2.2.4. Hukukta Anlam Yaratılması

2.2.4.1. Hukuk Dili

Greimas, hukuka ait bir dilin varolduğunu kabul etmenin, aynı zamanda, bu dilin iki temel bileşene, bir sözlüğe ve gramere de sahip olduğunu kabul etmek anlamına geldiğini belirtir. Hukuk dilinin kendine has gramatik ve sözlüksel özellikleri, tekrarlanmak suretiyle, hukuk söylemini diğer ikincil söylemlerden ayırmaktadır.²⁶³

Sözlük, bir dile ait oldukları kabul edilen sözcükler toplamıdır. Hukuk sözlüğü, doğal dile ait sözlüksel parçaların, özgün ve özerk bir hukuksal sözlüğe dönüşümlerini sağlayan süreçle kurulur. Bu süreç yasakoyucu tarafından yerine getirilen ‘hukukun üretilmesi’dir (Fr. *production juridique*).²⁶⁴

Hukuk sözlüğünün kurulmasında, hiç şüphesiz, adlandırma ve tanımlama büyük önem taşır. Yasakoyucu, doğal dile ait sözcükleri alarak hukuka dahil eder; ancak bunu yaparken doğal dilin bu sözcükler için kabul ettiği imlemeleri değiştirebilir. Dahası, pek

²⁶² Günay, **Göstergebilim Yazıları**, s. 96. Geniş bilgi için bkz. **ibid.**, s. 98-112.

²⁶³ Greimas, “The Semiotic Analysis of Legal Discourse”, s. 107.

²⁶⁴ **ibid.**, s. 111.

çok örnekte görülebileceği gibi, sadece hukuk sözlüğünde bir anlam ifade eden tamlamalarla, nesne, olay ve eylemleri isimlendirerek, salt hukuka ait kalıplar da yaratabilir. Hukuk sözlüğüne giren sözcükler, hukuk söylemi içerisinde yeni bir anlam kazanırlar. Bu yeni anlam, tekanlamlılıkla nitelendirilebileceği gibi, bu sözcüğe gündelik dilde yüklenmiş anlamlardan ancak birkaç tanesinin tercih edilmesi şeklinde de ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, hukuk bilgisine sahip olmayan bir vatandaşın, hukuk metinlerini anlayamaması olağandır. Bu açıdan, Greimas'a göre, hukuk dili özerk bir nitelik taşımaktadır. Ne var ki, hukuk dilinin özerkliği, kaynaklandığı doğal dil olmadan bu dilin de var olamayacağı, hukuk dilinin anlaşılmasının ve bu dil vasıtasıyla gerçekleştirilen iletişimin söz konusu doğal dilin bilgisine sahip olmadan olanaksız olacağı gibi savlarla eleştirilmiştir.

Hukuk sözlüğünün bir başka özelliği de, hukuk dilindeki anlamsal öğelerin, doğal dildeki anlamsal öğelerden farklı olmasıdır. Doğal dilde, anlamsal yapı temelde ikili karşıtlık ilişkisine dayanırken, hukuk dilinde çok üyeli diziler bulunmaktadır.²⁶⁵

2.2.4.2. Hukuksal Anlam Evreni

Hukuk dili, kendisini üreten doğal dile ait (Greimas'ın analizinde Fransızca'nın) sözcükleri hukuk sözlüğüne dönüştürmekle birlikte, bu sözcüklerin hukuksal anlamlılığa (Fr. *semanticite juridique*) kavuşabilmesi için, yasakoyucu tarafından ifade edilmeleri gerekir.²⁶⁶

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, kanunlaştırma ile zaten hukuksal olan terimlerin kullanıldığı şeklindeki doğal hukukçu görüşün açıkça reddedilmiş olmasıdır. Doğal dile ait sözcükler, yasakoyucunun hukuku üretmesinden önce, hukuksal olmayan söyleme aittirler. Bu açıdan hukuken anlamsızdırlar ve hukuk evrenine dahil edilmeleri,

²⁶⁵ Örneğin, doğal dilde, erkek/kadın, genç/yaşlı gibi kolay tespit edilebilir karşıtlıkların yanında, adam ve oğlan sözcükleri arasında da bir karşıtlık ilişkisi vardır. Adam, +eril ve +yetişkin anlambirimciklerinden oluşurken, oğlan, +eril ve -yetişkin anlambirimciklerinden oluşarak bir karşıtlık ilişkisine girerler. Ancak hukuk dilinde, öğeler arasında her zaman böyle bir ilişki bulmak mümkün değildir. Örneğin, Greimas'ın çalışmasında ele aldığı 'ticarî şirket'in zıddı bir öge hukuk sözlüğünde bulunmaz..

²⁶⁶ Greimas, "The Semiotic Analysis of Legal Discourse", s. 109.

yasakoyucunun ifade etmesine bağlıdır. Hukuksal geçerlilik, mevcut olma-mevcut olmama karşıtlığı çerçevesinde çözümlenmektedir. Bunun hukuk gramerindeki karşılığı, söylenmiş olan-söylenmemiş olan karşıtlığıdır.²⁶⁷ Bu, yapısalcı göstergebilimin kabul ettiği anlamın dile içkinliği görüşünün zorunlu sonucudur. Zira Saussure’le birlikte gelişen düşünce, anlamın dilin dışında kendi başına bir varlığa sahip olmadığı, anlamı yaratmanın göstergeler arası ilişkiler olduğu şeklindedir. Hukuk içerisinde de anlam yaratılması, doğal dilin anlam yaratma sürecinin dışında, hukuk söyleminin anlam yaratma mekanizmasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Greimas’ın belirttiği en temel unsur ise, yasakoyucu tarafından ifade edilmiş olmaktır.

Hukuk gramerini diğer söylemlerin gramerinden ayıran özelliklerden birisi, hukuk gramerinin kendisini açıkça ortaya koyuyor olmasıdır. Diğer söylemlerin aksine, örneğin edebî söylemin gramerinin aksine, hukuk grameri sonradan ve kasıtlı olarak kurulmuş bir gramerdir. Greimas, analiz ettiği yasanın başlangıcında yer alan, ‘*Le Président de la République promulgue la loi dont la teneur suit*’ [*Cumhuriyetin Başkanı, yasayı aşağıdaki içerikle yürürlüğe sokmuştur*] ifadesine ayrı bir önem atfederek, bunun sadece söz konusu yasanın kolektif iradenin ürünü olduğunu belirtmekle kalmadığını, aynı zamanda, “*ilahi emir tarzında*”, takip eden tüm hukuksal sözcelere hukuksallık statüsü verdiğini söyler.²⁶⁸ Daha da önemlisi, bu edimsel eylem, söylemin içinde yer almaktadır. Böyle bir eylemin varlığını çıkarsamaya ya da söylemin dışına çıkmaya gerek yoktur.²⁶⁹

Eğer bir şey hukuk içerisinde ifade edilmemiş, söylenmemiş ise, bu durumda hukuksal bir statüye sahip değildir. Greimas’ın verdiği örneğe göre, yasamayla yaratılmış örnekçeye uygun olmayan bir şirket kurulmak istendiğinde, sözde-şirketin tüzüğünü hazırlayanlar hukuku ihlal etmiş olmazlar; yaptıkları, sadece, kurdukları şeyin hukuken var olmamasıdır.²⁷⁰

²⁶⁷ **ibid.**, 109.

²⁶⁸ **ibid.**, 109.

²⁶⁹ Jackson, **Semiotics and Legal Theory**, s. 113.

²⁷⁰ Greimas, “The Semiotic Analysis of Legal Discourse”, s. 109.

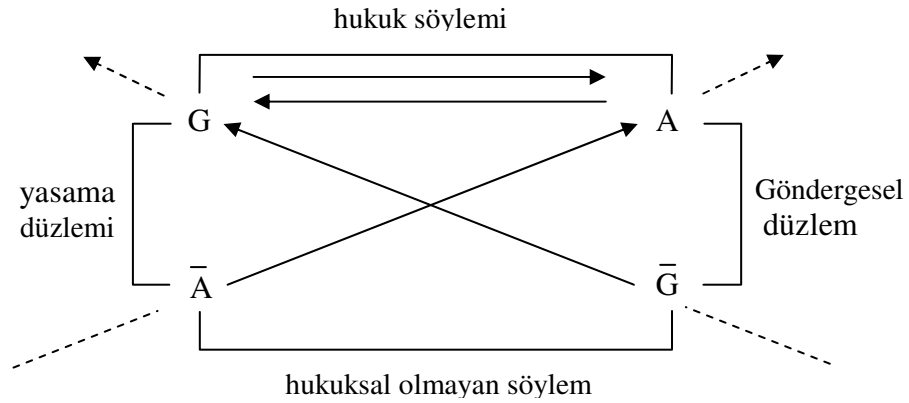
Yasakoyucunun ifade etmesiyle belirlenen hukuksal geçerlilik, hukuk söylemindeki iki temel sözcenin, niteleyici ve işlevsel sözcelerin, ilkinde aittir ve göstergebilimsel nesnelerin varoluşlarının doğasıyla ilgilidir. İkinci sözce tipi olan işlevsel sözce, niteleyici sözcelerle kendilerine belli tanımlar atfedilmek suretiyle göstergebilimsel nesne olan söylemsel nesnelerin yüklenebileceği faaliyet alanlarını belirler ki bu da, nesnelerin eyleyişlerinin doğasına ilişkindir. Kuramsal olarak yasakoyucunun izleyebileceği iki usul vardır: Ya sadece emredilmiş davranışları hukuken var kabul edecektir ya da yasaklanmış davranışları hukuken yok kabul edecektir. Bununla birlikte, neredeyse tüm hukuk sistemleri her iki usulü de bünyelerinde barındırırlar.²⁷¹

Yasakoyucu, hukuksal olmayan söylemden aldığı sözcükleri kullanmakla, bunları hukuk evrenine dahil eder ve onlara hukuksal anlamlılık konumu kazandırır. Ne var ki, yasakoyucunun ifade ettikleri, sadece ‘edimsiz’ hukuk evrenine aittir; zira bildirişim henüz tamamlanmamıştır. Klasik notalama sistemine göre yazılmış bir müzik eseri düşünelim. Bir kağıt üzerine yazılmış notalar, anlamsız işaretler değildir; bir anlama sahiptirler. Ancak aktüalize olmaları, eserin icrasıyla mümkündür. İşte yasakoyucunun ifadesiyle yürürlük kazanmış ifadeler (yasalar), kağıt üzerindeki notalar gibidir. Bildirişimin tamamlanması için icra edilmeleri, daha doğru bir ifadeyle yargıç tarafından uygulanmaları gerekir. Greimas buna, hukuksal doğrulama der. “*Yasayapıcı söylem’i önüne gelen bir olaya uygularken yargıç sadece hukukçuların sınıflandırma sorunu denilen şeye karar vermekle kalmaz, aynı zamanda biçimsel olarak uyguladığı kuralın yasayapıcı statüsünü de kabul etmiş olur. Yasayapıcı kuralı ‘tekrar ifade ettiğinde’ yargıç, bunun yasakoyucuya belirli bildirişimsel yetkiyi veren meşru kurallar çerçevesinde hukuksal göstergesellekle donanmış olduğunu da teyit eder*”.²⁷²

Hukuksal doğrulama, edimsiz evrene ait olanın aktüalize olması, kurulmuş olan gramerin gerçekleşmesidir. Hukuk evrenine ait olmayan alanda ileri sürülen iddialar, dünya hakkındaki önermeler (ki bu durumda agramatiktirler), gerçekleşmiş olaylar ve elde edilen bulgular, hukuksallık sıfatını, bunların hukuk gramerine uygunluklarının yargıç tarafından doğrulanması, yani gramatiklik kazanmalarıyla kazanırlar. Bu süreci ve dönüşümleri, Greimas’ın yaptığı şemayla özetleyelim:

²⁷¹ *ibid.*, 109.

²⁷² Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, s. 35.

G = hukuksal gramatiklik

\bar{G} = hukuksal agramatiklik

A = hukuksal anlamlılık

\bar{A} = hukuksal anlamsızlık

G+A = hukuk söylemi (gramer ve anlamdan oluşur)

$\bar{G} + \bar{A}$ = hukuksal olmayan söylem (hukuken agramatik ve anlamsız)

G + \bar{A} = yasama düzlemi (hukuksal gramer, ancak içeriği yok)

$\bar{G} + A$ = göndergesel düzlem (edimsiz hukuksal evren, ancak hukuksal gramer yok)

Şekil 7. Hukuksal Bildirişim Süreci²⁷³

Hukuken anlamsız olan ve hukuk-dışı söyleme ait olan öğeler, yasakoyucu tarafından ifade edilmek suretiyle hukuk evrenine dahil edilirler ve hukuksal anlam kazanırlar. Bu, hukukun üretilmesidir. Sınırsız sayıdaki olgu, olay ve bunlar hakkındaki sözceler, kendileri hakkında konuşulmaya başlandığı anda hukukun göndergesel düzlemine ait hale gelirler, ancak hukuk grameri içinde yer almadıklarından -yani bizzat bu olaylar hukuk evreni içinde söylenmemiş olduklarından-, agramatiktirler. İşte, doğal dillerden ve diğer söylemlerden farklı olarak, hukukun, gramerinin sözcüğe üretimine ilişkin açık

²⁷³ Greimas, "The Semiotic Analysis of Legal Discourse", s. 112. Bu şekli 'hukuksal bildirişim süreci' olarak adlandırmamın nedeni, yapısalci göstergebilimin hukuku bildirişimsel bir olgu olarak görmesi ve şeklin hukuksal anlam evreninin oluşumundan yargıcın karar vermesine kadar süren tüm aşama ve dönüşümleri içermesidir.

usulü vasıtasıyla, yani yetkilendirilmiş bir organ vasıtasıyla, bu olaylar hukuk söylemine dahil edilir, hukuk gramerine uygunlukları tespit edilir ve hukuksal doğrulama gerçekleşmiş olur.²⁷⁴

2.2.5. Üretici Yörüngenin Hukuk Söylemine Uygulanışı

Greimas'ın eyleyensel örnekçesinin sadece genel hatlarını vererek ayrıntılarına girmedığımız gibi, bu örnekçenin hukuk söylemine nasıl uygulandığını da ancak genel hatlarıyla ele alacak, asıl olarak, Greimas'ın analizinin ticarî şirketlerle ilgili olarak, metnin ilk bakışta göze çarpmayan hangi özelliklerine dikkat çektiği üzerinde duracağız. Bununla birlikte, hatırlatmamız gereken önemli bir nokta, göstergebilimsel analiz, analiz ettiği metnin yorumlanmasını ya da daha iyi anlaşılmasını hedeflemediğidir. Zira, yorum, bildirişim eyleminde bulunan taraflardan alıcının yaptığı eylemdir. Göstergebilim, ele aldığı bütünlüklerde anlamsal yapının kuruluşunun hangi ilkeler ve kurallar temelinde gerçekleştiğini araştırır. Elbette bu araştırma, metne ilişkin yeni bilgiler sunacaktır. Ancak bu kesinlikle bir yorum ya da şerh değildir. Söz konusu olan, derin yapının anlamsal kuruluşunun süreçleri ve öğeleridir. Dolayısıyla göstergebilimsel analiz, bir anlamda ideoloji analizidir. Bu analiz, görünür olanın, metnin belirim düzlemindeki düzenlenişinin gösterdiklerinin, aslında ne olduğunu gösterir. Greimas'ın, Marks ve Freud'un topluma ve insana ilişkin alttaki yapıyı ortaya çıkarmak için yaptıkları 'kazı' çalışmasının ardılı olarak görülmesinin nedeni de, işte budur.

Greimas, incelediği hukuk metninde, ticaret şirketini (Fr. *société commerciale*), bir eyleyen olarak belirler. Ancak bu eyleyen, kolektif eyleyendir (Fr. *actant collectif*). Peki şirket, nasıl bir eyleyendir? Yukarıda gördüğümüz gibi, eyleyensel örnekçede altı eyleyensel kategori bulunmaktadır. Ticaret şirketi, özne-eyleyendir. Özne, bir istemeyle donatılmış, ve bir nesneyi (istemim nesnesini) elde etmeyi isteyen bir eyleyendir. Ticaret

²⁷⁴ Jackson'ın da belirttiği gibi, bu dörtgenin tümü açıklığa kavuşturulabilmiş değildir. Yasama düzlemi, yani, hukuken anlamsız olmakla birlikte, hukuksal gramatikliğe sahip olmanın ne anlama geldiği Greimas tarafından açıklanmamıştır ve belirsiz kalmaktadır. Jackson, **Semiotics and Legal Theory**, s. 117-8.

şirketi de, kasıtlı bir eylem yürütmektedir ve yasa metninin açıkça gösterdiği gibi, bir amacın ya da nesnenin peşinden gitmektedir.²⁷⁵

Eyleyen-özne, bir isteyimle, istekle donatılmış olduğuna göre, bu isteğin de analiz edilmesi gerekir. Her ne kadar şirket ortakları, kendi bireysel özelliklerine göre değil, sahip oldukları sermayeye (şirket payına) göre tanımlanıyorlarsa da, bir şirket, sadece bir miktar sermayenin bir araya getirilmesi değildir. Ortakları böyle bir şirket kurmaya ya da bir şirkete katılmaya iten kendi istekleridir. Dolayısıyla, ortaklar kendilerini, bireysel özelliklerinden arındırarak herhangi bir ortağa dönüştürürken, sadece nesnel değerleri, yani paylarını ya da sermayeyi değil, aynı zamanda öznel isteklerini²⁷⁶ de getirirler.²⁷⁷

Bu aşamada, anlatı sözdizimindeki sözleşme kavramı karşımıza çıkar. Ticaret şirketi söz konusu olduğunda, kolektif eyleyene kolektif bir isteme ve belirli bir misyon verilmiştir. Burada iki sözleşme bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yasakoyucu ile ticaret şirketi arasında, diğeri ise ortaklar ile şirket arasındadır. Ortakların mal iktisabına yönelik istekleri ticaret şirketini kolektif-eyleyen yapar. Yasakoyucu ise, şirketin bu ortak istemeyi uygun bir şekilde yerine getirebilmesi için ona bazı organlar verir.²⁷⁸

Şirketin neyi istediği de belirlenmesi gereken bir konudur. Şirket, ortaklarının sahip olduğu mal ya da kapitalle, yani sahip olmayla belirlenmişti. Bu durumdan eyleme geçiş, özne ve nesne arasında gerçekleşen dönüşümle mümkün olur. Böylece, şirket, mal iktisap etmek isteyen olarak tanımlanır.²⁷⁹ Şirketin isteği de, mal iktisabıdır.²⁸⁰

Bir eyleyenin eyleyen-özne olabilmesi, öncelikle alıcı olabilmesiyle, dolayısıyla da göndericinin kendisine bir yapmayı-isteme vermesiyle mümkün olabilir. Bu durumda, incelenmesi gereken bir başka eyleyen de, göndericidir. Yapmayı-istemenin sözleşme

²⁷⁵ Greimas, “The Semiotic Analysis of Legal Discourse”, s. 121.

²⁷⁶ Bu öznel istekler, özünde yaban isteklerdir ve ehlileştirilmeleri gerekmektedir. Bkz. aşağıda “**İkinci Bölüm – 3.2.2. Yaban Arzunun Ehlileştirilmesi**”.

²⁷⁷ Greimas, “The Semiotic Analysis of Legal Discourse”, s. 121-2.

²⁷⁸ *ibid.*, s. 122.

²⁷⁹ Bkz. aşağıda “**İkinci Bölüm – 3.2.1. Şirketin Temeli: Birey mi, Sermaye mi?**”.

²⁸⁰ Greimas, “The Semiotic Analysis of Legal Discourse”, s. 122-3.

aşamasında verildiğini, eyleyen-özne şirketin iki sözleşme yaptığını görmüştük. Birisi yasakoyucu ile, diğer ise şirketin ortakları ile. Yasakoyucu ile yapılan sözleşme söz konusu olduğunda, alıcı, zorunluluk veren ve kısıtlayıcı olan yapmak-zorunda-olmak ile yüklenmiştir.²⁸¹

Yasakoyucu, anlatı grameri açısından aynı zamanda bir kolektif özne olarak çıkar karşımıza. Zira, ulusal topluluğun karşılık geldiği ortak eyleyenin “ulusal irade”sinin bir istemesini ifade etmektedir.²⁸²

Hukuk söylemini üretmekle birlikte, yasakoyucunun tasarısı ancak anlatı yapısının belli biçimlerinde ifade edilebilir. Böylece yasakoyucu, hukuksal bir yapmayı-istemenin alıcı-öznesi olarak hukuk söyleminde bulunmaktadır. Söylemsel edimleriyle, hukuksal bir nesnenin peşinden koşar. Bu nesne, belirli bir hukuk kültürünün, “*güzel hukuk adabının*” kurulması ve devam ettirilmesidir. Hukukun kurduğu düzen, kabul edilebilirliğin hakimiyetidir.²⁸³

Gerek bir ticaret şirketinin hukuken kurulmasını gerekse şirketin hukuka uygun davranması sonucunda ödüllendirilmesini, Greimas, doğadan kültüre geçişle ilişkilendirir. Bir şirketin kurulması, bir çocuğun doğmasına benzer. Doğum, doğal bir olaydır. Çocuğun topluma kabul edilmesi, çeşitli akrabalık ilişkilerinin getirdiği kurallara uygunluk ve isim konmasıyla mümkün olur. Ticarî şirketler de, hukukun getirdiği belli bir usulü takip ederek kurulur ve tescil olunurlar. Eğer şirket, kurulma koşullarını yerine getirirse, hukuk onu, kendisinden beklenen edimleri yerine getirebilecek bir kahraman yapar.²⁸⁴

Yasakoyucu, aynı zamanda, kontrol edici bir eyleyen olarak da hukuk söyleminde hazır bulunur. Yasakoyucu bunu, müfettişler, denetçiler gibi pek çok aktörü kuşatan bir eyleyenle gerçekleştirir.²⁸⁵

²⁸¹ **ibid.**, s. 125.

²⁸² **ibid.**, s. 125.

²⁸³ **ibid.**, s. 125-6.

²⁸⁴ **ibid.**, s. 126.

²⁸⁵ **ibid.**, s. 126.

Şu ana kadar incelediğimiz haliyle, ticaret şirketi, yani kolektif özne, sözleşme vasıtasıyla gönderici tarafından kendisine bir yapmayı-istemek verilmiş, yöneltilen emirler ve sınırlamalarla yapmak-zorunda kalmış bir eyleyendi. Verdiğimiz kipliklerden de anlaşılacağı üzere, anlatı şemasının edinç aşamasında bulunuyoruz. Bu aşamada, yapmayı-istemenin, bir yapma/eylem doğurabilmesi için, yapabilmeye dönüşmesi gerekmektedir. Burada, karmaşık bir eyleyensel mimariye sahip yasakoyucu ile ilgili bir saptama daha yapılması gerekmektedir: yasakoyucu, hiyerarşik olarak kendinden alttaki göstergesel nesnelere ikili bir gönderici olarak iletişindedir. Hem, kolektif eyleyene bir yapmayı isteme, nihayetinde de yapmak-zorunda-olma gönderir; hem de birazdan göreceğimiz idari eyleyenlere yapmayı-bilme, ya da kısaca, bilgi gönderir.

Ulusal iradenin belirebilmesi ve uygulamaya konulabilmesi, ayrı organlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Şirkette de, parlamento ve hükümet ayrımında olduğu gibi, ortak irade ve eylemde bulunma usulleri birbirlerinden ayrılmıştır.

Yasakoyucu, ortak gücü kullanması için şirkete iki eyleyen vermiştir: karar verici eyleyen (genel kurul) ve idari eyleyen (yürütme organları/yönetim kurulu).

Genel kurul, hissedarlardan oluşur. Genel kurul toplantısında temsil edilen hissedarın kendisi değil, hissedir. Dolayısıyla, şirketin yetkisinin, aslen payla, tali olarak da hissedarla belirlendiği söylenebilir. Bunun yanında, hissedarın toplantıdaki fiziksel varlığını şart koşturma, yasakoyucu, hissedara bir miktar değer de atfetmiş olur.²⁸⁶

Genel kurulun, çoğunlukla, yapabilmeye bir ilgisi yoktur. Zira, genel kurulun kararları bir yapmayla sonuçlanmaz. Genel kurul, kolektif öznenin varlığı hakkında (tüzüğün değiştirilmesi, şirketin feshi ya da sona ermesi), kolektif eyleyenin istediği nesne hakkında (sermayenin artırılması ya da azaltılması) ve kolektif öznenin istediği nesne hakkında (kârın dağıtılması) karar verir. Sadece kârın dağıtılması bunun istisnasını oluşturmaktadır, yani genel kurul sadece bu kararlar bir eylemde bulunmaktadır. Bunun dışında genel kurulun yetkisi, karar verici bir yetkidir ve edimle değil, kararlar sonuçlanır. Genel kurulun verdiği en önemli karar ise, idari eyleyene, yönetim kuruluna,

²⁸⁶ **ibid.**, s. 127-8.

yeni bir alıcı-eyleyen olan yapma öznesine verdiği yetki devridir.²⁸⁷ Böylece idari eyleyen, yapabilmek ile donanmış olur.

İdari eyleyenin sahip olduğu yetki iki temel özellik taşır. Birincisi, bu yetki, bir bütün olarak verilmiştir ve üyeleri arasında bölünmez. İkincisi, sınırlıdır. Bir yandan karar verici eyleyenin belirlediği alanda eylemde bulunacaktır, diğer yandan yaban ortak çıkarın görünümünü düzenleyen biçimsel yasaklara uyacaktır.

İdari eyleyen, kolektif eyleyenden ve genel kuruldan farklı olarak, sahip olduğu pay ile değil, kişisel özellikleri ile belirlenmektedir. Zira, yöneticilerin mutlaka pay sahibi olması gerekmektedir. Yani, genel kurulda belirleyici olan hisse iken, yönetim kurulunda hissedarlıktır. Ancak bunun sonucu olarak, yönetim kurulu daima hisse sahiplerinden oluşacağına göre, hissedarlar geçici malikler olarak ortaya çıkar.²⁸⁸

Nihayet, kısmen yasakoyucunun kısmen de genel kurulun sağladığı yapmayı bilmek (nasıl yapacağını bilmek) ile edinç aşaması tamamlanmış olur. Yasakoyucu, zaman zaman şirketlere, kendi denetçilerini göndermek suretiyle, genel kurul da, hangi alanda nasıl faaliyette bulunulacağını göstererek, idari eyleyene, bilgi naklini sağlar.

Anlatı grameri açısından, anlatı şemasında incelenmesi gereken son nokta, tanınma ve yaptırımdır. Masalarda görüldüğü şekliyle, örneğin, kral sözleşmeyle görevlendirdiği kişinin eylemlerinin sözleşmeye uygunluğunu teyid etmekte, elde edilen nesneyi onaylamakta ve onu ödüllendirmektedir. Şirketin de, idari eyleyen vasıtasıyla peşinde koştuğu nesne, kârdır. Daha teknik bir ifadeyle, anlatının başında bir arzu, bir şeyin eksikliği temelinde ortaya çıkar. Şirket söz konusu olduğunda bu eksiklik, kazancın yokluğu şeklinde belirtilebilir.

Nesnenin elde edilmesinden sorumlu olan idari eyleyen olmakla birlikte, elde edinilen şeyin dağıtılması yetkisi, genel kurula aittir. Karar verici eyleyen tahsiste bulunmakta ancak bu tahsisi kolektif eyleyen olarak kurulmuş şirkete değil, hissedarlara

²⁸⁷ **ibid.**, s. 128.

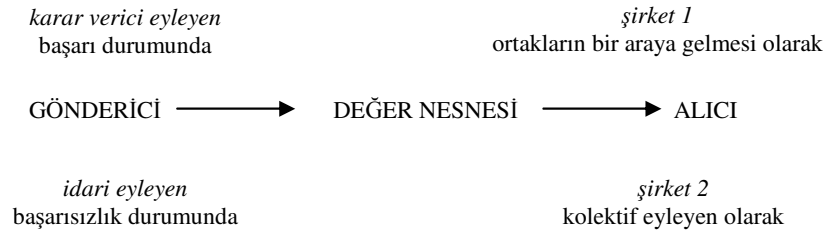
²⁸⁸ **ibid.**, s. 129.

yapmaktadır. Dolayısıyla, Greimas, şirketin sembolik olarak her kâr dağıtımından sonra dağıldığını söylemektedir.²⁸⁹

Ne var ki bu dağılma, ancak şirketin kâr elde etmesi durumunda söz konusudur. Eğer eylemde başarısız olunmuş yani zarar edilmiş ise, sorumlu olacak olan ve muhtemelen görevden alınacak olan, idari eyleyen, yani, yönetim kuruludur. Bu durum Greimas'a, dilenci dostu devamlı cezalandırılırken, övgüyü kendisi toplayan prensin hikayesini hatırlatır.²⁹⁰

Üçüncü bir olasılık ise, kârın dağıtılmayarak şirketin finansmanına ayrılmasıdır. Burada ödül işlevi yerine getirilmiş, ancak bu ayrı ayrı düşünülen ortakların değil, kolektif eyleyen olarak şirketin yararına yapılmıştır.

Greimas, kârın dağıtılmasıyla ilgili olarak gönderici, alıcı ve değer nesnesi arasındaki ilişkiyi şu şekilde şemalaştırmaktadır:

Şekil 8. Yönetim ve yürütme kurulunun kâr dağıtımındaki durumu²⁹¹

Bunların sonucu olarak Greimas, ticaret hukukunda bir belirsizlik tespit eder: (a) başarı durumunda gönderici genel kurulken, başarısızlık durumunda yönetim kuruludur; (b) gönderici şirket iki farklı şekilde algılanmaktadır: rolü, arzulanan nesnenin belirli dönemlerde elde edilmesiyle sona eren geçici bir göstergesel nesne ya da ortak varoluşunu zenginleştirmeye ve büyümeye çalışan daimi bir kolektif eyleyen olarak.²⁹²

²⁸⁹ **ibid.**, s. 130.

²⁹⁰ **ibid.**, s. 130. Greimas öykünün ismini vermiyor ancak Mark Twain'in Prens ve Dilenci isimli öyküsü olsa gerek.

²⁹¹ **ibid.**, s. 130.

²⁹² **ibid.**, s. 130-1.

3. HUKUK VE İDEOLOJİ

3.1. İdeoloji ve Dil

TDK Türkçe Sözlük, ideolojinin tanımını şu şekilde veriyor:

Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuksal, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü.²⁹³

Bu tanım, ideolojinin günlük yaşamda kullandığımız anlamını yansıtmaktadır. Oysa ‘ideoloji’, 18. yy’ın sonunda Destutt de Tracy tarafından ilk kez kullanıldığından beri sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bir kavramdır ve sosyal bilimlerin çok kullanılan kavramlarının, ‘kullanıcıdan kullanıcıya değişme, çok geniş bir yelpazeye yayılmış farklı kullanımlara sahip olma’ şeklindeki ortak yazgısından payına düşeni alarak, ‘yanlış bilinç’ten ‘söylem ve iktidar analizine’ kadar geniş bir çerçevede²⁹⁴ kullanılabilir. ²⁹⁵

De Tracy ideoloji bilimi ile, bugünkü psikoloji ya da bilişsel bilimlere karşılık gelecek ‘düşünce bilimi’ni <idea-loji>, yani nasıl düşündüğümüzün, konuştuğumuzun ve tartıştığımızın incelenmesini kastetmiştir.²⁹⁶ Bu şekliyle olumlu bir anlama sahip olan ideoloji, Napolyon tarafından olumsuz şekilde kullanılmasından sonra, “*olumlu ve olumsuz anlam arasındaki gidiş gelişler ideoloji kavramının tüm tarihinin ayrılmaz bir parçası olacaktır*”²⁹⁷

²⁹³ Türkçe Sözlük, C. 1, s. 1047.

²⁹⁴ Eagleton, kullanılmakta olan *bazı* ideoloji tanımlarını on altı maddelik bir listeye sunar. Bkz. Terry Eagleton, **İdeoloji**, Çev.: Muttalip Özcan (İstanbul: Ayrıntı, 1996), s. 18. Daha sonra ise, “*gittikçe daha belirgin biçimde odaklaşan altı farklı*” tanım verecektir. Bkz. **ibid.**, 55-7.

²⁹⁵ Emre Aydoğdu, “İdeoloji”, **Kavram Sözlüğü – Söylem ve Gerçek**, Ed.: Fikret Başkaya (Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Vakfı – Özgür Üniversite, 2005), s. 212.

²⁹⁶ Teun van Dijk, ‘Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım’, Çev.: N. Ateş, **Söylem ve İdeoloji**, Ed.: B. Çoban ve Z. Özarısan (İstanbul: Su Yayınları, 2003), s. 15; David McLellan, **İdeoloji**, Çev.: Barış Yıldırım (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), s. 6.

²⁹⁷ McLellan, **İdeoloji**, s. 7.

Ardılları değişik anlam ve değer atfetmesine rağmen, Marx'ın ideoloji yaklaşımı, kavrama yeni bir boyut kazandırmıştır. Marx eserlerinde tek ve açık bir tanım vermemişse de, ideolojiyi bir 'yanlış bilinç' olarak gördüğü kesindir. İdeoloji, insanın, maddi-nesnel gerçeklik içindeki konumuna ilişkin yanlış bilgisidir. Bu bilgiyi oluşturan, maddi hayatın üretim tarzıdır:

Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuksal ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak, toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir: tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.²⁹⁸

Bilinç hiçbir zaman bilinçli varlıktan başka bir şey olamaz ve insanların varlığı, onların gerçek yaşam süreçleridir. İnsanlar ve sahip oldukları ilişkiler tüm ideolojilerinde sanki *karanlık odada* [*camera obscura*] baş aşağı çevrilmiş biçimde görülüyorsa, nesnelerin gözün ağtabakası üzerinde ters durmalarının onların dolaysız fiziksel yaşam süreçlerinin yansımaları olması gibi, bu olgu da, insanların tarihsel yaşam süreçlerine aynı şeyin olmasından ileri gelmektedir.²⁹⁹

Dolayısıyla, bu yanlışlığın iki boyutundan bahsetmek mümkündür: (1) Hem, zihinsel üretim sanki özerkmiş, toplumsal ve tarihsel koşullardan bağımsızmış gibi görünür; (2) hem de gerçek toplumsal ilişkiler ideolojiyle örtülmüştür; özünde sömürü ve eşitsizlik olan kapitalist sistemin ideolojisi, yüzeyde eşitlik ve özgürlük olarak görünmektedir.

Marx sonrası çalışmaların büyük bir kısmı ideoloji analizini, iktidar analiziyle eş tutacak şekilde gerçekleştirmiştir. Gramsci, Althusser, Foucault, Laclau ve Mouffe çizgisinde Marksist gelenek³⁰⁰, zorbalığa dayanan kapitalist sistemin nasıl olup da demokrasiler vasıtasıyla insanların rızasını kazanabildiği sorusunun cevabını,

²⁹⁸ Karl Marx, **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, Çev.: Sevim Belli (Ankara: Sol Yayınları, 1993), s. 23.

²⁹⁹ Karl Marx ve Friedrich Engels, **Alman İdeolojisi**, Çev.: Sevim Belli (Ankara: Sol Yayınları, 1999), s. 45.

³⁰⁰ Marksist ideoloji analizi konusunda Türkçe'de de geniş bir literatür bulunmaktadır. Ör. bkz. Üşür, **İdeolojinin Serüveni**; McLellan, **İdeoloji**, s. 23-36; Eagleton, **İdeoloji**; Michéle Barret, **Marx'tan Foucault'ya İdeoloji**, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2004; Jorge Larrain, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.

ideolojinin özneyi oluşturduğu açıklamasına varan bir süreçte ele alır. Örneğin Foucault, “*dilin anlam yaratma ve düzenleme işlevi sayesinde kapatmacı toplumsal kurumların [hapishaneler, hastaneler, tımarhaneler, kışla ve okullar vb] bireyleri ... nasıl üretken ve itaatkar beden haline getirdiğini açığa çıkarmaya*”³⁰¹ çalışmıştır.

TDK Türkçe Sözlük’teki anlama yakın kullanım, İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle Amerika’da ortaya çıkan ideoloji incelemelerinde, kendisini tarafsız ve nesnel gören araştırmacıların, Nazizme, Sovyet komünizmine, Mao’nun düşüncesine yakıştırdığı bir isimdir ve elbette olumsuz bir anlama sahiptir.³⁰² Daha sonradan, siyasallığı öne çıkararak vurguyla bu kullanım, tüm ‘izm’lere genişletilecektir.

İdeolojinin diğer bir kullanım biçiminde, “*toplumsal yaşamla ilgili düşünce, anlamlar ve sembolik temsiller alanı*”na işaret edilmektedir ki, bu kapsamıyla ideolojinin kültürden ne ölçüde ayrıldığını kestirmek gerçekten zor olabilir.³⁰³

Göstergebilim açısından ise, dilin ideolojik oluşu tüm bunlardan başka bir anlama sahiptir. Yapısalcı dilbilimde göstergeler nedensizdir ve dünyayla tözel bir ilişkisi içerisinde değildirler. Dil dünyayı resmetmez. Dilin gerçekliği temsil etmek gibi bir işlevi vardır ancak bu temsil, onun birebir kopyası olmak şeklinde gerçekleşmez. Dil, dil dışı dünyaya bir düzen verir. Anadilinden başka bir dil bilmeyen ve dil dışı dünya ile dil arasındaki ilişki üzerine düşünmemiş birisi için oldukça yadırgatıcı bir durumdur bu; dilin belli durum, varlık ya da kavramlarla doğrudan ve doğal bir ilişki içinde olduğunu düşünürüz. Ne var ki, sadece yabancı bir dil öğrenmek bile, bu düşüncenin sarsılması için yeterlidir. Dil dışı dünyanın öğelerinin dilsel karşılıklarını, bir dilden diğerine aktarırken basit bir eşleştirme işlemi yapmak çoğunca mümkün olmaz. Yukarıda verdiğimiz örneği hatırlayalım. Türkçe “koyun” sözcüğü ile İngilizce “*sheep*” sözcüğü, “koyun eti” ile de “*mutton*” birbirlerinin karşılığı olarak kullanılabilir. Ancak Fransızca “*mouton*”, Türkçe ve İngilizce’deki bu sözcüklerin her ikisini karşılar. Dolayısıyla, dilin dünyayı resmettiğini değil, dünyayla biçimsel bir ilişki kurduğunu kabul etmek gerekir.

³⁰¹ Üşür, **İdeolojinin Serüveni**, s. 94.

³⁰² McLellan, **İdeoloji**, s. 8.

³⁰³ Üşür, **İdeolojinin Serüveni**, s. 8.

Saussure'e göre, dilden ayrı ve dil dışında düşünceden bahsedilemez. “*Tek başına düşünce, hiçbir zorunlu sınıra rastlanmayan bir bulutsuyu andırır. Önceden oluşup yerleşmiş kavram yoktur; dilin ortaya çıkmasından önce hiçbir şey belirgin değildir*”.³⁰⁴

Dilbilimin incelediği kavram ve ses birleşimi, töz değil, biçim yaratmaktadır.³⁰⁵ Dilsel öğeler bir töze sahip değildir. Dil, biçimsel bir yapıdır ve incelenecek olan, bu biçimsel yapının işleyişini düzenleyen öğelerarası ilişkilerdir.

Saussure, göstergelerin, ister algı nesnelere olsun isterse düşünce öğeleri olsun; herhangi türden bir dışsal temele sahip olduğu düşüncesine karşı çıkar. Böylece, felsefede genellikle bir üçgen olarak (şey-sözcük-düşünce)^[306] tasarlanan gösterge kavramını dönüştürür. Gerçekliği paranteze almak suretiyle, göstergeyi yalnızca iki kutup içeren bir birim olarak kurar; gösteren (signifiant)-gösterilen (signifié). Bu şekilde göstergeler alanının sınırlandırılması mümkün olur. Dilin tüm gerçekliği göstergeseldir. Gösterge hem gerçeklikten bağımsız bir dil düzenini belirler hem de dili, ses ve düşünce arasındaki bağ olarak konular.³⁰⁷

Yukarda işaret ettiğimiz gibi, Vico'dan beri dünyanın ne olduğundan çok, insan düşüncesinin dünyayı nasıl kurduğu üzerine düşünüle gelmiştir. Burada düşüncenin dünyayı kurması, Berkeleyci anlamda ‘gerçekliğin sadece insan zihninde var olması’ değildir. Söylenen, algılarımızın dünyayı tam olarak temsil etmediği/edemeyeceği, dolayısıyla dil vasıtasıyla dünyanın yeniden biçimlendirildiğidir.

Dil toplumsaldır ve insan, belli bir dilin var olduğu topluma dahil olur. Gerçekliğin dil vasıtasıyla yeniden biçimlendirilmesi, toplumun yeni üyesine bu gerçekliğin dayatılması anlamına gelir: “...özne, varlığının bile farkında olmadığı bir yapı tarafından inşa edilir; yapının ve bu yapıdaki dönüşümlerin nesnesidir”.³⁰⁸

Görüldüğü gibi, göstergebilimin dilin ideolojik olmasıyla kastettiği anlam, ideolojinin bilenen ve yaygın kullanımlarından farklı bir nitelik arz etmektedir. Fowler'ın söylem

³⁰⁴ Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 167. Şüphe yok, bu satırlar, Jameson'ın yapısalcılığı ‘*dil hapishanesi*’ olarak değerlendirmesini haklı çıkarıyor. Bkz. Jameson, **Dil Hapishanesi**.

³⁰⁵ Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, s. 169.

³⁰⁶ Yazar burada, Peirce'ü-Morrisçi geleneğin gösterge kavramına işaret ediyor.

³⁰⁷ Taylan Altuğ, **Dile Gelen Felsefe** (İstanbul: YKY, 2001), s. 177.

³⁰⁸ Üşür, **İdeolojinin Serüveni**, 80.

tanımında kullandığı söylem-ideoloji ilişkisini, yapısalcı göstergebilim için alıntılanmakta hiçbir sakınca görmüyorum:

'Söylem', vücut verdiği inanç, değer ve kategorilerin bakış açısıyla görülen konuşma ve ya da yazıdır; bu inanç, değer ve kategoriler dünyaya ilişkin bir bakış tarzı, deneyimin düzenlenişini ya da temsilini –tarafsız, aşağılayıcı olmayan anlamıyla bir 'ideoloji'yi- inşa ederler.³⁰⁹

3.2. Hukukun Derin Yapısı

Yukarıda, Greimas'ın hukuk metnini üretici yörünge içerisinde, anlatı grameri açısından nasıl incelediğini ve hukuk söyleminin ikincil bir söylem olarak bir hukuk dili yarattığını görmüştük. Yapısalcı göstergebilimin dilin dış dünyayı resmetmediği, onu yeniden biçimlendirerek kurduğu, dolayısıyla ideolojik olduğu şeklindeki iddiası, pek tabii ki, hukuk dili için de geçerlidir. Hukuk dili, dış dünyayı kendince yeniden kurmakta ve bu kurguyu gerçekliğin kendisi gibi sunmaktadır. Böylece, hukuk söylemi, iki alt söylemden oluşur: yasayapıcı söylem ve göndergesel söylem. Yasayapıcı söylem insanları ve nesnelere meşru ve gayri meşru davranışlar çerçevesinde kuran performatif ve normatif söylemden oluşurken, dünyanın söylemsel örtüsü, ideolojik bir yapı olarak göndergesel söylem, kendisini kuran dilden önce varolan, toplumsal dünyanın yerine koyar. Görünüşte, yasayapıcı söylem göndergesel düzleme atıf yapmaktadır. Varlığı apaçık ortada olan gerçekliğe ilişkin önermeler kurulmaktadır. Ancak gerçekte, doğal dilin bazı sözcüklerini seçmek suretiyle hukukun göndergesel söylemini yaratan, bizzat yasayapıcı söylemdir.³¹⁰ Yasa olmadan, göndergesel söylem varlık kazanamaz.

Nasıl verili bir doğal dilin bulunduğu toplumda doğan ve büyüyen bir kişi, dünyayı algılayış tarzının bu dille kendisine verildiğini anlamakta zorlanıyorsa, bir hukukçu için de hukuk diliyle dünyaya yeniden biçim verildiğini kavramak kolay değildir. Basit bir örnek verelim: İnsan davranışları hukuk (yasalar) tarafından hukuka uygun ve hukuka aykırı olmak üzere nitelenir. Hukuka aykırı eylemler, örneğin ceza hukuku açısından, adam öldürme, yağma, gasp gibi alt gruplara ayrılır. Bir ceza hukukçusu için eylemler, gündelik hayatta olduğundan farklı bir anlam kazanır. Doğal hayatta yağma ya da gasp

³⁰⁹ Roger Fowler'dan aktaran: Mills, **Discourse**, s. 6.

³¹⁰ Greimas, "The Semiotic Analysis of Legal Discourse", s. 106.

yoktur. Yağma önce doğal dilde belli bir eylem için kullanılmaktadır; sonra yasakoyucu bunu sözcüğü kullanmak suretiyle ona hukuksal anlamlılık statüsü kazandırır. Üstelik bu sözcük doğal dilden alınmakla birlikte, hukukçu için yasakoyucunun yaptığı tanımlamaya göre anlam kazanır. Neyin yağma neyin gasp neyin hırsızlık olduğuna ilişkin yargı kurumlarında ve öğretide yapılan tartışmalar dahi, toplumsal gerçekliğin yeniden biçimlendirildiğini göstermeye yeter. Zira beşeri davranışlar hatta doğal olaylar bile hukukçunun gözünde, hukukun yaptığı belirlemeye göre anlam kazanacaktır. Hukukçu için, bir çocuğun doğması ya da bir kişinin, başka bir kişinin malını rızası hilafına alması, ne doğaldır, ne de gündelik dilin resmettiği biçimle örtüşmektedir.

İdeolojik kurgu, derin yapıda, anlamlamanın ilk oluşum safhalarında, dizisel eksende oluşur. Hatırlayacak olursak, anlam iki eksende oluşmaktaydı. Birinci eksen, çizgisellik de dediğimiz sözdizimi idi ki, bunun örneği, tümce içerisinde sözcüklerin yan yana gelmesi idi. Dizisellik ise, her bir sözcüğün belli anlam öbeklerinden seçilmesiydi. Bu seçilimin bir de sınırlarından bahsetmek olanaklıdır. Göstergebilimsel dörtgen, seçilen bir kavramdan üretilen diğer öğeleri göstermektedir ve bu, anlamın göstergebilimsel sınırlarına işaret eder. Kısaca söylemek gerekirse, Greimas, dizisellik ve göstergebilimsel dörtgenle, ideolojik yapının kuruluşunun kurallarını göstermektedir.³¹¹

Greimas hukuk söyleminin analizinde, söz konusu ideolojik kuruluşa ilişkin bazı örnekler sunmaktadır. Greimas'ın ortaya çıkardığı sonuçların bir kısmı, Marksist eleştirel kuramcılarının liberal toplum ve hukuk araştırmalarındaki söylem ve iktidar analizlerinde kullandıkları ideoloji kavramıyla ve hatta ulaştıkları sonuçlarla örtüşmektedir. Dolayısıyla hukuk göstergebilimi, Jackson tarafından, Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nın içine dahil edilmek suretiyle, liberal hukuk ideolojisinin ortaya çıkarılmasının aracı haline getirilmiştir. Önce Greimas'ın göstergebilimsel dörtgeni hukuk söyleminin analizinde nasıl kullandığını göreceğiz, daha sonra ayrı bir başlık açarak Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nın göstergebilimi ideoloji analizinin aracı olarak kullanmalarını ele alacağız.

Greimas'ın analizinde, toplumsal gerçekliğin ideolojik kuruluşuna ilişkin iki önemli örnek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ticaret şirketinin oluşumunda bireylerin mi

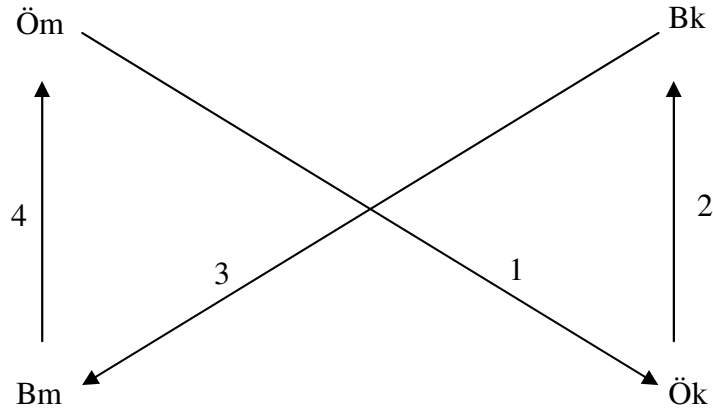
³¹¹ Bkz. yukarıda “Birinci Bölüm - 2.1.2. Göstergebilimsel Dörtgen ve Kiplikler”.

yoksa sermayenin mi ön planda olduğunu gösterir. Diğeri ise, hukukun yaban/vahşi mal iktisabı arzusunu nasıl medenileştirdiğini/ehlileştirdiğini anlatır.

3.2.1. Şirketin Temeli: Birey mi, Sermaye mi?

Greimas ticaret şirketini (Fr. *société commerciale*), bir eyleyen olarak belirlemiştir. Bu eyleyen, kolektif eyleyendir (Fr. *actant collectif*). Kolektif eyleyen, çeşitli parçalardan oluşmuştur. Görünüşte, şirketi, yani kolektif eyleyeni oluşturan kişilerdir. Ancak ne ticaret hukuku açısından, ne de şirketin yasa metni içindeki işlevleri açısından, şirketi oluşturan kişilerin bir önemi yoktur. Şirket, belli bir miktar sermayenin bir araya gelmesidir. Dolayısıyla, kolektif eyleyeni oluşturan da, sermayelerin toplanmasıdır, kişilerin bir araya gelmesi değil. Şirketin ortağı, ne olduğu ile değil, neye sahip olduğu ile tanımlanmaktadır.

Greimas, şirketin, nev-i şahsına münhasır özellikler taşıyan müstakil (m) öğelerden (Ö) oluştuğunu belirtir. Bu bireylerin, kısımlardan (k) oluşmuş yeni bir bütünlük (B) (yani, parçası olunan şeyin tümü) temsil eden kolektif eyleyenin parçası olarak kabul edilebilmeleri için, dönüşüm geçirmeleri gerektiğini belirtir.

Şekil 9. Kolektif Eyleyenin Mantıksal Kurulumu³¹²

Öm durumunda, bireysel özelliklere sahip tek tek bireylerin oluşturduğu bir birlik vardır. Ancak henüz şirket kurulmamıştır. Öncelikle, bireyler, oluşturacakları şirketin kurucuları olarak öge (Ö) olma özelliklerini devam ettirecek, bununla birlikte,

³¹² Greimas, "The Semiotic Analysis of Legal Discourse", s. 116.

kendilerine has olan müstakil (m) özelliklerini bir kenara koyarak, oluşturacakları bütünün parçası olduklarını gösteren kısmî (k) özellikleri edineceklerdir. Bu Ök'lar topluluğu ise, Bk'yı, kısmî özelliklerden oluşmuş bütünlüğü, yani şirketi kuracaktır. Burada kısmî özellik, yani şirketin parçası olabilmenin koşulu, belli bir miktar sermayenin getirilmesidir. Böylece şirket, müstakil bireylerden oluşan (Bm) değil, belli bir sermayenin toplanmasından oluşan (Bk) bir kolektif eyleyen olacaktır.

Bunu haklı çıkaran bazı kanıtlar bulunmaktadır yasa metninde. Öncelikle, şirketin kurulmasında ortakların kişilikleri önem taşımaz. Şirkete getirdikleri sermaye esas alınır. Şirketin ortakları, sermayenin el değiştirmesiyle kolaylıkla değişebilir. Şirket açısından ortaklar geçicidir. Bir kişinin şirket bütünlüğüne katılması, sermaye getirmesine bağlıdır.³¹³ Ancak bu, ticaret şirketinin sadece sermayenin bir araya gelmesiyle ya da sermayenin oluşturduğu bütünlükle temsil edildiğini söylemek anlamına da gelmez. Burada yapılan, ticaret şirketinin göstergebilimsel olarak sermaye ve eyleyen arasındaki ilişki olarak kabul edilmesidir.³¹⁴

Yasa metninin yüzeysel bir şekilde okunması, sanki şirketi kuran iki unsurdan bahsetmektedir: kişiler ve finansman. Halbuki, kendilerine has özellikleri olan bireyler, bir şirket kurduklarında ya da bir şirketin ortağı olduklarında, kendilerine has bu özellikleri bir kenara bırakarak, söz konusu bütünün, bireyselliklerine göre değil şirkete ortaklıklarına göre, yani getirdikleri ya da sahip oldukları paya, sermayeye göre belirlenen parçaları oluverirler. Dolayısıyla, şirket, kişilerin ve sermayenin birleşiminden oluşmamaktadır. Kişiler geçicidirler ve ancak sermayeye nisbetle tanımlanabilmektedirler.³¹⁵

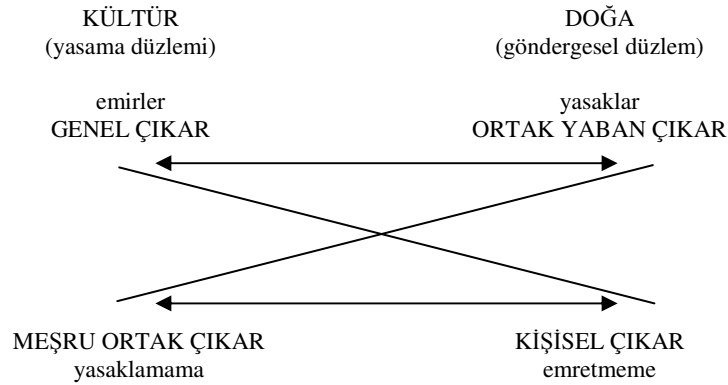
³¹³ **ibid.**, s. 119.

³¹⁴ Jackson, **Semiotics and Legal Theory**, s. 62-3.

³¹⁵ Greimas, "The Semiotic Analysis of Legal Discourse", s. 114-9.

3.2.2. Yaban Arzunun Ehlileştirilmesi

Şirketi kolektif-özne yapan, ortaklarla şirket arasındaki sözleşmeye dayanır. Ortaklar, şirket vasıtasıyla mal iktisabının peşindedir. Ancak, bu durumda, doğaya ait yaban istekler toplamı bulunmaktadır. Kolektif özne normalde ortakların isteklerini düzene aykırı ve ölçsüz bir şekilde yerine getirecektir. Yasakoyucunun bu kolektif özneyi hukuk düzenine dahil etmesi ve medenileştirmesi gerekmektedir. Bu aşamada eyleyen-özne ile yasakoyucu arasında gerçekleşen ikinci bir sözleşme bulunmaktadır. Kolektif öznenin sahip olduğu yapmayı-isteme, yapmak-zorunda-olmak haline dönüştürülür. Yasakoyucu artık, bazı davranış standartları belirlemiş ve ihlali durumunda müeyyideler koymuştur.³¹⁶

Şekil 10. Ortakların yaban isteklerinin medenileştirilmesi³¹⁷

Böylece şirket, ortaklarının yaban/vahşi isteklerinin yasakoyucu tarafından medenileştirilerek/ehlileştirilerek hukuk düzenine dahil edildiği birleşmiş istemeye sahip olmuştur.

Yukardaki şekil, yasakoyucunun normatif sistemini ve yargıcın karşısına gelebilecek anlaşmazlık tiplerini de göstermektedir. Çıkarlar, meşru ve gayri meşru çıkarlar olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Ortak yaban çıkar, yasaklar altına alınmışken, bunun dışında kalan tüm yasaklanmamış çıkarlar, meşru çıkarlardır ve bu meşru çıkarlar, bazı yasal sınırlara tabidirler. Sadece ifade edilmiş olan hukuksal varlığa sahip olduğu için, emredici kurallar yalnız meşru çıkarlara karşılık gelen davranış modelleri kurarlar.

³¹⁶ *ibid.*, s. 122.

³¹⁷ *ibid.*, s. 124.

Nitekim, kişisel çıkarlar, genel çıkara uymadıklarından, emredilmemiş alana dahildirler.³¹⁸

Hukuk söylemi, çıkarları bu şekilde sınıflandırmakla, ekonomik hayatı anlatisallaştırmış olur. Bu anlatı, her biri kendi çıkarını temsil eden isteyen öznelerin öngörülebilir çatışmalarının bulunduğu kapalı bir alandır. Bu özneler, meşru çıkarların peşindeki özne-kahramanlar ve gayrı meşru çıkarlar peşindeki karşı-özneler olarak görüldüğünde iki tip çatışma söz konusu olacaktır:

(a) meşru ortak çıkarı temsil eden özne, kişisel çıkarın vücut bulduğu karşı-özneye karşı mücadeleye girişebilir (yetkiyi kötüye kullanmakla suçlama gibi). ya da,

(b) genel çıkarı (ister gerçek ister tüzel kişi olsun üçüncü tarafın meşru çıkarı) temsil eden özne, üçüncü tarafın haklarını hiçe sayarak yaban ortak çıkar adına faaliyette bulunan karşı-özne ile karşı karşıya gelebilir.³¹⁹

Greimas'ın hukukun ideolojik yönüyle ilgili açıklamalarının çok geniş ve ayrıntılı olmadığı açıktır. Ayrıca, bütün bir hukuk sisteminin değil, belirli bir hukuk metninin analizi olarak sınırlı bir kapsama sahiptir. Kapsamın dar olmasında ve ideoloji konusuna çok fazla yer verilmemesinde, çalışmanın yapılma nedenleri de dikkate alınmalıdır. Greimas, Fransız Ticaret Odası'nın kendisine verdiği analiz görevinin içeriğini aktarmaz. Olasılıkla, üstlendiği görevin kapsamında böyle bir amaç bulunmuyordu.

Dikkatimizden kaçmaması gereken önemli bir konu, burada yapılan işin bir analiz olduğudur. Analizle, kurucu öğelerin ortaya çıkarılması ve öğeler arasındaki ilişkilerin ortaya konması amaçlanır. Analiz verilerinin değerlendirmesi, bir sonraki aşamada gerçekleşecektir. Hemen kolaylıkla yapabileceğimiz bir değerlendirme, Greimas'ın çözümlediği yasa metninin, görünürde bireylerin teşebbüs özgürlüğünü düzenlediği iddiasında olmasına rağmen, şirketin kurulmasında bireylerin esasında hiç de dikkate alınmadığı, sermayenin bireyin belirleyicisi olduğu şeklindedir. Bu şekliyle yasa metni, teşebbüs özgürlüğünü değil, sermaye dolaşımını düzenleyen, bireye değil sermayeye değer veren bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu durumda da, böyle bir özgürlüğü vaat eden liberal ekonomiye uyumlu bir hukuk sisteminin eleştirisi olarak okunabilir.

³¹⁸ *ibid.*, s. 124.

³¹⁹ *ibid.*, s. 124.

İkinci bir değerlendirme, Greimas'ın, Lévi-Strauss'un doğadan kültüre geçiş şemasını takip ettiği'dir: "*Lévi-Strauss'un betimlemesine uygun olarak, insan topluluklarının anlamsal evrenlerini ikiye, kültür ve doğaya, böldükleri kabul edilmiştir.*"³²⁰ Kültür, insanların kabul ettiği, doğa ise reddettiği içeriği betimler.³²¹ Hukuk böylece, kültür doğa karşıtlığının en açık örneklerinden birini oluşturur. Hukukun bildirişimsel bir olgu olarak görülmesi de buna dayanır: "*ekinsel olguların bir gösterge dizgesi oluşturduğu, örneğin belirli kişiler önünde belirli eğilme biçimlerinin belirli bir saygı kuralları bütününe gönderdiği kesinlendikten sonra, bunlar da tıpkı dil gibi bir bağıntular demeti olarak ele alınabilir, işlevleri de açık ya da içkin bir iletişime indirgenebilir*".³²²

3.3. Hukukun İdeolojisi ve Eleştirel Hukuk Çalışmaları

Eleştirel Hukuk Çalışmaları, 1977'de toplanan bir konferansla adını duyurmuş, hukuka eleştirel bakan pek çok araştırmacıyı bir araya getirmiş bir harekettir. Mark Tushnet, Duncan Kennedy ve David Trubek'in kurucu ve öne çıkan isimler olarak belirlediği hareket, siyasal olarak Marksizme yakın durmakla birlikte, tüm üyelerinin bu özelliği paylaştığını söylemek zordur. Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nın temel hedefi, liberal hukuk anlayışının yarattığı, mekanik bir tarzda işleyen tarafsız hukuk devleti algısıdır. Harekete göre bizzat bu algı, yeni bir hukuk ideolojisi oluşturmuştur.³²³

Çalışmamızın bu bölümünde Eleştirel Hukuk Çalışmaları'na ayrı bir bölüm ayırmamızın tek nedeni hareketin hukuk ve ideoloji ilişkisi üzerinde durması değil. Bunun için iki temel nedenimiz var: (1) İsimleri Eleştirel Hukuk Çalışmaları içerisinde zikredilen araştırmacıların (eleştirel hukukçuların) bir kısmının sık sık göstergebilime müracaat etmeleri ve (2) Yapısalcı hukuk göstergebiliminin temsilcisi B. S. Jackson'ın,

³²⁰ Greimas, **On Meaning**, s. 53.

³²¹ **ibid.**, s. 53. Greimas bu makalesinde, anlamlamanın temel yapısını anlatırken, örnekçe olarak, cinsel ilişkiler sistemini ele alır (**ibid.**, s. 53-62). Doğa kültür karşıtlığı çerçevesinde, geleneksel Fransız toplumundaki cinsel ilişkileri, göstergebilimsel dörtgen aracılığıyla çözümleyerek, ekonomik sistemin değerleriyle de ilişkisini kurar. Türkçe özeti için bkz. Yücel, **Yapısalcılık**, s. 112-7.

³²² Yücel, **Yapısalcılık**, s. 62.

³²³ Eleştirel Hukuk Çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kasım Akbaş, **Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi**, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi (Eskişehir, 2005).

hukuk göstergebilimi, Eleştirel Hukuk Çalışmaları ve yapısızlaştırmacılığı bir aile olarak görmesi.

Eleştirel hukukçular, hukuku, özellikle de liberal hukuk düşüncesini eleştirmek adına, yapısızlaştırmacılıktan feminizme, göstergebilimden Marksizm'e her türlü yöntem ve yaklaşımı kullanmaktadır. Burada, eleştirel hukukçuların göstergebilimi ele alış tarzlarını, öne çıkan birkaç isim etrafında değerlendirmeye çalışacağız. Bu isimler, göstergebilimci olmadıkları gibi, göstergebilimi algılayışları da çeşitlilik göstermektedir. Ancak hemen söylemek gerekiyor ki, Amerikan kaynaklı olmalarına rağmen, eleştirel hukukçuların dikkatini çeken, mantıkçı değil yapısalcı göstergebilim olmuştur. Kısaca söyleyecek olursak, eleştirel hukukçular hukuka göstergebilimsel bir yaklaşım getirmemekte, farklı yöntem ve yaklaşımlarla birlikte 'göstergebilimsel' dedikleri verileri hukuku eleştirmek, daha doğrusu, hukukun sahip olduğu ideolojiyi (elbette liberal ideolojiyi) ortaya çıkarmak için kullanmaktadırlar.

Göstergebilim Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nın gündemine, hareketin kurucu üç isminden birisi olan Duncan Kennedy'nin "*Form and Substance in Private Law Adjudication*"³²⁴ başlıklı makalesiyle girmiştir.³²⁵ Kennedy, daha sonraki makalelerinde de aynı yaklaşımı kullanmaktadır.³²⁶

Kennedy'yle birlikte, göstergebilim ve hukuk ilişkisini son dönem Amerikan hukuk tartışmalarında kullanan önemli bir isim, J. M. Balkin'dir. Balkin'in "*The Hohfeldian*

³²⁴ Duncan Kennedy, "Form and Substance in Private Law Adjudication," **Harvard Law Review**, C. 89, 1975-76, s. 1685-1778.

³²⁵ Jeremy Paul, "The Politics of Legal Semiotics", **Texas Law Review**, C. 69, 1990-1991, s. 1780; J. M. Balkin, "The Promise of Legal Semiotics", **Texas Law Review**, C. 69, 1991, s. 1832.

³²⁶ Ör. bkz. Duncan Kennedy, "The Structure of Blackstone's Commentaries," **Buffalo Law Review**, C. 28, 1978-1979, s. 205-382; "A Semiotics of Legal Argument", **Syracuse Law Review**, C. 42, 1991, s. 75-116 (bu makale, Kennedy'nin 1979 yılında öğrencileri hazırladığı bir metne dayanmaktadır. Metnin atıfsız ve kısa orijinali için bkz. "A Semiotics of Legal Argument", **Law and Semiotics Volume 3**, Ed.: Roberta Kevelson (New York ve Londra: Plenum Press, 1989), s. 167-92. Kennedy, makalenin ilk biçimini hazırladığı sırada dilbilim ve göstergebilime ilişkin herhangi bir okuması olmadığını, sadece Saussure'ün yapıtını okuduğunu belirtmektedir. 1991 yılında eklerle ve atıflı olarak yayımladığı ikinci biçiminde, Saussure, Piaget ve Lévi-Strauss'a atıf yapmıştır.).

*Approach to Law and Semiotics*³²⁷ başlıklı makalesinde dile getirdiği görüşler, sadece Kennedy'nin değil, aynı çizgide göstergebilimi kullanan diğer eleştirel hukukçuların da göstergebilimi algılayış tarzını yansıtmaktadır.

Balkin, Wesley Newcomb Hohfeld'in, Amerikan Gerçekçilerini etkileyen³²⁸, "*Some Fundamental Legal Concepts as Applied to Judicial Reasoning*"³²⁹ başlıklı makalesinin, göstergebilim, hukuksal gerçekçilik ve Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nı birbirine bağladığını savunur.³³⁰ Hohfeld'in makalesinin yayım tarihinin hukuk göstergebilimi açısından ilginç bir yönü vardır: Saussure dilbilimde devrim yaratacak eserine kaynaklık eden dersleri üniversitede vermeden önce, Hohfeld, hukuk açısından aynı devrimsel nitelikleri taşıyan düşünceleri bu makaleyle ileri sürmektedir.

Belirttiğimiz gibi, Saussurecü dilbilim, dil göstergelerini oluşturan gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkinin nedensiz olduğunu söylemişti. Yani nesnelere verdiğimiz isimler, iletişimde kullandığımız sözcükler tamamen rastlantısal ve geçerliliklerini toplumsal uzlaşımdan alıyorlardı. Buna ek olarak, dil içinde anlamın ortaya çıkması, dilsel öğelerin ilişkide olmasıyla mümkün oluyordu. Tek başına bir göstergenin bir anlamı olamazdı.

Hohfeld de, benzer bir şekilde, hakkın, ya da daha genel bir ifadeyle hukuken korunan çıkarın, nedensizliğine dikkat çekmiştir. Aynı zamanda bir kişinin hakkı, diğerinin ödevleriyle bağlantılıdır.³³¹ "[E]ğer X, Y'ye karşı arazisinden uzak durulması hakkına sahipse, Y'nin de, bu araziden uzak durmak şeklinde mütekebil (ve denk) bir ödevi vardır".³³²

Göstereni gösterilene bağlayan doğal ve zorunlu bir bağ olmadığı gibi, hak da varlığını bir bireye ya da eşyaya bağlılığıyla kazanmaz. Ödevle bağlantılı olarak ele alındığında

³²⁷ J. M. Balkin, "The Hohfeldian Approach to Law and Semiotics", **Law and Semiotics Volume 3**, Ed.: Roberta Kevelson (New York ve Londra: Plenum Press, 1989), s. 31-50.

³²⁸ **ibid.**, s. 32.

³²⁹ Wesley Newcomb Hohfeld, "Some Fundamental Conceptions as Applied in Judicial Reasoning", **Yale Law Journal**, C. 23, 1913, s. 16-59.

³³⁰ Balkin "The Hohfeldian Approach to Law and Semiotics", s. 40.

³³¹ Hohfeld, "Some Fundamental Conceptions as Applied in Judicial Reasoning", s. 31.

³³² **ibid.**, s. 32.

hak, talep/iddia olarak da isimlendirilebilir. Bu isimlendirmenin önemi, hakkın pozitif hukukla (ya da yargıçların kararlarıyla) bağlantısının kurulmasındadır. Zira, talep olarak hak, sadece, devlet gücünü hakkın tecavüzünü önleme ya da zararın tazmininde aracı kılma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, hakkı yaratan, devlet gücünün pozitif hukukla ya da mahkeme kararıyla uygulamaya geçirilmesidir.³³³ Hukuken korunmamış bir hak, hak olamayacaktır.

Her ne kadar hukuken tanınmış olmayan hakkın hukuken varlık kazanamadığı saptaması, hukuksal pozitivizmin neredeyse klişeleşmiş iddialarından biriye de³³⁴, hak ve ödevlerin karşılıklı ilişkileriyle tanımlanıyor olmasıyla birleştiğinde, bizi, hukuksal ve siyasal gerçeğin hukuk vasıtasıyla yaratıldığı sonucuna götürür.³³⁵ Saussure'ün ve onu izleyen yapısalcılarının iddiası da farklı değildir: Gerçeklik, dil tarafından yaratılmaktadır.

Hukuk göstergebiliminin Amerika'da daha çok mantıkçı hukuk göstergebilimi çerçevesinde incelenmesinden yakınlıkla, Saussure'le başlayan ve Fransız yapısalcılığı ve postyapısalcılığıyla devam eden geleneğin, hukuk düşüncesine yerleşmiş siyasal ve ideolojik görüşlerin açığa çıkarılmasında daha kullanışlı olacağını söyleyen Balkin³³⁶, Hohfeld'in kurduğu hak-ödev ilişkisini göstergebilimsel bir yaklaşım olarak

³³³ Hohfeld, imtiyaz dediği 'serbesti'yi (*liberty*), bu bağlamda ele aldığı 'hak'tan ayrı tutar. İmtiyaz olarak hak söz konusu olduğunda, karşılıklı bir ödev bulunmaz. Bir şeyi yapma serbestisine sahip kişi, eylemde bulunurken başkalarının bunu devlet gücüyle önleyemeyeceği garantisini almıştır. Yani devlet, serbesti tanıdığı bir alana müdahale etmeyecektir. (*ibid.*, s. 34-5) Görüldüğü gibi, ilişkisel nitelik değişmekle birlikte, devlet gücüne ya da garantisine dayanma, yani varlık koşulu olarak hukuken tanınmış olma koşulu devam etmektedir.

³³⁴ Nitekim, analitik pozitivizmin öncüsü J. Austin de, her hakkın mutlaka bir yasa tarafından yaratılması gerektiğini söylemektedir (John Austin, **Lectures on Jurisprudence**, C.I (Londra: John Murray, 1940), s. 344). Ayrıca bkz. Ertuğrul Uzun, "John Austin: Analitik Pozitivizm", **Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş**, Ed.: Ahmet Halûk Atalay (İstanbul: Teknik Yayıncılık, 2004), s. 19.

³³⁵ Balkin "The Hohfeldian Approach to Law and Semiotics", s. 33.

³³⁶ Dikkatli bir okuma, Peirce'ün de çok farklı bir sonuca ulaşmadığını gösterir. Zira Peirce, düşüncelerimizin hiçbir zaman saf halde olmadığını, daima bir başka düşünce tarafından belirlendiğini söyleyecektir. Bunun hukuksal düşüncedeki karşılığını, Holmes'ün hukuk geleneğinin devam ettirilmesi zorunluluğunun, imgelememizi sınırlamasında bulmak mümkündür. Bkz. aşağıda "**Üçüncü Bölüm – 4.3. Abdüksiyon**".

nitelendirmektedir.³³⁷ Bazı Amerikan gerçekçileri, sözleşme, mülkiyet ve ekonomi gibi konularda, söz konusu ilişkiselliği görmüşler ve hakkın (veya ödevin), nesnelerin, hukuksal kavramların veya kişilerin doğalarından kaynaklanmadığını, bunların devlet iktidarıyla yaratıldığını açıkça belirtmişlerdir. Bununla birlikte Balkin'e göre Hohfeld'i Amerikan gerçekçilerinin üstün kılan nokta, Hohfeld'in analizinin sadece sözleşme, mülkiyet ve ekonomiye ilişkin düzenlemelere değil, sözleşme özgürlüğü, cinsel özerklik, eşit muamele gibi hukukun korumak isteyebileceği diğer çıkarılara da genişletilebilmesidir ki, hukukun tümünden ideolojik olduğu henüz yeni anlaşılmaktadır.³³⁸

Balkin'in başka bir yerde dile getirdiği ve Kennedy'nin de üzerinde durduğu bir iddia, hukuksal düşünüşün sürekli tekrarlanan biçimlere sahip olduğudur.³³⁹ Balkin'e göre hukuksal göstergebilimci bu tekrarlanmanın yarasını araştırmaktadır.³⁴⁰

Göstergebilimsel incelemenin amacı bir kültür içerisinde anlamı yaratan gösterge sistemini anlamaktır. Bu, anlamı olanaklı kılan alttaki yapıların anlaşılmasıdır. Hukuk göstergebilimcisi hukuk söyleminin "grameri" denebilecek şeyi –hukuk söyleminin dil oyunundaki kabul edilebilir hamleleri- belirlemeye çalışır.³⁴¹

Bu yasanın ortaya çıkarılmasının sonucu, Balkin'e göre, hukuksal karar verme sürecinin sadece sembollerle, özünde bir değer taşımayan formüllerle oynanan bir oyun olduğunun görülmesidir. Eğer hukuksal düşünüş sadece böyle bir oyundan ibaretse, davaları karara bağlayan sadece bu oyun olamaz. Davaları sonuçlandıran, siyaset ya da ideolojidir.³⁴²

Balkin ve Kennedy (ve elbette diğer eleştirel hukukçular), göstergebilimi, yapısalcılığın karşılığı olarak kullanmaktadırlar. Yapısalcılığın temel önermelerini hukuka uygulayarak, hukuksal kavramların birbirlerine dayanarak varolabilen ikili

³³⁷ Balkin "The Hohfeldian Approach to Law and Semiotics", s. 31.

³³⁸ *ibid.*, s. 34.

³³⁹ J. M. Balkin, "The Crystalline Structure of Legal Thought", *Rutgers Law Review*, C. 39, N. 1, 1986, s. 3.

³⁴⁰ Balkin, "The Promise of Legal Semiotics", s. 1839.

³⁴¹ *ibid.*, s. 1845.

³⁴² *ibid.*, s. 1841.

karşıtlıklardan oluştuğunu³⁴³, bu kavramların seçiminin keyfi olduğunu, dolayısıyla hukukun tarafsız olmadığını ve bir ideolojiye sahip olduğunu göstermeye çalışmaktadırlar. Göstergebilimsel geleneklere ilişkin yaptığımız açıklamalar ışığında, bu tarz bir analiz yönteminin ‘göstergebilim’ olarak adlandırılmasının yerinde olmadığı da açığa çıkmış oluyor. Belirttiğimiz gibi, burada yapılan, yapısal bir analizdir. Kennedy, “*A Semiotics of Argument*”taki kendi analizi için, yapısalcılıkla hukuksal gerçekçiliğin bir karışımı nitelemesi yapmakta, ama hemen bir uyarıda bulunmaktadır: yaptığı, yapısalcılığın ve gerçekçiliğin ne bir uygulamasıdır ne de canlandırılması³⁴⁴, sadece ödünç alınmış bazı kavram ve yöntemler bulunmaktadır.

Gerek Kennedy’de gerekse Balkin’de göstergebilim, sadece Saussure’e ve kısmen Lévi-Strauss’a bağlanarak yapısalcı göstergebilimdeki diğer temsilcileri ihmal etmekle kalmaz, aynı zamanda, Kıta Avrupası felsefesinin Marx’tan Husserl’a, analitik

³⁴³ Kennedy’nin verdiği tablo, bu ikili karşıtlık düşüncesini yansıtır:

KURALLAR		STANDARTLAR	
<i>Olumlu</i>	<i>Olumsuz</i>	<i>Olumsuz</i>	<i>Olumlu</i>
Tarafsızlık	Katılık	Önyargı	Esneklik
Aynılık	Uymacılık	Kayırcılık	Bireyselleştirme
Kesinlik	Benzeşimcilik	Baştan savmacılık	Yaratıcılık
Belirlielik	Zorgululuk	Belirsizlik	Anımsalılık
Özerklik	Yabancılaşma	Totalitarizm	Katılım
Haklar	Menfaatler	Tiranlık	Topluluk
Mahremiyet	Yalıtma	Fütursuzluk	Alaka
Etkililik	Aldırmazlık	Duygusalılık	Adalet
Düzen	Gericilik	Kaos	Evrim
Titizlik	Cezalandırmacılık	Müsamahakârlık	Hoşgörü
Güvenilirlik	Cimrilik	Romantiklik	Cömertlik
Sınırlılık	Duvarlar	İstila	Empati
İstikrar	Sertleşme	Parçalanma	İlerleme
Güvenlik	Gözdağı	Bağımlılık	Güven

Tabloyu Kennedy’den (“Form and Substance in Private Law Adjudication,” s. 1710) aktaran: Akbaş, **Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi**, s. 33.

³⁴⁴ Kennedy, “A Semiotics of Legal Argument”, 1991, s. 106.

felsefeden dil felsefesine ve postmodernizme uzanan çeşitli katmanlarından işine yarayacağını düşündüğü her şeyi toplayarak asli niteliğinden bir hayli uzaklaşır.³⁴⁵

Jeremy Paul, diğer eleştirel hukukçularla birlikte Balkin'in kısaca özetlediğimiz görüşlerine de atıf yaparak göstergebilimin sol düşünceye mal olmuş bir analiz yöntemi olduğunu belirtir ve bu yöntemin, Kennedy ve diğerleri tarafından, hukuk üzerindeki gizemli örtünün kaldırılması (*demystification*) ve hukukun yapay bir kurum olduğunun gösterilmesi için kullanıldığını belirtir.³⁴⁶ Gerçekten de, böyle bir amaca hizmet ettiğinde göstergebilim, tam da eleştirel hukukçuların amaçlarına uygun bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. “*The Hohfeldian Approach to Law and Semiotics*”te bunu yapmaya çalışan Balkin ise, böyle bir yaklaşımın içinde barındırdığı tuzaktan kısmen haberdar görünür. Göstergebilimsel analiz, salt ideoloji analizi olarak kullanıldığında, kullanıcısının dilini de analiz etmeye hazırdır. Göstergebilimin en önemli iddiası, bir üst-bilim olmaktır ve –özellikle yapısalcı göstergebilimin- temel kabullerinden birisi, gerçekliğin dil³⁴⁷ vasıtasıyla yaratıldığıdır. Eleştirel hukukçuların yanılığısı, anlamın kuruluşunu sağlayan yasaların belli bir söyleme özgü olmadığı gerçeğini anlayamamalarında (ya da çarpıtmalarında) aranmalıdır. Anlamın temel kuruluşu, bazı mantıksal işlem ve dönüşümlerde karşılık bulmaktadır ve bu işlem ve dönüşümler –en azından göstergebilimsel bir iddia olarak- evrenseldirler. Balkin, Paul’ün göstergebilimsel analizi sol düşünceye mal etmesini kabul etmeyerek, muhafazakarların da bu yöntemi kullanabileceklerini, hatta kullandıklarını gösterir.³⁴⁸ Ancak Balkin bu tespiti yaparken, göstergebilimin evrensel yapılarla, bir başka deyişle, aklın işleyiş biçimiyle ilgili olmasına gönderme yapmaz; ona göre göstergebilimin kullanılması, ideolojik sürüklenme adını verdiği olguyla ilgilidir. Siyasal ve hukuksal düşüncelerin değerleri ilerencilik ve muhafazakarlık arasında durmadan gidip gelmektedir. Bu sürüklenişin nedeni, siyasal, ahlaksal ve hukuksal düşüncelerin kamusal alana

³⁴⁵ Bkz. ör. Duncan Kennedy, “A Semiotics of Critique”, *Cardozo Law Review*, C. 22, 2000-2001, s. 1147-89; J. M. Balkin, “Deconstructive Practice and Legal Theory”, *The Yale Law Journal*, C. 96, 1987, s. 743-86

³⁴⁶ Paul, “The Politics of Legal Semiotics”, s. 1807-20.

³⁴⁷ Burada dili, doğal diller dışında tüm anlam yaratımlarını olanaklı kılan gösterge sistemi yani kod anlamında kullanıyorum.

³⁴⁸ Balkin, “The Promise of Legal Semiotics”, s. 1835.

açılabilmesinin farklı ahlaksal, hukuksal ve siyasal bağlamlarda tekrar ber tekrar telaffuz edilebilmeleridir. İdeolojik sürüklenme olgusunun sonucu, hukuksal, ahlaksal ve siyasal düşüncelerin, özleri itibariyle ilerici ya da muhafazakar olmadıklarının, onlara bu niteliklerini verenin *belirli tarihsel ve siyasal bağlamlarda* somutlaşmaları olduğunun anlaşılmasıdır.³⁴⁹ Yani, Balkin'in göstergebilimin sadece sol düşünceye has olmadığına ilişkin kanıtı, göstergebilimin üst-bilim oluşuyla değil, kullanıcılarının tarihsel ve siyasal bağlamlarda aldıkları yerle ilgilidir.

³⁴⁹ **ibid.**, s. 1833.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUKUK GÖSTERGEBİLİMİ: UYGULAMA

1. GİRİŞ: KURAMDAN UYGULAMAYA HUKUK GÖSTERGEBİLİMİ

Hukuk, normatif bir yapı olarak, dil içinde varlık kazanır.³⁵⁰ Dil üzerine yapılan çalışmalarla dil, düşünce ve toplum hakkındaki yargıların ne denli değiştiğine tüm boyutlarıyla değinme imkanı bulamadıysak da, yapısalcılık ve göstergebilim çerçevesinde ancak bir bölümünü yansıttığımız düşüncelerin, klasik hukuk anlayışını da değiştirmesi kaçınılmazdır. Nitekim, hukuk felsefesi alanında yapılan dil merkezli tartışmalar her geçen gün artmaktadır.

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında, göstergebilimin ve hukuk göstergebiliminin ana hatlarına değinmeye çalıştık. Ağırlığı yapısalcı göstergebilime vererek, hukuk söyleminin göstergebilimsel açıdan nasıl çözümleneceğini gördük. Bu bölümde, bir analiz olmanın dışında, göstergebilimin hukuk hakkında söyleyebileceği ‘yeni’ şeyleri araştıracağız. Bu bölümün ağırlığını ise, mantıkçı göstergebilim oluşturacak.

Hukuk göstergebilimi hukuku bildirişimsel bir olgu görmekle, doğal hukuku ve hukuksal pozitivizmi, hukuksal gerçekçilik lehine reddeder. Zira hukuk, bir olgu olarak belirlenmiş olur. Hukuksal gerçekçiliğin tarihsel örnekleri, böyle bir anlayışın ancak içtihadi nitelikteki hukuk sistemleri için geçerli olabileceği düşüncesini uyandırmakla birlikte, hukuk göstergebiliminin savları, böyle bir sınırlamayı kabul etmeyecek türdendir. Hukuksal gerçekçilik, çeşitli ama kesinlikle zorunlu olmayan nedenlerle, Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde benimsenmemiştir. Bu bölümdeki amacımız, Türk

³⁵⁰ Yasemin Işıқтаç ve Sevtap Metin, **Hukuk Metodolojisi** (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2003), s. 53.

hukukçuları arasındaki hukuk algısını tümüyle reddeden gerçekçiliğin, özellikle hukuksal usavurma üzerinde durmak suretiyle, göstergebilimsel bakış açısıyla Türk hukuku açısından da savunulabilir olduğunu ortaya koymaktır.

2. BİLDİRİŞİMSEL BİR OLGU OLARAK HUKUK VE DOĞAL HUKUKUN REDDİ

Hukuk göstergebilimi, hukuku bildirişimsel bir olgu olarak görmektedir. Bildirişimsel (yani tümüyle beşerî) bir olgu olmakla hukuk, doğal hukuk düşüncesinin tanrı kaynaklı biçimlerinden ayrılmaktadır. Mantıkçı ve yapısalcı göstergebilim geleneklerinde anlam, salt ussal kavramlarla ilişkili değildir. Yapısalcı göstergebilim bunu, anlamın dil içinde ögeler arası ilişki ile yaratılmasıyla, mantıkçı göstergebilim ise nominalist ve kartezyen iddiaları açıkça reddederek, her türlü bilişin başka bir bilişe dayandığını savunarak açıklamaktadır. Bu şekliyle de, ahlak felsefesi ve ussalcı doğal hukuk kuramları, daha en baştan, hukuk göstergebilimiyle karşıtlık arz etmektedir. Bununla birlikte, Jackson'ın yapısalcı göstergebilimi, doğal hukuk, hukuksal pozitivizm ve hukuksal gerçekçiliğin karışımı olarak sunması³⁵¹, doğal hukuk ve göstergebilim ilişkisini, kısaca da olsa, incelememizi gerektirmektedir.

Doğal hukuk başlığı altında olmakla birlikte, birbirinden ayrı ele alınabilecek pek çok doğal hukuk akımı bulunmaktadır. En genel şekliyle doğal hukuk düşüncesinin, pozitif hukukun dışında, mutlak surette uyulması gereken, zaman, mekan ve tarih sınırlaması bulunmayan bir dizi ahlaksal/ussal/tanrısal ölçütlerin bulunduğunu iddia ettiği söylenebilir. Ancak bu genel tanımın olası bir yanılgıya yol açması mümkündür; zira, her türlü ahlak felsefesi, hatta bir ideal durumu işaret eden ideolojiler de, böyle bir tanım içerisine yerleştirilebilir.³⁵² Örneğin, Alman halkının çıkarlarının, her türlü pozitif hukuk kuralından üstün olması nedeniyle, yargıçlara, bir çatışma durumunda, pozitif hukuk uyarınca değil de bu çıkarları temsil eden parti görüşüne göre karar verme özgürlüğü tanıyan ilk dönem Nazi hukuk görüşünü bile (*“hukuk halka yararlı olan*

³⁵¹ Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, s. 123-43; Jackson, *Law, Fact and Narrative Coherence*, s. 175-6.

³⁵² Brian H. Bix, “Doğal Hukuk: Modern Gelenek”, Çev.: Ertuğrul Uzun, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, 2004, s. 295.

şeydir” ya da Hitler’a ait “*halkın esenliği kanun maddelerinin üstündedir*”³⁵³) doğal hukuk olarak görmek³⁵⁴; ya da, mevcut hukuk kurallarına yöneltilmiş her eleştiriyi –ör. erkek egemen kültürün ürünü olan hukuk sisteminin kadın-erkek eşitliği temelinde yeniden kurulması gerektiği iddiasını- doğal hukuka dahil etmek söz konusu olabilir. Dolayısıyla, yukarıdaki tanımı, hukuk felsefesi tarihinde ele alınan doğal hukukçu gelenekler bağlamında incelemek daha doğru olacaktır. Böylece, Platon’dan başlayıp, Thomas Aquinas’la devam eden ve 20. yy’da Fuller ve Finnis’le temsil edilen çizgide doğal hukuk düşüncesi, kaynağını bazen Tanrı’dan bazen seküler akıldan alan yüksek bir ilkeler dizisinden bahsetmektedir.³⁵⁵

Bununla birlikte, zaman zaman doğal hukuk geleneği içinde zikredilen doğacılığı, doğal hukuk düşüncesinden ayrı tutmak gerekmektedir. Zira doğacılık, pozitif hukuka rehberlik edecek ilkeleri Tanrı’da veya akılda arayan gelenekle, ancak evrensellik noktasında kesişmektedir. Bununla birlikte, insan ve toplumla birlikte doğanın tümüyle erekselci bir şekilde ele alınması, dolayısıyla, doğaya içkin bir özelliklerle ulaşılması gereken bir hedefin belirlendiği bazı durumlarda (ör. Platon, Aristo), doğacılık ve doğal hukuk düşüncesi iç içe girmiş durumdadır. İlginçtir, bu tür doğacılığın antik dönemdeki temsilcileri doğal hukuk düşüncesinin öncüleri kabul edilirken, modern örnekleri pozitivist olarak nitelendirilmiştir. Doğal hukuk düşüncesi ile doğacılık arasındaki ayrımın yapılması, hukuk göstergebiliminin doğal hukuk açısından konumunu belirlemek için önem arz etmektedir. Zira hukuk göstergebilimi, hukuku nihayetinde insan davranışlarında (Greimas’ta bildirişim, Peirce’te alışkanlık) görmek suretiyle, mezkur doğal hukuk düşüncesinden ayrılmaktadır. Jackson’a göreyse, Greimas’ın tespitleri bazı noktalardan hukuksal pozitivismeye yakın, hatta bazen daha katı olsa da,

³⁵³ Mithat Sancar, “**Devlet Akli” Kıskaçında Hukuk Devleti** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 24.

³⁵⁴ 20. yy’da doğal hukukun yeniden doğuşuna tanıklık edildiği dönemde hedef tahtasına oturtulan *Gesetz als Gesetz* (yasa yasadır) sloganı, hukukun parti görüşü çerçevesinde esnek yorumlanışını önleyebilmek, hukuk uygulamasına yeknesaklık ve kestirilebilirlik kazandırmak ve hukuk güvenliğini sağlamak isteyen Alman yargıçlarına aittir. İronik bir şekilde, döneminin doğal hukuk düşüncesinin en önemli savunucularından olan Radbruch –ki kendisi de daha önce Nazi hukukçusudur-, pozitivism eleştirisinde bu sloganı hedef alacaktır. Radbruch’un *Gesetz als Gesetz* eleştirisi için bkz. Gustav Radbruch, “Beş Dakika Hukuk Felsefesi”, Çev.: H. Ökçesiz, **HFS 2** (İstanbul: AFA Yayınları, 1995), s. 7-8.

³⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bix, “Doğal Hukuk: Modern Gelenek”, s. 294-337; Adnan Güriz, **Hukuk Felsefesi** (Ankara: AÜHFY, 1996), s. 149-226; Yasemin Işıқтаç, **Hukuk Felsefesi** (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2004), s. 46-84, 108-14, 181-208, 380-5.

gerek yapısalcılığın gerekse göstergebilimin temel kabulleri açısından bakıldığında, doğal hukukçu bir yana sahiptir.³⁵⁶

Tümce içinde anlamın ortaya çıkışının, aşkın gerekçeler aramaksızın dil içindeki biçimsel ilişkilerle açıklanabileceğini gösteren Saussure ve takipçilerini izleyerek tümce-ötesi daha geniş bütünlüklerdeki anlam yaratılması sürecini ortaya çıkarma çabası olarak görülebilecek yapısalcı göstergebilim, araştırma konusuna dair evrensel bir açıklama getirme iddiasındadır. Anlatının yapısı, belli bir doğal dille, tarihsel bağlamla ya da kültürel ortamla değil, anlatıyı olanaklı kılan unsurların biçimsel birleşimiyle ve çeşitli mantıksal dönüşüm işlemleriyle açıklanmaktadır.

Greimas, anlatı gramerinin hukuk söyleminin analizine niçin uygulanabileceğini açıklarken şöyle der:

[Anlatı göstergebilimi] esasında, içeriklerin eklememesinin genel bir biçimidir; dilsel ya da dildışı (ör., sinema, rüyalar, vs.) içeriklerinden önce gelir. Bunu, beşerî imgelemin düzenlenişinin bir biçimi olarak kabul edebiliriz. Farklı söylemlere baktığımızda bu anlatı yapılarının örtük ya da açık anlatılar olarak ortaya çıktığını gördükten sonra diyebiliriz ki, az çok spontan ürünler gibi görünseler de, esasında metinden metine, bir anlamlama dizisinden (*semiotics*)³⁵⁷ diğerine, kültürden kültüre tekrarlanmaktadır.³⁵⁸

Greimas'ın ortaya koyduğu göstergebilimsel yaklaşıma yapısalcı nitelemesini verenin, “anlamlamanın temel yapılarını” bulma peşindeki bu Lévi-Straussçu sadakat olduğunu söylemek mümkündür.

Hukuk söyleminin anlatı grameri çerçevesinde incelenebileceğini söylemekle, herhangi bir kültürün üreteceği hukuk metinlerinin de aynı yapıya sahip olduğu kabul edilmiş olur. Bu noktada, Üretici Yörüngeyi hatırlatarak³⁵⁹, Greimas'ın analizinin, yörüngecinin “göstergebilimsel ve anlatsal yapılar”la ilgili kısmına ait olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Greimas'ın bu analizi, metnin söylemsel ya da belirim düzlemiyle ilgili değildir. Metnin altta yatan yapısı açığa çıkarılmıştır ve göstergebilimsel kabul, biçimsel

³⁵⁶ Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, s. 130.

³⁵⁷ Bkz. yukarıda dn. 6.

³⁵⁸ Greimas, “The Semiotic Analysis of Legal Discourse”, s. 113.

³⁵⁹ Bkz. yukarıda s. 72.

açından bunun her anlatı için geçerli olduğu şeklindedir. Oysa doğal hukuk düşüncesi, bir içerik sorunudur ve bu içeriğin değeri tartışma konusu yapılmaktadır. Bu durumda, hukuk göstergebiliminin, doğacılık anlamında bile olsa doğal hukukla ilişkisini kurmak gereksiz ve anlamsızdır. Hukuk göstergebilimi, hukuka ilişkin ancak biçimsel bir evrensellikten bahsedebilir –ki o da her türlü anlam yaratma süreci için geçerli bir evrenselliştir-; içerik sorunu ise hukuk göstergebiliminin ilgi alanına girmez. Daha açık bir anlatımla, hukuk göstergebilimi tartışmalarından, “Doğru/adil/iyi hukuk nedir?” sorusunun cevabı çıkmaz. Olsa olsa, mevcut bir hukuk sisteminin, anlatıbilimsel analiz sonucunda anlatı tutarlılığı açısından incelenerek, aykırı unsurlar tespit edilebilir.

Bu durum, Peirce söz konusu olduğunda daha da açıktır: Peirce, anlamı fiili etkilerle bir tutmak suretiyle, metafiziksel her tür açıklamayı reddetmiştir. Doğal hukuk kuramlarının bir çoğunda bulunan insan olmakla sahip olunan sezgisel adil olanı (ya da en azından değerleri) bilme yetisi, Peirce’ü bakış açısıyla kesinlikle kabul edilemez.

3. YARGILAMA FAALİYETİ OLARAK HUKUK: POZİTİVİZMİN REDDİNDEN HUKUKSAL GERÇEKÇİLİĞE

3.1. Göstergebilimin Gerçekçi Yüzü: Mantıkçı Hukuk Göstergebilimi

Hukuksal pozitivizm, hukuk sistemlerini ayrı ayrı yapılar olarak ele alma eğilimindedir. Tarihsel olarak bakıldığında hukuksal pozitivizm, modernitenin ürünüdür. Modern devletin ulus devletçi sınırlamasını ve seküler niteliğini üzerinde taşır. Hukuksal pozitivizmin, ilk başta, ahlak ve din tartışmalarıyla dolu bir hukuk bakışının dışında, hukuku ayrı ve özerk bir yapı olarak ele almaya, hukukun niteliği sorununa evrensel ölçütler yerine³⁶⁰, salt ulus devlet içinde yanıt aramaya çalışan bir kuram üretme

³⁶⁰ Pozitivizm ve evrensel ölçütler söz konusu olduğunda, iki konuya değinmek gerekiyor. Birincisi, pozitivistlerin sahip olduğu ahlaki değerler; ikincisi, Hart’ın işaret ettiği doğal hukukun asgarî içeriği. Pozitivistlerin ahlâkî değerleri hukuk neliği tartışmasının dışına taşması, çoğu zaman, mevcut hukuksal durumun taraftarı, egemenin sözcüsü gibi değerlendirilmelerine neden olmuştur. Nitekim, pozitivizm ve doğal hukuk arasındaki tartışmanın temel gündemini belirleyen de bu noktadır. Ne var ki, pozitivizmin betimsel bir yaklaşım sergileyerek mevcut hukuk yapısını verili bir düzen olarak kabul etmesi, düzenin meşruiyetinin kabul edilmesi, ahlâken olumlanması anlamına gelmemektedir. “[B]u bakış açısı, [hukuka] belli bir değer sistemiyle yaklaşılmasına, başka bir deyimle, felsefî değerlendirmelere engel değildir. Yaklaşımın amacı, felsefeyi dışlamak değil, pozitif hukukçuya mesleki etkinliğinde teknik araçlar

çabasında olduğu görülür.³⁶¹ Dolayısıyla ilgi, ‘hukuk’ denen şeyin olan ya da olması arzu edilen evrensel özellikleri değil, devlet iktidarına yaslanan mevcut durumudur. Devletle ilişkisi, Hart’ta zorunlu bir unsur değilken³⁶² (Austin’de zorunludur), Kelsen’de

sağlamaktır” (Tevfik Özcan, “Hukuk Olgusunun Sosyolojik Elemanları”, **Mahmut R. Belik’e Armağan** (İstanbul: Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 1993), s. 311.). Bentham yararcılığın kurucusudur; Austin ise yararcılığı savunmanın yanında hukukun Tanrı’nın iradesi yönünde şekillenmesi gerektiğini savunur. Bkz. Ertuğrul Uzun, “Pozitivist Olarak Hukuku Eleştirmek”, **Gümüşü-Ayık Hukuk Dergisi**, S. 14, 2004, s. 40-1. Hart ise, ceza hukukun toplumun genel ahlaki değerlerinin bu değerleri paylaşmayan kişiler için bir baskı aracı olarak kullanılmasına karşı çıkmıştır. Bkz. H.L.A. Hart, **Hukuk, Özgürlük ve Ahlâk**, Çev.: Erol Öz (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000); Ertuğrul Uzun, “Ahlâksızlığın Cezalandırılması: Devlin-Hart Tartışması”, **Eskişehir Barosu Dergisi**, S. 6, 2005, s. 152-71. Ayrıca bkz. aşağıda dn. 365.

Doğal hukukun asgarî içeriği konusunda ise Hart yanlış anlaşılmış ve doğal hukuka kapı araladığı (Ahmet Ulvi Türkbağ, **Kanıtlanamayı Kanıtlamak: Ronald Dworkin’in Hukuk Kuramı** (İstanbul: Derin Yayınları, 2003), s. 35.) ya da pozitivistimin doğal hukukla kaçınılmaz bir ilişki içinde olduğu (Mehmet Tevfik Özcan, **Hukuk Sosyolojisine Giriş** (İstanbul: Set Yayınları, 2003), s. 35-6.) iddia edilmiştir. Hart, doğal hukuk ve hukuksal pozitivistim karşıtlığını ele alır ve doğal hukuk düşüncesinin erekselci yorumunu reddederken, *“insanla, onun doğal çevresiyle ve amaçlarıyla ilgili temel hakikatlerde temelini bulan, evrensel olarak kabul edilmiş bazı davranış ilkeleri”* bulunduğu ve bu ilkelerin *“Doğal Hukukun asgarî içeriği olarak düşünülebile[ceğinden]”* bahseder (H.L.A. Hart, **The Concept of Law** (Oxford: Oxford University Press, 1997), s. 193). Hart’a göre, insanların tek bir temel amacı vardır: yaşamak. Toplumsal düzenlemeler de temelde bunun için yapılmıştır. Yaşamını devam ettirmek isteyen tüm toplumsal örgütlenmelerin içermesi gereken bazı davranış kuralları bulunmaktadır. Evrensel olarak kabul edilmiş davranış ilkeleri, insanoğlu, onun doğal çevresi ve amacıyla ilgili temel hakikatlerden kaynaklanır. Bu ilkeler doğal hukukun asgari özünü oluşturmaktadır. Herkesin bildiği temel hakikatler şunlardır: (1) İnsan zayıftır; (2) insanlar şöyle ya da böyle eşittir; (3) insanın özgeciliği sınırlıdır; (4) kaynaklar sınırlıdır; (5) insan sınırlı anlayış ve iradeye sahiptir. Hukuk, bu temel hakikatlerin sonucunda belli düzenlemeler yapar (**ibid.**, s. 194-8.). Hart, bu ifadeleriyle, bir normlar dizgesinin hukuk olup olmadığına karar vermenin ölçütünü değil, her hukuk sisteminde var olan temel özelliklere işaret etmektedir. Ayrıca bkz. Şule Şahin Ceylan, “H.L.A. Hart: Hukuk Kavramı ve Ayrım Tezi”, **Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş**, Ed.: Ahmet Halûk Atalay (İstanbul: Teknik Yayıncılık, 2004), s. 115-6.

³⁶¹ Bir Hukuk Genel Kuramı oluşturma çabasındaki Kelsen’i bu ifade açısından ayrı tutmakta fayda var. Ancak bu kuram da, hukukun içeriği açısından ayrı devletlerin varlığını kabul ederek işe başlamaktadır.

³⁶² Ne var ki bu zorunlu olmayış, Hart’ın ifadelerine bağlı kalındığında söz konusudur. Hart’a göre, *“bir hukuk sisteminin varolabilmesi için iki zorunlu ve yeterli koşul bulunmaktadır...[S]istemin sahip bulunduğu nihai geçerlilik ölçütüne [tanıma kuralına] göre geçerli olan davranış kurallarına [birincil kurallara] genel olarak uyuluyor olmalı”* ve *“sistemin değiştirme ve yargılama kuralları, resmi görevliler tarafından, resmi davranışın kamusal standartları olarak etkin bir şekilde kabul edilmelidir”* (Hart, **The Concept of Law**, s. 116.). Birinci koşul, vatandaşlar tarafından yerine getirilmelidir ve vatandaşların bu kurallara niçin uyduğu önemli değildir. İkinci koşul ise sadece resmi görevlilere yöneliktir. Böylece Hart, ilkel toplulukların hukukuyla modern toplumların hukukunu ayıran ve toplumsal kurallara hukuksallık kazandıran ikincil kuralların, resmi görevlilerin kabulüne dayandığını belirtmektedir. Böyle olunca,

devlet ve hukuk birdir.³⁶³ Ancak pozitivistimin ortak iddiası, hukukun ahlaktan³⁶⁴ ayrı olduğu ve incelemesinin de ayrı yapılması gerektiğidir.³⁶⁵

Hukuksal pozitivism, çeşitli türleri farklı açılımlar getirmekle birlikte, devletin (iktidarın) yarattığı hukuku inceleme konusu yapmakla, hukuksallık kriterini biçimsel bir usulün gerçekleştirilmesi olarak görür. Analitik pozitivistimin çağdaş örneğinde³⁶⁶ H.L.A. Hart, hukuk normunu diğer toplumsal kurallardan ayıran özelliğın, hukukun

modern toplumun hukuku, iktidarla değilse bile, iktidarın hukuku yaratma, uygulama ve güç kullanma yetkisi verdiği ajanlarına bağlanmış olmaktadır. Bu ise, düpedüz, iktidara yaslanmaktır.

³⁶³ Kasım Akbaş, “Hans Kelsen: Hukukun Saf Kuramı”, **Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş**, Ed.: Ahmet Halûk Atalay (İstanbul: Teknik Yayıncılık, 2004), s. 35-6.

³⁶⁴ Ahlak, geniş anlamıyla, doğru eylemi belirlediğinden, doğru eyleme ilişkin iddiaları olan her tür düşüncüyü, din, felsefe ve geleneği de içine alır.

³⁶⁵ Hart, pozitivistimin “ağızdan ağıza dolaşan beş anlamı” olduğundan bahseder. Buna göre pozitivism şu anlamlara gelmektedir:

- (1) *kanunların, insanların buyrukları olduğu iddiası.*
- (2) *hukuk ile ahlak ya da olan ile olması gereken hukuk arasında zorunlu bir bağlantının olmadığı iddiası.*
- (3) *hukuksal kavramların analizinin (anlamlarının incelenmesinin) (a) gerçekleştirilmeye değer olduğu ve (b) kanunların nedenlerini ve kökenlerini araştıran tarihsel çalışmalardan, hukukla ve diğer toplumsal olgularla ilgili toplumbilimsel araştırmalardan ve hukukun ahlak, toplumsal amaç, işlevler ya da bunun gibi konular bakımından eleştirilmesi ve değerlendirilmesinden ayrı tutulması gerektiği iddiası.*
- (4) *hukuk sisteminin, doğru hukuksal kararların, toplumsal amaçlara, politikalara, ahlaki ilkelere gönderme yapılmaksızın önceden belirlenmiş hukuksal kurallardan, mantıksal araçlarla çıkarsanabileceği anlamında ‘kapalı mantıksal bir sistem’ olduğu iddiası, ve*
- (5) *ahlaksal yargıların, olaylarda olduğu gibi, rasyonel tartışma, delil ve kanıtlarla saptanamayacağı ya da savunulamayacağı iddiası (etikteki ‘bilinemezlik’).*

Hart ekler: “Bentham ve Austin (1), (2) ve (3)te belirtilen görüşleri benimsemişler fakat (4) ve (5)’tekileri kabul etmemişlerdir. Görüş (4) her ne kadar genellikle analitik hukukçulara atfedilmişse de bu görüşe sahip her hangi bir ‘analitik hukukçu’ bilmiyorum.”, H.L.A. Hart, “Positivism and the Separation of Law and Morals”, **Harvard Law Review**, C. 71, 1957, s. 601 dn.25.

³⁶⁶ Analitik pozitivistimi sistemli bir şekilde ilk olarak ortaya koyduğu kabul edilen John Austin de, hukuku bir kaynak sorunu olarak görmüş, hukukun, öncelikle, egemenin buyrukları arasında aranması gerektiğini söylemiştir. Bkz. Işıktaç, **Hukuk Felsefesi**, s. 232; Ertuğrul Uzun, “İngiliz Analitik Pozitivistimi ve John Austin”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, S. 2, 2003, s. 12-9; Ertuğrul Uzun, “Analitik Pozitivistimin Özü: Hukukun Ahlaktan Ayrılması”, **Günışığı-Aylık Hukuk Dergisi**, S. 14, 2004, s. 43.

ilkel toplumlarda da bulunan birincil kurallar ile modern toplumlara has ikincil kuralların birleşiminden doğan sistemik özelliği olduğunu kabul etmektedir.³⁶⁷ Hukukun Saf Kuramında ise Kelsen, bir normun hukuksallığını, belirli bir hukuk düzenine aidiyet olarak belirlemiştir.³⁶⁸

Pozitivizm, hukuku eninde sonunda normlardan oluşmuş bir sistem olarak görmektedir. Yeni-Kantçı olmasının etkisiyle Kelsen, bir normlar evreninden bahseder. Analitik pozitivizm ise, hukuku bir kaynak sorunu olarak görmek suretiyle toplumsal bir olguya (Austin’de insanların itaat alışkanlığıyla belirlenebilen bir egemenin buyrukları; Hart’ta, dahilî bakış açısıyla belirlenen toplumsal kuralların bir biçimi olarak nihayetinde resmi görevlilerin kabulüne dayanan bir sistem) gönderme yapsa bile, etkinliği ve uygulanabilirliği dikkate alınmamış bir kurallar bütününe hukuk olarak kabul etmektedir. Bentham ve Austin’in kodifikasyona verdiği önem³⁶⁹, Hart’ın çetin davalarda hukukun ‘dışı’na çıkılacağını söylemesi³⁷⁰ de, hukukun fiili etkinliğinden ve pratik sonuçlardan ayrı bir şekilde düşünüldüğünü göstermektedir. Halbuki gördüğümüz üzere, Peirce’e göre herhangi bir şeyin anlamlı olabilmesi için, pratik sonuçlarının dikkate alınması gerekmektedir. Hatta pratik sonuçlar olmaksızın bir anlamdan bahsedilmesi bile mümkün değildir. Bu çerçevede, bir kodun tamamlanmışlığından bahsedilemez; kod yorumlanmaya açıktır ve bir evrim içerisinde.³⁷¹ Toplumsal değerlerin iletişimde daima yeni değerler, göstergeler ve gösterge sistemleri ortaya çıkar. Bu nedenle, Austinci buyruk kuramına karşıt olarak, Peirce açık uçlu bir hukuk görüşü teklif etmektedir.³⁷² Amerikan Hukuksal Gerçekçilerini etkileyecek olan bu görüş, tek başına, hukuksal pozitivizmle mantıkçı göstergebilimin birbirlerinden ne

³⁶⁷ Işıқтаç, **Hukuk Felsefesi**, s. 318-9; Ceylan, “H.L.A. Hart: Hukuk Kavramı ve Ayrım Tezi”, s. 110; Ertuğrul Uzun, “H.L.A. Hart ve Sistem Olarak Hukuk”, **Günışığı-Aylık Hukuk Dergisi**, S. 16, 2004, s. 41.

³⁶⁸ Işıқтаç, **Hukuk Felsefesi**, s. 283; Kemal Gözler, **Hukukun Genel Teorisine Giriş** (Ankara: US-A Yayıncılık, 1998), s. 44, 73-5; Akbaş, “Hans Kelsen: Hukukun Saf Kuramı”, s. 29, 32.

³⁶⁹ Uzun, “İngiliz Analitik Pozitivizmi ve John Austin”, s. 13.

³⁷⁰ Hart, **The Concept of Law**, s. 127. Ayrıca bkz. aşağıda dn. 516.

³⁷¹ Roberta Kevelson, “Semiotics and Methods of Legal Inquiry: Interpretation and Discovery in Law from the Perspective of Peirce’s Speculative Rhetoric”, **Indiana Law Journal**, C. 61, 1985, s. 355.

³⁷² Tiefenbrun, “Legal Semiotics”, s. 112.

kadar ayrı olduğunu göstermeye yetmektedir. Yapısalcı göstergebilim ve pozitivism ilişkisini ayrı bir başlık altında incelemek üzere, gerçekçilikle devam edebiliriz.

Hukuksal gerçekçilik, hukuk felsefesi tarihinde iki gelenekle temsil edilmektedir: Amerikan ve İskandinav gelenekleri. Bu iki gelenek, aynı toplumsal olgunun farklı yönlerine yoğunlaşmakla birlikte, hukuku somutlaşmış normlar olarak görmekten uzak durma noktasında birleşmektedir. Amerikan Gerçekçiliği, hukukun mahkemelerde gerçekleştiğini, sosyal ve psikolojik faktörlerle belirlendiğini savunurken, İskandinav Gerçekçiliği, hukuk diye ayrı bir şey olmadığını, hukukun diğer dil pratikleri aracılığıyla gerçekleşen toplumsal bir olgu, bir uzlaşma olduğunu iddia ederek bireyin psikolojisi ve iktidarın zorlayıcı rolü üzerine vurgu yapmaktadır.³⁷³ Bu kısımda, Amerikan Hukuksal Gerçekliğinin öncüsü olarak bilinen³⁷⁴ O. W. Holmes'ün, Peirce'le olan ilişkisine, özellikle de düşünsel yakınlığına değinmeye çalışacağız. Amerikan Gerçekçiliğinin düşünsel temelleri üzerine yapılacak bu araştırmanın, gerçekçiliğin ortaya çıkışını, sadece ortaya çıktıkları devletlerin kendilerine özgü tarihsel ve toplumsal koşullarla açıklama ve bu devletlerin sahip olduğu içtihadî nitelikteki hukuk sistemlerine ayrı bir önem atfetme yanılığını bertaraf etmeye yardımcı olacağını umuyorum.³⁷⁵ Zira ileride, çalışmamızın temel iddiası olarak, genel olarak hukuk

³⁷³ İskandinav Hukuksal Gerçekçiliğinin hukuku ele alış tarzı, Amerikan Gerçekçiliğiyle önemli ortak noktalara sahiptir. Her ikisi de, her şeyden önce bir demistifikasyon, yani hukuka atfedilmiş gizemliliğin kaldırılma çabasıdır. Hukukun dilden ve fiili durumdan ayrı, rasyonel bir bütün olarak tasavvur edilemeyeceği, psikolojiye verilen önem ve hukukun araçsal kullanımı, her iki okulda da görülmektedir. Bunun yanında İskandinav Gerçekçiliği sosyal demokrasi yönünde evrilirken, Amerikan Gerçekçileri liberal demokrasinin savunucuları olacaklardır. Bu olgu, hukuka atfedilen gayenin, dil merkezli hukuk algısından farklı olabileceğini göstermektedir. Buradaki incelememizi, söz edimleri kuramından etkilenen İskandinav Gerçekçiliğine değil, göstergebilimle bağlantısı daha açık olan Amerikan Gerçekçiliğine hasrediyoruz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güriz, **Hukuk Felsefesi**, s. 366-76; Işıktaç, **Hukuk Felsefesi**, s. 307-11; Ertuğrul Uzun, "İskandinav Hukukî Realizmi", **Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş**, Ed.: Ahmet Halûk Atalay, İstanbul: Teknik Yayıncılık, 2004, s. 75-92.

³⁷⁴ Ülker Gürkan, **Hukukî Realizm Akımı** (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1967), s. 21; Ömer Yörükoğlu, **Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Amerika Birleşik Devletlerinde Hakim Olan Hukuk Teorisi** (İstanbul: İÜHFY, 1982), s. 3.

³⁷⁵ Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğinin değerlendirilmesindeki bir başka yanılı, gerek Batı gerekse Türkçe hukuk yazınında düşünsel temeller konusuna değinen yazarların, sadece pragmatizmi dikkate almaları, pragmatizmi de, John Dewey ve William James tarafından sunulduğu şekliyle değerlendirmeleridir. Bu tarz bir yaklaşımda, pragmatizmle yararcılık birbirine karışmaktadır. Gerçekten de, bu iki yazar, özellikle de Dewey, Amerikan Hukuksal Gerçekçileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

göstergebiliminin, özelde de Peirce'ün göstergebilimsel yaklaşımının, Türk hukuk sisteminin (dolayısıyla Kıta Avrupası hukuk sistemlerinin) algılanışını kökten değiştirebileceğini savunacağız.

Amerikan Gerçekçiliği, İngiltere kaynaklı olan ve 19. yy'da Amerika'da da doğrudan hissettiren Austinci pozitivist kuramın egemenliğine karşı, hızla değişen, İngiltere'den farklı bir siyasal yapılanmanın söz konusu olduğu koşullarda ortaya çıkmıştır. Daha sonradan Hart'ın analitik pozitivistten ayrı tutulabileceğini söylediği buyruk kuramı³⁷⁶, egemeni hukukun tek kaynağı olarak görmüştür. Austin'in egemenin egemenlik yetkisi bölünemezdi; egemen, sınırsız yetkiye sahip ve mutlak bağımsız olmalıydı. Ancak federe devletler ile federal devletin yasa yapma sürecindeki ilişkisi, bu şablona uymuyordu. Dolayısıyla, kendine özgü koşullara sahip Amerikan hukuk dünyasında, analitik pozitivism kısa sürede reddedilmesine neden olmuştur. Amerikan Gerçekçilerinin hukuku bir toplumsal mühendislik aracı, yargıçları da bu aracı kullanma hakkına sahip kişiler olarak görmesi, dönemin hukukçularının analitik pozitivismi formalizmle ve literalizmle birleştirmeleri, bunun da tam da Amerikan Gerçekçilerinin niyetlerinin aksine yargıçların elini kolunu bağlaması, sadece buyruk kuramının değil, analitik pozitivismin tümünden reddi sonucunu doğurmuştur.

Gerçekçiliğin iki önemli ismi Jerome Frank ve Karl Llewellyn, pragmatist ilkeleri bu iki isimden öğrenmişlerdir. Ne var ki bu çalışmadaki amacımız, kuru bir Amerikan Hukuksal Gerçekçiliği savunusu yapmak değil, Peirce'ün tasarladığı şekliyle göstergebilim kuramına dayanan pragmatizmin, hukuka farklı bakmayı gerektirdiğini göstermektir. Dolayısıyla, pragmatizm konusunda Dewey ve James'e yer vermeyecek, Amerikan Hukuksal Gerçekçiliği konusunda da Frank ve Llewellyn'e, Peirce-Holmes ilişkisi bağlamında dile getirilen düşüncelerle bağlantılı oldukları kadar değineceğiz.

Amerikan Hukuksal Gerçekçiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gürkan, **Hukukî Realizm Akımı**; Yörükoğlu, **Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Amerika Birleşik Devletlerinde Hakim Olan Hukuk Teorisi**; Güriz, **Hukuk Felsefesi**, s. 355-65; Işıқтаç, **Hukuk Felsefesi**, s. 302-7; Ertuğrul Uzun, "Amerikan Hukukî Realizmi", **Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş**, Ed.: Ahmet Halûk Atalay (İstanbul: Teknik Yayıncılık, 2004), s. 61-73.

³⁷⁶ Hart'a göre Bentham ve Austin tarafından kurulan analitik pozitivism, üç öğeden oluşur: (1) Ahlak ve hukukun birbirinden ayrılması, (2) hukukun daha iyi anlaşılabilmesi için hukuksal kavramların çözümlenmesi gerektiğinin kabulü, ve (3) buyruk kuramı. Hart, Austin'in buyruk kuramının hatalı olduğunu, analitik pozitivismin bu öğesinin reddine rağmen, diğer iki öğeyle devam edilebileceğini kabul etmektedir. Bkz. Hart, "Positivism and the Separation of Law and Morals", s. 601; Uzun, "John Austin: Analitik Pozitivism", s. 13.

Holmes, Amerikan hukuk tarihinin en etkili isimlerinden biridir. Kuramsal ve felsefi katkılarının yanında, uzun yıllar yaptığı önce eyalet, sonra da Yüksek Mahkeme yargıçlığı sırasında, vermiş olduğu kararlardan belki de daha fazla ve etkili olan karşı oylarıyla, Amerika’da kendisini halen hissettiren bir hukuk geleneği yaratmıştır.

Bazı araştırmacılar, Peirce ve Holmes arasında doğrudan bir bağlantı kurmaya çalışırlar. Gerçekten de, 1872 yılında, Peirce ve James’in kurmuş olduğu Metafizik Kulüp³⁷⁷ toplantılarına Holmes de katılmıştır.³⁷⁸ Bu dönemde, Holmes’ün, Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğine yön veren düşüncelerinden birisi olan ‘kestirilebilirlik teorisi’ni³⁷⁹, bu toplantılarda tartışmaya açtığı ve Peirce’ün gerek bu konuyla gerekse pragmatizm ve göstergebilimle ilgili diğer görüşlerini Holmes’ün bizzat dinlemiş olabileceği söz konusu olabilse de³⁸⁰, fiili tarihsel ilişkiden ziyade, iki isim arasında açıkça gözlemlenen düşünsel yakınlığı ele almak daha isabetli olacaktır.³⁸¹

³⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Louis Menand, **The Metaphysical Club** (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2001).

³⁷⁸ Menand, **The Metaphysical Club**, s. 201; Tim Griffin, “Introduction to the Transaction Edition”, **The Common Law**, Oliver Wendell Holmes, Jr. (New Brunswick ve Londra: Transaction Publishers, 2005/1881), s. xii; Max H. Fisch, **Peirce, Semeiotic, and Pragmatism**, Ed.: K. Ketner ve Ch. Kloesel (Bloomington: Indiana University Press, 1986), s. 8 (Fisch, kestirilebilirlik teorisinin, “*pragmatizmin şimdiye kadar yapılmış tek sistemli uygulaması*” olduğunu savunmaktadır (**ibid.**, s. 8.)); Kevelson, **The Law as a System of Signs**, s. 8 (Kevelson, dolaylı da olsa, Peirce’ün Holmes ve Amerikan Hukuksal Gerçekliği üzerinde önemli etkisi olduğunu düşünmektedir (**ibid.**, s. 9-10.)); Tiefenbrun, “Legal Semiotics”, s. 109-10.

³⁷⁹ Ayrıntılı bilgi ve eleştiriler için bkz. Yörükoğlu, **Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Amerika Birleşik Devletlerinde Hakim Olan Hukuk Teorisi**, s. 105-29.

³⁸⁰ Holmes ve Peirce arasında doğrudan bir etkileşim olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Kesin olan, Holmes’ün kestirilebilirlik teorisini tartışmaya açtığı toplantılarda Peirce’ün de bulunmuş olduğudur. Bunun yanında, Thayer, “*Holmes’ün ‘hukukun kestirilebilirlik teorisi’nin, Peirce ya da James’in pragmatizminden önemli ölçüde etkilenmiş olduğunun tartışmalı olduğunu ve Holmes’ün yaşamının sonunda yaptığı bazı yazışmalar dikkate alınacak olursa, Peirce’ün pragmatizmini hatta bu doktrinin felsefi getirisini anlayıp anlamadığının bile kuşkulu olduğunu*” söyleyecektir (aktaran: John T. Valauri, “Peirce and Holmes”, **Peirce and Law – Issues in Pragmatism, Legal Realism and Semiotics**. Ed.: R. Kevelson (New York: Peter Lang Publishing, 1991), s. 188.). Nitekim Holmes, 1923’te Harold J. Laski’ye yazdığı bir mektupta, Peirce’ün dehasının abartıldığını ifade etmektedir (aktaran: Menand, **The Metaphysical Club**, s. 217.). Hantzis de, Holmes’ün Kulüp toplantılarına düzenli olarak katılmadığını belirterek, Peirce’le çok az karşılaştığı, Chauncey Wright ve St. John Green’den ise çok şey öğrendiği şeklindeki ifadesine yer verir (Catharine Wells Hantzis, “Legal Innovation within the Wider Intellectual

Holmes, ünlü eseri *The Common Law*'un daha ilk sayfasında şöyle der:

Hukuk yaşamı mantık değil, deneyim olagelmıştır. İster açıkça dile getirilmiş olsun isterse bilinçaltında kalsın zamana göre hissedilen ihtiyaçlar, öne çıkan ahlaksal ve siyasal kuramlar, kamusal politikanın öngörülerini, hatta yargıların önyargıları, insanları yönetecek kuralların belirlenmesinde, kıyastan daha çok iş yapmıştır.³⁸²

Hukuk araştırmasında kıyasa dayalı mantıksal çıkarımların ağırlık kazandığı bir dönemde, Holmes'ün bu çıkışı, Amerikan felsefesinin almaya başladığı yeni şekille ve Holmes'ün fikir alış verişine girdiği pragmatist çevreyle yakından ilgilidir. Kartezyen düşünce, çeşitli kavramların zihindeki bağımsız varlığına ve bu kavramlarla yapılacak mantıksal işlemlerin doğurduğu zorunlu sonuçların gerçek hayatta karşılığını bulacağı inancına dayanıyordu. Halbuki Holmes ve Peirce, böyle bir bilginin varlığından ve kesinliğinden kuşku duymuşlar ve bireyin içebakışla ürettiği bilgidense, toplumun ürettiği bilgiye, yine toplumsal koşullar çerçevesinde geçerlik tanımışlardır.³⁸³ Peirce'ün bilginin ve insanın toplumsallığına olan inancı, evrim teorisine sadakatinin sonucudur. Sadece biyolojik anlamda değil, devam eden düşünsel bir evrimin de var olduğunu ısrarla savunan Peirce, yapısalcı göstergebilimin eşsüremliliğini incelemesinin tersine, sürekli gelişen ve toplumun bütün üyelerince üretilen bir bilgiyi önce çıkarır. Holmes'ün hukuka bakışı da farklı değildir: “*Hukuk, bir ulusun yüzyıllar boyunca devam eden gelişiminin öyküsünü vücuda getirir ve bir matematik kitabının aksiyomlarını içeriyormuş gibi ele alınamaz*”.³⁸⁴

Tradition: The Pragmatism of Oliver Wendell Holmes, Jr.”, *Northwestern University Law Review*, C. 82, S. 3, 1988, s. 547.).

³⁸¹ Summers, bazı yazarlarca kurulan bu tarihsel ilişkiden bahisle, Peirce'ü Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğinin kaynağı olarak görmeyi yanlış olacağını, ancak, Peirce'ün, hukukta toplumsal mühendislik, araçsalcılık, kestirmecilik ve görgül metodoloji gibi konulardaki etkisinden bahsedilmesi gerektiğine dikkat çeker (Robert S. Summers, “Charles Sanders Peirce and America's Dominant Theory of Law”, *Peirce and Law – Issues in Pragmatism, Legal Realism and Semiotics*. Ed.: R. Kvelson (New York: Peter Lang, 1991), s. 158-61.).

³⁸² Oliver Wendell Holmes, Jr., *The Common Law* (New Brunswick ve Londra: Transaction Publishers, 2005/1881), s. 1.

³⁸³ Valauri, “Peirce and Holmes”, s. 191.

³⁸⁴ Holmes, *The Common Law*, s. 1.

Peirce ve Holmes'ün pratik sonuçlar üzerine yaptığı vurgu, iki düşünürü birbirine daha da yaklaştırır. Peirce'e göre bir şeyin anlama sahip olabilmesi için, kavranabilir, bilinebilir pratik sonuçlara sahip olması gerekmektedir.³⁸⁵ Şöyle der Peirce:

Düşündüğümüz şeyin hangi etkilere –muhtemelen pratik sonuçlar olacaktır bu etkiler- sahip olacağını düşündüğümüze bir bakın. İşte, bu etkilere dair düşüncemiz, nesneye ilişkin düşüncemizin tamamını oluşturur.³⁸⁶

Holmes, hukuka kötü adamın gözleriyle bakmayı salık verir. Çünkü neyin gerçekte hukuk olduğunu, kafamızda var olduğuna inandığımız mantıksal ilişkilerle, gerçeklikten bağımsız hukuksal kavramlarla değil, hukukun gerçekte hayatta ne tür etkiler yaptığıyla belirleyebiliriz:

Hukuku oluşturan nedir? şeklindeki temel soruyu ele alalım. Buna cevap olarak, Massachusetts ya da İngiltere mahkemelerinin verdiği kararlardan farklı bir şeyi, onun bir akıl sistemi olduğunu, ahlâk ilkelerinden ya da kabul görmüş aksiyomlardan ... yapılan bir çıkarsama olduğunu söyleyen yazarlar bulacaksınız. Fakat dostumuz kötü adamın gözleriyle bakarsak, aksiyomlara ya da çıkarsamaya hiç de önem vermediğini görürüz. Onun asıl bilmek istediği şey, Massachusetts ya da İngiliz mahkemelerinin gerçekte verebileceği karardır. Ben de onun gibi düşünüyorum.³⁸⁷

Aynı şekilde, Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğinin önemli isimlerinden Jerome Frank de hukukun gerçek hayatta, mahkemelerde uygulandığı şekilden başka bir yerde aranması gerektiğini şu şekilde ifade eder:

'Biçimsel hukuk' ya da 'doktrinel hukuk' denen, hoş bir entelektüel disiplin var. Bu, bir tür zekâ oyunu ve söz konusu kural ve ilkeleri bilmeden bu oyunu oynayamıyorsunuz.

Oyunun pek çok güzel yanı var. Oynamak için mahkemeye gitmek zorunda değilsiniz. Sonucun pratik hayata herhangi bir etkisi de yok. Mahkemelerin gerçekte ne yaptığı, fiilî mahkeme kararları sonucunda kimin asıldığı ya da hapse gittiği, kimin boşandığı ya da malını mülkünü yitirdiği, oyunu oynarken hiç önemli değil.³⁸⁸

³⁸⁵ Tüerer, **Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi**, s. 46-7.

³⁸⁶ Peirce, "How to Make Our Ideas Clear", s.169.

³⁸⁷ Oliver Wendell Holmes, "The Path of the Law", **Harvard Law Review**, C. 10, 1897, s. 460-1.

³⁸⁸ Jerome Frank, "What Courts Do In Fact – Part One", **Illinois Law Review**, C. 26, 1931, s. 648.

Holmes, “[b]enim hukuktan anladığım, mahkemelerin fiilen ne yapacaklarına ilişkin tahminlerdir” derken³⁸⁹, yine Peirce’ün pragmatik araştırma için belirlediği geleceğe dönük programla uyum içindedir. Peirce’e göre, “[h]er bir önermenin rasyonel anlamı, gelecekte bulunur”.³⁹⁰

3.2. Yapısalcı Hukuk Göstergebilimi

Greimas, ne bir hukuk uzmanı, ne de ilgisini hukuk ya da hukuk felsefesi sorunları üzerine yoğunlaştırmış bir araştırmacıdır. Kurucusu olduğu ve yapısal dilbilim başta olmak üzere, Lévi-Strauss’un kültür araştırmaları ve anlatıbilim gibi kaynaklardan beslenen, anlamın oluşum sürecini, belirlediği düzlemin gerisine giderek biçimsel bir şekilde betimlemeye çalışan göstergebilimin model ve metotlarını, hukuk söylemine uygulamıştır.

Greimas, bir hukuk söyleminin varlığından hareketle, ele aldığı bir yasayı, özetlediğimiz kabuller ve yöntemler çerçevesinde analiz etmiştir. Genel göstergebilimsel analizin amacıyla koşut olarak, ilgisini, anlamın nasıl yaratıldığı üzerine yoğunlaştırmıştır.

Greimas’ın bu analiz çerçevesinde yaptığı bazı tespitler, hukuk felsefesi tartışmalarının merkezindeki sorunlarla da ilgilidir. Özerk bir hukuk sözlüğünden bahsedilip bahsedilmeyeceği, hukuksal geçerliliğin ne anlama geldiği, hukuk içerisinde yargıcın yeri gibi konular, esasında, birbirlerinden esaslı şekilde ayrılan hukuk felsefesi okullarının temel tartışma gündemlerini oluşturur.

Greimas, analizinde, beklenebileceği gibi, geleneksel hukuk felsefesi tartışmalarına göndermede bulunmadığı gibi, yaptığı tespitler açısından onlarla hesaplaşmaya da girişmemiştir. Bu hesaplaşma ve “göstergebilimsel bir hukuk yaklaşımı”nı oluşturma çabasını, yapısalcı göstergebilimi ve hukuk söylemi analizini Anglofon dünyaya tanıtan Bernard S. Jackson temsil eder. Jackson’ın *Semiotics and Legal Theory* başlıklı

³⁸⁹ Holmes, “The Path of the Law”, s. 461.

³⁹⁰ Charles Sanders Peirce, “Pragmatizm Nedir”, Çev.: B. Genç, **Felsefi Metinler: Pragmatizm** (İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2004/1905), s. 112.

çalışması, daha sonraki yayınlarıyla geliştirmeye çalıştığı göstergebilimsel hukuk yaklaşımının temelini oluşturmaktadır.

Jackson, *Semiotics and Legal Theory*'de, sadece yapısalcı göstergebilim ve hukuk söylemi analizini aktarmakla kalmaz, bu analizin genel olarak hukuk felsefesi okullarıyla olan ilişkisine de değinir. Birinci iddiası, Greimas'ın analizinin, üç büyük hukuk felsefesi geleneğinin, hukuksal pozitivizm, doğal hukuk düşüncesi ve hukuksal gerçekçiliğin *tatmin edici* bir şekilde bir araya getirdiği şeklindedir.³⁹¹ Ne var ki, Jackson'ın bu iddiası, bazı yazarlar tarafından, Greimasçı yaklaşımın tamamen pozitivist bir tutum içinde olduğu şeklinde eleştirilmiştir.³⁹² Jackson'ın yanıtı kısadır: “Genel olarak göstergebilim, özelde de hukuk göstergebilimi, tek bir nedenden dolayı, pozitivist değil realist geleneğe aittir. Çünkü, hukukun nesneleşmesini inkar eder”. Yapısalcı göstergebilim, hukuku, kıymeti kendinden menkul bir kendilik olarak değil, bir dil ya da bildirişimsel bir araç olarak ele almıştır.³⁹³ Bu, hukuku normatif bir düzen olarak gören hukuksal pozitivizmle kesinlikle bağdaşmaz.

Ne var ki, yapısalcı hukuk göstergebiliminin pozitivizmle ilişkisi, en azından Jackson'ın ele alış tarzıyla, bu kadar net değildir. Bu bağlamda, yapısalcı hukuk göstergebilimini pozitivist olarak görmeyi haklı çıkaran, Greimas'ın açıklıkla ortaya koymaktan kaçındığı ancak ipuçlarını verdiği, Jackson'ın ise bu ipuçlarını ısrarla görmezden geldiği bir noktaya değinmekte fayda var. Belirttiğimiz gibi, Greimas, doğal dillerin ikincil söylemler yaratabildiğini, hukukun da bu söylemlerden birisi olduğunu kabul ederek işe başlar. Böyle bir söylemin varlığı için, gramerden ve sözlükten oluşan bir hukuk dilinin de varlığı kabul edilmelidir. Bundan sonra Greimas, tekrarlanan özelliklerle kendini diğer söylemlerden ayıran bu dilin niteliklerini belirlemeye girişir. Ancak, halen, söylemi hukuksal yapanın ne olduğu belirgin değildir. Varlığı kabul edilen ‘hukuk dili’, niçin ‘hukuk’ dilidir? Dolayısıyla, bir önkabulle analize başlamak gerekmekte, ancak bu önkabul belirtilmemektedir.

³⁹¹ Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, s. 143; Jackson, *Law, Fact and Narrative Coherence*, s. 175-6.

³⁹² Ör. Peter Goodrich'in *Semiotics and Legal Theory*'yi ele aldığı kitap incelemesi. Peter Goodrich, *Modern Law Review*, C. 50, S. 1, 1987, s. 117-23. Ayrıca eleştiriler ve cevapları için bkz. Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, s. 176-80.

³⁹³ Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, s. 180.

Jackson, ısrarla, Greimas'ın analizinin 'hukuk'un göstergebilimsel analizi olmadığını, sadece bir örnek olarak seçilmiş metnin analiz edildiğini söyler.³⁹⁴ Ona göre, “[g]östergebilimsel incelemenin konusu olabilecek söylemin kapsamı zorunlu olarak biçimsel hukuksal belgelerle sınırlı değildir.”³⁹⁵ “Geleneksel olarak tanımladığımız şekliyle hukuk sistemi farklı türdeki metinleri içerir ve bunların her biri bağımsız göstergebilimsel analizi gerektirir”.³⁹⁶ Ne var ki Greimas, incelediği metin ile hukuk söylemi arasındaki ilişkiyi şöyle kuracaktır:

Ticaret şirketlerini düzenleyen yasa gibi belirli bir hukuk metninin analizi, *bir bütün olarak* hukuk söyleminin göstergebilimsel konumu hakkında düşünüldüğünü varsayar.³⁹⁷

Jackson'ın belki gözden kaçırdığı, belki de hukuk göstergebilimini Jackson'ın umduğundan bambaşka bir yere götürmesinden korkarak göz ardı ettiği önemli bir konu, yasakoyucunun anlatı grameri içerisindeki yeridir. Yasakoyucunun, anlatı grameri içinde bir kolektif özne olarak ortaya çıktığını belirtmiştik. Şirketin kolektif özne olarak belirlenmesindeki açıklamaları hatırlayacak olursak, bir nesnenin özne olabilmesi için öncelikle alıcı olması ve bir gönderici ile sözleşme yapması gerekmektedir. Burada gönderici, ulusal topluluktur. Yasakoyucu, ulusal iradeyi ifade etmektedir. Bunu, yasakoyucunun hukuk grameri içindeki yerini betimlerken, dolaylı da olsa, yasakoyucunun da kolektif özne olmasını, “göstergebilimsel özellikleri almasıyla sonuçlanan işlemlerin varlığının başka kaynaklardan geldiğini işaret et[tiği]” ifadesiyle³⁹⁸ belirten Jackson, daha sonra, hukuk göstergebiliminin, yasakoyucunun otoritesinin kaynağı konusunda bir şey söylemediğini savunacaktır.³⁹⁹ Jackson'a göre, hukuksal pozitivist, hukuku bir normlar sistemi (Hart) ya da normatif düzen (Kelsen) olarak görürken, otoritenin temelini de göstermek zorundadır; aksi takdirde hukukun, yaptırımla desteklenmiş buyruklardan bir farkı kalmaz. Hart, bunu, tanıma kuralının resmi görevliler tarafından kabulüyle açıklarken, Kelsen, anayasaya ve anayasanın da

³⁹⁴ *ibid.*, s. 112.

³⁹⁵ *ibid.*, s. 139.

³⁹⁶ *ibid.*, s. 112.

³⁹⁷ Greimas, “The Semiotic Analysis of Legal Discourse”, s. 104.

³⁹⁸ Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, s. 114.

³⁹⁹ *ibid.*, s. 126-7.

dayandığı *Grundnorm*'a başvurmaktadır. Halbuki hukuk göstergebiliminde yasakoyucu, anlatı grameri içindeki eylemde bulunma yetkinliğini, niteleyici sözcelerin varlığıyla kazanmakta, bu sözceler bir bildirişim sürecini tanımlamakta, göstergebilimci, sadece, bazı doğal dil kelimelerinin nasıl olup da hukukta anlam taşıdığıyla ilgilenmektedir. Göstergebilimci için yasama sırasında isimlendirme nedensiz bir göstergedir ve ne hukuksal/siyasal bir gücü ne de hukuksal/siyasal meşruiyeti işaret etmez.⁴⁰⁰ Böylece, hukuksal pozitivizmin en büyük ontolojik iddiası, Jackson'a göre, reddedilmiş olur.

Greimas, ulusal topluluğu gönderici, yasakoyucuyu da alıcı-özne olarak belirlemekle, hukukun otoritesini öncelikle topluma dayandırır. Kolektif özne olarak şirketi anlatırken, yasakoyucunun ulusal iradenin sözcüsü olmasıyla bağlantı kurar. Şirket genel kurulu, elbette ki tek bir iradeden oluşmaz. Genel kurul oylaması, muhalifler arasında gerçekleşen ve gruplardan birinin zaferiyle sonuçlanan bir mücadeleye sahne olur. Kazanılan zafer, başlangıçta örtük olan ortak iradenin, açığa çıkmasını sağlar. Bu usulün niteliği üzerinde durmaya gerek yoktur Greimas'a göre; çünkü anlatı grameri açısından sadece biçimseldir ve bir eylemeyle sonuçlanmaz; uzlaşımaldır, sadece oyunun bir kuralıdır.⁴⁰¹ Şirketteki yetki yapısıyla ilgili satırlarda kullanılan kelimeler, dikkate şayandır:

“Ulusal irade”nin fiilen ifade edilmesinde olduğu gibi, ortak isteme ile bu istemenin yapma usulleri aracılığıyla gerçekleştirilmesi arasında aracılığı üstlenecek, soyut ve tekilleşmiş organlara, yeni yetki öznelerine ihtiyaç vardır. Ticaret şirketi adına yetki kullanacak bu organların, parlamenter demokrasinin yetkilerinin düzenlenişini yansıtmayı yansıtmadığı önemli değildir: yani, diğer düzenleniş biçimleri de şirketlerin işleyişinde kullanılabilir.⁴⁰²

Greimas'ın bu açıklaması, sadece ulusal iradenin yasakoyucuyu göstergebilimsel bir varlık olarak yaratmasına açıklık getirmekle kalmıyor, Greimas'ın ulusal irade ile parlamenter demokrasiye de gönderme yaptığını ortaya koyuyor.⁴⁰³ Dolayısıyla,

⁴⁰⁰ *ibid.*, s. 127.

⁴⁰¹ Greimas, “The Semiotic Analysis of Legal Discourse”, s. 128.

⁴⁰² *ibid.*, s. 127.

⁴⁰³ Eğer durum böyle değilse, Greimas'ın, parlamenter demokrasiyi, bu paragrafta, tamamen gereksiz ve ilgisiz bir şekilde kullandığını kabul etmek zorunda kalacağız.

Greimas, Jackson'ın söylediğinin tam aksine, hukuku, toplumdaki gelen bir istek çerçevesinde ve elbette belli bir siyasi yapılanmaya gönderme yaparak ele almıştır.

Jackson, göstergebilimi, özelde de hukuk göstergebilimini, hukuksal pozitivizmle ciddi ortak noktaları olmasına rağmen, hukuksal gerçekçilik akımına ait görmektedir. Dahası, Jackson'a göre hukuk göstergebilimi, hukuksal yapısızlaştırıcılar ve Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğiyle güçlü bağları bulunan Eleştirel Hukuk Çalışmalarıyla birlikte bir aile oluşturur.⁴⁰⁴

Greimas, yasakoyucuya hukukun üretilmesi aşamasında merkezi bir önem vermekle birlikte, yasakoyucunun söylemekle hukuksal evrene soktuğu sözcüklerin, ancak edimsiz hukuk evrenine ait olabileceğini belirtir. Bunun anlamı, yasakoyucu hangi normu koyarsa koysun, bu normun aktüalize olacağı ana kadar, bir potansiyel olarak varlığını koruyacaktır. Normun aktüalize olması ise, özellikle Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğinin hukukun neliğine ilişkin iddialarla yakınlık göstermektedir. Norm, ancak yargıç tarafından belirli bir olaya ait önermelerin, hukuksal olmayan evrenin önermelerinin hukuka uygunluğunun tasdiki aşamasında aktüalize olur. Süreç ancak yargıcın tatbiki ile tamamlanmaktadır. Dolayısıyla, hukukun üretilmesinin, tek bir göstergesel nesne ile değil, iki göstergesel nesne ile gerçekleştiği kabul edilir.⁴⁰⁵

Amerikan Gerçekçiliği de, benzer bir şekilde, hukukun belirlenmesinde yasaları yegane ölçüt kabul etmemek konusunda ısrarlıdır. Hukuk, mahkemelerin fiilen verdiği kararlardan oluşmaktadır ve yasalar, yargı kararlarının verilmesinde olsa olsa bir rehber görevi görebilir. Amerikan Gerçekçiliğinin önemli isimlerinden biri olan K. Llewellyn şöyle der: *“İşte bu resmî görevlilerin [yargıçlar, şerifler, memurlar, gardiyanlar ya da avukatlar] anlaşmazlıklar konusunda yaptıkları, bana göre, hukukun bizzat kendisidir”*.⁴⁰⁶ Gerek hukukun resmi görevlilerin davranışları olarak adlandırılması, gerekse gerçekçilerin tümüne hakim olan ve kural şüpheciliği denilen düşünce, hem hukuku oluşturan şeyin yasalar olmadığını hem de yargı kararlarının oluşturulmasında – Greimas'ın tabiriyle bildirişimsel sürecin tamamlanmasında- belirleyici olmadığını

⁴⁰⁴ Jackson, **Law, Fact and Narrative Coherence**, s. 180.

⁴⁰⁵ Bunun aynı zamanda, hukuksal pozitivizmin 'hukukun birliği' iddiası açısından da önemi vardır.

⁴⁰⁶ Karl Llewellyn, **The Bramble Bush** (Oceana: Dobbs Ferry N.Y, 1951), s. 12.

savunmaktadır. Bir yandan, uygulanacak kuralın tespitinde birbiriyle çatışabilen tekniklerin kullanılabildiği gibi gerekçelerle yargıçların karar verme sürecinde yasaların oynadığı rolü sorgulayan kural şüpheciliğinin bir başka yönü, kurallara gerçekten güvenilip güvenilmeyeceği, başka bir deyişle, kuralların (yasaların) hukukun amaçlarına (toplumsal refahın sağlanması, doğal dengenin bozulmasının engellenmesi) uygun olup olmadığı sorunudur. Zira, Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğinin gündeminin en üst sırasında, hukukun değişen toplumsal koşulların arkasında kalmaması ve her somut olayın kendi koşulları içinde değerlendirilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Bunun, durağan, anlamı zamanla değişebilen, soyut kavramlara, genel önermelere sahip ve daima birbirinden farklı olaylara uygulanmak durumunda olan yasalarla sağlanamayacağı ise aşikardır.⁴⁰⁷

Jackson, hukuk üretiminin nihayetinde iki göstergesel nesneye ihtiyaç göstermesinin, hukuksal gerçekçi iddiaları desteklediği görüşündedir. Jackson'a göre, böyle bir ayırım, yargıcın fiilen tanıdığı şey ile yasakoyucunun ona ilettiği şey arasında zorunlu bir bağlantı olmadığı anlamına gelir.⁴⁰⁸ Ne var ki, gerçekten böyle zorunlu bir bağlantının olmadığı kabul edilecekse, göstergebilimsel analizin daha ileri bir noktaya taşınması ve temellendirilmesi gerekmektedir. Zira, anlatı grameri örnekçesi, yasakoyucunun doğal dilden aldığı sözcükleri kendi söylemesine katmakla yarattığı tek bir hukuk evreninin varlığını kabul etmiştir. Greimas'ın kullandığı sözcük ile belirtecek olursak, yargıcın yaptığı, hukuka ait olmayan evrendeki sözcelerin hukuk evrenine, başka bir deyişle hukuk gramatiğine uygunluğunu 'doğrulama'dan ibarettir. Greimas'ın analizinde, yargıcın varlığı, bir bildirişimsel sürecin tamamlanmasında oynanan bir roldür. Halbuki, zorunlu bir bağlantı olmadığı iddiası, yargıcın dahil olduğu ya da yarattığı, yasakoyucunun yarattığından farklı bir anlam evrenini işaret eder. Esasında, hukuksal gerçekçiliğin teklif ettiği, tam da böyle bir evrenin varlığıdır.

Bu durumda, yapısalcı hukuk göstergebiliminin pozitivist bir okumaya açık olduğunu, hukuksal gerçekçilikle olan ilişkisinin, Jackson'ın sunduğu şekliyle, sorunlu bir birliktelik olarak nitelendirilebileceğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, yine

⁴⁰⁷ Kural şüpheciliği için bkz. Wilfrid E. Rumble, Jr., "Rule-Skepticism and the Role of the Judge: A Study of American Legal Realism," *Journal of Public Law*, C. 15, 1966, s. 251-85.

⁴⁰⁸ Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, s. 140.

de, Greimas'tan hukuk söylemini anlambilimsel açıdan analizi istenerek eline bir yasa metninin verildiğini, incelediği hukuk söyleminde *nulla poena sine lege* ilkesinin, medenî hukukta da neredeyse aynı katılıkla kullanılıyor olması⁴⁰⁹, Greimas'ın hukukun işleyişine ilişkin özel bir ilgisinin olmamasına karşın elindeki metnin göstergebilimsel analize uygun olması gibi nedenlerin, esasında yapısalcı hukuk göstergebiliminin temel ilkelerinden çıkarılabilecek hukuksal gerçekçiliğe yakın sonuçların analiz çalışmasına yansımaları engellediğini söylemek mümkün olabilir. Greimas'ın analizindeki en büyük hata, yargıcı bildirişimsel sürecin tamamlayıcı unsuru olarak belirlerken, analizi, pozitif hukuk metni üzerinde gerçekleştirmesi ve bunu bütün bir hukuk söylemine teşmil etmesidir.

Sonuç olarak, hukuk dilinin özerkliği sorununu, hukuk dilinin yargıç üzerindeki sınırlayıcı bir etken olarak görmesi ve yargıcın faaliyeti olmaksızın bildirişimsel sürecin tamamlayacağı vurgusuyla, yapısalcı göstergebilim de gerçekçilik saflarında değerlendirilebilir. Ancak, Jackson'ın yaptığı gibi, sorunlu bir analize sıkı sıkıya bağlı kalarak bunu gerçekleştirebilmek mümkün değildir.

4. HUKUKSAL USAVURMA VE GÖSTERGEBİLİM

4.1. Genel Olarak

İnsanı diğer biyolojik organizmalardan ayıran en önemli özelliği, şüphesiz, gelişmiş bir akla sahip olması ve bu akli kullanma yetisidir. İnsanın akletmesi (muhakeme etmesi, usavurması, akıl yürütmesi), iki düzeyde gerçekleşir. Neyin yapılacağıyla ilgili usavurma, pratik (amelî) usavurma, bunun dışındaki muhakeme ise, teorik (kuramsal, nazarî) usavurmadır.⁴¹⁰ Bir biyolojik organizma olmanın verdiği içgüdüsel/tepkisel – dolayısıyla akla dayanmayan- davranışlarının dışında insanın her davranışı, akılla

⁴⁰⁹ Arzu Oğuz, **Karşılaştırmalı Hukuk** (Ankara: Yetkin Yayınları, 2003), s. 132.

⁴¹⁰ Simon Blackburn, **Oxford Dictionary of Philosophy** (Oxford ve New York: Oxford University Press, 1996), s. 320.

açıklanabilen, akla dayandırılabilen bir nedene⁴¹¹ dayanır.⁴¹² Yargıların ve kararların oluşması da, belli nedenlere dayanır. Bu nedenler, gelişigüzel, her olay için farklı nitelikler gösteren tekil nedenler değildir. Tüm yargılarımız ve kararlarımız, elbette ki, daima belli ilkeler çerçevesinde oluşmaz. Ancak pek çoğumuz, benzer durumlarda, aynı ya da benzer nedenlerle, aynı ya da benzer kararlar vermek suretiyle belli ilkelere sadık kalırız.⁴¹³

Hukuksal karar verme süreci de, bu ilkelerden bağımsız değildir. Mahkemelerde görülen davaların sonuçlandırılmasının belli akıl yürütme ilkelerine bağlı olması olgusu bir yana, bu tip ilkelerin varlığı çeşitli nedenlerle arzu edilen bir durumdur. Aynen, mantığın düzgün düşünmenin bilimi olarak ortaya çıkması gibi, hukukta akıl yürütmenin ilkelerine ilişkin araştırma ve tartışmalar, felsefe tarihinin bilinen eski dönemlerine kadar gitmektedir. Ancak geçen yüzyılın, hukuksal usavurma ya da hukuk mantığı hakkındaki en önemli tartışmalara sahne olduğu da, bir gerçektir.

Yukarıdaki iki paragrafta eş anlamlı kullandığımız kavramlar üzerinde biraz durmamız gerekiyor. Düzgün düşünmenin bilimi (bilgisi) olarak mantık, kanıtların/delillerin (İng. *argument*) geçerli ve geçersiz biçiminde incelenmesidir.⁴¹⁴ Akıl yürütme, muhakeme, usavurma terimlerini, İng. *reasoning* karşılığında kullandık. Usavurma bu anlamıyla, “*us yetisinin etkinliği ile düşünce yürütmek*”, “*bir düşünceden başka düşüncelere, mantıksallık, ussallık çerçevesinde geçmek, birinden öbürünü çıkarmak*”tır.⁴¹⁵ ‘Birinden öbürünü çıkarmak’la kastedilen, “*en az iki düşünce arasında, bu düşüncelerden birini*

⁴¹¹ Bazı Batı dillerinde, akıl ve neden (ör. İng. *reason*, Fr. *raison*), aynı kökten, Lat. *reor-ratio*’dan gelmektedir. Eski Yunanca’da da *logos*, diğer anlamlarının yanında, akıl ve neden anlamlarını taşır. Burada ‘neden’i, bir eylem, hareket ya da inancın temeli anlamında kullanıyorum.

⁴¹² İnsan davranışının temellerine ilişkin tartışmaları bilinçli olarak ihmal ediyorum.

⁴¹³ Neil MacCormick, **Legal Reasoning and Legal Theory** (Oxford: Clarendon Pres, 1978), s. 7.

⁴¹⁴ Blackburn, **Oxford Dictionary of Philosophy**, s. 320.

⁴¹⁵ Arda Denkel, **Bilginin Temelleri** (İstanbul: Metis Yayınları, 1998), s. 142. İsmail Fennî ise kavramı (Fr. *raisonnement*) şu şekilde tanımlıyor: “*İstidlâl, kıyas tertîb etme..., bir veya birkaç kaziyenin (mukaddimelerin) diğer bir kaziyeyi (netîceyi) tazammun ettiğini veyahut müşabih hakikat gösterdiğini fikirden fikre intikal suretiyle isbat etmek amelîyesi*” (İsmail Fennî, **Felsefe-i Lügatçe** (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341), s. 583.).

öbürünün kanıtlayıcı^[416] olarak ele alıp buradan bir sonuca ulaşmaktır".⁴¹⁷ Dolayısıyla usavurma/akıl yürütme/muhakeme, bir delillendirme/uslamlama/kanıtlama (İng. *argumentation*) faaliyetidir.⁴¹⁸

Hukuksal usavurmayı, 'görülmede olan davada uygulanacak hukuk kuralının belirlenmesi ve bu kuraldan bir karara/sonuca ulaşmak için akıl yürütülmesi' olarak tanımlayabiliriz. Bu şekliyle hukuksal usavurma, hukuk yazınında 'hukukun uygulanması'na karşılık gelmektedir. Bu ifademiz, 'hukukun uygulanması'nı en geniş anlamıyla kullandığımızda doğrudur. Zira Türk hukuk yazınında hukukun uygulanması başlığı altında yapılan açıklamalar⁴¹⁹, vakıaların değerlendirilmesi (taraf ve tanık ifade ve iddialarının hukuk diline aktarılmasının), olaya uygulanacak hukuk kuralının

⁴¹⁶ Burada kanıt ve tanıt arasındaki farka da dikkat çekmek gerekiyor. Tanıt (İng. *proof*), tanıtılmanın (İng. *demonstration*), yani "bir düşüncenin doğruluğunu ya da yanlışlığını yadsınamayacak bir biçimde gösterme"nin dayandığı gerçektir (Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, s. 395.). Tanıtıma ispat etmek, kanıtlama delillendirmektir (argümantasyon). Bununla birlikte, tanıtıma kanıtlarla da yapılabilmektedir (**ibid.**, s. 201.). Ayrıca bkz. Doğan Özlem, **Mantık** (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1999), s. 165; Işıқтаç, **Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulanması**, s. 140-1.

⁴¹⁷ Özlem, **Mantık**, s. 30.

⁴¹⁸ **ibid.**, s. 30; Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 23.

⁴¹⁹ Hukukun uygulanması Aral'a göre, "somut hukukî sonucun elde edilmesi", "yer ve zaman düzeni içerisinde cereyan eden bir yaşam olayının bir hukuk normunun kapsamına sokulması ve bununla da somut bir hukuksal sonucun çıkarılması" dır (Vecdi Aral, **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine** (İstanbul: Filiz Kitabevi), 1985, s. 180). Ancak Aral, "büyük önerme normlarının yorumlanması"nın da hukukun uygulanmasına dahil etmektedir (**ibid.**, s. 181-2). Aynı zamanda bkz. aşağıda dn. 522.

Işıқтаç ve Metin, "Pozitif Hukukun Uygulanması" başlığı altında, pozitif hukukun içeriğinin kavranması, hukukun yorumlanması, boşlukların doldurulması ve hukukun sistemleştirilmesini ele almakta, hükmün verilmesinde kıyası da bu çerçevede değerlendirmektedir (Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 165.).

Güriz, hukuksal usavurma kapsamına, somut olayın özelliklerinin değerlendirilmesi, hukuksal kararın verilmesi ve analogiyi dahil etmekte, açıkça olmasa bile yorumu da bu kapsamda ele almakta, ancak yorum konusunu sistematik açıdan başka bir yerde incelemektedir (Adnan Güriz, **Hukuk Başlangıcı** (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997), s. 77, 81.).

Aybay ve Aybay ile Esener, hukukun uygulanması başlığı altında, hukukun yer ve zaman bakımından uygulanması, yorum, yasa boşluğu ve kıyas konularını ele almaktadır (Aydın Aybay ve Rona Aybay, **Hukuka Giriş** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), s. 299 vd.; Turhan Esener, **Hukuk Başlangıcı** (İstanbul: Alkım Yayınları, 1998), s. 222-37.).

Özsunay ise, "Genel Olarak Kanunların ve Özellikle Medenî Kanunun Uygulanması" bağlamında, zaman, hükmün niteliği, metin bakımından uygulama ve yorumdan bahsetmektedir (Ergün Özsunay, **Medenî Hukuka Giriş** (İstanbul: İÜHFY, 1986), s. 177-98.).

belirlenmesi (niteleme) ve tasım şeması içerisinde küçük önermeyi oluşturan vakiyaya ilişkin önermenin, büyük önermeyi oluşturan hukuk kuralının sokulması (*subsumtion*) aşamalarını, zaman zaman bir kısmını, hukukun uygulaması başlığı *dışında* işleyerek, hukuksal usavurmayı, ‘yargıcın karar vermesi’ anlamında, sadece dedüksiyon olarak ele almaktadır. Söz konusu aşamaların tümünün ya da bir kısmının sayıldığı örneklerde ise, analogiye sadece bir boşluk doldurma ya da yorum aracı olarak yer verilmektedir.

Salt hukuksal usavurmayı inceleme konusunu yapan, dolayısıyla hukuksal usavurmanın doğru/düzgün biçimini araştıran ayrık bir hukuk mantığının varlığı tartışma konusudur. Bunun en önemli nedeni, hukuk mantığından ne anlaşıldığıyla ilgilidir. Bu konudaki tüm tartışmalara değinme zorunluluğu hissetmeden⁴²⁰, hukuk mantığıyla genel olarak, uygulanacak hukukun (yasanın) bulunması, hukukun yorumlanması ve hüküm verilmesi işlemlerinin anlaşıldığını söylemek mümkündür.⁴²¹ Bu işlemlerin, tümü ya da sadece bir tanesi, hukuk mantığı olarak kabul edilebilmektedir.

Batı (özellikle de Kıta Avrupası) geleneğinde hukuk mantığı, uzun süre, “*hukuksal metinleri, yargılama sürecinin ilgililerini ikna edici tarzda yorumlama ve tartışma sanatı gibi hermenötik bir uğraş olarak*” anlaşılabilmiştir.⁴²² Görüldüğü üzere bu anlayış, retoriği de hukuk mantığına dahil etmiştir.

Bu iki görüş, hukuktan ayrı bir hukuk mantığının varlığını kabul etmemekte, buna ihtiyaç da duymamaktadır. Yine hukuk mantığıyla, ayrı bir hukuk mantığının varlığını gerektirmeyecek bir şekilde⁴²³ uygulanacak hukukun bulunması kastedilebilirken, ayrı bir hukuk mantığının varlığını, böyle bir mantığın hukukta zaten varolan normun ortaya

⁴²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Halûk Atalay, “Bir Hukuk Mantığı Var Mıdır?”, **Prof. Dr. Nuri Çelik’e Armağan** (İstanbul: Beta Basım, 2001), s. 106-35; Işıktaç, **Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulaması**, s. 83-4.

⁴²¹ Dickson, hukuksal usavurmanın konusunu, belirttiğimiz birinci ve üçüncü konulara, “*mahkemenin, bir davada ulaşması gereken karar hakkındaki akıl yürütmeyi*” de eklemekte, ancak hukukun yorumlanmasından bahsetmemektedir. Dickson’ın eklediği bu konu, hukuk yazınındaki tartışmaları ve karar incelemelerini içermektedir (Julie Dickson, “Interpretation and Coherence in Legal Reasoning”, **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, 2005, <<http://plato.stanford.edu/entries/legal-reas-interpret/>> (11.01.2006)).

⁴²² Atalay, “Bir Hukuk Mantığı Var Mıdır?”, s. 107.

⁴²³ Özellikle *common law*’da endüksiyon ve analoginin kullanılmasıyla.

çıkarılması anlamına geldiği, başka bir ifadeyle, hukuksal usavurmanın bir hukuksal geçerlilik sorunu olduğu gerekçesiyle savunulabilmektedir.⁴²⁴

Hukuksal usavurma tanımımızdaki sıraya uygun olarak devam edecek olursak, yargıç öncelikle, uygulayacağı hukuk kuralını bulmak zorundadır.⁴²⁵ Bu aşamanın, daha çok, atlatma/indirgeme (*subsumtion*) işlemiyle açıklanmaya çalışıldığını belirtmekte fayda var. Atlatma, “*somut olayın normun soyut kanunî olayına sokulması*” işlemidir.⁴²⁶ Esasen bu işlem, iki işlemi örtük olarak içermektedir. Birincisi, uygulanacak hukukun bulunması, diğeri ise bir sonraki işlem olan kategorik tasımın öncüllerinin oluşturulması. Somut olayla soyut yasa hükmünün ilişkilendirilebileceğine karar vermek, uygulanacak hukukun bulunmasına karar vermektir. Aynı şekilde, kategorik tasımda sonuç öncüllerden zorunlu olarak çıktığına göre, bir anlamda karar da verilmiş demektir. Dolayısıyla, atlatma işlemi tek başına kararın verilmesi olarak görülebilir. Zira, daha önce de belirttiğimiz gibi, hukuksal anlam evreninin sınırlayıcı etkisiyle, olaya ilişkin verilerin değerlendirilmesi (ki aslında bir yorumlama faaliyetidir) aynı zamanda, tek bir yasanın değilse bile, hangi yasaların uygulanabileceğini belirlemeye oldukça yaklaşmış olur.⁴²⁷

Hukuksal usavurmanın diğer aşaması, hüküm çıkarmaktır. Türkçe hukuk yazınında hüküm çıkarmakla, hatta hukuksal usavurmayla kastedilen, kategorik tasımdır.⁴²⁸

⁴²⁴ Ör. Atalay, “Bir Hukuk Mantığı Var Mıdır?”, s. 133-6.

⁴²⁵ Bunun, vakıaların değerlendirilmesini ve yürürlük sorunun çözülmesini içerdiğini belirtmiştik. Vakıaların değerlendirilmesini, geniş anlamıyla bir yorum faaliyeti olarak görüyoruz. Dolayısıyla bu konuya bir sonraki başlık altında değineceğiz. Yürürlük sorunun çözülmesi için ise bkz. Işıқтаç, **Hukuk Metodolojisi**, s. 174-7; Kemal Gözler, **Hukuka Giriş** (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2003), s. 225-31.

⁴²⁶ Aral, **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, s. 180.

⁴²⁷ Aybay ve Aybay, atlatma ile sonucun çıkarılması ayrımını şu ifadelerle ortadan kaldırır: “...*hukukun uygulanması denilince, soyut hukuk kuralı ile somut olay arasındaki ilişkinin saptanması ve buna göre somut olayın, soyut kuralda öngörülen hukuksal sonuca bağlanması anlaşılır. Burada sözü edilen “saptama” işi bir mantık işlemi olan “tasım”a (kıyas=syllogism) dayanır*” (Aybay ve Aybay, **Hukuka Giriş**, s. 299.).

⁴²⁸ Ör. Aral, **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, s. 180; Işıқтаç, **Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulaması**, s. 105; Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 133, 189, 234; Yaşar Karayalçın, **Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod-Problem Çözme** (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2001), s. 118; Güriz, **Hukuk Başlangıcı**, s. 77 (Ne var ki Güriz, “*hukuki usavurmanın (muhakemenin) temeli tasımdır*” demekle birlikte, tümevarımı da, somut bir örnek vermeksizin, “*hukuk*

Yargısal bir karara varılırken üst önerme, uygulanabilecek hukuk kuralı; alt önerme, sabit kabul edilen olguların üst önermeyi oluşturan kuralın uygulanması için gerekli şartları haiz olduğunun doğrulanmasıdır. Sonuç ise; kuralın yargılamadaki olgulara uygulanmasının sonuçlarını mantıksal tümden gelim yoluyla tayin etmektir. Başka bir deyişle, somut olgulara hukuk kuralının öngördüğü hukukî sonucun uygulanmasıdır.⁴²⁹

Ne var ki, ister *common law*'da isterse Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde, hukuk mantığının yukarıdaki gibi ele alınmasının kökeninde, yargılamadan farklı, kodifiye edilmiş ya da edilmemiş, bir kurallar bütünüünün varlığının kabul edilmiş olması yatmaktadır. Böyle bir ifade, *common law*'un doğası gereği yargıçların hukuk yaratma yetkisine sahip olduğu düşüncesinde olanlar için garip gelebilir. Ancak yukarıda genel hatlarıyla değindiğimiz Amerikan Hukuksal Gerçekçilerinin düşüncelerinin, dönemlerindeki hukuk anlayışına *eleştiri* olarak ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Nitekim en açık ifadesini Langdell'de bulan 19. yy ortası Amerikan hukuk anlayışı⁴³⁰, tam da böyle bir düşünce içerisindedir ve gerçekçiler tarafından biçimcilik olarak nitelendirilmiştir.

Peirce'ün nominalizm ve rasyonalizm eleştirilerinin sonucunda ortaya koyduğu pragmatik ilke, yani, bir şeyin anlamının ancak pratik etkileriyle ortaya çıkabileceğinin, pratik etkiler olmaksızın anlamın oluşamayacağını kabul edilmesi, Holmes örneğinde

uyuşmazlığı ile karşılaşan ve çözüm araya hukukçu[nun] karşılaştığı somut olayı bütün önemli özellikleri ile tespit etme" aşamasında "kaçınılmaz" bir yöntem olarak nitelemektedir (**ibid.**, s. 77.). Çoğunlukla yoruma yardımcı mantık kuralları olarak belirtilen *argumentum a fortiori* ve *argumentum a contrario* ise, analogiyle birlikte hukuksal usavurma içerisine dahil edilmiştir.); Aybay ve Aybay, **Hukuka Giriş**, s. 299-300. Gözler de, realist yorum teorisine karşılık klasik yorum teorisi olarak adlandırdığı ve Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde genel kabul görmüş düşünceye göre, yargı faaliyetinin kategorik tasım olarak görüldüğünü belirtmektedir (bkz. Gözler, **Hukukun Genel Teorisine Giriş**, s. 161, 185.).

Tasım'ın diğer türlerinin hukukta kullanımı için bkz. Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 136-40.

⁴²⁹ Ömer Sivrihisarlı, **Hukuk Yargılamasında Maddi Hukuka İlişkin Temyiz Nedenleri ve Yargıtay Denetiminin Kapsamı** (İstanbul: İÜHFY, 1978), s. 19.

⁴³⁰ Harvard Law School'un dekanı olan Christopher Columbus Langdell, hukuku bir bilim olarak görmüş, Amerikan hukuk eğitiminde önemli yeri olan Sokratik yöntemi ilk olarak uygulamış ve davaları bir araya toplayarak öğrencilerin davalar üzerinden eğitim görmesini istemiştir. Bu görüş ve yöntemler gerçekçiler açısından kabul edilebilir görünse de, Langdell'in karar vermeyi salt mantıksal bir işlem olarak görmesi ve davalardan çıkarılan kuralları mantıksal bir bütün olarak sunması, Holmes'ün tepkisini çekmiştir. Holmes'ün Langdell hakkındaki görüşleri için bkz. Patrick J. Kelley, "Holmes, Langdell and Formalism", **Ratio Juris**, C. 15, No. 1, 2002, s. 26-51.

görüldüğü gibi, hukukun ister kodifiye edilmiş isterse tarihsel uygulama sonucunda ortaya çıkmış normlardan ibaret⁴³¹ olduğu görüşünü bir kenara bırakmayı gerektirmektedir. Bu durumda hukuk, bir yargılama faaliyeti olarak görülmek zorundadır. Yargılama faaliyeti, yargıçların merkezde bulunduğu ancak normların ya da emsallerin de dahil olduğu pek çok etken tarafından yürütülmektedir. Yargıçların merkezde bulunması, yargıçların karar verme tarzlarına özel bir önem verilmesini gerektirmektedir. Bu kısımdaki amacımız, karar verme sürecinde mantığın kullanımına ilişkin yerleşmiş yargıları Peirce'ün abdüksiyon olarak isimlendirdiği yöntem çerçevesinde değerlendirmektir.⁴³²

Hukuku bir yargı faaliyeti olarak gördüğümüz takdirde, hukuksal usavurmayı da yargıç açısından olabilecek en geniş anlamıyla kabul etmek gerekmektedir. Bu çerçevede, usavurma ve usamlama kavramları birbirlerinin yerine kullanılabilirlerse de, hukuk mantığı olarak da isimlendirilen hukuksal usavurmayı, hukuksal sonuçlara ulaşmada kullanılan tüm akıl yürütme türlerini kapsayacak şekilde geniş bir anlam; hukuksal delillendirmeyi/usamlamayı ise, biçimsel mantığın kullanımını ifade edecek tarzda ayırmak, yararlı olacaktır. Yineleyecek olursak, hukuksal usavurmayı, '*görülmekte olan davada uygulanacak hukuk kuralının belirlenmesi*'⁴³³ ve *bu kuraldan bir karara/sonuca ulaşmak için akıl yürütülmesi*' olarak tanımlayabiliriz. Söylemesi bile fazla: Batı kaynaklı hukuk felsefesi tartışmalarının son otuz yıldır temel gündemini oluşturan ve hukuk uygulamasının vazgeçilmez bir kurumu olan yorum da, hukuksal usavurmaya dahil bulunmaktadır.⁴³⁴

⁴³¹ Bu ifadeye dikkat edilmeli. Zira, Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğinin de savunduğu gibi, hukuk uygulaması açısından normların tümünden ilgisizliği değil, karar verme sürecindeki belirleyici rolü inkar edilmektedir.

⁴³² Yargıcın karar verme tarzının, sadece mantıkla belirlenemeyeceği aşikardır. Yargıcın psikolojisi, kişiliği, dünya görüşü vs. gibi pek çok unsur da incelenmeyi gerektirmektedir. Ancak amacımız, göstergebilimsel bakış açısıyla hukukun nasıl görüldüğünü belirlemek olduğundan, sınırlarımızın dışında kalan bu alana girmiyoruz.

⁴³³ Uygulanacak kuralın belirlenmesi, vakıaların değerlendirilmesini ve pozitif hukukun içeriğinin belirlenmesini de içerir. Pozitif hukukun içeriğinin belirlenmesi, kısaca, yürürlük sorunudur. Bir davada uygulanacak hukuk kuralının belirlenebilmesi için, öncelikle yürürlük sorununun halledilmesi gerekir.

⁴³⁴ Kalinowski, hukuk mantığını, "*yasaların yorum ve tümevarım yolu ile gerekçelendirilme tarzı, ilke ve kuralları; yasaların gerek metinlerinin ötesine gerekse yasakoyucu tarafından açıkça verilmiş tanımların*

İşaret etmemiz gereken bir başka nokta, hukuksal usavurmaya ilişkin yapılacak tartışmanın betimsel mi, normatif mi olacağıdır. Mantiği temel alan yaklaşımlar, normatif bir görünüm arz ederek hukuksal usavurmanın nasıl olması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Bu durumda, bir disiplin olarak “hukuk mantığı”ndan bahsetmek gerekmektedir. Bu disiplin, hukuksal akıl yürütmenin *düzgün* biçimini araştıracaktır. Yine hukuka bakış açısının farklılığı nedeniyle, örneğin hukukun mahkemelerin davranışları olarak belirlenmesinde, betimsel bir tartışmanın ağırlık basacağı muhakkaktır. Ancak her iki yaklaşım da salt normatif ya da betimsel olmamakta, sadece ağırlık belli bir yöne kaymaktadır. Dolayısıyla hukuksal usavurma tartışmaları, hukuksal kararların nasıl verildiğinin incelenmesini ile doğru/düzgün karar vermenin ilkelerini içermektedir.

Anlamın nasıl oluştuğuna ilişkin bir açıklama getirme teşebbüsü olarak göstergebilimin, nihayetinde aklın nasıl çalıştığını ele aldığını belirlemiştik. Hukuksal usavurma (ya da hukukta akıl yürütme), göstergebilimin temel kabulleri ve ilkeleri açısından değerlendirildiğinde, bu konudaki geleneksel yargıların geçerliliğinin sorgulanması gerekmekte, hatta daha da ileriye giderek, hukukun neliğine ilişkin tartışmalarda gerçekçilik lehine kanıtlar ortaya çıkmaktadır. Hukuksal usavurmanın genel olarak kabul edilmiş yöntemlerini kısaca gördükten sonra, özellikle Peirce’ün bu yöntemlere getirdiği eleştiri çerçevesinde, hukukta akıl yürütmenin özüne ilişkin tespitlerde bulunacağız.

4.2. Usavurmanın Temel Yöntemleri ve Hukuk Uygulaması

Hukuksal delillendirmeyi (argümantasyon⁴³⁵, kanıtlama), ‘bir kuraldan sonuç çıkarmak’ olarak tanımladığımızda, mantığın alanına girmiş oluruz. Klasik mantık, üç tür akıl

ötesine geçerek yorumlanmasından ibaret bulunan bir hukuk dalı” olarak tanımlamaktadır. Kalinowski’den aktaran: Atalay, “Bir Hukuk Mantığı Var Mıdır?”, s. 106.

⁴³⁵ Argümantasyonu, delillendirme, kanıtlama anlamında, klasik mantık çerçevesinde kullandığımızı belirtmiştik. Olası bir yanlış anlamayı engellemek için, bu kullanımın, ayrı bir yaklaşım olarak ‘argümantasyon kuramı’yla doğrudan ilgisi bulunmamaktadır. Argümantasyon kuramı, klasik mantıktaki delillendirmeye (yani kıyas mantığına) dayanmakla birlikte, Perelman ve Toulmin’in çalışmalarıyla,

yürütme/çıkarım kabul etmektedir: (1) Endüksiyon⁴³⁶ (tümevarım), (2) dedüksiyon (tümdengelim), (3) analogi (örnekseme, andırım).

Bu üç tip akıl yürütmeden ikisi, endüksiyon ve analogi, bilimsel araştırmaların temelini oluşturmakta, bir anlamda keşif mantığını yansıtmaktaysa da, geçerli sonuçlar üretmekten uzaktırlar. Zira endüksiyon, tekil olaylardan genel sonuçlara varmanın yöntemidir. Analogide ise, tekil olaylardan yine tekil olaylara, sonuçlara ulaşılır. Bunun yanında dedüksiyon, mantığın geçerli sonuçlara ulaşmayı sağlayan tek türüdür ve bazı mantıkçılar mantığı salt dedüktif akıl yürütmenin incelenmesi olarak görmektedir.⁴³⁷

Bu üç akıl yürütme türü de, hukukta kullanılmaktadır. Kıta Avrupası hukuk sistemi gibi kodifiye edilmiş normlara sahip sistemlerde, dolayısıyla Türk hukukunda da, bu üç türden en çok göze çarpanı, hüküm verme aşamasında kullanılan dedüksiyondur. Ayrıntısı ileriye bırakmak üzere, Türkçe yazında hukuksal usavurmanın (hukuksal usavurmada çoğunlukla hüküm verme anlaşıldığı için), klasik mantığın tek geçerli akıl yürütme tipi olan dedüksiyonu kullanacağını kabul edildiği söylenebilir.

Şimdi, söz konusu akıl yürütme türlerini ve bunların *common law* ve Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde nasıl kullanıldığını biraz daha ayrıntılı bir şekilde görelim.

Mantık, geçerli/kesin sonuç çıkarmanın tek bir yolu olduğunu söylemektedir: dedüksiyon.⁴³⁸ Sadece dedüksiyon için değil, genel olarak akıl yürütme için, en az iki önermenin bulunması ve bunlardan birinin (öncül), diğerinin (sonuç) kanıtlayıcı olarak

biçimsel mantığın sorunlarını aşmaya yönelmiş yeni ve ayrı bir kuramdır. Hukuksal usavurma çerçevesindeki görüşlerimizi göstergebilimle sınırladığımız için, hukuksal usavurmaya ilişkin alternatifler sunan bu kurama yer vermeyeceğiz. Ne var ki, argümantasyon teorisi adı altında yürütülen tartışmaların, biçimsel mantığın sınırlılığını, mantığı dışlamayacak bir şekilde hukuka uygulaması nedeniyle büyük önem arz ettiğini ve hukuksal usavurmanın en yeni tartışmalarını yansıttığını belirtmekte fayda var. Türkçe’de pek az işlenen argümantasyon kuramı ve hukuk ilişkisi için bkz. Sevtap Metin, “Hukuksal Argumentasyon Teorisi ve Hukuk Uygulamasındaki Görünümü”, **HfSA** 8, Ed.: Hayrettin Ökçesiz (İstanbul: İstanbul Barosu Yayını, 2003), s. 138-53; Işıktaç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 85-8.

⁴³⁶ Mantık terimlerinin Türkçe karşılıklarını ve farklı kullanımlarını mümkün olduğunca vermeye çalışıyoruz. Ancak Türkçe’de tüm mantıkçılar ve felsefeciler tarafından (biraz da yaklaşımlarındaki farklılıktan kaynaklanan) ittifak edilmiş karşılıklar bulunmadığından, kavramların orijinalini koruyoruz.

⁴³⁷ Özlem, **Mantık**, s. 45.

⁴³⁸ **ibid.**, s. 38.

ele alınması gerekmektedir.⁴³⁹ Buradaki kanıtlamanın, biçimsel açıdan yapıldığını, önermelerin içeriğinin mantık tarafından incelenmediğini, bunun epistemoloji ya da ontoloji sorunları içeren bir konu olduğunu unutmamak gerekiyor.⁴⁴⁰ Dedüksiyonun tüm çeşitleri ve hukuktaki kullanımı üzerinde ayrıntısıyla durmayacak, örnek olması açısından, sadece, dedüksiyonun kategorik tasım (sillogizm, kıyas) denilen çeşidini ele alacağız.⁴⁴¹

Kategorik tasımda, iki öncül ve bir sonuç önermesi bulunmaktadır. Bu öncüllerden birincisine büyük önerme, ikincisine ise küçük önerme ismi verilir. Kategorik tasımda sonuca şu şekilde ulaşılır⁴⁴²:

Bütün <i>insanlar ölümlüdür.</i> orta büyük terim terim (M) (P)	Büyük Önerme
 <i>Aristoteles bir insandır.</i> küçük orta terim terim (S) (M)	Küçük Önerme
<hr style="width: 50%; margin: 0 auto;"/> O halde, <i>Aristoteles ölümlüdür.</i> küçük büyük terim terim (S) (P)	Sonuç

Görüldüğü gibi, tekil bir durum ile genellik içeren bir ifade arasında kurulan bağ, tekil duruma ilişkin başka bir ifadeye ulaşılmasını sağlamıştır. Ancak bu *başka* ifade, yepyeni bir bilgi üretmez, sadece bilgiler arasındaki ilişkinin düzenlenmesini sağlar.

Hukuk kurallarının koşullu (hipotetik) önermeler olduğu tartışmasını bir yana bırakarak⁴⁴³, hukuksal usavurmada, büyük önermenin, hukuk kuralının bir haber cümlesi

⁴³⁹ *ibid.*, s. 30.

⁴⁴⁰ *ibid.*, s. 337.

⁴⁴¹ Dedüksiyonun (kıyas) hukuktaki kullanımı için bkz. Işıқтаç, **Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulaması**, s. 107-13; Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 135-41.

⁴⁴² Örnek, Özlem, **Mantık**, s. 180'den alınmıştır.

⁴⁴³ Hukuk önermeleri, belli koşullarda belli hukuksal sonuçların doğacağını belirtmekle, koşullu önermeler olarak kabul edilebilirler. Gerçekten de, kuralları/yasaları, "A B ise A C'dir" şeklinde formüle etmek olanaklıdır. Ne var ki, hukuk önermeleri genellikle bir haber cümlesi olarak ortaya çıkarlar. Bu

biçiminde yazılarak oluşturulabileceğini söylemek mümkündür. Kategorik tasımla yapılacak hukuksal sonuç çıkarmaya bir örnek verelim⁴⁴⁴:

<i>Nişanlanma, evlenme vaadiyle olur. (TMK md. 118)</i>	Büyük Önerme
büyük terim (P)	orta terim (M)
<i>A (B'ye), evlenme vaadinde bulunmuştur.</i>	Küçük Önerme
küçük terim (S)	orta terim (M)
<hr/>	
<i>O halde, A (ile B) nişanlıdır.</i>	Sonuç
küçük terim (S)	büyük terim (P)

Oldukça basit görünen bu çıkarım, esasında karmaşık başka işlemlerin tamamlanması sonucunda gerçekleşme olanağı bulmaktadır.⁴⁴⁵ Zira, yukarıda da belirttiğimiz gibi, hukuksal usavurma, yasalara dayanan hukuk sistemlerinde, olaya uygulanacak bir yasanın yürürlükte olduğu durumlarda bile, sadece hükmün verilmesi, yani tasım aşamasından oluşmaz. Hukuksal usavurmaya gerçekleştiren kişi (yargıç, dava dilekçesi yazan avukat (ya da bizzat davalı/davacı), mütalaa vermesi için başvurulmuş kişi, hukuk fakültesinde ders anlatan, pratik çalışması yapan öğretim elemanı vs.), öncelikle, tarafların iddiaları ve tanık ifadeleri çerçevesinde olayı değerlendirerek, küçük önermeyi yazmak zorundadır. Küçük önermenin yazılması için, tarafların iddialarında ve tanık ifadelerinde geçen sözcükler ne olursa olsun, bunların hukuk dilindeki karşılığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu, ‘şifre-çözme’ (*encoding*) ve çeviri⁴⁴⁶ (*translation*)

önergeleri, hipotetik veya kategorik biçime sokmak arasında, ulaşılabilecek sonuç açısından bir fark bulunmamaktadır. Hukuk normlarının yazılış biçimi açısından değerlendirilmesi için bkz. Işıқтаç, **Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulaması**, s. 107-13; Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 135-41.

⁴⁴⁴ Bu örneği yorum konusunda yeniden ele alacağız. Çünkü her ne kadar dedüksiyonla böyle bir sonuç ortaya çıkıyorsa da, dedüksiyon kesinlikle yeterli değildir. Ayrıca tasım şemasının kuruluşundaki değişiklik için bkz. aşağıda dn 507.

⁴⁴⁵ Aral, **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, s. 178-9; Işıқтаç, **Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulaması**, s. 92-105; Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 121-33.

⁴⁴⁶ ‘Çeviri’ ile, tam da bir doğal dilden başka bir doğal dile yapılan çeviriye karşılık gelen anlamı kastediyoruz. Zira, eğer bir doğal dilden ve o doğal dilden kaynaklanmış bile olsa, farklı ve özerk bir

diyebileceğimiz, hukukçuların farkında olmadan dilbilimsel ve göstergebilimsel araçları kullanmak zorunda kaldıkları iki işlemi içinde barındırmaktadır.

Olayın hukuk diliyle ifade edilmesinin ardından uygulanacak hukuk kuralının belirlenmesi aşamasına geçilmektedir. Kurallarla şifre-çözme ve çevirme işlemleri arasındaki diyalektik ilişkiye dikkat çekmek gerekiyor. Greimas, bir hukuk dilinin varlığından bahsederken, mevcut hukuk kurallarından yola çıkmıştı. Bununla birlikte, kodifiye edilmemiş bir hukuksal alanda dahi, hukuk dilinin, en azından Greimas'ın deyimiyle 'hukuksal anlam evreninin' varlığı söz konusu olacaktır. Hukuk dilini ya da hukuksal anlam evreninin bir şekilde belirlenmiş varlığı kabul edildiğinde, olayın hukuk diline çevirilmesinde, söz konusu dili ya da belirleyen evrenin içeriği temel alınmaktadır. Hal böyle olunca, hukuk diline çevirmek, hukuk kuralının belirlenmesinden başka bir anlam da taşımaz. Örnek verecek olursak; bir kişinin bir başkasının malını rızası olmaksızın almasını, "A hırsızlık" yapmıştır şeklinde ifade etmenin, "Hırsızlık yapan (...) ile cezalandırılır" gibi bir hukuk önermesinden bağımsız olduğu söylenemez. Kısaca, olayın hukuk dilinde yazılması, bu açıdan, hukuk kuralının belirlenmesi anlamına da gelir.

Mevcut olaya uyan bir hukuk kuralı, ne salt araştırmayla ne de hukuksal usavurmayı yapanın mevzuat bilgisiyle açıklanabilir. Üstelik bu aşamada, yargıcın önyargıları ve kişiliğiyle ilgili unsurların da rol oynaması/oynama olasılığı, psikolojik bir araştırmanın yapılmasını da gerekli kılmaktadır. Konumuzun sınırlarını aşan ve yukarıda Amerikan Hukuksal Gerçekçileri bağlamında kısaca işaret ettiğimiz yargıcın psikolojisi konusunu bırakarak, *common law*'da analogi ve endüksiyonun nasıl kullanıldığına geçebiliriz. Yargıcın uygulanacak hukuk kuralını bulmasına ise, son bölümde tekrar döneceğiz.

Analoji, iki nesne ya da durumun belli açıdan birbirine benzemesidir. Mantıkta bir çıkarım türü olarak analogi, "A ve B'nin X gibi bir ortak özellikleri, ayrıca A'nın Y gibi

hukuk dilinden bahsedeceksek, hukuksal usavurma içerisinde gündelik hayatta gerçekleşen olayları ve bu olayların gündelik dille ifade edilen tasvirlerini hukuk dilinde yeniden ifade etmek de, bir çeviri faaliyetidir.

bir başka özelliği olduğunda, B'nin de Y gibi bir özelliği olacağına varmaktır."⁴⁴⁷
 Analojide akıl yürütme işlemi şu şekilde gerçekleşir⁴⁴⁸:

İngilizler ve İskandinavlar kuzey Avrupalıdır.

İngilizler soğukkanlıdır.

O halde, İskandinavlar da soğukkanlı olmalılar.

Bu örneği daha ayrıntılı bir şekilde yazacak olursak:

İngilizler Avrupalıdır.

İskandinavlar da Avrupalıdır.

İngilizler aynı zamanda soğukkanlıdır.

O halde, İskandinavlar da soğukkanlı olmalıdır.

Common law, içtihadî niteliktedir. Bir anlaşmazlık sonucunda mahkemenin vermiş olduğu karar, bundan sonraki benzer olaylar için bağlayıcı olan (*stare decisis*) bir emsaldir (*precedent*). Mahkemeler bir anlaşmazlıkla karşılaştıklarında, hangi kuralı uygulayacaklarını belirleyebilmek için, olaydaki davranış kalıplarını tanımlayarak bu kalıpların, emsaller arasında en çok hangisine benzediğini bulmak zorundadırlar. Emsallerin bağlayıcı olması, benzer olaylarda mutlaka aynı kararın verilmesi gerektiği anlamına gelmez. Her olay diğerinden az da olsa farklı olduğu için, yargıç yine az da olsa farklı bir karar verebilecektir. Görüldüğü üzere, *common law*, analojik akıl yürütmeye dayalı bir sistemdir. Bir örnek verelim⁴⁴⁹:

Karar vermemiz gereken bir davada, davacı, köpeğine bir sopayla vurularak zarar verildiğini, davalının müessir fiilden sorumlu tutulmasını istemiş olsun. Elimizde iki önerme bulunmaktadır:

⁴⁴⁷ Özlem, **Mantık**, s. 44.

⁴⁴⁸ Örnek, **ibid.**, s. 44'ten alınmıştır.

⁴⁴⁹ Örnek, Edward C. Martin, "Thinking Like A Lawyer", <www.samford.edu/schools/netlaw/dh2/logic/logic1.htm> (02.02.2006)'dan alınmıştır (Cumberland School of Law, Samford University, Birmingham'ın internet sitesinde yer alan ders notu).

(1) Müessir Fiil (İng. *battery*), bir kişinin başka bir kişiye, zarar verici ya da rahatsız edici nitelikteki kasıtlı, karşılıklı rızaya dayalı olmayan temasıdır, şeklinde tanımlanabilir.

(2) Davalı, kasıtlı bir şekilde ve karşılıklı rıza olmaksızın, Davacının köpeğine –ki bir kişi değildir-, bir sopayla vurarak zarar vermiştir.

Bu durumda dedüksiyon yapılması mümkün değildir. Zira, ‘kişi’ ve ‘köpek’ terimleri birbirlerine uygun değildir. Bu durumda yapılması gereken, Müessir Fiil davalarının (emsallerinin) gözden geçirilmesidir.⁴⁵⁰ Aynı olaya (bir köpeğe zarar verilmesine) ilişkin bir olay bulunmuyorsa, diğer emsaller arasında analogi yapılarak sonuca ulaşmak mümkündür. Bu araştırma sonucunda, iki emsal tespit edildiğini düşünelim:

Dava A: Mahkeme, Davalının, mağdur olan kişiye, kasden ve mağdurun rızası olmaksızın, sopayla vurması nedeniyle zarar görmesinden dolayı Müessir Fiilden sorumlu tutulabileceğine hükmetmiştir.

Dava B: Mahkeme, Davalının, davacının kedisine, kasden ve herhangi bir rıza olmaksızın taş atmak suretiyle yaralamasında, Müessir Fiilden sorumlu tutulamayacağına hükmetmiştir.

Bu iki olayda, hükmün farklı verilmesinin nedeni, müessir fiilin amaçları açısından, taş atmak ile sopayla vurmak arasındaki fark olamayacağına göre, birinde eylemin bir kişiye, diğerinde ise bir kediye karşı gerçekleşmesidir. Öyleyse, ikinci bir analogi yaparak, elimizdeki davada bir köpeğe ve kediye zarar verilmesini benzetebilir ve şöyle bir dedüksiyon gerçekleştirebiliriz:

(1) Müessir Fiil, bir kişinin başka bir kişiye, zarar verici ya da rahatsız edici nitelikteki kasıtlı, karşılıklı rızaya dayalı olmayan temasıdır, şeklinde tanımlanabilir.

(2) Davalı, kasıtlı bir şekilde ve karşılıklı rıza olmaksızın, Davacının köpeğine –ki bir kişi değildir-, bir sopayla vurarak zarar vermiştir.

(3) O halde, Davalı Müessir Fiilden sorumlu tutulamaz.

Ne var ki, bu örnekte, müessir fiil, tanımlanmış bir davranış kalıbı olarak verilmiştir. Oysa *common law*'da yargıçların görevleri arasında, bir davranış kalıbını belirlemek ve bu davranış kalıbına ilişkin bir hüküm vermek de yer alır. Bunun için, ortak olayları içeren bir davranış kalıbı yaratılmalıdır. Örneğin, pek çok emsalde, (i) bir kişinin (ii) bir

⁴⁵⁰ Oysa böyle bir davanın Türk hukukunda çözülmesi, yorum çerçevesinde mümkün olabilecekti.

başka kişiye, (iii) zarar verici ya da rahatsız edici nitelikteki, (iv) kasıtlı, (v) karşılıklı rızaya dayalı olmayan (vi) temasının, hükme bağlandığı tespit edildiğinde, genel bir davranış kalıbı, müessir fiil ortaya çıkmış olur. Bu davranış kalıbı, emsaller arasında analogi yapılmasıyla belirlenir. Müessir fiil davalarında verilen belli bir hüküm bulunur. Hükümün verilmesi sırasında da, somut olay ile genel kural arasında ve yukarıda belirttiğimiz gibi diğer emsaller arasında bir analogi yapılır. Eğer mevcut davanın olguları ile, müessir fiilin olguları arasında benzerlik varsa, analogiyle, hükümler arasında da benzerlik olacağı sonucuna ulaşılarak, aynı hüküm, ör. zararın tazmini, verilir.

Common law'da emsaller, sadece benzer davranış kalıplarının belirlenmesine hizmet etmez. Farklı olaylar söz konusu bile olsa, belli bir davranışın ısrarla meşru ya da gayri meşru kabul edilmiş olması, bu davranışın hukuksal durumuna ilişkin bir karara varılmasında rol oynar. Bu durumda kullanılan yöntem, endüksiyondur.

Endüksiyon, “*sonucun öncüllerde bildirileni aşan bir genelleme niteliği taşıdığı*” akıl yürütme türüdür.⁴⁵¹ Endüksiyon, yapılan deneylerin ve gözlemlerin, ulaşılan bir sonuç için dayanak sağlamasına yarar. Ancak bu durumda sonuç, zorunlu olarak ortaya çıkmaz.

Gözlediğim birinci aslanın yelesi vardı.

Gözlediğim ikinci aslanın yelesi vardı.

Gözlediğim üçüncü aslanın yelesi vardı.

.....

Gözlediğim n'inci aslanın yelesi vardı.

O halde, bütün aslanların yelesi vardır.⁴⁵²

Gözlemlenen tüm aslanların yelesi olduğu doğrudur; ancak garanti edilemeyen ve edilemeyecek şey, tüm aslanların gözlemlendiğidir. Dolayısıyla sonuç zorunlu olarak kabul edilmez; gözlemler, olası sonucun ancak dayanağı hükmündedirler. Endüksiyonda

⁴⁵¹ Özlem, *Mantık*, s. 41.

⁴⁵² Örnek, *ibid.*, s. 42'den alınmıştır.

gözlemler, deneyler ne kadar çoksa, sonucun güvenilirliği de o kadar artar. Bazı mantıkçılar, mantığı zorunlu sonuçları sağlayan akıl yürütme biçimlerinin incelenmesi olarak gördüğü için, analogiyle birlikte endüksiyonu da mantığa dahil etmemektedir.⁴⁵³

Common law'da yargıçlar (avukatlar, hukuk öğrencileri, akademisyenler ve hukuk üzerine bir tartışma yapma durumundaki herkes), pek çok emsal kararı inceleyerek, genel kurallara ulaşmaya çalışırlar. Örneğin⁴⁵⁴:

(1) A Davasında, A'nın taşınmaz malını sözlü irade beyanıyla temlik etmesi geçersiz kabul edilmiştir.

(2) B Davasında, B'nin taşınmaz malını sözlü irade beyanıyla temlik etmesi geçersiz kabul edilmiştir.

(3) C Davasında, C'nin taşınmaz malını sözlü irade beyanıyla temlik etmesi geçersiz kabul edilmiştir.

.....

(28) Z Davasında, Z'nin taşınmaz malını sözlü irade beyanıyla temlik etmesi geçersiz kabul edilmiştir.

O halde, sözlü irade beyanıyla yapılan TÜM taşınmaz temlikleri, geçersizdir.

Elbette bu yöntem, uygulanması sırasında aceleci ve dikkatsiz davranılması durumunda bazı tuzaklar barındırmaktadır. Olayın doğru değerlendirilmemesi, gerektiği durumlarda analogi yapılmaksızın doğrudan endüksiyona gidilmesi, yanlış sonuçlara ulaştırabilecektir.

Dedüksiyon, endüksiyon ve analogi, genel olarak akıl yürütmede, özelde ise hukuksal akıl yürütmede kullandığımız yöntemler olarak incelenmeyi hak etmektedirler. Ancak aşağıda da göreceğimiz gibi, hukuksal usavurmanın öz niteliğini, ya da bir başka deyişle, başlangıç noktasını açıklamaktan uzaktırlar. Mantık, kanıtlamanın biçimsel yönünü inceleyen bir disiplin olarak, önermelerin oluşturulmasını epistemoloji ve ontolojiye bırakmış, hukukçular ise hukuksal usavurmanın temeline söz konusu

⁴⁵³ *ibid.*, s. 43.

⁴⁵⁴ Örnek, Martin, "Thinking Like A Lawyer" dan alınmıştır.

yöntemleri oturtarak, önermelerin içeriğine karar verme sürecini gizemli bir faaliyet olarak inceleme dışı bırakmışlardır. Halbuki hukuksal usavurmanın gerçek niteliği ortaya çıkarılmak isteniyorsa, bir şekilde oluşturulmuş önermeler üzerinden nasıl sonuçlara ulaşıldığından çok, bu önermelerin nasıl belirlendiği incelenmelidir. Hukuk göstergibilimi, bu gizemli faaliyeti açığa çıkarmaya adaydır ve ortaya çıkan sonuç, hukuk algımızı da etkileyebilecek bir güce sahiptir.

4.3. Abdüksiyon

4.3.1. Yeni Bilgilerin Kaynağı Olarak Abdüksiyon

Geleneksel olarak mantığın üç tür akıl yürütmenin varlığından bahsettiğini ve bunlardan sadece dedüksiyonun kesin sonuçlara ulaştığını gördük. Oysa yaşam, kendisinden dedüksiyonla kesin sonuçlara ulaşabileceğimiz bilgilerle dolu değildir. Özellikle bilimsel araştırmalar, dedüksiyonların temeli olan büyük önermeleri kurabilmek için yapılmaktadır. Endüksiyon ve analogi, bilgiye ulaşmanın aracı olarak kullanılmaktadır.

Peirce ise, usavurmanın üç türü olduğunu söylemektedir⁴⁵⁵: Dedüksiyon, endüksiyon ve abdüksiyon.⁴⁵⁶ *Logica utens*'in⁴⁵⁷ ilkelerini araştıran Peirce'e göre, akıl yürütme

⁴⁵⁵ **The Commens Dictionary of Peirce's Terms – Peirce's Terminology in His Own Words**, "Abduction", <<http://www.helsinki.fi/science/commens/terms/abduction.html>> (10.02.2005).

⁴⁵⁶ Türer abdüksiyonu "*çıkarım*" (Türer, **Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi**, s. 91; Shook, **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, s. 51.), Mutlu "*mantıksal çıkarım*" ve "*mantıksal sezdirim*" (Gorlé, **Göstergibilim ve Çeviri Sorunu**, s. 42.), Atademir Aristo çevirisinde "*dönük kıyas*" (Aristoteles, **Organon III**, Çev.: H. Ragıp Atademir (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989), s. 185 (Atademir'in, Osmanlıca Organon çevirisinden yararlandığı anlaşılıyor. Bkz. aşağıda dn. 458.), Houshiary "*indirgeme*" (Aristoteles, **Birinci Çözümlemeler**, Çev.: Ali Houshiary (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998), s. 223.) şeklinde karşılaşmış.

Peirce, abdüksiyon kavramını, Aristo'nun kullandığı Yun. ἀπαγωγή <apagoge>'den çevirmiştir. (Agapope, *reductio ad absurdum* ve *reductio ad impossibile* için de kullanılır.) Abdüksiyon, Lat. *ducere* ile Lat. *ab* önekinin birleşmesinden meydana gelir. Lat. *ducere*, "ulaşmak, gitmek, varmak, götürmek" (İng. *to lead*) gibi anlamlara gelir. Lat. *ab* öneki, "uzaklaşma, ayrılma" anlamlarını verir. Örneğin İng. *abduction*, "birini kaçırmak"tır. Bu şekilde abdüksiyon, bir şeyin uzağına gitmek olarak anlaşılabilir. Peirce her ne kadar zaman zaman farklı anlamlarda kullanmış, hatta abdüksiyon ile retrodüksiyon (İng. *retroduction*) sözcükleri arasında tereddüt yaşamışsa da, bir akıl yürütme yöntemi olarak abdüksiyonu, yepyeni bir durumun açıklanması için hipotez üretmek olarak tanımlamıştır. Endüksiyon ve

abdüksiyonla başlar. Abdüksiyon, yeni durumların açıklanması, hipotezlerin kurulması için kullanılır ve yeni bilgilerin üretilmesinin yegâne aracıdır.

Gördüğümüz gibi, dedüksiyonda, dünyaya ilişkin bir kural, genel bir önerme büyük öncül (birinci öncül) olarak, tekil bir olay küçük önerme (ikinci öncül) olarak yer alıyor, bundan ise sonuç çıkarılıyordu. Abdüksiyonda ise, birinci öncül yine genel bir önerme olarak kalmakta, ikinci öncülün yerini sonuç almaktadır. Bu iki öncülden de yeni bir sonuç, daha doğrusu, bir hipotez çıkarılır ki bu da dedüksiyondaki ikinci öncüdür⁴⁵⁸:

Çantadaki tüm fasulyeler beyazdır.

Bu fasulye çantadandır.

O halde, bu fasulye beyazdır.

Bu, dedüksiyona (kategorik tasıma) örnektir.

Bu fasulyeler çantadandır.

Bu fasulyeler beyazdır.

O halde, bu çantadaki tüm fasulyeler beyazdır.

dedüksiyonun etimolojisiyle, durum biraz daha açıklığa kavuşabilir. Endüksiyon (Yun. <epagogi>), Lat. *in* önekinin, Lat. *ducere* ile birleşmesinden meydana gelir ve “dahil olma, içine varma/gitme” anlamındadır. Mantıkta, tekil olaylar, tek bir kuralın/genel önermenin içine dahil olurlar. Dedüksiyon (Yun. <anagogi>) ise, Lat. *ducere*'ye Lat. *de* önekinin eklenmesiyle oluşturulmuştur ve “ayrılığa (ayrılmışa) gitme/varma” anlamına gelir. Nitekim mantıkta dedüksiyon genel bir önermenin tekil, ayrı bir parçasına ulaşmaktadır.

⁴⁵⁷ Bkz. yukarıda dn. 139.

⁴⁵⁸ İsmail Fennî kavramı (Fr. *abduction*) şu şekilde tanımlıyor: “Aristot, *kübrâsı yakînî ve suğrâsı muhtemel olmakla nefîcesi de ancak suğrâ derecesinde muhtemel olan kıyâsa bu nâmı verir. Nazar-ı dikkat nefîceden suğrâya götürüldüğü için böyle tesmiye olunmuştur. İbn-i Rüşd mantıkta bu kıyastan bahsetmiş. Lâkin bir isim zikretmemiştir. Yalnız Yanyavî'nin Aristot tercümesinde 'istidlâl-i avdî' tabirini gördüm. Bu kıyâsın misâli şudur:*

<i>Yakînî</i>	<i>İlim kabil-i talimdir.</i>	<i>(Kübrâ)</i>
<i>Muhtemel</i>	<i>Adl bir ilimdir.</i>	<i>(Suğra)</i>
<i>Muhtemel</i>	<i>Adl kabil-i talimdir.</i>	<i>(Nefîce)</i>

Netîcenin kuvvetini anlamak için suğrâya avdet edildiğinden 'avdî' tesmiyesi bundan nâşî olduğu derkârdır. Her ne kadar suğrâ muhtâc-ı isbât ise de bu kıyas büsbütün gayr-i yakînî bir kıyastan elbette iyidir” (İsmail Fennî, **Felsefe-i Lügatçe**, s. 7.).

Bu ise, endüktif akıl yürütmenin örneğidir. Endüktif akıl yürütme, gözlemlere ve deneylere dayanır ve sınıflandırıcı bir özelliğe sahiptir. Genel kabule göre, bilimsel araştırmalarda, önce endüksiyonla, gözlemlerden bir kurala ulaşılır, daha sonra dedüksiyonla bu kuralın geçerliliği sınanır. Dedüksiyon şeması içerisinde, ikinci öncüle deney yazıldığında, mantıksal olarak çıkması gereken sonuçla veri uyuşmuyorsa, kuraldan vazgeçilir ya da bu kural değiştirilir. Peirce'ün araştırdığı, bir araştırmada verilerin toplanması için araştırmacıyı harekete geçiren mantıksal süreçtir. Peirce'e göre abdüksiyon, bu aşamada, daha doğrusu ilk aşamada ortaya çıkar; hipotezler abdüksiyonla türetilir ve seçilir, dedüksiyon bu seçilmiş hipotezlerin zorunlu sonuçlarını ortaya koyar, endüksiyon ise bu sonuçların, dolayısıyla hipotezlerin sınanmasında kullanılır.⁴⁵⁹

Peirce, bir odaya girdiğinizi, bir masanın üzerinde bir avuç beyaz fasulye gördüğünüzü düşünün diyor. Kısa bir araştırmadan sonra, odada bir de, içindeki fasulyelerin tümü beyaz olan bir çanta bulmuş olun. Bu durumda şöyle bir çıkarım yaparsınız⁴⁶⁰:

Bu çantadaki tüm fasulyeler beyazdır.

Bu fasulyeler beyazdır.

O halde, bu fasulyeler bu çantadandır.

İlk bakışta bir dedüksiyon gibi görünen bu çıkarım, birinci öncülle büyük önerme arasında herhangi bir ortak terime sahip olmadığı için, dedüksiyon değildir. Mantık açısından geçerli bir çıkarım olmamakla birlikte, bu şekilde, sınanabilecek, araştırılabilecek, yeni eylemler ve çıkarımlar için doğruluk olasılığına sahip bir önerme yaratılmış olur. Üstelik abdüksiyon, *“tümevarımsal [endüktif] sonuçtan daha güvenli bir statüye sahiptir. Tümevarımsal çıkarımlar benzer durumlar arasında hareket eder. Oysa hipotezler veya çıkarımlar [abdüksiyonlar] gözlemlenenlerden yola çıkarlar ve*

⁴⁵⁹ Stephen M. McJohn, “On Uberty: Legal Reasoning by Analogy and Peirce’s Theory of Abduction”, **Willamette Law Review**, C. 29, 1993, s. 200.

⁴⁶⁰ Peirce’ten aktaran: Makoto Kikuchi ve Ichiro Nagasaka, “On the Forms of Non-Deductive Inferences: Induction, Abduction and Design”, **Proceedings of the 21st IASTED International Conference on Applied Informatics**, 2003, s. 357-362. İnternet erişimi: <<http://kurt.scitec.kobe-u.ac.jp/~kikuchi/papers/aia03iad.pdf>> (03.02.2005).

gözlemlenenlerin oluşmasına dair açıklamalarda bulunurlar".⁴⁶¹ Bu şekilde, bilinen olguları, mevcut hipotezlerden daha iyi açıklayan yeni bir hipotez seçebilir ve formüle edebiliriz.⁴⁶²

Açıklayıcı bir hipotezi kabul etme işlemi –ki abdüksiyondan ibarettir- belli koşullara tabidir. Yani, bir hipotez, olayları ya da olayların bir kısmını açıklayacağı varsayılmıyorsa, hipotez olarak bile kabul edilmez. Bu durumda çıkarsama biçimi şu şekildedir:

Şaşırtıcı bir olay, C, gözlenmiştir. Eğer A doğru ise, C olağan olur. O zaman, A'nın doğru olduğunu düşünmek için bir neden söz konusudur.⁴⁶³

Yeni bilgiler üretmenin yolu olarak abdüksiyon, aynı zamanda Peirce'ün eleştirdiği rasyonalistlerin 'apaçık' ya da 'doğruluğu kendinden menkul' doğruları bilme gücüne atfedilen sezgiyi reddetmesinin gerekçelerinden birisini oluşturur.⁴⁶⁴ Zira Peirce, daha önce de gördüğümüz gibi, sezgi kavramını bilişsel bir kavram olarak kabul ediyor ve önceki bilgiler tarafından belirlenmemiş herhangi bir bilginin, dolayısıyla sezginin de olamayacağını söylüyordu. Bilimsel araştırmada sezgiyle açıklanan süreç, abdüksiyonla, akıl yürütme içerisinde değerlendirilmiş olmaktadır.

Endüksiyon, her ne kadar bilimsel araştırmanın temel yöntemlerinden biri gibi görünse de, önceden yapılmış bir düzenleme olmaksızın, olgular niteliklerine göre değerlendirilmeksizin bu yönteme başvurmak, yanıltıcı sonuçlara götürebilecektir. Örneğin, istatistik verilerine bakarak, bazı şehirlerdeki okuryazarlık oranlarıyla, bu şehirlerin Ocak ayında aldıkları yağış miktarı arasında bir paralellik tespit edilebilir. Ya da, bir biyografi sözlüğündeki verilere bakarak, isimleri arka arkaya yazılmış beş şairin ölüm yaşlarının üçe bölünmesinde bir kalanını vermesinin, sıradaki şair için de geçerli olacağını söylemek mümkün olabilir. Bu tip veriler karşısında, hangi olanaklı

⁴⁶¹ Türer, **Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi**, s. 92.

⁴⁶² McJohn, "On Uberty: Legal Reasoning by Analogy and Peirce's Theory of Abduction", s. 197.

⁴⁶³ Peirce'ten aktaran: Hantzis, "Legal Innovation within the Wider Intellectual Tradition: The Pragmatism of Oliver Wendell Holmes, Jr.", s. 567.

⁴⁶⁴ Türer, **Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi**, s. 89. Aynı zamanda bkz. McJohn, "On Uberty: Legal Reasoning by Analogy and Peirce's Theory of Abduction", s. 198.

hipotezlerin yaratılabileceğini önümüze koyan, abdüksiyondur. Endüksiyon ve dedüksiyon, ancak abdüksiyondan sonra gelir.⁴⁶⁵

Dedüksiyon yeni bir bilgi yaratmaz, endüksiyon ise sınıflandırma işine yarar, Peirce'e göre, abdüksiyon sentez işine yarar: “*doğrudan gözlemlediğimizden farklı türdeki bir şeyin*” varlığını çıkarsamaya izin verir.⁴⁶⁶

Dedüksiyonun işlem alanı sınırlıdır ve analitiktir. Öncüllerin dışındaki bilgiyi kullanmak mümkün değildir. Endüksiyon da, önceden belirlenmiş nitelikler dışındaki olgularla ilgilenmez. Abdüksiyon ise, farklı bilgileri kullanmayı, bir araya getirmeyi, sentez yapmayı olanaklı kılar. Eğer bir avuç fasulye gördüyseniz ve etrafta beyaz fasulyelerle dolu bir çanta da varsa, bu ikisini ancak abdüksiyonla bir araya getirebilir ve ‘bu fasulyeler bu çantadandır’ sonucuna ulaşabilirsiniz. Dahası, çantayla fasulyeler arasındaki mesafe, çantanın büyüklüğü, fasulyelerin gelebileceği başka bir kaynak da, abdüksiyonda kullanılabilir.⁴⁶⁷

Mantığın genel olarak kabul gören üç akıl yürütme türünü kabul ettiğini söylemiştik. Bunlardan analogi, Peirce'ün yaptığı belirlemede yerini abdüksiyona bırakır. Peki analogi bir akıl yürütme biçimi değil midir, ya da Peirce, analogiye nasıl bir değer atfetmektedir? Peirce'e göre analogi, üç temel akıl yürütme biçimi içinde, ayrı bir tür olarak yer almaz. Zaten klasik mantıkçılar da analogiyi dedüksiyon ve endüksiyonun bir karışımı olarak görürler.⁴⁶⁸ Oysa Peirce, analogiyi, endüksiyon ve abdüksiyonun karışımı olarak görmektedir.

Peirce, analoginin kullanımına şöyle bir örnek verir⁴⁶⁹: Dünya, Mars, Jüpiter ve Satürn'ün, kendi eksenleri etrafında döndüklerini biliyoruz. Geri kalan dört gezegenin, Merkür, Venüs, Uranüs ve Neptün'ün de, muhtemelen kendi eksenleri etrafında

⁴⁶⁵ McJohn, “On Uberty: Legal Reasoning by Analogy and Peirce’s Theory of Abduction”, s. 201.

⁴⁶⁶ Peirce’ten aktaran: **ibid.**, s. 201.

⁴⁶⁷ **ibid.**, s. 203.

⁴⁶⁸ Özlem, **Mantık**, s. 44-5.

⁴⁶⁹ Peirce'ün “A Theory of Probable Inference” (1883) başlığında geçen örneği alıntılamanın: **The Commens Dictionary of Peirce’s Terms – Peirce’s Terminology in His Own Words**, “Analogy”, <<http://www.helsinki.fi/science/commens/terms/analogy.html>> (10.02.2005). Örnekteki semboller değiştirilmiştir.

döndükleri sonucuna varıyoruz. İlk dört gezegen, doğal bir sınıfa ait olarak, yani gezegenler olarak, bazı ortak özelliklere sahiptir. Diğer dört gezegenin kendi eksenleri etrafında döndükleri sonucuna bizi ulaştıran düşünce, aynı doğal sınıfın özelliklerini taşıyor olmalarıdır. Burada, basit bir analogi yapıyoruz. Ancak dikkatli bir gözlemlerle, bu çıkarılsamanın, farklı aşama ve önermelere sahip olduğunu gözlemlemek mümkün. Peirce'e göre bu analogide, üç öncül bulunuyor:

X sınıfına ait rasgele seçilmiş örnekler olan Ö', Ö'' ve Ö''', N', N'', N''' niteliklerine sahiptir.

Q, N', N'', N''' niteliklerine sahiptir.

Ö', Ö'', Ö''' D'dir.

Öyleyse, Q, D'dir.

Açıktır ki, diyor Peirce, bu analogide, sonunda dedüksiyon yapılan bir endüksiyon ve bir hipotez (abdüksiyon) bulunmaktadır:

Her X, N', N'', N''' dir.

Q'nun, N', N'', N''' niteliklerine sahip olduğu görülmüştür.

O zaman, hipotetik olarak^[470], Q bir X'tir.

O zaman, dedüktif olarak, Q bir D'dir.

Ö', Ö'', Ö''' X'in örnekleridir.

Ö', Ö'', Ö''' nün, D olduğu bulunmuştur.

O zaman, endüktif olarak, her X bir D'dir.

4.3.2. Hukuksal Usavurmada Abdüksiyon

Peirce'ün analogi hakkında yaptığı değerlendirmeler ve analoginin temel ve ilk aşaması olarak abdüksiyona işaret etmesi, yukarıda *common law*'da geleneksel olarak kabul gördüğü şekliyle anlattığımız analoginin kullanımını yeniden gözden geçirmeyi gerektirmektedir. Bu gözden geçirmeye Holmes'le başlamamız gerekiyor. Zira Holmes, *common law*'un analogiye dayanan hukuksal usavurmasını betimlerken, Peirce'ün abdüksiyonla anlattığına benzer bir yaklaşım geliştirmiştir.

⁴⁷⁰ 'Abdüktif' anlamında.

Holmes, bir yargıç olarak kişisel deneyimlerine ve *common law* bilgisine dayanarak, yargıçların, bilinen ve varsayılanın aksi bir tarzda karar verdiklerini savunur. Gerek Holmes'ün gerekse ondan sonra yargısal karar verme sürecine ilişkin eleştirel yaklaşım getiren realistlerin en büyük itirazı, hukuksal kavram, kurum ve kuralların, fiili gerçeklikten, yargıcın kişiliğinden, görülmekte olan olayın niteliklerinden ayrı tutulmasıdır. Bu görüşe göre yargıçlar, matematiksel bir işlem yaparcasına, kuralı olaya uygulamaktadırlar. Analoji, *common law*'da temel kurumlardan birisidir ve bir davanın emsalle benzerliğinin tespitiyle, hükümlerin de benzeyeceği çıkarılır. Yeniden formüle edecek olursak:

A, X_1 , X_2 , X_3 özelliklerine sahiptir.

B de X_1 , X_2 , X_3 özelliklerine sahiptir.

A ayrıca, Y özelliğine sahiptir.

O zaman, B, A'nın ayrıca sahip olduğu Y özelliğine de sahip olsa gerektir.

Bu şemada, X ile belirttiklerimiz olaya ilişkin olgular, Y ise hüküm olarak anlaşıldığında, analogiyle yapıldığı iddia edilen akıl yürütmenin hukuksal uygulaması ortaya çıkmış olacaktır.

Ancak Holmes, öncelikle, yargıçların böyle bir akıl yürütme gerçekleştirmediklerini, hatta, herhangi bir genelleştirilmiş kavramla, kuramla işe başlamadıklarını belirtir. Yargıcın fiilen uygulamasından önce, hukuksal bir kavramın varlığından bahsedilemez; hukuksal kavramlar, belirli davaların sonuçlarını açıklamada yardımcı kuramlar olarak sürece dahil olurlar ve diğer davaların olguları ışığında değiştirilebilmektedirler.⁴⁷¹ Peirce'ün düşünceleriyle açıklayacak olursak, yargıç işe bir abdüksiyonla, keşifle, izlenimle başlar ve bilinen mantıksal işlemler bunun sonrasında gelir.

⁴⁷¹ Hantzis, "Legal Innovation within the Wider Intellectual Tradition: The Pragmatism of Oliver Wendell Holmes, Jr.", s. 568; McJohn, "On Uberty: Legal Reasoning by Analogy and Peirce's Theory of Abduction", s. 205.

Holmes'ün işaret ettiği ve Peirce'le ortaklık gösterdiği bir başka nokta, yargıcın mantıksal yürütme sırasında hukuksal kavramların akıl yürütmeyi sınırlaması, etkilemesi iddiasıdır. Şöyle der Holmes:

Geçmişin devam ettirilmesi sadece bir zorunluluktur, ödev değil. Yasama organı, bir sözleşmenin varolabilmesi için ortada bir ivazın olması gerekliliğini kaldırmak istediğinde, eğer bunu yapmanın iyi olacağını düşünüyorsa, geçmişini devam ettirmeye azıcık olsun özen göstermeksizin, sonsuz özgürlüğe sahiptir. Bu devamlılık sadece imgelemimizi sınırlar ve bizi düşünmeye zorlayan kavramların yerleşmesini sağlar.⁴⁷²

Peirce de, kavramların, düşüncelerin, diğer düşüncelerden bağımsız olamayacağını belirtir. Üstelik abdüksiyon, diğer bilgilerin kullanılmasını olanaklı kılarak, hukuksal usavurmanın tıkandığı veya açıklayamadığı noktalarda yardımcı olmaktadır.⁴⁷³ Holmes'ün bu düşünceleri, bir tespitten ibaret de değildir. Yüksek Mahkeme yargıcı olarak imza attığı *Baltimore & Ohio Railroad v. Goodman* davasında, soyut hukuksal usavurma yöntemini kullanmaktansa, sağduyuya dayanan bir gözlemlerle karar vermiştir.⁴⁷⁴

⁴⁷² Oliver Wendell Holmes, "Law in Science and Science in Law", *Harvard Law Review*, C. 12, N. 7, 1899, s. 444.

⁴⁷³ McJohn, Peirce'ün abdüksiyonu ile analogik hukuksal usavurmaya ele aldığı çalışmasında, hukuksal usavurma üzerine önemli ve etkili eserleri bulunan Edward Levi ve Steven J. Burton'ın yaklaşımlarının da abdüksiyona yakın olduğunu belirtmektedir. Bkz. McJohn, "On Uberty: Legal Reasoning by Analogy and Peirce's Theory of Abduction", s. 211-24.

⁴⁷⁴ Söz konusu davada, tren yolundan arabayla geçmeye çalışan Goodman, arabayı yavaş ve dikkatli sürmesine rağmen, görüşünü kapatan bir ev nedeniyle, trenin geldiğini çok geç görebilmiş ve meydana gelen kazada hayatını kaybetmiştir. Davada mahkeme, davalı tren yolu işletmesinin Goodman'ın ihmali olduğu gerekçesiyle davanın reddi talebini kabul etmemiş, jüri de davacı lehine karar vermiştir. Yüksek Mahkeme'ye gelen davada Holmes'ün şu ifadeleriyle davacıyı haksız bulmuştur:

Eğer bir kişi, tren yoluna doğru gidiyorsa, raylara temas etmese bile, gelen trenin kendisini öldürebileceğini bildiği bir yere gittiğini biliyordur. Durması gerekenin tren değil kendisi olduğunu da biliyordur. Bu tip durumlarda, eğer sürücü trenin tehlikeli bir şekilde yaklaştığı konusunda emin değilse, durması ve araçtan çıkması gerektiğini düşünüyoruz.

Davayla ilgili bilgileri ve metni aktaran: Hantzis, "Legal Innovation within the Wider Intellectual Tradition: The Pragmatism of Oliver Wendell Holmes, Jr.", s. 572.

Holmes'ün hukuk kuramı anlayışı, insan aklını sadece dedüktif değil, insan deneyimini anlamlandırmaya yönelik daha zengin ve daha karmaşık bir teşebbüs olarak sunar.⁴⁷⁵

Analojinin temel akıl yürütme biçimlerinden birisi olmadığı, endüksiyon, abdüksiyon ve hatta dedüksiyonun birleşimi olduğunun ortaya çıkması, hukuksal usavurmanın klasik anlaşılışına getirilmiş büyük bir eleştiridir. Zira, her ne kadar analogi, mantıksal açıdan kesin sonuçlar vermemekte, sadece bir olasılık ortaya koysa da, hukuksal usavurmada kullanılışı oldukça ikna edicidir. Hatta, eğer ortalama adalet düşüncesi eşitlikle açıklanacak olursa, analogi tam da adaletin gerçekleşmesine hizmet edecektir: benzer durumlarda benzer kararların verilmesinden ve bunun mantıksal olarak açıklanmasından daha makul, daha adil ne olabilir ki! Ancak işlerin gerçekte bu şekilde yürümediği, abdüksiyon gibi mantıksal açıdan hiç de güvenilir olmayan bir sürecin hukuksal usavurmada zorunlu olarak bulunduğu gösterilmesi, klasik anlayışın tutuculuğunun ortadan kaldırılarak, hukuksal kavram ve kurumların pragmatist ilkelere uygun şekilde her bir olay için, o olayın şartları dikkate alınarak karar verilmesini haklı çıkarabilir. Nitekim Holmes ve ardılları sayılabilecek Amerikan Hukuksal Gerçekçiliği, bir yandan hukuka atfedilen, olgulardan ayrı, mantıksal ve tutarlı bir bütünün neredeyse büyüleyici görüntüsünün altını oyarken⁴⁷⁶, diğer yandan, toplumsal gelişmenin aracı olarak gördükleri yargılama sürecini, söz konusu katı mantık ilkelerine uymak zorunluluğu olmaksızın, hukuk dışı bilgileri de hukuksal usavurmaya dahil ederek yürütmeyi önermişlerdir.

⁴⁷⁵ **ibid.**, s. 575.

⁴⁷⁶ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, hukuksal usavurmanın mantık kurallarınca işlediği inancını sarsan önemli etkenlerden birisi, yine Amerikan Gerçekçilerinin yargıcın kişiliği ve psikolojisi üzerine yaptığı değerlendirmelerdir. Son dönemde bu değerlendirmeler, yargıçların kararlarının gerek hukukun bir ideolojiye sahip olmasından gerekse yargıçların kararlarına ideolojilerini yansıttığından hareketle, eleştirel hukukçular tarafından kullanılmaktadır. İşin ilginç yönü, Peirce'ün sezgiyi reddederek yerine abdüksiyonu koyarken, psikolojik unsurları da kabul etmesidir. Ancak yargıcın psikolojisi, bu çalışmanın konusunu oluşturmuyor.

5. TÜRK HUKUKU AÇISINDAN GERÇEKÇİLİĞİ SAVUNMAK: YORUMLAMA FAALİYETİ OLARAK HUKUK

5.1. Gerçekçiliği Savunmak

Türkçe hukuk felsefesi yazınında, hukukun neliğine ilişkin tartışmanın, doğal hukukçuluk ve hukuksal pozitivizm arasında gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bunun nedenlerinden birisi, Kıta Avrupası hukuk sistemine bağlı olan Türk hukuk sisteminin kodifiye edilmiş yasalara sahip bulunması ile hukuk akademisi çevresinin düşünsel bağlarını yine Kıta Avrupası hukukçularıyla kurmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Bırakınız hukuk kuramını, felsefi anlamda dahi Anglo-Amerikan felsefenin pek az taraftarı bulunmaktadır. Bunlara, Peirce'ü pragmatizmin Dewey ve James tarafından sunulan şeklinin giderek Amerikan pragmacılığına dönüşmesi ve Türkçe yazında pragmatizmin bu biçimiyle, o da yüzeysel bir şekilde ele alınmış olmasını, hukuk kuramı açısından gerçekçiliğin *common law*'a has bir düşünce gibi algılanmasını ve Türk hukukunda yargıcın konumunun fiili durum değil de yasal çerçeve içerisinde ele alınmış olmasını da ekleyebiliriz. Halbuki, hukuksal usavurmanın temel nitelikleri, genel olarak usavurmanın temel niteliklerinden farklı olmadığı gibi, *common law* ile Kıta Avrupası hukuk sistemleri açısından da, kuramsal farklılığa neden olacak kadar köklü sistemik özellikler bulmak mümkün değildir. Kıta Avrupası hukuk sistemlerinin *common law*'dan farklı görmek, bu sistemlerin özelliklerinden değil, hukuksal usavurma içerisinde yasaya ve yasakoyucuya atfedilen değerler ile hukuku algılayış biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Türk hukuku açısından konuşacak olursak, yargıcın karar verme faaliyeti üzerine derin bir düşünce üretilememiş olması, yani analiz edilememesi, yargıcın hukuk içerisindeki konumunun yanlış değerlendirilmesine yol açmakla kalmamakta, doğru karar verme yöntemi üzerine yapılacak tartışmaları, yani analizi de olanaksız kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, hukuk göstergibiliminden faydalanarak, karar verme faaliyeti hakkındaki yerleşmiş yargıların sorgulanabilmesine olanak sağlayarak, hukuk üzerine daha verimli ve sağlıklı bir tartışmanın yapılabilmesinin yolunu açmaktır. Bu çerçevede, öncelikle, hukuksal usavurmanın gerçekte Türk hukuk yazınının betimlediği şekilde yürümediğini göstermeye çalışacak, arkasından, yargılama faaliyeti olarak belirlediğimiz hukukun

esasında bir yorum faaliyeti olduğunu belirteceğiz. Temel iddia, bu tespitlerin, Türk hukuku açısından da gerçekçiliğin savunulabilir olduğunu desteklediğidir.

Tespitlere geçmeden önce tekrarlanması gereken nokta, ne tarihsel örneklerini kuru kuruya savunan ne de dört başı mamur bir hukuksal gerçekçilik kuramı ortaya koyma çabası içerisinde bulunduğumuzdur. Olgunlaştığı iddia edilebilecek bir hukuk kuramının, sadece negatif değil pozitif iddialarda da bulunabilmesi gerekir. Bu pozitif iddialar, eğer varsa, yargılama faaliyetiyle ulaşılmak istenen bir hedefi ve dolayısıyla bu hedefe ulaşmak için kullanılacak doğru karar verme yöntemlerini de içermek zorundadır. Burada bu pozitif iddialara yer verilmemesinin nedeni, gerçekçiliğin nihilizm olarak algılanması değil, sadece, yerleşik yargıların bulunduğu bir durumda yeni bir kuramın oluşturulabilmesinin ön koşulunun, öncelikle bu yargıların sarsılması olduğuna inanılmasıdır.⁴⁷⁷

5.2. Yargıç Gerçekte Nasıl Karar Verir?

Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde -ve dolayısıyla Türk hukuk sisteminde- kodifiye edilmiş yasaların varlığından bahisle, karar verme sürecinde mantığın kullanımının neredeyse kategorik tasımın kullanılmasına indirildiğini gördük. Gerçekten de, açık ve kapsamlı yazılmış karar gerekçelerinde, elbette ki bir tasım şeması oluşturularak değil ama bu akıl yürütme türünün anlatım içerisinde yer almasıyla, kararın kategorik tasımla (ya da tasımın diğer türleriyle) oluşturulduğu tespit etmek mümkün olabilmektedir. Ne var ki gerekçeler, kararın verilmesi aşamasını değil, kararın gerekçelendirilme aşamasını yansıtmaktadır.⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ Gerçekçiler de dahil olmak üzere, hukuksal usavurma üzerine yapılan eleştiri mahiyetindeki düşünceler dahi, doğru yöntemlerin, en azından hukuk için belli bir amacın belirlenmesi ile birlikte yer alırlar. Hukuksal usavurmanın ya da hukuka atfedilecek amaç, şu anda yürüttüğümüz tartışmadan ayırt edilebilir niteliktedir. Elbette ki bakış açımız, bazı örtük amaç ya da yöntemleri içermektedir. Ne var ki bunların sistemleştirilmesi, başka bir çalışmanın konusu olmak durumundadır.

⁴⁷⁸ *Common law*'da, mahkeme kararlarının esasını oluşturan *ratio decidendi*'nin kavranabilmesi için gerekçe yazımı sistemin işleyişi açısından bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Bunun yanında, özenle ve ayrıntılı bir şekilde yazılmış gerekçe, hem hukuk uygulamasının incelenmesine olanak sağlamakta, hem de tarafları ve vatandaşları ikna etme aracı olarak, yargıya güvenin temelini oluşturmaktadır. Türk hukukunda, Anayasa md. 141'in "Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır"

Peirce'ün akıl yürütme türleri olarak dedüksiyon ve endüksiyonun yanında abdüksiyona yer vermesi ve analogiyi abdüksiyonla açıklaması, genel olarak nasıl düşündüğümüz sorusuna verilen bir yanıttır ve ona göre düşünme abdüksiyonla başlar. Yukarıda, hukuksal usavurmanın algılanış tarzlarına yönelik eleştiride, bu tarz bir algılamanın, algılama/uygulama öncesi normların var olduğuna inanmak olduğunu belirtmiş, Peirce'ün pragmatik ilkesinin böylesi bir anlayışı geçersiz kıldığına değinmiştik. Hukuku bu şekilde algılayışa içkin bir başka düşünceye de dikkat çekmek gerekiyor. Yargıcı salt dedüksiyon uygulayan bir kişi olarak görmek, esasında onu bir insan değil makine olarak görmektir. Zira bu durumda yargıç, hukuksal usavurma dışında da geçerli ve tüm beşeri düşünüş zaaf ve biçimlerinden arınmış olarak tasavvur edilmektedir.⁴⁷⁹

hükümünün yanında, HUMK md. 388, 436, 437, CMK md. 34'teki emredici hükümlere rağmen, kararın verilme gerekçelerini açıkça ve ayrıntılı bir şekilde anlatan gerekçelerin yazımına sadece ilk derece mahkemelerinde değil, yüksek mahkeme kararlarında, hatta Anayasa Mahkemesi kararlarında bile rastlamak güçtür. Bu durumda, yargıçların karar verme sürecine ilişkin yüzeysel bir bilgiyi dahi gerekçelerden çıkarmak mümkün değildir. Gerekçe hakkında bilgi ve değerlendirme için bkz. Çetin Aşçıoğlu, "Yargıda Gerekçe Sorunu", **HFS A 8**, Ed.: Hayrettin Ökçesiz (İstanbul: İstanbul Barosu Yayını, 2003), s. 154-61; Mustafa Tören Yücel, "Kararlarda Gerekçe ve Muhalefet Şerhi", **HFS A 8**, Ed.: Hayrettin Ökçesiz (İstanbul: İstanbul Barosu Yayını, 2003), s. 162-70; Fahrettin Kayhan, "Yargısal İçtihatlardan Yararlanma Yöntemi ve Türk Hukuku", **Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu XVI-1999** (Ankara : Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1999), s. 52; Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 169-74.

⁴⁷⁹ Üstelik böyle bir yargıç, hukuk devletinin temeli sayılmaktadır:

Yargıç, kendisine yöneltilen olması gereken imgesinin taşıyıcısı olmasının yanında, içsel ve dışsal özerkliğe de sahip olmalıdır. Yargıç'a yüklenen kişisel özelliklerinin altında, amaca uygun bir beklenti vardır ve bu beklenti çağlar boyu değişmeden kalan, zamana meydan okuyan bir üstün kaygının dile getirilmesinden başka bir şey değildir. Bu olgunun gerçekleştirilmesinde, yargıç'ın çeşitli biçimlerde varlık kazanan bilinç düzeyleri vardır. Bunlar yargıç bağımsızlığının koruyucu ve kurucu unsurları olmaktadır:

- 1-Yargıç'ın yansızlığı;
- 2-Yargıç'ın devlet organları karşısında bağımsızlığı;
- 3-Yargıç'ın toplum karşısında bağımsızlığı;
- 4-Yargıç'ın kendisine karşı bağımsızlığı;
- 5-Yargıç'ın yargı örgütüne karşı bağımsızlığı;
- 6-Yargıç'ın yargılamanın taraflarına karşı bağımsızlığı (Mustafa Kutlu, "Hukuk Devletinde Yargıç Meşruiyetinin Görünüm Biçimleri", **HFS A 7**, Ed.: H. Ökçesiz, İstanbul: İstanbul Barosu Yayını, 2003, s. 129.).

Böylesi bir arındırmanın iki nedeni olabilir: Ya yargıcın düşünmesi üzerine yeterince düşünülmemiştir, ya da böyle bir tespitin hukuktan beklenen yeknesaklığa, kestirilebilirliğe ve kesinliğe zarar vermesinden korkulmakta ve bu tarz bir usavurma yargıca dayatılmaktadır. Eğer birincisi doğruysa, burada yürüttüğümüz çalışmanın söz konusu yanılığının fark edilmesine hizmet edeceği düşünülebilir. Yok söz konusu olan ikinci nedense, açılması gereken başka kilitler de var demektir.

Genel olarak düşünme üzerine yapılan faaliyeti bir kenara koyarak, abdüksiyonun sadece hükmün verilmesi sürecinde ve *common law* sisteminde mi önemli olduğu sorulabilir. Yanıt, mutlak surette olumsuz olacaktır. Zira, öncelikle, abdüksiyon mantıkçıların ilgisini çekeli pek az bir süre geçmiştir. Geçen yüzyıl içerisinde, dedüktif ve endüktif mantık alanlarında pek çok önemli çalışma yapılmışsa da, bir ‘keşif mantığı’nın geliştirilmesinde çok büyük adımların atılmadığı söylenebilir. Hukuksal usavurmada Peirce’ün etkisiyle Holmes, Amerikan Hukuksal Gerçekçileri ve D. Farber, T. Grey, M. Radin and R. Posner gibi isimlerle temsil edilen günümüz hukuksal pragmatizmi⁴⁸⁰, bir keşif mantığına ve özellikle de abdüksiyona paralel görüşler ileri sürmektedir. *Common law*’un analojiye dayanması ve Kıta Avrupası hukukçularının mantık ve hukuksal usavurma konusunda Peirce’e değil Viyana Çevresiyle yakından bağı bulunan Morris’e atıf yapıyor olmaları, hukuksal usavurma konusunda abdüksiyona ilişkin araştırmaların Anglo-Sakson kaynaklı olmasının nedenleri arasında sayılabilir.

Bundan sonraki tartışmayı, genel olarak düşünme sürecinin hukuka yansımalarına kısaca bakmak suretiyle yürütecek ve hukuksal usavurma içerisinde, çeşitli aşamalarda, analoginin –dolayısıyla abdüksiyonun- bulunduğunu göstermeye çalışacağız. Gerçekten de, olaylar arasında benzerlik kurmak suretiyle düşünmek, özellikle hukukçuların

Dworkin’in Herkül ismini verdiği yargıcın olanaksızlığına, Nedim’den alınan bir dizeyle verilen cevabı (Ertuğrul Uzun, “Dworkin’in Dilberi”, **Günışığı-Aylık Hukuk Dergisi**, S. 21, 2004, s. 41.) yinelemekte fayda var:

Yok bu şehre içre senin vasf ettiğin dilber Nedim

Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana.

⁴⁸⁰ Hukuksal pragmatizmin bu konudaki görüşleri için bkz. Brian Edgar Butler, “Legal Pragmatism”, **Internet Encyclopedia of Philosophy**, 2006, <<http://www.iep.utm.edu/leglprag.htm>> (09.02.2006); McJohn, “On Uberty: Legal Reasoning by Analogy and Peirce’s Theory of Abduction”, s. 227-33.

sıklıkla başvurdukları bir yöntemdir. Ayrıntıları ve olgunlaşması, ayrı ve bu konuya münhasır çalışmalara kalmak üzere, burada ancak birkaç noktaya işaret ederek, Türk hukuk sistemi (genelde Kıta Avrupası hukuk sistemi) için de abdüksiyonun büyük öneme sahip olduğuna dikkat çekmek istiyoruz.

Türkçe yazında analojinin yer alış şekliyle, burada üzerinde duracağımız analojinin farklı olduğuna da, olası bir yanlış anlamayı önlemek amacıyla belirtmek gerekiyor. Zira, daha önce de belirttiğimiz gibi analojiyi, iki olay arasındaki benzerlikler nedeniyle yargısal kararın aynı/benzer olması sonucuna varmak olarak belirlemiştik. Peirce ise analojinin bu şeklini unsurlarına ayırarak, abdüksiyon, endüksiyon ve dedüksiyonun bir arada bulunduğunu göstermişti. Yazında analoji, boşluk doldurma bahsi altında yer almaktadır.⁴⁸¹ Bu şekliyle bir akıl yürütme (bir sonuca ulaşma) türü olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte boşluk doldurma söz konusu olduğunda, bir normun analoji yoluyla kullanılmasından bahsedilmektedir. Bunun anlamı şudur: Bir yasayla varsayılan olayın özellikleri ile somut olayın özellikleri arasında önemli bir benzerlik söz konusu ise ve somut olaya ilişkin doğrudan uygulanabilecek bir yasa bulunmuyorsa, söz konusu yasa uygulanarak karara ulaşılır. Elbette bu da bir tür analojiyse de, asıl işaret etmek istediğimiz noktadan farklıdır.⁴⁸²

⁴⁸¹ Söz konusu olay için bir normun bulunmadığını kabul ederek başka bir normu uygulamak, yaratıcı bir faaliyettir ve boşluk doldurma altında işlenmesi isabetlidir. Bkz. ör. Aral, **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, s. 199-203; Işıktaç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 231-42; Aybay ve Aybay, **Hukuka Giriş**, s. 346; Özsunay, **Medenî Hukuka Giriş**, s. 211 (aralarında bir fark olup olmadığına değinmeksizin, ayrıca bir de “*kanunun örnekseme yoluyla uygulanması*”ndan bahsederek (**ibid.**, s. 194-5.)).

Bunun yanında, analojiyi yorum konusuna dahil edenler de bulunmaktadır: Ali Himmet Berki, **Hukuk Mantığı ve Tefsir**, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., 1948, s. 111 (“*Tefsir başlıca iki kısma ayrılır. Biri izah eden, metinler ve lâfızlardaki maksadı belirten tefsir ve diğeri maksadı keşifle tevsi ve itmam eden tefsirdir. Evvelkine Tebyinî, ikinciye Tevsî tefsir denir. Buna mütemmim (Tamamlayıcı) tefsir de diyebiliriz. Kıyas suretile tefsir bu nevidendir.*”); Gözler, **Hukuka Giriş**, s. 209-10; Gözler, **Hukukun Genel Teorisine Giriş**, s. 173-6.

Her ne kadar Çağıl analojiyi yorum (tefsir) bahsinde ele almışsa da, “*kıyas haddi zatında hukukun tefsirine değil, tatbikine taallük eder*” diyerek, karar verme türlerinden biri olarak kabul etmiştir (Orhan Münir Çağıl, **Hukuk Metodolojisi Dersleri**, İstanbul: Kenan Matbaası, 1949, s. 148.). Güriz ise konuyu hukuksal usavurma başlığı altında incelemiştir (Güriz, **Hukuk Başlangıcı**, s. 81.).

⁴⁸² Bazen açık yasağa rağmen (TCK md. 2/3) genişletici yorumla karışabilen ceza hukukundaki analoji de (kıyas), aynı şekilde, normda belirtilen varsayımsal olayın unsurlarına benzerlik üzerine kurulmuştur. Ceza hukukunda analoji-yorum ilişkisi için bkz. ör. F. Erem, A. Danişman ve M. E. Artuk, **Ceza Hukuku**

Hukuksal usavurmayı özellikle bir yargıç açısından değerlendiriyorsak da, hukuksal akıl yürütme durumunda kalan herkes⁴⁸³, çoğunca, deneyimleriyle, başka bir deyişle, gerek eğitimleri sırasında gerekse karşılaştıkları davalarda gördükleri olaylarla benzerlik kurmak suretiyle düşünmeye başlar.⁴⁸⁴ Hiçbir hukukçu, kendini bir anda hukuk üzerinde düşünmek zorunda kalmış bir insan olarak buluvermez. İster yargıç, ister avukat, isterse akademisyen olsun, her hukukçu bir hukuk eğitimi almıştır. Hukuk eğitimi, gerçek yaşamda meydana gelmiş/gelebilecek hukuksal olayların ve bunların hukuksal bir sonuca bağlanması eğitimidir.

Hukuk eğitiminin olaylara dayalı olması, ilk göze çarpan özelliğidir. Ders kitapları, yasa hükmüyle ifade edilen durumları dramatize eder –Greimas’a başvuracak olursak, bunlar anlatıdan başka nedir?-. Pek çok pozitif hukuk dersinin sınavı, benzerlerine Türk filmlerinde rastlayacağımız, ancak günlük hayatta karşılaşılması muhtemel olayların çözümüne yöneliktir. Aynı şekilde, daha çok bu sınavlara hazırlık şeklinde algılanan ‘pratik çalışma’ olarak isimlendirilen dersler de, olay merkezlidir. Eğer özellikle yargıçların usavurması üzerine düşünüyorsak, lisans eğitiminin ardından yargıç adayları, aldıkları meslek eğitimi sırasında da çeşitli uyuşmazlıklarla ve bunların çözümleriyle karşılaşır. Nihayetinde, uygulanacak hukukun bulunmasında bir hukuk bilgisinden çok, -gerçek ya da kurgusal- hukuksal olayların bilgisinden bahsetmek daha doğru olacaktır. Bu durumda yargıcın yaptığı, adı konmamış bir analogiden ibarettir. Yargıç (ya da bir dava üzerinde akıl yürütmek zorunda kalan diğer hukukçular), karşılaştıkları davada, öncelikle, daha önce görmüş oldukları olay kalıpları açısından analogiye başvururlar. Yargıçlar, pek çok olayda, kararlarının temelini oluşturacak hukuki nitelemeyi, olayı ilk gördükleri anda gerçekleştirirler, çünkü bu olayı (daha

Genel Hükümler (Ankara: Seçkin Yayınevi, 1997), s. 109-12; N. Centel, , H. Zafer ve Ö. Çakmut, **Türk Ceza Hukukuna Giriş** (İstanbul: Beta Basım, 2005), s. 95-7.

⁴⁸³ Eğer hukuksal akıl yürütmeye daha da geniş bir anlam yürüterek, bir olayın hukuksal açıdan değerlendirilmesini anlayacak olursak, teknik hukuk bilgisi olmayan sıradan bir vatandaş da, belirli bir olayla hukuksal akıl yürütme durumunda olabilir ve bu akıl yürütmeyi, öncelikle, deneyimlerinden yola çıkarak gerçekleştirecek, benzer olaylarda verilen kararlara ilişkin bilgisine dayanacaktır. Ancak pek tabii olarak, özellikle hukukçuların usavurmasıyla ilgileniyoruz.

⁴⁸⁴ Bu pek çok davada herhangi bir soruna yol açmaz. Zira, her ne kadar fiilen gerçekleşmiş olaylar hiçbir zaman birbirinin aynı olamazsa da, yargıçlar çoğu durumda, aynı kategoriye ait olduğu ilk bakışta belli olan olaylarla karşılaşır. İhtisas mahkemelerinin ve uzun süre aynı mahkemelerde görev yapan yargıçların artması, nitelemeyi kolaylaştıran etkenler arasındadır.

doğrusu benzerini) daha önce de görmüşlerdir. Mantıksal işlemler, gerekçenin yazımında yapılır.

Yukarıda, ele aldığımız şekliyle analoginin, hukukta boşluk doldurma ya da yorum aracı olarak kullanılan analogiden, yani yasaların kıyasen uygulanmasından farklı olduğunu belirtmiştik. Daha öncesinde ise, somut olayın soyut yasa normuna uygunluğunun tespit edilmesini (altlama-*subsumtion*) tek başına değerlendiremeyeceğimizi, bunun dedüksiyonun öncüllerinin belirlenmesi olduğuna göre, sonucu zaten zorunlu olarak içerdiğini söylemiştik. Bu söylediklerimizi koruyarak, altlamanın bir analogi olduğunun farkına varılmasıyla, dedüksiyon gibi görünen hüküm verme işleminin hukuksal usavurmayı açıklamaktan uzak olduğu ortaya çıkacaktır. Biraz daha açıklayalım:

Altılama, somut olayın yasa normunu uygunluğunun belirlenmesidir. Ne var ki, düşünme/usavurma sürecinde, ne yasa ne de olay saf haliyle bulunur. Yasalar, olaylar hakkındadır. Greimas'ın kavramlarıyla ifade edecek olursak, ya bir durum bildirirler ya da bir eylem. Yasalar da belli durumlar ya da eylemler hakkındaki önermelerdir. Daha önce karşılaşılmamış bir olaya ilişkin olarak uygulanacak hukuk kuralının bulunması, yasaların kurgusal bir olay olarak zihinde kurulmasıyla gerçekleşir. Esasında pek çok yasanın bizzat kendisi, -gerçekleşmesi muhtemel- bir olayın anlatımıdır. TCK md. 141/1'i ele alalım: “Zilyedinin rızası olmadan başkasına ait taşınır bir malı, kendisine veya başkasına bir yarar sağlamak amacıyla bulunduğu yerden alan kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.” Elimizde sanki bir yasaklayıcı, emredici ya da koşullu bir önerme değil de, bir olay varmış gibi düşünmek, altlamanın yapılabilmesinin zorunlu koşuludur. Çünkü yasa, bir olaya uygulanacak ya da eldeki olayın yasaya uymadığı saptanacaktır. Birisi somuta diğeri soyuta ilişkin bu iki önerme, her ikisinin aynı düzeye getirilmesiyle mümkün olmaktadır.⁴⁸⁵ Yasa, sanki gerçekleşmiş bir olayın anlatımı gibi, olay ise, dil vasıtasıyla yeniden kurulur. Artık elimizde, iki olaya ilişkin iki öykü (anlatı) bulunmaktadır. Bu öykülerin, olayların karşılaştırılması sonucu benzerliğin tespit edilmesi, altlamayla kastedilen işlemdir. Birinci olayın, Ö', Ö'', Ö'''

⁴⁸⁵ Motulsky, “nitelendirme açısından sorunu ele alırken soyuttan somuta geçişin olgu aşaması-hukuk aşaması olarak ayrılmayacağını, ikisinin bir bütün olduğunu” savunmaktadır. Aktaran: Sivrihisarlı, **Hukuk Yargılamasında Maddi Hukuka İlişkin Temyiz Nedenleri ve Yargıtay Denetiminin Kapsamı**, s. 22.

özelliklerine ve ayrıca H (eyleme ilişkin hüküm) özelliğine sahip olduğu, ikinci olayın ise, Ö', Ö'', Ö''' özelliklerine sahip olduğuna göre, H özelliğine de sahip olması gerektiğine ilişkin yargıda bulunma, tam da mantığın analojiyi açıklarken kullandığı biçime uymaktadır.

Dolayısıyla, yargıçların, olay temelli düşündüklerini, karar verme sürecinin başlangıcını analojinin, daha doğrusu, abdüksiyonun oluşturduğunu söylemek mümkündür. Hele karmaşık davalarda, yukarda açıkladığımız şekliyle, hipotezler üreterek farklı yasaların olaya uygulanmasını sağlayan, yine abdüksiyondur.

Analoji, Türk hukuk sistemi açısından, temyiz mahkemelerinin kararları dikkate alındığında daha büyük bir önem taşır. Bilinen bir gerçektir ki, yargıçlar, bazısı hiç de masum olmayan gerekçelerle, Yargıtay ve Danıştay kararlarını dikkate alırlar.⁴⁸⁶ Söz

⁴⁸⁶ Bu konudaki değerlendirme için bkz. Kayhan, “Yargısal İçtihatlardan Yararlanma Yöntemi ve Türk Hukuku”, s. 53.

Yasakoyucu da, yargıçların Yargıtay kararlarını dikkate almasını istemektedir. Ör. İcra ve İflâs Kanunu md. 14'e 4949 sayılı kanunun 3. maddesiyle yapılan bir eklemeye, “*Yargıtay, icra ve iflâs işlerine ait kararların tamamını düzenli olarak yayımlar*” hükmü getirilmiştir. Maddeye ilişkin Hükümet Gerekeşi ise şu şekildedir: “*Yargıtay kararları günümüzde yeteri kadar yayımlanamamaktadır. Bu ise uygulamanın, Yargıtay kararlarını bilmemesi nedeniyle yanlış kararları tekrarlaması ve Yargıtayın özellikle istikrar bulmuş kararlarını takip edememesi sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan, icra ve iflâs hukuku çok çeşitli ihtimallerin ortaya çıkabildiği ve bunlara süratle çözüm getirilmesi gereken bir hukuk dalı olup Yargıtayın benzer olaylarda ne şekilde karar verilmesini uygun gördüğünün bilinmesi gerek hak sahipleri ve gerekse hak dağıtanlar bakımından son derece önemlidir. Şu halde, kanunların ülkemizin her yerinde istikrarlı ve adil biçimde uygulanabilmesi için kararların tümünün yayımlanmasına gereksinim vardır. Maddeyle uygulamada ciddi şekilde ihtiyaç duyulan icra ve iflâs işlerine ilişkin Yargıtay kararlarının tamamının Yargıtayca düzenli olarak yayımlanması amaçlanmaktadır*” (**İcra ve İflâs Kanunu ve İlgili Mevzuat**, Ed.: Hakan Pekcanitez vd. (Ankara: Turhan Kitabevi, 2004), s. 13-4.). (Bu maddeyi ve Hükümet Gerekeşi'ni hatırlatan arkadaşım Tolga Akkaya'ya teşekkür ederim.)

Yargıtay içtihatlarına verilen bu önem, doktrinde de taraftar bulmaktadır: Yılmaz'ın, “*bir yüksek mahkemenin, önüne gelen benzer uyuşmazlıklarda (olaylarda) hep aynı yönde karar vermesi “adalet”in gereğidir. Ayrıca bu husus, yüksek mahkemelerin (kendi yargı alanlarındaki) “ülke çapında içtihat birliğini sağlama görevi” ile de doğrudan ilgilidir*” şeklindeki ifadelerini (Ejder Yılmaz, “İçtihadı Birleştirme” veya “Adaletteki Çelişkiye Sonverme” İhtiyacı”, **Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu XVII** (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2000), s. 3), aynı dairenin kararları hakkında içtihadı birleştirme kararının verilebilmesi için “*çelişik kararların yerleşik hale gelmesi ön şartına*” katılmayarak, “*İçtihadı birleştirme için çelişik iki kararın bulunmasının yeterli olduğu*” düşüncesiyle (**ibid.**, s. 15; ayrıca bkz. yukarıda dn 486.) birlikte değerlendirdiğimizde, içtihatlarla verilen önemin boyutu daha iyi anlaşılmaktadır.

konusu olan içtihadlar olduğu için, yargıçların dikkat ettiği, görmekte oldukları dava ile Yargıtay'ın karara bağladığı dava arasındaki benzerlikler ve farklılıklardır.⁴⁸⁷

Yüksek mahkemelerin vermiş oldukları kararlar, yargıçların kendilerini uymak zorunda hissetmedikleri durumlarda dahi, doktrine nazaran daha ikna edicidir. Zira, bir yasanın yargının en üst kademesi tarafından nasıl anlaşıldığını ve fiilen nasıl uygulandığını göstermektedir. Sadece yargıçlar değil, avukatlar da, görüşlerini desteklemek için, yüksek mahkeme kararlarına atıf yapmaktadırlar. Aynı şekilde, yüksek mahkemeler kendi içtihatlarıyla bağlı olmamalarına rağmen, belli bir görüşü korumak, devam ettirmek istediklerinde, eski kararlara atıf yapmaktadırlar. Bunun yanında, daha ikna edici olarak, yüksek mahkemelerin “yerleşmiş içtihatları”ndan da bahsedilebilmektedir. “Yerleşmiş içtihatlar”dan bahsetmek, elbette ki bu yöndeki görüşün dikkate alınmasını talep etme ya da fiili duruma dikkat çekme amacı taşımaktadır.⁴⁸⁸

Birkaçına işaret edebildiğimiz bu hususlar, Türkçe’de henüz ayrıntılı bir çalışma yapılmamış hukuksal usavurmanın yapısı konusuna, *common law*’da yürütülen tartışmaların en azından bir kısmının⁴⁸⁹, özellikle de abdüksiyonun, göstergibilimin bir katkısı olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

5.3. Yorum Faaliyeti Olarak Hukuk

Hukuksal usavurmanın buraya kadar olan kısmında, ısrarla ve bilinçli olarak, çok önemli bir konuya, yoruma değinmemeye çalıştık. Ancak, tüm yargılama sürecinin

⁴⁸⁷ Genel olarak içtihadlardan yararlanmanın endüksiyon ve analogiye dayandığını belirten Kayhan, uygulamadaki durumu, “gözlemlerime göre, içtihatların uygulanmasında, örnekseme yerine, kanunların uygulanmasında olduğu gibi tasım işlemi uygulanmaktadır” şeklinde ifade etmekte, ancak bunun nasıl yapıldığını açıklamamaktadır (Kayhan, “Yargısal İchtihatlardan Yararlanma Yöntemi ve Türk Hukuku”, s. 55.).

⁴⁸⁸ 2797 sayılı Yargıtay Kanunu md 15 2(b), sadece farklı dairelerin çelişik kararlarının değil, bir dairenin yerleşmiş içtihadından dönmek istemesi durumunda, bu konunun bir içtihadı birleştirme kararı ile bağlayıcı bir duruma dönüştürülmesini öngörmektedir. Dolayısıyla, yerleşmiş bir içtihat, henüz içtihadı birleştirme kararıyla bağlayıcı hale getirilmiş olmasa bile, belli bir konuda yargılamanın sonucunu merak edenler için büyük ölçüde yol göstericidir.

⁴⁸⁹ Amacımız, *common law* tartışmalarının ithali değil, tarihsel nedenlerle orada uygulanma olanağı bulmuş olan Peirce temelli görüşlerin değerlendirilmesidir.

esasında bir yorumlama olduğunu söylemeye kadar giden bir kapsamda, yorum, hukuksal usavurmanın her aşamasında karşımıza çıkan bir faaliyettir. Sorunlara ve göstergebilimle ilgisine, ‘yorum’, ‘yorumlamak’, ‘yorum yapmak’ üzerine ‘yorum yaparak’ başlamak, konunun mahiyetine en uygun seçenek gibi görünüyor.

Sözcükler üzerine fazla kafa yormak, akıl sağlığı için çok da iyi olmasa gerek. Bu satırların yazarı, ne zaman bir sözcük hakkında şüpheye düşse, her defasında sözlüğe bakma gafletinde bulunur. ‘Gaflet’, çünkü çoğu zaman şüphesini gidermek bir yana, içinden çıkılmaz bir duruma düşer. ‘Yorum’, TDK Türkçe Sözlük’te şu şekilde tanımlanmış: “*Bir yazının veya bir sözün, anlaşılması güç yönlerini açıklayarak aydınlığa kavuşturma, tefsir*”.⁴⁹⁰ Ama günlük dilde, yazı ve söz dışında da bir yorumdan bahsetmez miyiz? Peki anlaşılması güç olmakla, yazarların kastettiği nedir? Küçük bir çocuk, benim çok da kolay anladığım bir tümceyi anlamakta güçlük çektiğinde, yaptığım yeni açıklama, yorum mudur? Dolayısıyla, Akarsu’nun ‘yorum’ tanımı, biraz daha uygun gibi görünüyor: “*Bir metnin anlamı üzerine yapılan açıklama*”.⁴⁹¹ Bu durumda yorum yapmak (ya da yorumlamak), ‘bir metnin anlamı üzerine açıklama yapmak’ olarak ortaya çıkıyor. Ama hala bir sorun var: bir yorumdan ya da yorum yapılmasından bahsettiğimizde, bunun bir açıklama olması gerekir mi? Sahi, açıklama ne demektir?⁴⁹²

Bir İngilizce sözlük, biraz daha yardımcı oldu: “*bir şeyin anlamının ne olduğuna karar vermek*”.⁴⁹³ Bu tanım büyük ölçüde tatmin edici olsa da, yorumlamayı neredeyse anlamakla eş tuttuğu için işimizi zorlaştırıyor. Üstelik, ‘yorumlamak’, ‘karar vermek’ olarak belirlenmiş oluyor. Bir de anlamın ve ‘anlamak’ın ne olduğunu araştırmaya kalkarsak, yorumdan iyice uzaklaşmış olacağız. En iyisi, bu maceraya İsmail Fennî ile son vermek: “*(Fr. interprétation): Te’vîl, tefsîr, şerh, tercüme, ta’bîr ki, dalleden medlûle, alâmetten ma’na-yı maksûda intikal. Te’vîl, bir lafızdan murad olunan ma’nayı keşf ve izah etmektir. Şer’i şerîfte bir lafzı ma’nayı zahirden udûl ile muhtemel*

⁴⁹⁰ TDK Türkçe Sözlük - C. 2, s. 2464.

⁴⁹¹ Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, s. 200.

⁴⁹² Açıklama için de sözlüklere baktım ama bana yardımcı olacak bir anlam bulamadım.

⁴⁹³ **Oxford Advanced Learner’s Dictionary**, Ed.: Jonathan Corwther (Oxford: Oxford University Press, 1997).

olan diğ er bir ma'naya hamletmektir. Ve rüyayı ta'bir manasında da kullanılır. Tefsîr, tavzîh demektir".⁴⁹⁴

Karşılaştığımız bu zorluk, biraz da, yorumun geniş ve dar olmak üzere iki anlama sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Yorum, geniş anlamıyla gerçekten de 'anlamak'tır.⁴⁹⁵ Dolayısıyla, dilbilim, dil felsefesi, göstergebilim, kuramsal edebiyat, retorik, kullanımbilim (pragmatik), anlatıbilim, anlambilim, mantık, bilişsel bilimler adları altında yapılan, ancak tek bir şeye, 'anlam'a yönelmek konusunda sık sık yolları kesişen alanlardaki bu çalışmalar, geniş anlamıyla yorumu açıklamak için dikkate alınmak zorundadır. Dar anlamıyla yorum ise, -yukarıda belirttiğim çekincemiz devam etse de- anlaşılması güç noktaların açıklanmasıdır: *interpretatio cessat in claris*.

Sözcük üzerinde bu kadar durmamızın bir nedeni, Patterson'un da belirttiği gibi, "hiç şüphesiz, çağımızın yorum çağı" olması.⁴⁹⁶ Anlam ve gerçeklik üzerine onca kuramın ortaya atıldığı, birbirinden farklı dil felsefesi akımlarının geliştiği, hermenötiğin sosyal bilimlerde gittikçe taraftar bulan bir kuram olarak olgunlaştığı, edebiyat kuramlarının metni anlama üzerine yoğunlaştığı bir çağda, üzerinde uzlaşmış bir 'yorum' tanımına ulaşmak mümkün değil. Bu akımlara göre edineceğiniz tutum, hukuk ve yorum ilişkisine de yansımak zorunda. Örneğin, hukuk felsefesi içerisinde son dönemde yorum tartışmalarını tetikleyen Dworkin'in hukuku tümüyle yorum olarak görmesiyle⁴⁹⁷, Hart'ın kolay ve çetin davalar ayrımı arasındaki farkın altında, birincisinin Yeni Eleştiricilik olarak bilinen edebiyat akımıyla⁴⁹⁸, diğ erininse J. L. Austin'in gündelik dil felsefesiyle olan ilişkisi yatmaktadır.

⁴⁹⁴ İsmail Fennî, **Felsefe-i Lügatçe**, s. 372

⁴⁹⁵ Gözler, **Hukukun Genel Teorisine Giriş**, s. 149.

⁴⁹⁶ Dennis Patterson, **Law & Truth** (New York: Oxford University Press, 1996), s. 71.

⁴⁹⁷ Böyle bir görüş Batı'da, gerçekten yakın sayılabilecek bir dönemde Dworkin tarafından dillendirilmiştir. Türkiye'de ise, 1949 yılında, sonuçları Batılı yorumcu yaklaşımların sonuçlarına benzemese de, Orhan Münir Çağıl, çok açık bir ifadeyle aynı noktaya işaret eder. Çağıl'a göre hukuk, "fikrî (manevî) ilimler" başlığı altında, teoloji (ilahiyat) ile birlikte "Tefsirî İlimler" olarak sınıflandırılır (Çağıl, **Hukuk Metodolojisi Dersleri**, s. 27.).

⁴⁹⁸ 1930'larda başlayan ve 1950'lere kadar Amerika'da etkili olan Yeni Eleştiricilik olarak isimlendirilen edebiyat kuramı, bir edebiyat eserini "kendi başına yeterli olan, kapalı, dilsel bir düzen" olarak görmüştür (Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 160.). Dworkin de

Türkçe hukuk yazınında, yorumun dar anlamının, yani, anlaşılması güç durumlarda başvurulması zorunlu bir faaliyet olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür.⁴⁹⁹ Ancak yorumu dar anlamıyla ele almanın bazı sakıncaları bulunmaktadır:

1. Belki de pek çok disiplinin barındırdığı bir hatayla, bazı kurum, kavram ve yöntemlerin salt hukuksal olduğu gibi bir kanı bulunmaktadır. Bu kanı, hukuk felsefesi sorunlarından⁵⁰⁰ pozitif hukukun uygulanmasına kadar, tüm hukuksal araştırmalara yön vermektedir. Hukuksal yorum (ya da hukukta yorum) konusunda da, sanki hukuka has bir yorum tür veya yöntemi varmış gibi düşünülmekte, belli yorum yöntemleri, üstelik hukuka özgülük izlenimi verir şekilde isimlendirilerek doktrinde tekrarlanmaktadır. Bu çerçevede, lafzî, tarihsel, amaçsal, mantıksal-sistemik, menfaatler içtihadı gibi, isimleri, sayıları ya da kapsamaları yazardan yazara değişebilen yöntemlerden bahsedilmektedir. Halbuki, dar anlamıyla bile olsa, dilsel ifadeler olarak hukuk önermeleri, taraf, sanık ve tanık beyanları, sırf hukuksal yargılama içinde oldukları için herhangi bir şifre-çözme/yorumlama/anlama faaliyetinden ayrı tutulamaz.

yargıcın karar vermesini, zincirleme roman yazımı olarak görmek suretiyle, büyük bir edebi eser olarak gördüğü hukukun genel yapısıyla sınırlamaktadır. Bkz. Tiefenbrun, “Legal Semiotics”, s. 132-5.

⁴⁹⁹ Ör. bkz. Aral, **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, s. 183 (Aral, her ne kadar yorumu zorunlu bir unsur gibi görse de (**ibid.**, s. 181), “kuşku”ya ve yasakoyucunun olası yetkin olmayışına işaret eder.); Esener, **Hukuk Başlangıcı**, s. 226; Berki, **Hukuk Mantığı ve Tefsir**, s. 3 (Berki’nin yaklaşımının biraz daha geniş olduğunu, yasaların ayrıntılarla ilgilenmeyip genel hükümler ortaya koyduğunu, bunu tekil olaylara uygulamanın hukukçuların, dolayısıyla yorumun işi olduğunu savunduğunu da hatırlatalım. Ancak yine de asıl vurgu, “söylenen ve yazılan sözler[in] açık veya müphem” olabilmesi, “beyan kaidelerine riayet edilmeme[si] veya bir sehiv ve hata” nedeniyle, “kelime ve ibarelerden ne kastedildiğini anlama[nın] güç” olabilmesine yapılmıştır.); Aybay ve Aybay, **Hukuka Giriş**, s. 326; Karayalçın, **Hukukta Öğretim-Kaynaklar-Metod-Problem Çözme**, s. 122; Ernest Hırş, **Pratik Hukukta Metot** (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, tz.), s. 86; Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 183; Nur, Zafer ve Çakmut, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, s. 85.

⁵⁰⁰ Bix, doğal hukuk düşüncesi ile hukuksal pozitivizm arasındaki tartışmalara değinirken, “*hukuk kuramında çoğunca gözden kaçan ya da en azından hak ettiğinden daha az üzerinde durulan*” bu soruna dikkat çeker: “*hukuk hakkındaki iddialar ne dereceye kadar hukuka özgü*”dür; bu iddialar, “*sadece daha genel bir gerçeğin belirli bir örneği*” midir? Bix’e göre, “*sadece hukuka uygulanıyormuş gibi görünen iddiaları ortaya atan kuramlar hakkında şüphe duymak gerek. Bu iddiaları, diğer sosyal kurumlar ve normatif sistemler bağlamında da test etmemiz gerekir; diğer ya da daha geniş bağlamlarda geçerli gibi görünmedikleri takdirde, hukukî bağlamdaki geçerliliklerinden şüphe etmek için makul nedenlerimiz olacaktır*” (Bix, “Doğal Hukuk: Modern Gelenek”, s. 339-40.).

2. Belli yorum yöntemlerinden bahsedilmek suretiyle⁵⁰¹, bu yorum yöntemlerinin sadece hukuka ait yöntemlermiş gibi gösterilmesi, esasında genel olarak yorum sorunuyla ilgilenen diğer kuramlarla bağlantının kesilerek, sınırlayıcı bir etki yaratılmasına neden olmaktadır. Bir yargıcın doktrinde belirtilen yorum yöntemlerinin dışında bir yöntem veya kurama dayanarak karar vermesi durumunda, hukukçuların şaşkınlık yaşayacağını ve itiraz edeceğini tahmin edebiliriz. Sınırlayıcı etkiye sahip bu muhafazakar tutum, yazında kabul edilmiş yöntemler üzerindeki tartışmaları bile görmeme eğilimindedir.

3. Eğer yorumlamak, bir şeyin (sözün, metnin, olayın) anlamı hakkında karar vermekse, gerçekten de, yorum hukuksal usavurmanın her aşamasında karşımıza çıkmaktadır. Üstelik, alışlageldiği üzere sadece yasa metnlerinin yorumlanmasından değil davadaki olguların da yorumlanmasından/anlamlandırılmasından bahsetmek gerekecektir. Yorumlamanın (ya da anlamının) altında yatan mantıksal ve psikolojik/sinirsel süreçler, anlam kuruluşuna (anlamlamaya) ilişkin açıklamalar (dilbilim, göstergebilim), bu olguların ve bütün bir hukuksal sürecin açıklanması için dikkate alınması gereken alanlardır.

Türkçe yazının yorumlamayı tümüyle dar anlamıyla kabul ettiğini söylemek elbette zor.⁵⁰² Öyle yazarlarımız var ki, burada göstermek istediğimiz yorumlama faaliyetinin genişliği ve önemi, onlar tarafından açıklıkla dile getirilmiş bulunmaktadır:

⁵⁰¹ Bu konuda kapsamlı bir tartışma yapan Işıқтаç ve Metin (**Hukuk Metodolojisi**, s. 194-221.) ile realist yorum teorisine yer veren Gözler'i (**Hukukun Genel Teorisine Giriş**, s. 195-200; **Hukuka Giriş**, s. 215-24) ayrı tutmamız gerekiyor.

⁵⁰² Yorumun geniş anlamına işaret eden ve kanunu uygulayabilmek için her halükarda yorumun yapılacağı için ör. bkz. Tarık Özbilgen, **Eleştirel Hukuk Başlangıcı Dersleri** (İstanbul: İÜHFY, 1976), s. 415 (genellikle kabul edilenin açık olmayan anlamın saptanması olduğuna işaret ederek); Çağıl, **Hukuk Metodolojisi Dersleri**, s. 144; Erem, Danışman ve Artuk, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, s. 102. Ancak bu yazarların tümü, öğretilerde yerleşmiş yorum türlerini anarak, bunların birleşiminden veyahut da birinin tercih edilmesinden yana görüş bildirmektedirler.

Işıқтаç ve Metin, yargıcın usavurma faaliyetini, hukukun anlamlandırılması olarak isimlendirerek, bunun hukukun yorumlanması sorunu olduğu belirtmektedir. Hukukun anlamlandırılması belli bir sıra içinde yapılmalıdır:

-Yargıç her şeyden önce önüne gelen hukuksal olayı hukuk açısından isimlendirecektir.

-Bundan sonra bu olay için uygulanabilecek bir kuralın varlığını belirleyecek, bulunan kuralın gerçekten olaya uygulanıp uygulanmayacağını araştıracaktır.

İster bir kutsal kitap olsun, ister bir edebiyat eseri, her düşünsel ürünü okuyan kişi, okuduğunu kavrayabilmek için sözcükleri anlamlandırmak, onu yorumlamak zorundadır. Bu zorunluluk hukuk kuralı söz konusu olduğunda özel bir ağırlık kazanır. En sarih gözükken metin bile yorumlanmaya muhtaçtır. Çünkü sarahatin ta kendisi yoruma açıktır.⁵⁰³

Serozan bu ifadeleri daha da ileri götürerek şöyle der:

Medeni Kanun kurallarının uygulanması biçimsel ve mekanik bir hüküm üretme (tasım ve altlama) operasyonu değildir; geniş ölçüde değer yargılarını içeren karmaşık bir akıl yürütmedir. Çünkü her kural özünde bir değer yargısını, bir siyasal ve sosyal tercihi içerir.⁵⁰⁴

Ne var ki bu bakış açısı bile, hukukun farklı bir şekilde algılanması gerektiği sonucunu doğurmamıştır. Serozan'ın doğru yorum önerisi, *“tüm yorum öğelerine, dile, tarihe, yasanın izlediği amaca, onun sistematığına, anayasal değer yargılarına ve sosyal realiteye dengeli ve uyumlu bir biçimde yer verme[k]”* şeklinde olmakla, kendisinin de gönderme yaptığı Roma hukukçularından beri gelen yorum öğeleriyle, lafzî, tarihsel, sistematik ve teleolojik yorumla sınırlı kalmaktadır.⁵⁰⁵

-Uygulama olanağının varlığı, bağlantılı hükümler ve bağlantılı hukuksal isimlendirmelerle ilişkisi değerlendirilecektir.

-Çerçevesi çizilmiş olan hukuksal durum için bulunan yasal platformun hukukun temel ilkelerine özellikle de anayasaya uygunluğu kontrol edilecektir.

-Bütün bu aşamalardan sonra hukuk normu hukuksal olaya uygulanacaktır (Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 174.).

Gözler, klasik yorum anlayış ve yöntemlerini aktardıktan sonra, “Realist Yorum Teorisi” ismiyle, farklı bir yorum anlayışı önermektedir (Gözler, **Hukukun Genel Teorisine Giriş**, s. 149-59.). Gözler'in sunduğu şekliyle kaynağını Hans Kelsen ve Michel Troper'den bu yorum anlayışının hukuk algısı, burada sunduğumuz anlayışla paralellik göstermektedir. ‘Realist Yorum Teorisi’nde norm, yasa metninin anlamıdır. Ancak yorumun konusu yasa metnidir. Yasalar metin olmakla, yorum işlemi de kaçınılmazdır. Yorum, yorumcunun iradesinin ürünüdür ve klasik anlayışın yorum yöntemleri olarak sunduğu ilkeler, yargıç açısından bağlayıcı değildir. Dolayısıyla, gerçek yasa koyucu, yasanın metninin anlamını belirleyen yargıçtır. Bu anlayış, Kıta Avrupası hukuk sistemleri açısından da gerçekçi görüşün savunulabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Biz ise burada, göstergebilimin, özellikle de Peirce'ün mantığın işleyişine yönelik eleştirilerinin bir uzantısı olarak gerçekçiliğin savunulabilirliğini göstermek niyetindeyiz. Dolayısıyla, ‘Realist Yorum Teorisi’ni, görüşlerimizi destekleyen bir kuram olarak anmakla yetiniyoruz.

⁵⁰³ Rona Serozan, **Medeni Hukuk – Genel Bölüm** (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2004), s. 102.

⁵⁰⁴ **ibid.**, s. 142.

⁵⁰⁵ **ibid.**, s. 104-5.

Göstergebilimsel bakış açısının⁵⁰⁶ hukuk uygulamasına yapabileceği katkı, bu noktada ortaya çıkmaktadır. Düşünmenin, akıl yürütmenin ve anlamının yapısının ortaya çıkarılmasıyla, hukuksal usavurmanın niteliği üzerine daha aydınlatıcı bir çalışma yürütülebilecek, yargıçlar (ve diğer aktörler) için yeni olanaklar yaratılabilecek ve hukuksal usavurmayı açıklamakta yetersiz yaklaşımlara alternatifler getirilebilecektir. Konunun bu kapsamda ele alınması, göstergebilim dışında pek çok kuram ve yöntemin daha farklı bir sistematik içerisinde değerlendirilmesi gerektiği için, çalışmamızın sınırları dışında kalmaktadır. Burada yalnızca, yukarıda dedüksiyonun hukuksal usavurmada kullanılması konusunda verdiğimiz bir örnek çerçevesinde, yorum bağlamında ortaya çıkabilecek sorunlara ve bu sorunların ilgilendirdiği göstergebilimsel tartışmalara, hukuksal usavurmanın işleyişine ilişkin değerlendirmelerimizle birlikte işaret etmekle yetineceğiz.

<i>Nişanlanma, evlenme vaadiyle olur.</i> ⁵⁰⁷ (TMK md. 118)		Büyük Önerme
büyük terim (P)	orta terim (M)	
<i>A (B'ye), evlenme vaadinde bulunmuştur.</i>		Küçük Önerme
küçük terim (S)	orta terim (M)	
<hr/>		
<i>O halde, A (ile B) nişanlıdır.</i>		Sonuç
küçük terim (S)	büyük terim (P)	

⁵⁰⁶ Burada göstergebilimsel bakış açısının daha geniş bir şekilde, yukarıda işaret ettiğimiz 'anlam'ı anlamaya yönelmiş olan tüm çabaların bir türü olarak görmek gerekmektedir.

⁵⁰⁷ Asıl konumuzu oluşturmamakla birlikte, yasaların dedüksiyonda daima büyük önermeyi oluşturmayacağına da işaret etmemiz gerekiyor. Görüleceği gibi, esasında bu önerme, tasım şemasında büyük öncülün terimlerinin sıralanışına uymaz. Şemayı düzgün bir şekilde kurabilmek için, hem varsayılan bir niteliği eklemek hem de önermenin yazılışını değiştirmek zorundayız. Değindiğimiz üzere dedüksiyon, genel bir ifadeden tekil bir sonuç çıkarmaktır. Yani büyük öncülümüzün genel bir ifade olması gerekmektedir. Dolayısıyla önermemizde, öznenizi (orta terim) "bütün A'lar" şekline getirmeliyiz. Ayrıca, sonuç ifadesindeki yüklem (büyük terim), büyük öncülün yüklemi (büyük terim) ile aynı olmalıdır. Bu durumda, geçerli bir tasım şemasının oluşturulması, büyük öncülümüzün, "Bütün evlenme vadeleri nişanlanmadır" şeklinde yeniden formüle edilmesini gerektirmektedir.

Basit bir dedüksiyon gibi görünen bu işlemi kurgusal olasılıklarla yeniden incelemek, esasında yorumun niçin bütün bir yargılama sürecine sirayet ettiğini göstermeye yetecektir. Bu yasa maddesinin kullanılması olası bir yargılama faaliyetini, bir yargıcın gözünden izleyelim.

Davacı, evlenmek istediği davalıya pek çok hediye aldığını, ancak evlenmediklerini ve verdiği hediyeleri geri almak istediğini belirtmektedir. Her hukukçu, dolayısıyla yargıcımız da, böyle bir talep karşısında, başkaca bir araştırmaya girişmeksizin ve uzun boylu düşünmeden, Medeni Kanun'un nişanlanmayla ilgili hükümlerini uygulanması gerektiğini düşünecektir. Dava dilekçesinde, nişanlanmayı tanımlayan maddede yer alan unsurların ikisi de açıkça belirtilmediği halde, yargıcımız, iki kişi arasındaki hukuksal ilişkinin 'nişanlanma' olarak isimlendirilmesi gerektiğini, en azından bu şekilde isimlendirilebileceğini düşünerek, söz konusu maddeyi dikkate alacaktır. Burada yapılan, açık bir yorum faaliyetidir. Daha önce bu faaliyeti şifre-çözme ve çeviri işlemi olarak isimlendirmiştik. Yargıç, günlük dilin kelime ve kavramlarıyla anlatılan bir olayı yorumlamış, hukuk dilinde nasıl ifade edileceğini tespit etmiştir.⁵⁰⁸

Bu aşamada, hukuksal usavurmaya ilişkin bir noktaya yeniden işaret etmekte fayda var. Yargıç hukuksal nitelemeyi nasıl yapmış, uygulanacak hukuk kuralını nasıl bulmuştur? Yargıç, gerçekten de “öncülleri (topikleri) doğru seçmesini... iyi bilen kişi”⁵⁰⁹ olmalıdır. Peki bu seçim nasıl yapılacaktır⁵¹⁰ ya da yapılmaktadır?⁵¹¹ Türkçe hukuk yazınında bu

⁵⁰⁸ Işıқтаç ve Metin, **Hukuk Metodolojisi**, s. 174.

⁵⁰⁹ Karayalçın, **Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod-Problem Çözme**, s. 118.

⁵¹⁰ Karayalçın, yargıcı “öncülleri (topikleri) doğru seçmesini... iyi bilen kişi” olarak tanımlamakla birlikte, “*problemi çözecek hukuk kurallarını bulma safhası*”ndan yasaların yapılmasını anlamaktadır. Zira ona göre, “*Adaletle uygun çözüme götürecek ilkeleri bulma sanatına (ars inveniendi), kurallara bağlı olmadan kural arama işlemlerine topik; böylece bulunan kurallara ortak yerler (loci communes) anlamında ‘topoi’ denmiş, zamanla bu kurallar bir araya getirilerek kural katalogları (listeleri) düzenlenmiştir*”. Ancak, “*zamanımızda hukuk kurallarının çoğu yazılı olduğu için problem çözmek için kural icad etme işlemi istisna halini almıştır. Önemli olan, kanunlardaki (yani kurallar kataloğundaki) kuralları bilmek ve onları doğru olarak uygulayabilmektir*”. “*Yazılı hukuk kurallarının genelleştiği bir çağda topiğin önemi bir dereceye kadar azalmıştır.*” (**ibid.**, s. 117-8.). Böylece Karayalçın, yargıcın önündeki davada uygulayacağı kuralı bulmayı, onun deyişiyle ‘topiği seçmeyi’, mevcut hukuk kurallarını bilmeye açıklanmış olmaktadır ki, bu, seçmenin *nasıl* yapıldığını açıklamaktan uzaktır.

⁵¹¹ Hukuksal usamlamanın/delillendirmenin temel biçimi olarak görülen tasımda, büyük önermenin oluşturulması, uygulanacak yasanın bulunmasıdır. Aral’a göre, “*somut “olması gereken” hükmünün elde*

konuya ilişkin doyurucu bir bilgi ya da yöntem önerisi bulmak mümkün değildir. Fabreguettes, dava dosyası incelendikten sonra yargıç “*hangi kanun metninin tatbik edileceğini düşünmelidir*” diyor, ancak düşünmekle neyi kastettiğini açıklamıyor.⁵¹² Hirş’in de belirttiği gibi, “*olay[a] uyan bir hukuk maddesini buluncaya kadar bütün kanunları gözden geçirmek*” mümkün değildir.⁵¹³ Ne var ki, uygulamada, ne yargıçlar ne de avukatlar, Hirş’in tavsiye ettiği şekilde hareket etmemektedirler. Hirş, “*defter tutmayan bir tacir iflâs ederse bundan ne gibi sonuçlar doğar?*” sorusunun yanıtının, Türk Ticaret Kanunu, İcrâ ve İflâs Kanunu, Türk Ceza Kanunu içerisinde aranması gerektiğini, bu kanunların da baştan sona taranmayacağını, hukukçuların sahip olduğu “*kendilerine özgü usulleri, marifet ve hünerleri*” bulunduğunu belirtiyor.⁵¹⁴ Güriz ise, “*hukuk uyumsuzluğu ile karşılaşan ve çözüm arayan hukukçu ilk önce karşılaştığı somut olayı bütün önemli özellikleri ile tespit et[tikten]... sonra bu olaya uygulanacak hukuk normunun seçilmesine geçilir*” diyerek, bu aşamaya ilişkin herhangi bir açıklama yapmıyor.⁵¹⁵

Yargıcın uzun boylu düşünmemesinin nedeni, geçmişteki bilgileridir. Geçmiş bilgiler, daha önce deneyimlenmiş benzer olaylardan ibarettir. Yoksa böyle bir olayda akıl yürütme, gerekçe yazımında ya da hukuk fakültesi eğitimi sırasında sınav sorularını cevaplamada olduğu gibi, söz konusu maddenin unsurları ile olayın unsurlarını karşılaştırmak şeklinde cereyan etmez. Burada yapılan, tam da, Peirce’ün abdüksiyonda

*edilmesi için büyük önermenin kanundan, kanundaki normlardan çıkarılmasında bir çok düşünce operasyonlarına ihtiyaç vardır. Bir kez, büyük önerme ancak normların yorumlanması ve diğer bazı metodlar aracılığı ile biçimlendirilebilir. Bundan başka, onu çok dağınık kanun normlarından kurmak gerekir. Çünkü, kanunî olayın öğelerinin bir tek maddede toplanmış olması sözkonusu olamaz; teknik nedenlerden ötürü, bu öğeler kanunun değişik maddelerine dağıtılmıştır... [U]ygulamada önermenin kurulması, yalnız ve kolay bir biçimde, ilgili bir tek kanun maddesinin alınması ile gerçekleşmemekte, aksine hem derinlemesine ve hem de genişlemesine bir düşünce işlemi gerektirmektedir. Onu, bir yandan yorumla derinliğine, diğer yandan da dağınık kanunî öğeleri toplayıp biraraya getirmekle genişliğine olmak üzere daha çok geliştirmek zorunludur” (Aral, **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, s. 181-2.).*

⁵¹² M. P. Fabreguettes, **Adalet Mantığı ve Hüküm Verme Sanatı** (Ankara: Yeni Cezaevi Matbaası, 1945), s. 451.

⁵¹³ Hirş, **Pratik Hukukta Metot**, s. 13.

⁵¹⁴ **ibid.**, s. 14-6.

⁵¹⁵ Güriz, **Hukuk Başlangıcı**, s. 77.

belirttiği, “acaba” sorusunu geçmiş bilgilere dayanarak sormak, bilinen olaylara dayanarak benzerlik kurmaktır.

“Acaba?” sorusunun, yani hukuksal ilişkinin nişanlanma olup olmadığının sorulmasının ardından yargıç, söz konusu yasa maddesine biraz daha yakından bakacak, taraflara sorular soracaktır. Bir yandan yasa maddesi, diğer yandan taraf ve tanık ifadelerinin, delillerin, yorumlanması gerekecektir. Karşı cinslerden iki kişinin birbirlerine evlenme vaadinde bulunmaları, hatta bunun için bir merasim yapılmış olması, yargılama sürecini hızlandıracak, yargıç kolaylıkla karar verecektir. Peirce, olasılıkla bu durumu, alışkanlıkların davranışlarımız üzerindeki etkisi olarak betimleyecekti. Hart ise, yaptığı basit dava-çetin dava ayrımında⁵¹⁶, anlamı üzerinde uzlaşmış sözcüklerin bulunması nedeniyle ‘basit’ bir davanın görülmekte olduğunu, davanın hukukun dışına çıkmaya gerek kalmaksızın çözülebileceğini söyleyecekti.

Ne var ki mahkemelere taşınan davalar bu kadar basit olaylardan kurulu değildir. Davacının yine verilen hediyelerin iadesini talep ettiğini, ancak davalının, aralarında

⁵¹⁶ Hart’ın bu ayrıma giderken sunduğu gerekçeler, yorumun anlaşılması güç noktalarda söz konusu olacağına ilişkin görüşe paralellik arz eder. Hart’a göre dil ‘açık doku’ya sahiptir. Temelde hukuk, gerçeklik anlayışlarını anlamlandırması beklenen kelimeleri kullanarak, gerekli davranış standartlarını bildirmeye çalışan bir dil meselesidir. Ne var ki kelimeler doğaları gereği böyle bir iletişimin araçları olarak sorun yaratmaktadırlar, çünkü bu kelimelerin anlamları herkes için yeterince açık olmayabilir ya da uyandırdıkları çağrışımlar, mesajı alacak kişinin durumuna göre değişebilir. Bu açıdan, öncelikle, kullanılan kelimelerin tanımlarını vermek gerekebilir. Sorunun özü de bu noktada karşımıza çıkmaktadır; zira bu tanımlar da, yine kapalı olabilecek ve bir başka açıklamayı gerektiren başka kelimeler kullanılarak yapılmaktadır. Hart, kelimelerin ‘çekirdek’ ve ‘gölge’ anlamlarından bahseder. Çekirdek anlam, herkesin (ya da çoğunluğun) üzerinde ittifak ettiği anlamdır. Gölge anlam ise, sözcüğün anlamı konusunda tartışmanın söz konusu olduğu durumlarda ortaya çıkar. Normalde, hukuk kuralları, çekirdek anlamları bakımından bağlayıcıdır ve bu kuralların hangi olayları kapsadığı konusunda herhangi bir tartışma bulunmaz. Ancak gerek dilin açık dokusu, gerekse insan yasakoyucuların geleceğe ilişkin öngörülerinin kısıtlılığı nedeniyle, yasaları oluşturan sözcüklerin çekirdek anlamlarının görülmekte olan davalarda yeterli olmadığı durumlarda, yani çetin davalarda, yargıç hukukun dışına çıkmak zorunda kalacaktır. Hart bu tip davaların çözümlenmesinin, us dışı veya keyfi bir yöntemle gerçekleştirilmeyeceğini, yargıcın, bir kelimenin anlamını olayla ilişkilendirirken hakkaniyete başvurabileceği gibi, hukukun işletmeye çalıştığı politikaları da dikkate alacağını belirtmektedir. Ama nihayetinde bu, bir tercih meselesidir (Hart, **The Concept of Law**, s. 127-36.). Bu görüşleriyle Hart’ın, savunduğumuz yorumcu anlayışı desteklediği düşünülebilir. Ancak Hart, kural şüpheciliğinin, basit bir konuyu, yani ‘dil’in açık dokusu’nu görmemekten kaynaklandığı belirterek, çetin davaların varlığının kuralların rolüne ilişkin bir şüphe için yeterli olmadığını belirtmektedir. Ayrıca bkz. H.L.A. Hart, “Positivism and the Separation of Law and Morals”, s. 610-1.

evleneceklerine dair bir anlaşma olmadığını, davacı kendisiyle evlenme isteğini defalarca dile getirdiği, söz konusu hediye kendisini ikna etmek için aldığını söylediğinde, yasada yer alan “evlenme vaadinin” ne anlama geldiği üzerinde yeniden düşünmek gerekecektir. Buradaki hukuksal ilişkinin bir nişanlanma olup olmadığına karar verebilmek için, evlenme vaadinin tek taraflı bir eylem mi olduğu yoksa karşılıklı rızayı mı işaret ettiği ortaya konmalıdır. Yargıcımızın, karşılıklı iradenin ‘tabii ki’ gerekli olduğunu hızlı bir şekilde söyleyeceğini bekleyebiliriz.

Daha uç bir olasılık düşünelim: davalı ve davacı aynı cinsten olsunlar. Yani, karşılıklı olarak evlenmek isteyen, ancak herhangi bir nedenle evlenme başvurusu yapmamış, bu isteklerinden vazgeçmiş iki erkek ya da iki kadın arasında, örneğimizdeki gibi bir uyuşmazlık söz konusu olsun. Pek çok yargıç, çok hızlı bir şekilde, burada nişanlanma olarak nitelenebilecek hukuksal bir ilişkinin bulunmadığını söyleyecektir. Ne var ki, bu düşünce ya da kararın gerekçelendirilmesi aşamasına gelindiğinde, oldukça zor bir iş üstlenilmiş olacaktır. Zira, nişanlanmanın, söz konusu maddede hiç de belirtilmeyen ‘karşı cinslerden iki kişi arasında olması gerektiği’ koşuluna sahip olduğu gösterilmek zorundadır. Bu durumda olası pek çok yorum söz konusudur. *Yazında* zikredilen yorum yöntemlerini düşünecek olursak, lafzî yorum davacı lehine karar verilmesini gerektirirken, diğer yorum yöntemleri (mantıksal-sistematik, amaçsal, tarihsel vs.), davanın reddine karar verilmesi sonucuna götürebilecektir.

Aynı cinsten kişiler arasında böyle bir nedenle uyuşmazlık söz konusu olduğunda ya da bir önceki durumda, yani taraflardan birinde evlenme iradesi olmadığında, yargıcımızın kafasında bir şüphe uyanması da olasıdır. Peirce’ün ifadelerini hatırlayalım: “*Şaşırtıcı bir olay, C, gözlenmiştir*”. Uygulanacak yasa nasıl bulunacaktır? Yargıcımız hipotezler üretmeye başlar. Yine benzerliklerden yola çıkarak varsayımlarda bulunur. Bunları endüksiyon ve analogi yoluyla sınar.⁵¹⁷ Nihayetinde birisinde karar verir ve o yasayı uygulayarak hükmünü verir.

⁵¹⁷ Kayhan, “*tasım işlemini, hem biçimsel hem de içerik olarak yalnızca düşmeden uygulama[nın] tasım şemasında görüldüğü kadar kolay*” olmadığını belirttikten sonra şöyle der: “*Bir kararın gerekçesinde belki onlar birbirine nedensellik bağıyla bağlı zincirleme tasım, indüksiyon ve örneksime işlemi yapılır. Öyle ki, her bir mantıksal işlemin sonucu diğerinin öncülünü oluşturur. Nihayet tüm bu çıkarsamalar, hep*

Kısaca işaret ettiğimiz şekliyle, yargısal karar verme süreci, bir yorumlama sürecidir. Peirce, bir değerler sisteminin, yani kodun, dolayısıyla hukukun, hiç bir zaman tamamlanmış olarak kabul edilemeyeceğini söyler. Tüm yargılar geçicidirler ve yeniden yorumlanabilir, biçimlenebilirler.⁵¹⁸ Bu açıkça, “*lafzıyla ve ruhuyla temas ettiği bütün meselelerde meridir*” ifadesinin içerdiği tamamlanmışlık, tüketmişlik iddiasına karşıttır. Yine daha önce gördüğümüz gibi, Peirce’ün göstergelerle düşünme süreci, *semiosis*, esasında yorumsal bir süreçtir.

Yargıcın karar vermesi, tasımla açıklanamaz. Tasım, olsa olsa, yorumsal bir sürecin en sonunda, hüküm tümcesinin yazılabilmesi için kullanılan bir araçtır. Kararın belirleyicisi değildir.⁵¹⁹ Eğer tasım gerçekten kullanılıyorsa bile, bu durumda dahi, tasımın sonucunu belirleyen büyük önermenin içeriğini -yani yasanın kapsamını- belirlemekten, davadaki olayı sözcüklerle ifade etmeye kadar her adımda yoruma başvurulmak zorundadır.⁵²⁰ Yorumun geniş anlamını dışlayarak sadece dar anlamıyla

birlikte mantıksal açıdan hüküm sonucunu belirler” (Kayhan, “Yargısal İçtihatlardan Yararlanma Yöntemi ve Türk Hukuku”, s. 25.).

⁵¹⁸ Bkz. yukarıda dn. 371.

⁵¹⁹ Morelli, yargıcın salt mantık kurallarından yararlanmadığını, “*aynı zamanda hukuk kültürünün beslediği sezgi ve içgüdüleriyle hareket ettiği*”ni savunmaktadır. Aktaran: Sivrihisarlı, **Hukuk Yargılamasında Maddi Hukuka İlişkin Temyiz Nedenleri ve Yargıtay Denetiminin Kapsamı**, s. 22.

⁵²⁰ Frank, davaya ilişkin olayların kendi başlarına kalkıp mahkemeye gelmediklerini, bunların aktarıldığını belirtirken, çok önemli bir noktaya dikkat çeker (Jerome Frank, “Judicial Fact-Finding and Psychology”, **Ohio State Law Journal**, C. 14, 1953, s. 183.). Frank’in bu noktada asıl ilgisi, olayın anlatıcılarının yanlış ya da yalan söyleme, yargıcın ve jüri üyelerinin önyargıları ve psikolojilerinden de kaynaklanan olayı olduğu gibi kavrayamama olasılığıdır. Ancak genelde gerçekçilerin özelde ise Frank’in yaklaşımı, karar verme sürecinin doğasının kaçınılmazlığından bahsetmemekte, bu tip durumlarından olumsuzluğuna işaret etmektedirler (Jackson, **Law, Fact and Narrative Coherence**, s. 147.). Yukarıda, büyük öncülerin bir olaymış gibi, küçük öncülerin ise taraf iddialarının, tanık ifadelerinin ve delillerin değerlendirilmesinden sonra yeniden dille ifade edilen anlatılar olduğunu belirtmiştim. Birinci durumda bir gerçeklik yoksa bile, ikinci durumda, gerçekten yaşanmış şeylere ilişkin önermeler bulunmaktadır. Bu konu, dil felsefesinin ve göstergebilimin temel sorunlarından birisini oluşturur. Zira, tümceler ne zaman doğru ya da ne zaman anlamlı olduğuna ilişkin pek çok kuram bulunmaktadır. Bunları en kaba şekliyle, dış dünyaya gönderme yapan ve yapmayan şeklinde iki ayırırsak, mantıkçı göstergebilim birincisine, yapısalcı göstergebilim ise ikincisine dahil olur. Yapısalcı göstergebilim, anlamın dış dünyaya gönderme yapmadan gösterge sistemi içerisindeki ilişkilerden doğduğunu kabul etmekle, hukuk yargılaması içerisindeki anlatıların anlamlarının ortaya çıkarılmasını, Jackson’ın önerisi çerçevesinde, bir tutarlılık sorunu olarak ele alır. Doğru düşünmenin yönteminden çok, hukuksal usavurmanın sorunlarına yöneldiğimiz için, bu konuya işaret etmekle yetiniyoruz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bernard S. Jackson, “The

kullanıldığını söylemek, yargısal karar vermenin mahiyetini ortaya çıkarmaya hizmet etmeyecektir.⁵²¹

Hukuk yazını, yorumun ortaya çıkardığı sorunların çözümü için bazı yorum yöntemleri önermekte, ancak işin ilginç yanı, hukuk yazınında büyük ölçüde aynı şekilde sıralanan yorum yöntemlerinin hiçbirisi, bağlayıcı bir nitelik taşımamaktadır.⁵²² Yargıcın verdiği karar, günlük hayatımızda verdiğimiz kararlara benzemez. Bu kararlar, başka kişilerin hayatlarında önemli sonuçlar doğurabilecek, bu sonuçların hayata geçirilmesi devlet güvencesinde olan kararlardır. Devlet güvencesinde olmanın anlamı, meşru güç kullanımının devreye girebilmesidir. Öyleyse karşımızda, hukuken bağlayıcı olmayan, sırf bu konudaki yazın sınırlarını ve niteliklerini belirledi diye hukuksal usavurmanın ve yorumun zorunlu yöntemleri gibi görülen, bununla birlikte, yargıçların devletin meşru güç kullanımıyla güvence altına alınmış kararlarını etkileyen bazı yorum yöntemleri bulunmaktadır. Örneklerimizde gösterdiğimiz gibi, eğer hukuksal usavurma baştanbaza bir yorum meselesi ise ve bu yorumun kesinlik derecesinde doğru bir yöntemini tespit etmek en azından yerleşmiş yöntem önerileri ve yorum anlayışı açısından mümkün

Normative Syllogism and the Problem of Reference”, **Law, Interpretation and Reality**, Ed.: Patrick Nerhot, Dordrecht/Boston/Londra: Kluwer Academic Publishers, 1990, s. 396-401 (tasımın yetersizliğini tartışarak); Jackson, **Law, Fact and Narrative Coherence**, s. 37-61 (*common law*'da hüküm verme sürecini, anlatı modeli üzerinden analiz ederek).

⁵²¹ “*Mevrid-i nassta içtihadı mesağ yoktur*” ama nassın mevrird olduğuna hükmetmek de bir içtihadıdır.

⁵²² Aral'a göre, “*bir normu yorumlamak demek, onu makûl bir anlama kavuşturmak, makûl anlamını ortaya çıkarmak demektir.... [K]anunu yorumlayan onun anlam ve amacını (telos'unu) araştırıp bulmak durumundadırlar. Kanunun, normun, bu anlam ve amacı denilen şey, onun yürürlüğünün temelidir; onu hukuk yapan, hukuk olarak onanmasını sağlayan budur. Yorum sırasında da, kanunda hukukun aranıp bulunması gerekir... Kanun koyucunun ideali olan, çelişmesiz ve yaşam koşullarının değişikliğine uyacak bir düzenleme çabası[nun] yorumcunun keyfine bırakılmaması gerekiyorsa, sonradan denetlenebilecek bir biçimde güvenilir olarak yürütülmesi bunda belli metodlara uyulması zorunludur*” (Aral, **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, s. 184.). Aral, daha sonra, teleolojik yöntemi, yorumda öne çıkan yöntem olarak belirler (**ibid.**, s. 190).

Yazında başka yazarlar tarafından bazı yorum yöntemlerine üstünlük tanınmaktaysa da, bunların hiçbirisi bir öneri olmaktan öte anlam taşımaz. Umar, açıkça, “*yargıç, bir hukuk kuralının anlam ve kapsamını belirlerken, şu ya da bu makamın yahut kişinin görüşü, kararı, genelgesi ile bağlı değildir*” demekle birlikte (Bilge Umar, **Hukuk Başlangıcı** (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1997), s. 130.), “*yasa kuralının başka türlü yorumlanmasını yeğ tutmaya bizi zorlayacak daha güçlü dayanaklar yoksa, yasa kuralını, düzenlediği konu için bugün en uygun sayılan çözümü getirmek istemiş ve gerçekten getirmiş olarak yorumlamalıyız*” diyerek (**ibid.**, s. 133), belli bir yorum türüne işaret etmiş olmaktadır.

değilse, pozitif hukukun yargı kararlarına etkisini yeniden değerlendirmek gerekmektedir. Bir yasanın kapsamının ne olduğunu belirleyen yargıdır; yargı bu kapsamı yorumla değerlendirir⁵²³; fiilen uygulanabilir olan ise yargı kararı olmakla, yasalar ancak yönlendirici olarak değerlendirilebilirler. Bu durumda, bir hukuk kuramı, yargılama ve yorum kuramı olarak tasarlanmak zorundadır.

⁵²³ Gözlerin ifadesiyle: “...hukuk normu, kanun koyucunun kabul ettiği ve resmi gazetede yayınlanan metin değil, ama bu metnin içerdiği normdur. Bu normun ne olduğunu söyleyen ise kanun koyucu değil, hakimdir” (Gözler, **Hukukun Genel Teorisine Giriş**, s. 224.).

SONUÇ

Hukuk göstergebilimi, 'anlam'ın bizzat kendisine yönelmiş bir araştırma olan göstergebilimin hukuk alanındaki karşılığıdır. Göstergebilimin genel yönelim ve hedefine koşut olarak, hukukta anlam oluşum ve naklinin temelinde yatan yapıyı ortaya çıkarmayı amaçlar. Böyle bir inceleme, hukuku bildirişimsel bir olgu olarak görmekle, kuramsal hukuk tartışmaları arasında kendine yer bulmaktadır.

Hukuk göstergebilimi, iki gelenekle temsil edilmektedir: yapısalcı ve mantıkçı hukuk göstergebilimi. Bu iki yaklaşımın çıkış noktaları farklı olmakla birlikte, kuramsal açıdan ulaştıkları nokta, hukukun adı ister yüksek ahlaki ilkeler isterse yasakoyucunun emirleri olsun, sadece bir dizi normdan ibaret olmadığıdır.

İster edebî bir metin, ister bir tiyatro oyunu, isterse saygı belirtmek üzere yapılan hareketler olsun, anlamın olduğu her durumda, anlamın ortaya çıkışı belli bir biçime sahiptir. Yapısalcı göstergebilim bu biçimi, gösterge sistemlerinin yapısal özelliklerinde ararken, mantıkçı göstergebilim, aklın göstergelerle işleyen yorumlama faaliyetini temel almıştır. Çalışmamızın ilk iki bölümünde, anlamın ortaya çıkışına ilişkin göstergebilimsel yaklaşım ele alınmış, göstergebilim çalışmaları içerisinde sayılabilecek pek çok alan ve konu bir kenara koyularak, göstergebilimin temel sorununun aklın işleyiş tarzını ortaya çıkarmak olduğunun altı çizilmeye çalışılmıştır. Böyle bir belirleme, gerçek bir hukuk göstergebiliminden bahsedilebilmesi için hayati bir önem arz eder. Zira, Eleştirel Hukuk Çalışmalarının ele aldığı şekliyle hukuk göstergebilimi, hukuk düzeninin barındırdığı ideolojik unsurların göstergebilim vasıtasıyla açığa çıkarılmasından başka bir işe yaramayacak, böyle bir kullanım ise, göstergebilimi asıl yöneldiği hedeften uzaklaştıracaktır.

Aklın işleyiş tarzına yönelmiş olmak, esasında, her iki göstergebilim geleneğinde kolaylıkla tespit edilebilir derecede açıktır. Peirce, Kant'ın kategorileriyle hesaplaşırken, duyu organlarımız vasıtasıyla gelen verilerin çokluğunun nasıl birleştirildiğini araştırmış ve düşüncelerimizin birincilik, ikincilik ve üçüncülük olarak isimlendirilen kategoriler çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir.

Modern dilbilimin 'babası' olarak bilinen Saussure de, anlamın dil içerisinde nasıl yapılandığını belirlerken, böyle bir araştırmanın ancak genel gösterge kuramı içerisinde kendine yer bulabildiğini belirtmiştir. Saussure'e göre dil göstergesi gösteren ve gösterilen olmak üzere iki parçadan oluşmaktadır. Gösteren işitim imgesine, gösterilen ise işitim imgesinin işaret ettiği kavrama karşılık gelmektedir. Anlam, gösteren ve gösterilenlerden oluşan dil göstergelerinin birbirleriyle kurdukları ilişkilerden doğmaktadır. Bu ilişkisellik, dünyaya ilişkin, yapısal dilbilimle birlikte göstergebilimin de kabul ettiği bir bakış açısıdır. Buna göre, dünya, görüldüğünün aksine, somut nitelikleri açıkça ve tekillikleri içinde algılanabilen ve doğaları bu şekilde sınıflandırılabilen, bağımsız olarak varolan nesnelere oluşmaz. Algılanabilen tek şey, ilişkiselliktir.

Saussure çizgisinde geliştirilen yapısal dilbilimin yöntem ve ilkelerini diğer toplum bilimlerine uygulayarak Fransız yapısalcılığının kurucusu kabul edilen Lévi-Strauss, antropoloji temelli çalışmalarında, toplumsal bilinçdışı keşfetmeye çalışmıştır. Böyle bir çabanın sonucu, evrimci paradigmaya karşıt olarak, kültürlerin karşılaştırılmazlığı, başka bir deyişle ancak kendi yapısal özellikleriyle değendirilebilirliğidir.

Yapısalcı göstergebilim, dil içerisinde anlam yaratımını model alarak, anlam oluşumunun temel ilkelerini 'söylem' ve 'derin yapı' kavramları çerçevesinde çözümler. Hukuk metinleri de, hukuk söyleminin ürünü olarak, anlatı grameri uyarınca ele alınmaktadır. Bu açıdan bütün bir hukuk söylemi anlatı olarak kabul edildiği gibi, tek tek yasalar da anlatı olarak ele alınabilmektedir. Bir hukuk söyleminin varlığından bahsetmek, aynı zamanda bir hukuk dilinden, dolayısıyla da bir hukuk gramerinden ve sözlüğünden bahsetmektir. Hukuk söylemi içerisinde anlam, hukuk sözlüğünün sözcükleriyle ve hukuk gramerine uygun bir şekilde üretilir. Hukuk sözlüğünü ve gramerini kuran yasakoyucudur; ancak diğer söylemlerden farklı bir şekilde, hukuk,

ikili bir gösterge sistemiyle işlemekte, hukuksal bildirişim süreci ancak yargıç faaliyetiyle tamamlanmaktadır.

Yapısalcı göstergebilimin metin temelli bir çalışma olması, böyle bir çalışmanın metnin içeriğine ilişkin bir *açıklama* sunması beklentisine yol açabilir. Ne var ki göstergebilim, çözümleyicidir. Metin içindeki, ya da metin gibi okumayı teklif ettiği anlamlı bütünlüklerdeki temel yapısal özellikler araştırılmaktadır.

Greimas'ın incelediği yasa metni, ilk bakışta göze çarpmayan ilişkilere dikkat çekmek suretiyle, ideoloji analizine de olanak sağlamaktadır. Liberal düzende kişilerin teşebbüs özgürlüğünü korumayı vaad eden bir yasa olarak ticari şirketler yasası, anlatsal model çerçevesinde incelendiğinde, şirketi kişilerden değil sermayeden oluşmuş bir bütün olarak görmekte, dolayısıyla önceliği kişilere değil, sermayeye vermektedir.

Mantıkçı göstergebilim, insan aklının çalışma biçimini, gösterge, göstergenin işaret ettiği nesne ve bu ikisini birbirine bağlayan üçüncü bir gösterge -yorumlayan- arasındaki üçlü ilişki olarak belirler. Bu üçüncü gösterge ilk ikisinin yorumlanmasıdır. Dolayısıyla düşünme süreci, bitmek tükenmek bilmeyen bir yorum faaliyetidir. Mantıkçı göstergebilim, bir şeyin (kelimenin, durumun, olayın, nesnenin vs.) anlamını, o şeyin pratik etkilerinde aramakla, uygulanmadan önce varolduğu kabul edilen hukuk kurallarını/kodlarını tartışmaya açar.

Hukukçular, pek çok konuda birbirlerinden ayrılırsalar bile, hukuk kurallarına önem verme konusunda birleşmektedirler. Özellikle Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde hukuk, bir normlar dizisi olarak algılanmaktadır. Ancak bu durumun, *common law* sistemlerinde çok da farklı olmadığını, emsallere sıkı bağlılıktan söz edildiği durumlarda, Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde yorumla çözümlenebilecek pek çok sorunun dahi büyük tartışma konusu olabildiğini hatırdan tutmakta fayda var.

Hukuk göstergebiliminin hukuk kuramı tartışmaları içerisinde dikkate alınması gereken birinci iddiası, hukuka ilişkin bilginin, doğal hukukun önerdiği gibi, Tanrı ya da akıl kaynaklı yüksek ahlaki ilkelerden elde edilemeyeceğidir. Zira yapısalcı göstergebilim, öncelikle, dil göstergesinin toplumsallığına, ya da uzlaşsallığına işaret etmek suretiyle, anlamı dile içkin toplumsal bir olgu olarak ele alır. Yapısalcı hukuk

göstergebilimi uygulamasında ise Greimas, hukuksal anlam evreninin yaratıcısı olarak yasakoyucuyu belirlemekle, böyle bir doğal hukukçu görüşü reddeder. Mantıkçı göstergebilim, anlamı pratik etkilerin düşünülmesiyle eş tutarak her türlü metafiziksel açıklamayı reddetmiş, ahlak felsefelerinin pek çoğunda bulunan sezgiyi, bir bilgi kaynağı olarak görmemiştir.

Hukuk göstergebiliminin ikinci iddiası, hukukun, uygulamadan bağımsız bir şekilde tasavvur edilebilecek kurallar bütünü olarak görülemeyeceğidir. Bu görüş, itiraz noktaları farklı olmakla birlikte her iki hukuk göstergebiliminin de pozitivizm eleştirisi olarak kabul edilmelidir. Yapısalcı hukuk göstergebilimi örneğinde, hukuksal bildirişim süreci ikili bir göstergesel sistem olarak açıklanmış, dolayısıyla yasakoyucu yegâne kaynak olarak görülmemiş; mantıkçı hukuk göstergebiliminde ise, yorumlanmadan var olan bir hukuk kuralından söz edilemeyeceği belirtilmiştir. Yorumlama, mantıkçı göstergebilimde, bir normun yorumlanarak belli bir içeriğin sürdürülmesi anlamına gelmemektedir. Peirce'ün *semiosis* olarak adlandırdığı ve nasıl düşündüğümüzün yanıtı olan gösterge süreci, daima yeni bir göstergenin doğumuyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla yorum faaliyeti, yorumlanan göstergeyi değiştirmektedir.

Bu şekilde ele alındığında, kaçınılmaz sonuç, hukukun bir yargılama faaliyeti olarak görülmesidir ki, bu da, hukuk göstergebiliminin üçüncü temel iddiasını oluşturmaktadır. Buna göre, hukuka asıl içeriğini veren, yargılama faaliyetidir. Yargılama faaliyeti dışında hukuk hakkında yapılacak her türlü tartışma, spekülasyondan ibarettir. Greimas'a göre yargılamanın dikkate alınmaması hukuksal bildirişim sürecinin tamamlanması anlamına gelirken, Peirce'e göre, ortaya çıkan yeni ve esasında tek anlamın dikkate alınmaması demektir.

Hukukun bir yargılama faaliyeti olarak belirlenmesi, kuramsal hukuk tartışmaları içerisinde önemli bir yere sahip olan Hukuksal Gerçekçiliğin temel iddialarıyla örtüşmektedir. Bu durum, özellikle Amerikan Hukuksal Gerçekçiliğinin öncülerinden sayılan O. W. Holmes'ün Peirce'le ve diğer pragmatistlerle olan ilişkisi, aynı zamanda Peirce'ün pragmatizmin kurucusu olarak J. Frank ve K. Llewellyn gibi hukuksal gerçekçileri etkilemiş olmasında açıkça görülmektedir.

Bir hukuk kuramının yargıcın rolüne verdiği önemin, dolayısıyla hukuku bir yargılama faaliyeti olarak görmenin, *common law* sistemleri için kabul edilebilir olsa da, Kıta Avrupası sistemleri açısından yeterli bir açıklama getirmediği düşüncesi, Türk hukukçularının da paylaştığı bir yargıdır. Ne var ki, bu iki sistem arasındaki farklılık, kuramsal bir farklılığı gerektirecek düzeyde değildir. Asıl mesele, hukukun ve yargıç faaliyetinin algılanışındadır.

Hukuk göstergebiliminin gösterdiği ve hukukun bir yargılama faaliyeti olarak görülmesini zorunlu kılan bir başka neden, yorum ve usavurma konusudur. Hukuk yazını, ‘hukuksal usavurma’ ve ‘hukuksal yorum’ adlarını vermek üzere, belli usavurma ve yorum yöntemlerini salt hukuka has yöntemler olarak belirlemekte ve yasaları merkeze almak suretiyle, usavurma ve yorumla bu yasaların uygulandığını/yorumlandığını savunmaktadırlar.

Bu konuda karşımıza çıkan öncelikli soru, hukuka has bir usavurmanın olup olmadığıdır. Peirce, sıradan insanların sahip olduğu usavurmayı *logica utens* olarak nitelendirerek, bu tip usavurmanın temelinde yatan ilkelerin ortak olduğunu ortaya koymuştur. Analojiyi mantığın temel akıl yürütme biçimlerinden biri olarak kabul etmeyerek abdüksiyon ismini verdiği bu olasılıklara dayanan akıl yürütme yöntemi, tüm akıl yürütmenin başlangıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Abdüksiyon, geçerli bir akıl yürütme biçimi olmasa da, bir olayı başka olaylarla ilişkilendirirken farkında olmadan kullandığımız bir akıl yürütme biçimidir.

Abdüksiyonun hukuk açısından taşıdığı önem, sadece geleneksel hukuksal usavurma içerisinde analojinin kabul edildiği durumlarla sınırlı değildir. Zira, bütün bir hukuksal usavurma, analogi, dolayısıyla, abdüksiyon temellidir. Yargıç, bir olaya ilişkin karar vermesi gerektiğinde, deneyimlediği olaylarla benzerlik kuracaktır. Yargıç, böyle bir olayın yokluğunda veya doğrudan yasa metinleriyle olayları analiz etmeye çalıştığında dahi, bir olayın betimlenmesi, Greimasçı ifadeyle ‘anlatı’ olarak görülmesi gereken yasa maddelerinde gerçekten olmuş gibi anlatılan olaylarla benzerlik kurmak zorundadır. Dolayısıyla hukuksal usavurmanın en önemli aşaması olarak kabul edilebilecek uygulanacak hukukun bulunması (niteleme, subsumtion), bir analogi, daha doğrusu abdüksiyon faaliyetidir.

Hukuksal usavurma içerisinde yer alan yorum, çoklukla, anlamın açık olmadığı durumlarda başvurulan bir faaliyet olarak görülmektedir. Ne var ki, mantıkçı göstergebilim her türlü düşünmenin yeni düşünceler yaratan bir yorumlama faaliyeti olduğunu, yapısalcı göstergebilim ise anlamının esasında bir şifre-çözme olduğunu göstermiştir. Özellikle hukuk söz konusu olduğunda, hukuk doğal dilden ayrı ikincil bir söylem olarak kendine has bir dile sahiptir. Dolayısıyla, hukuksal usavurma sırasında olayların değerlendirilmesi, onların hukuk dilinde yeniden ifade edilmesini, bir başka deyişle hukuk diline çevrilmesini gerektirir. Yasalar söz konusu olduğunda da, anlamın açık olup olmadığına dahi bir yorum meselesi olması, hukuksal usavurmanın baştan sona bir yorum faaliyeti olduğunu göstermeye yeter.

Yorum faaliyetinin bu genişliğine rağmen hukuk yazını, yer yer bu genişliği kabul etse de, hukuksal yorum adı altında belli yorum yöntemlerini tekrarlamaya devam etmektedir. Böyle bir uygulama, yorum faaliyetinin genişliğini görmemizi engellediği gibi, olası diğer yorum yöntemlerini dışlama sonucunu da doğurmaktadır.

Toparlayacak olursak: Hukuk göstergebilimi, hukuku yargılama faaliyetiyle eş tutmak konusunda ısrarlıdır. Bu yargılama faaliyeti, hukuka has bir usavurmayı ya da yorumu barındırmaz. Genel olarak usavurmanın ve yorumun ilkeleri, hukuk için de geçerlidir. Tüm bir düşünsel süreç, yorumla açıklanabildiğine göre, doğru bir hukuk kuramını, bir yargılama ve yorum kuramı olarak tasarlamak zorunludur.

Bu noktada, yerleşmiş yargılarımızın da etkisiyle, böyle bir hukuk algısının bizi nihilizme ya da belirsizliğe götüreceği söylenebilir. Zira, hukukun yargıçla özdeşleştirilmesi, yorumun genişliğine dikkat çekilerek ‘tek bir doğru yorum yöntemi’nin gösterilememesi, ileriye yönelik hareketlerimizin kendisine göre ayarlayabileceğimiz bir hukuk düşüncesinin buharlaşmasına neden olabilecektir. Ancak, hukuk göstergebiliminin, sadece çözümleyici aşamada kalmayacağını belirtmekte fayda var. ‘Doğru’ bir yorum kuramı, yapısalcı göstergebilimde ‘anlatı tutarlılığı’ olarak kabul edilebilirken, mantıkçı göstergebilim, pragmatizmin öngördüğü ilkeler çerçevesinde önerilerde bulunabilecektir. Bununla birlikte çalışmamız, bir ‘doğru’ yorum kuramını oluşturmayı hedeflememiş, böyle bir kurama giden yolda, öncelikle hukukun neliğine ilişkin tartışmayı, hukuk göstergebilimi açısından ele almıştır.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, Altıncı Baskı, thz..

Akbaş, Kasım, “Hans Kelsen: Hukukun Saf Kuramı”, **Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş**, Ed.: Ahmet Halûk Atalay, İstanbul: Teknik Yayıncılık, 2004, s. 23-38.

_____, **Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi**, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir, 2005.

Aksan, Doğan, **Dil, Şu Büyülü Düzen...**, Ankara: Bilgi Yayınları, 2003.

_____, **Her Yönüyle Dil**, 1. Cilt, Ankara: TDK, 2000.

Althusser, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul: İthaki, 2003.

Altuğ, Taylan, **Dile Gelen Felsefe**, İstanbul: YKY, 2001.

Aral, Vecdi, **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985.

Arisbe: The Peirce Gateway, <<http://www.iupui.edu/~peirce/writings/methods.htm>> (21.10.05).

Aristoteles, **Birinci Çözümlemeler**, Çev.: Ali Houshiary, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998.

_____, **Organon III**, Çev.: H. Ragıp Atademir Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.

Artigas, Mariano, “The Ethical Roots of Karl Popper's Epistemology”, **University of Notre Dame – Jacques Maritain Centre, Thomistic Center**, <<http://www.nd.edu/Departments/Maritain/ti.htm>> (21.11.05).

Aşçıoğlu, Çetin, “Yargıda Gerekçe Sorunu”, **HFSA 8**, Ed.: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul: İstanbul Barosu Yayını, 2003, s. 154-61.

Atademir, Hamdi Ragıp, **Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

Atalay, A. Halûk, **Hukuksal Uslamlamanın Formelleştirilmesi**, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 1998.

_____, “Bir Hukuk Mantığı Var mıdır?”, **Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan**, İstanbul: Beta Basım, 2001, s. 105-36.

Atkin, Albert, “Charles Sanders Peirce”, **The Internet Encyclopedia of Philosophy**, <<http://www.iep.utm.edu/p/>> (07.10.2005).

Austin, John, **Lectures on Jurisprudence**, C. I, John Murray, Londra, 1940.

Aybay, Aydın ve Rona Aybay, **Hukuka Giriş**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Aydoğdu, Emre, “İdeoloji”, **Kavram Sözlüğü – Söylem ve Gerçek**, Ed.: Fikret Başkaya, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Vakfı – Özgür Üniversite, 2005, s. 211-7.

Balkin, J. M., “Deconstructive Practice and Legal Theory”, **The Yale Law Journal**, C. 96, 1987, s. 743-86.

_____, “The Crystalline Structure of Legal Thought”, **Rutgers Law Review**, C. 39, N. 1, 1986, s. 1-110.

_____, “The Hohfeldian Approach to Law and Semiotics”, **Law and Semiotics Volume 3**, Ed.: Roberta Kevelson, New York ve Londra: Plenum Press,1989, s. 31-50.

_____, “The Promise of Legal Semiotics”, **Texas Law Review**, C. 69, 1991, s. 1831-52..

Barret, Michéle, **Marx’tan Foucault’ya İdeoloji**, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2004.

Barthes, Roland, **Göstergebilimsel Serüven**, Çev. M. Rifat ve S. Rifat, İstanbul: YKY, 2004.

Başkan, Özcan, **Bildirişim**, İstanbul: Multilingual, 2003.

_____, **Lengüistik Metodu**, İstanbul: Multilingual, 2003.

Bauer, Ileana, “Yapısalcılık Tartışması Üzerine Düşünceler”, **Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru**, Ed. Atilla Birkiye, İstanbul: Varlık, 1984, s. 147-154.

Baykan, Fehmi, **Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Berger, Arthur Asa, “Göstergebilimsel Çözümleme”, **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**, Çev.: N. Bayram vd., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Yayınları, 1996.

Berki, Ali Himmet, **Hukuk Mantığı ve Tefsir**, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., 1948.

Binder, Guyora ve Robert Weiseberg, **Literary Criticisms of Law**, Princeton: Princeton University Press, 2000.

- Bix, Brian H., “Doğal Hukuk: Modern Gelenek”, Çev.: Ertuğrul Uzun, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 2, 2004, s. 291-343.
- Blackburn, Simon, **Oxford Dictionary of Philosophy**, Oxford ve New York: Oxford University Press, 1996.
- Bloomfield, Leonard, “Linguistics as a Science”, **Studies in Philology**, C. 27, S. 4, 1930, s. 553-7.
- Boon, James, “Claude Lévi-Strauss”, **Çağdaş Temel Kuramlar**, Ed.: Quentin Skinner, İngilizce’den Çev.: Ahmet Demirhan, İstanbul: Vadi Yayınları, 1991, s. 213-35.
- Bottomore, Tom, “Yapısalcılık”, Çev.: Z. Aksu, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Ed.: T. Bottomore, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 629-30.
- Bouquet, Simon, “Saussure’ü Okumaya Giriş”, Çev.: Savaş Kılıç, **Siyahî**, S. 4, 2005, s. 67-9.
- Burch, Robert, “Charles Sanders Peirce”, **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, <<http://www.science.uva.nl/~seop/entries/peirce/>> (07.10.2005)..
- Butler, Brian Edgar, “Legal Pragmatism”, **Internet Encyclopedia of Philosophy**, 2006, <<http://www.iep.utm.edu/l/leglprag.htm>> (09.02.2006).
- Büker, Seçil ve Ayşe (Eziler) Kıran, **Reklamlarda Kadına Yönelik Şiddet**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1999.
- Callinicos, Alex, **Toplum Kuramı – Tarihsel Bir Bakış**, İngilizce’den Çev.: Yasemin Tezgiden, İstanbul: İletişim, 2004.
- Calogeras, Roy C., “Lévi-Strauss and Freud: Their “Structural” Approches to Myths”, **American Imago**, C. 30, S. 1, 1973, s. 57-78.

Can, Cahit, **Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi**, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2002.

Carrión-Wam, Roque, “Semiotica Juridica”, **Semiotics, Law and Social Science**, Der.: Domenico Carzo ve Bernard S. Jackson, Gangemi Editore & The Liverpool Law Review, 1985, s. 11-67.

Carzo, Domenico ve Bernard S. Jackson (ed.), **Semiotics, Law and Social Science**, Gangemi Editore & The Liverpool Law Review, 1985.

Cassirer, Ernest, **Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi**, Çev.: Doğan Özlem, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996.

Centel, N., , H. Zafer ve Ö. Çakmut, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, İstanbul: Beta Basım, 2005.

Ceylan, Şule Şahin, “H.L.A. Hart: Hukuk Kavramı ve Ayrım Tezi”, **Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş**, Ed.: Ahmet Halûk Atalay, İstanbul: Teknik Yayıncılık, 2004, s. 93-123.

Chandler, Daniel, **Semiotics**, Londra: Routledge, 2002.

Chauveau, G., J. Dubois ve M. Kail, “Ferdinand de Saussure Öncesi Dil Çalışmaları”, Çev.: Sema Rifat Güzelşen, **Dilbilim Seçkisi**, Yay. Ed.: Doğan Aksan, Ankara: TDK, 1982, s. 11-5.

Chomsky, Noam, **Dil ve Sorumluluk**, İngilizce’den çev.: Hüsnü Özasya, Ekin Yayınları, 2002.

_____, **Dil ve Zihin**, İngilizce’den çev.: Ahmet Kocaman, Ankara: Ayraç, 2002.

_____, **Yeni Dünya Düzeninde Yalanlar ve Gerçekler**, Çev.: Selen Göbelez, Ankara ve İstanbul: Sarmal, 2000.

Cottingham, John, **Akılcılık**, Ankara: Doruk Yayıncılık, 2003.

Culler, Jonathan, **Saussure**, İngilizce'den çev.: Nihal Akbulut, İstanbul: Afa, 1985.

_____, **Structuralist Poetics – Structuralism, Linguistics and the Study of Literature**, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1975.

Çağıl, Orhan Münir, **Hukuk Metodolojisi Dersleri**, İstanbul: Kenan Matbaası, 1949.

Çalışlar, Aziz, “Yapısalcılık: Status Quo İdeolojisi”, **Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru**, Ed.: Atilla Birkiye. İstanbul: Varlık, 1984, s. 37-58.

Çiğdem, Ahmet, **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001.

Çoban, Barış ve Zeynep Özarlan (Ed.), **Söylem ve İdeoloji**, İstanbul: Su Yayınları, 2003.

Denkel, Arda, **Bilginin Temelleri**, İstanbul: Metis Yayınları, 1998.

Dickson, Julie, “Interpretation and Coherence in Legal Reasoning”, **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, 2005, <<http://plato.stanford.edu/entries/legal-reas-interpret/>> (11.01.2006).

van Dijk, Teun A., “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ed. ve Çev.: Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları/Ark, 1999, s. 331-95.

_____, ‘Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım’, Çev.: N. Ateş, **Söylem ve İdeoloji**, Ed.: B. Çoban ve Z. Özarlan, Su Yayınları, 2003.

Eagleton, Terry, **İdeoloji**, Çev.: Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı, 1996.

Eco, Umberto, “The Influence of Roman Jakobson on the Development of Semiotics”, **Classics of Semiotics**, Ed.: M. Krampen vd., New York ve Londra: Plenum Press, 1987, s. 109-27.

_____, **A Theory of Semiotics**, Bloomington: Indiana University Press, 1979.

Engels, Friedrich, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Onbirinci Baskı, Çev.: Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1998.

Erem, F., A. Danışman ve M. E. Artuk, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Ankara: Seçkin Yayınevi, 1997.

Erkman, Fatma, **Göstergebilime Giriş**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1987.

Esener, Turhan, **Hukuk Başlangıcı**, İstanbul: Alkım Yayınları, 1998.

Fabreguettes, M. P., **Adalet Mantığı ve Hüküm Verme Sanatı**, Ankara: Yeni Cezaevi Matbaası, 1945.

Filizok, Rıza, “Yapısal Metin Analizi”, **ege.edebiyat.org**, <<http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=69>> (07.09.2005).

Fisch, Max H., **Peirce, Semeiotic, and Pragmaticism**, Ed.: K. Ketner ve Ch. Kloesel, Bloomington: Indiana University Press, 1986.

Frank, Jerome, “What Courts Do In Fact – Part One”, **Illinois Law Review**, C. 26, 1931, s. 645-66.

_____, “Judicial Fact-Finding and Psychology”, **Ohio State Law Journal**, C. 14, 1953, s. 183-9.

Freeman, M. D. A. (ed), **Lloyd's Introduction to Jurisprudence**, Londra: Sweet & Maxwell Ltd, 2001.

Georg Klaus, "Yapısalcılık", **Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru**, Ed. Atilla Birkiye, İstanbul: Varlık, 1984, s. 129-146.

Godelier, Maurice, "Comment on the Concepts of Structure and Contradiction", **International Journal of Sociology**, C. 2, N. 2-3, 1972, s. 178-88.

_____, "Dialectical Logic and the Analysis of Structures", **International Journal of Sociology**, C. 2, N. 2-3, 1972, s. 241-80.

Goodrich, Peter, [Kitap İncelemesi - *Semiotics and Legal Theory*], **Modern Law Review**, C. 50, S. 1, 1987, s. 117-23.

Gorlée, Linda L., **Göstergebilim ve Çeviri Sorunu - Charles S. Pierce'ün Göstergebiliminden Özel Alıntılarla**, İngilizce'den çev.: Mine Mutlu, Alış Ofset Matbaacılık, 2000.

Gözler, Kemal, **Hukuka Giriş**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2003.

_____, **Hukukun Genel Teorisine Giriş**, Ankara: US-A Yayıncılık, 1998.

Greimas, A. J. ve J. Courtés, **Semiotics and Language – An Analytical Dictionary**, Fransızca'dan çev.: L. Crist vd., Bloomington: Indiana University Press, 1982.

Greimas, Algirdas Julien (Eric Landowski'nin katkısıyla), "The Semiotic Analysis of Legal Discourse: Commercial Laws That Govern Companies and Groups of Companies", **The Social Sciences: A Semiotic View**, Algirdas Julien Greimas, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1990, s. 102-38.

Greimas, Algirdas Julien, **On Meaning – Selected Writings in Semiotic Theory**, Fransızca’dan İngilizce’ye çev.: Paul J. Perron ve Frank H. Collins, Londra : Frances Pinter Publishers, 1987.

Griffin, Tim, “Introduction to the Transaction Edition”, **The Common Law**, Oliver Wendell Holmes, Jr., New Brunswick ve Londra: Transaction Publishers, 2005/1881, s. xi-xxvi.

Grünberg, Teo, **Felsefe ve Felsefî Mantık Yazıları**, İstanbul: YKY, 2005.

Güriz, Adnan, **Hukuk Başlangıcı**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.

_____, **Hukuk Felsefesi**, Ankara: AÜHFY, 1996.

Gürkan, Ülker, **Hukukî Realizm Akımı**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1967.

Hançerlioğlu, Orhan, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.

Hantzis, Catharine Wells, “Legal Innovation within the Wider Intellectual Tradition: The Pragmatism of Oliver Wendell Holmes, Jr.”, **Northwestern University Law Review**, C. 82, S. 3, 1988, s. 541-95.

Hart, H.L.A., “Positivism and the Separation of Law and Morals”, **Harvard Law Review**, C. 71, 1957, s. 593-627.

_____, **Hukuk, Özgürlük ve Ahlâk**, Çev.: Erol Öz., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000.

_____, **The Concept of Law**, Oxford: Oxford University Press, 1997.

Hawkes, Terence, **Structuralism and Semiotics**, Suffolk: Routledge, 1989.

Hirş, Ernest, **Pratik Hukukta Metot**, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, tz.

Hjelmslev, Louis, “Anlatım ve İçerik”, Çev.: G. Işık, **Yirminci Yüzyıl Dilbilimi**, Ed.: Berke Vardar, İstanbul: 1999, Multilingual, s. 180-7.

_____, “Dilsel Dizgeler ve Dil Dışı Dizgeler”, Çev.: G. Işık, **Yirminci Yüzyıl Dilbilimi**, Ed.: Berke Vardar, İstanbul: 1999, Multilingual, s. 192-5.

Hohfeld, Wesley Newcomb, “Some Fundamental Conceptions as Applied in Judicial Reasoning”, **Yale Law Journal**, C. 23, 1913, s. 16-59.

Holmes, Oliver Wendell, “Law in Science and Science in Law”, **Harvard Law Review**, C. 12, N. 7, 1899, s. 443-63.

_____, “The Path of the Law”, **Harvard Law Review**, C. 10, 1897, s. 457-78.

_____, **The Common Law**, New Brunsvick ve Londra: Transaction Publishers, 2005/1881.

Hookway, Christopher, **Peirce**, Londra ve New York: Routledge, 1992.

Işık, İ. Emre, **Öznenin Dili – Dilbilim ve Yapısalcılık**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.

Işıқтаç, Yasemin ve Sevtap Metin, **Hukuk Metodolojisi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2003.

Işıқтаç, Yasemin, **Hukuk Felsefesi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2004.

_____, **Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulaması**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1999.

İcra ve İflâs Kanunu ve İlgili Mevzuat, Ed.: Hakan Pekcanitez vd., Ankara: Turhan Kitabevi, 2004.

İsmail Fennî, **Felsefe-i Lügatçe**, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341.

Jackson, Bernard S., “The Normative Syllogism and the Problem of Reference”, **Law, Interpretation and Reality**. Ed.: Patrick Nerhot, Dordrecht/Boston/Londra: Kluwer Academic Publishers, 1990, s. 379-401.

_____, **Law, Fact and Narrative Coherence**, Liverpool: Deborah Charles Publications, 1991.

_____, **Semiotics and Legal Theory**, Liverpool: Deborah Charles Publication, 1987.

Jameson, Fredric, **Dil Hapishanesi – Yapısalcılığın ve Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü**, İstanbul: YKY, 2002.

Kant, Immanuel, “Aydınlanma Nedir (?) Sorusuna Yanıt”, Çev.: Nejat Bozkurt, **Seçilmiş Yazılar**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

Kant, Immanuel, **Arı Usun Eleştirisi**, Çev.: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1993.

Karayağcın, Yaşar, **Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod-Problem Çözme**, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1986.

Katilius-Boydston, Marvin, “The Semiotics of A. J. Greimas: An Introduction”, **Lituanus – Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences**, C. 36, N. 3, 1990, <http://www.lituanus.org/1990_3/90_3_02.htm> (24.10.04).

Kayhan, Fahrettin, “Yargısal İçtihatlardan Yararlanma Yöntemi ve Türk Hukuku”,
Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu XVI-1999,
 Ankara : Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1999, s. 7-61.

Kelley, Patrick J., “Holmes, Langdell and Formalism”, **Ratio Juris**, C. 15, No. 1,
 2002, s. 26-51.

Kennedy, Duncan, “A Semiotics of Critique”, **Cardozo Law Review**, C. 22, 2000-
 2001, s. 1147-89.

_____, “A Semiotics of Legal Argument”, **Law and Semiotics Volume 3**,
 Ed.: Roberta Kevelson, New York ve Londra: Plenum Press, 1989, s.
 167-92.

_____, “A Semiotics of Legal Argument”, **Syracuse Law Review**, C. 42,
 1991, s. 75-116.

_____, “Form and Substance in Private Law Adjudication,” **Harvard Law
 Review**, C. 89, 1975-76, s. 1685-1778.

_____, “The Structure of Blackstone’s Commentaries,” **Buffalo Law
 Review**, C. 28, 1978-1979, s. 205-382.

Kevelson, Roberta, “Semiotics and Methods of Legal Inquiry: Interpretation and
 Discovery in Law from the Perspective of Peirce’s Speculative
 Rhetoric”, **Indiana Law Journal**, C. 61, 1985, s. 355-71.

_____, **Charles S. Peirce’s Method of Methods**, Amsterdam/Philadelphia:
 John Benjamins Publishing Company, 1987.

_____, **Peirce, Science, Signs**, Semiotics and the Human Sciences, C. 9,
 New York: Peter Lang Publishing, 1996.

_____, **The Law as a System of Signs**, New York: Plenum Press, 1988.

Kılıç, Savaş, “Saussure’ü Yeniden Okumak”, **Siyahî**, S. 4, 2005, s. 66.

_____, **Saussure Dilbiliminin Felsefî Kaynakları**, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2002.

Kıran, Zeynel ve Ayşe (Eziler) Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000.

Kıran, Zeynel, **Dilbilime Giriş**, Yayına Ed.: Ayşe (Eziler) Kıran, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2002.

Kikuchi, Makoto ve Ichiro Nagasaka, “On the Forms of Non-Deductive Inferences: Induction, Abduction and Design”, **Proceedings of the 21st IASTED International Conference on Applied Informatics**, 2003, s. 357-362. İnternet erişimi: <<http://kurt.scitec.kobe-u.ac.jp/~kikuchi/papers/aia03iad.pdf>> (03.02.2005).

Kocaman, Ahmet (ed.), **Söylem Üzerine**, Ankara: METU Press, 2003.

Kuhn, Thomas S., **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, İngilizce’den Çev.: Nilüfer Kuyaş, İstanbul : Alan Yayıncılık, 1982.

Kurzweil, Edith, **Age of Structuralism: Lévi-Strauss to Foucault**, New York. Columbia University Press, 1990.

Kutlu, Mustafa, “Hukuk Devletinde Yargıç Meşruiyetinin Görünüm Biçimleri”, **HfSA 7**, Ed.: H. Ökçesiz, İstanbul: İstanbul Barosu Yayını, 2003, s. 119-58.

Lane, Michal, “Introduction”, **Introduction to Structuralism**, Ed.: Michael Lane, New York: Basic Books, 1970, s. 11-39.

Larrain, Jorge, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.

Leach, Edmund, **Lévi-Strauss**, Çev.: Ayla Ortaç, İstanbul: AFA Yayınları, 1985.

Lévi-Strauss, Claude, **İrk, Tarih ve Kültür**, Fransızca'dan çevirenler: H. Bayrı, R. Erdem, A. Oyacılıoğlu, I. Ergüden. 3. baskı. İstanbul: Metis, 1997.

_____, **Structural Anthropology**, Fransızca'dan İngilizce'ye Çev.: Claire Jacobson ve Brooke Grundfest Schoepf, New York ve Londra: Basic Books, 1963.

_____, **Yaban Düşünce**, Fransızca'dan çev.: Tahsin Yücel, İstanbul: YKY, 2000.

Llewellyn, Karl, **The Bramble Bush**, Oceana: Dobbs Ferry N.Y, 1951.

Locke, John, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, ikinci basım, Çev.: Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2004.

MacCormick, Neil, **Legal Reasoning and Legal Theory**, Oxford: Clarendon Pres, 1978.

Martin, Edward C., "Thinking Like A Lawyer", <www.samford.edu/schools/netlaw/dh2/logic/logic1.htm> (02.02.2006).

Marx, Karl ve Friedrich Engels, **Alman İdeolojisi**, Çev.: Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1999.

Marx, Karl, **Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı**, Çev.: Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1993.

McJohn, Stephen M., "On Uberty: Legal Reasoning by Analogy and Peirce's Theory of Abduction", **Willamette Law Review**, C. 29, 1993, s. 191-235.

McLellan, David, **İdeoloji**, Çev.: Barış Yıldırım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Menand, Louis, **The Metaphysical Club**, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2001.

Metin, Sevtap, "Hukuksal Argumentasyon Teorisi ve Hukuk Uygulamasındaki Görünümü", **HFSA 8**, Ed.: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul: İstanbul Barosu Yayını, 2003, s. 138-53.

Mills, Sara, **Discourse**, Londra: Routledge, 1997.

Moran, Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Morgan, Lewis Henry, **Eski Toplum**, iki cilt, 2. Basım, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul: Payel Yayınevi, 1994.

Oğuz, Arzu, **Karşılaştırmalı Hukuk**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2003.

Onega, Susana ve José Angel García Landa, **Antatıbilime Giriş**, Çev.: Y. Salman ve D. Hakyemez, İstanbul: Adam Yayınları, 2002.

Oxford Advanced Learner's Dictionary, Ed.: Jonathan Corwther, Oxford: Oxford University Press, 1997.

Öner, Necati, **Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.

Özbilgen, Tarık, **Eleştirisel Hukuk Başlangıcı Dersleri**, İstanbul: İÜHFY, 1976.

Özcan, Mehmet Tevfik, **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, İstanbul: Set Yayınları, 2003.

_____, "Hukuk Olgusunun Sosyolojik Elemanları", **Mahmut R. Belik'e Armağan**, İstanbul: Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 1993, s. 307-33.

Özlem, Doğan, **Mantık**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1999.

Özsunay, Ergun, **Medenî Hukuka Giriş**, İstanbul: İÜHFY, 1986.

Patterson, Dennis, **Law & Truth**, New York: Oxford University Press, 1996.

Paul, Jeremy, “The Politics of Legal Semiotics”, **Texas Law Review**, C. 69, 1990-1991, s. 1779-829.

Peirce, Charles Sanders, “Fraser’s The Works of Berkeley”, **Writings of Charles S. Peirce Volume 2: 1867-1871**, Ed.: Edward C. Moore vd., Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1984/1871. İnternet erişimi:<http://www.iupui.edu/~peirce/writings/v2/w2/w2_48/v2_48x.htm> (11.9.05).

_____, “Grounds of Validity of the Laws of Logic: Further Consequences of Four Incapacities”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes, Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1869, s. 85-115.

_____, “On a New List of Categories”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes, Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1867, s. 23-33.

_____, “Pragmatizm Nedir”, **Felsefî Metinler: Pragmatizm**, Çev.: B. Genç, İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2004/1905, s. s. 101-119.

_____, “Questions Concerning Certain Faculties Claimed For Man”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes, Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1868, s. 34-53.

_____, “Some Consequences of Four Incapacities”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes, Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1868, s. 54-84.

_____, “The Fixation of Belief”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes, Chapel Hill ve Londra: The University of North Carolina Press, 1991/1877.

_____, “What is a Sign?”, **The Essential Peirce – C. 2**, Ed.: The Peirce Edition Project, Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1998/1894, s. 297-302. İnternet erişimi: **The Peirce Edition Project**, <<http://www.iupui.edu/~peirce/ep/ep2/ep2book/ch02/ch02.htm>> (11.9.05).

_____, **The Collected Papers C. I**, par. 560. İnternet erişimi: **textlog.de - Historische Texte & Wörterbücher**, <http://www.textlog.de/peirce_principles.html> (13.10.2005).

_____, “How to Make Our Ideas Clear”, **Peirce on Signs – Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce**, Ed.: James Hoopes, 1991/1878, s. 160-79.

Perron, Paul, “Semiotics”, **The Johns Hopkins Guide to Literary Theory & Criticism**, Ed.: Michael Groden ve Martin Kreiswirth, <http://www.pres.jhu.edu/books/hopkins_guide_to_literary_theory/semiotics.html> (01.09.2005).

Piaget, Jean, **Yapısalcılık**, İngilizce’den çev.: Ayşe Şirin Okyayuz Yener, İstanbul: Doruk Yayınları, 1999.

Popper, Karl R., **Bilimsel Araştırmanın Mantığı**, Çev.: İlnur Aka – İbrahim Turan, İstanbul: YKY, 1998.

Prince, Gerald, “Narratology”, **The Johns Hopkins Guide to Literary Theory and Criticism**,
<http://www.pres.jhu.edu/books/hopkins_guide_to_literary_theory/narratology.html> (13.10.05).

Propp, Vladimir, **Masalın Biçimbilimi**, 2. baskı. Fransızca’dan çevirenler: Mehmet Rifat-Sema Rifat, İstanbul: Om, 2001/Rusça ilk baskısı 1928.

Radbruch, Gustav, “Beş Dakika Hukuk Felsefesi”, Çev.: H. Ökçesiz, **HFSA 2**, İstanbul: AFA Yayınları, 1995, s. 7-8.

Ransdell, Joseph, “Some Leading Ideas of Peirce's Semiotic”, **Semiotica**, C. 19, 1977, s. 158. İnternet Erişimi: **ARISBE: THE PEIRCE GATEWAY**,
<<http://members.door.net/arisbe/menu/library/aboutcsp/ransdell/leading.htm>>, 1997 (20.12.2005) (orijinal metnin sayfalaması verilmiş şekilde).

Rifat, Mehmet, **Genel Göstergebilim Sorunları – Kuram ve Uygulama**, İstanbul: Alaz Yayınları, 1982.

_____, **Gösterge Eleştirisi**, İstanbul: Kaf Yayıncılık, 1999.

_____, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1 - Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler**, İkinci Basım, İstanbul: Om Yayınevi, 2000.

Rumble, Wilfrid E., Jr., “Rule-Skepticism and the Role of the Judge: A Study of American Legal Realism,” **Journal of Public Law**, C. 15, 1966, s. 251-85.

- Sancar, Mithat, **“Devlet Aklı” Kısacasında Hukuk Devleti**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Sapir, Edward, “The Status of Linguistics as a Science”, **Landmarks of American Language & Linguistics**, Ed.: Frank Smolinski, Washington: United States Information Agency, 1988, s. 9-14.
- de Saussure, Ferdinand, **Genel Dilbilim Dersleri**, Fransızca’dan çev.: Berke Vardar, İstanbul: Multilingual, 1998.
- Schleifer, Ronald, **A. J. Greimas and the Nature of Meaning: Linguistics, Semiotics and Discourse Theory**, Londra&Sydney: Croom Helm, 1987.
- Serozan, Rona, **Medeni Hukuk – Genel Bölüm**, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2004.
- Shook, John R., **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, İngilizce’den Çev.: Celal Türer, İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları, 2003.
- Sivrihisarlı, Ömer, **Hukuk Yargılamasında Maddi Hukuka İlişkin Temyiz Nedenleri ve Yargıtay Denetiminin Kapsamı**, İstanbul: İÜHFY, 1978.
- Sözen, Edibe, **Söylem**, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Sturrock, John, **Structuralism**, Mas.: Blackwell, 2003.
- Summers, Robert S., “Charles Sanders Peirce and America’s Dominant Theory of Law”, **Peirce and Law – Issues in Pragmatism, Legal Realism and Semiotics**, Ed.: R. Kevelson, New York: Peter Lang, 1991, s. 153-62.
- textlog.de** - **Historische Texte & Wörterbücher**, <http://www.textlog.de/charles_s_peirce.html> (13.10.2005).

The Commens Dictionary of Peirce's Terms – Peirce's Terminology in His Own Words, Ed.: Mats Bergman ve Sami Paavola, 2003, <<http://www.helsinki.fi/science/commens/terms/sign.html>> (10.02.2006).

The Peirce Edition Project, <<http://www.iupui.edu/~peirce/writings/methods.htm>> (21.10.05).

Tiefenbrun, Susan W., “Legal Semiotics”, **Cardozo Arts & Entertainment L. J.**, C. 5, 1986, s. 89-156.

Timuçin, Afşar, **Niçin Yapısalcılık Değil?**, İstanbul: Süreç Yayıncılık, 1984.

Touraine, Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev.: Hülya Tufan, İstanbul: YKY, 2002.

Trabanat, Jürgen, “Louis Hjelmslev: Glossematics as General Semiotics”, **Classics of Semiotics**, Ed.: M. Krampen vd., New York ve Londra: Plenum Press, 1987, s. 89-108.

Türer, Celal, **Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi**, İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2003.

Türkbağ, Ahmet Ulvi, **Kanıtlanamayı Kanıtlamak: Ronald Dworkin'in Hukuk Kuramı**, İstanbul: Derin Yayınları, 2003.

Türkçe Sözlük, İki Cilt, Türk Dil Kurumu, Ankara: TDK Basım Evi, 1998.

Uçan, Hilmi, **Edebiyat Bilimi ve Eleştiri**, Ankara: Hece Yayınları, 2003.

Uzun, Ertuğrul, “Ahlâksızlığın Cezalandırılması: Devlin-Hart Tartışması”, **Eskişehir Barosu Dergisi**, S. 6, 2005, s. 152-71.

_____, “Amerikan Hukukî Realizmi”, **Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş**, Ed.: Ahmet Halûk Atalay, İstanbul: Teknik Yayıncılık, 2004, s. 61-73.

- _____, “Analitik Pozitivizmin Özü: Hukukun Ahlâktan Ayrılması”, **Günışığı-Aylık Hukuk Dergisi**, S. 14, 2004, s. 43-5.
- _____, “Dworkin’in Dilberi”, **Günışığı-Aylık Hukuk Dergisi**, S. 21, 2004, s. 40-1.
- _____, “H.L.A. Hart ve Sistem Olarak Hukuk”, **Günışığı-Aylık Hukuk Dergisi**, S. 16, 2004, s. 40-1.
- _____, “İngiliz Analitik Pozitivizmi ve John Austin”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, S. 2, 2003, s. 1-24.
- _____, “İskandinav Hukukî Realizmi”, **Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş**, Ed.: Ahmet Halûk Atalay, İstanbul: Teknik Yayıncılık, 2004, s. 75-92.
- _____, “John Austin: Analitik Pozitivizm”, **Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş**, Ed.: Ahmet Halûk Atalay, İstanbul: Teknik Yayıncılık, 2004, s. 11-22.
- _____, “Pozitivist Olarak Hukuku Eleştirmek”, **Günışığı-Aylık Hukuk Dergisi**, S. 14, 2004, s. 40-1.
- _____, “Pozitivizmin İki Türü: Kapsayıcı ve Dışlayıcı”, **Günışığı-Aylık Hukuk Dergisi**, S. 17-18, 2004, s. 44-5.
- Üşür, Serpil Sancar, **İdeolojinin Serüveni – Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme**, Ankara: İmge Kitabevi, 1997.
- Valauri, John T., “Peirce and Holmes”, **Peirce and Law – Issues in Pragmatism, Legal Realism and Semiotics**. Ed.: R. Kevelson. New York: Peter Lang Publishing, 1991, s. 187-201.

Vardar, Berke, “Ferdinand de Saussure ve ‘Genel Dilbilim Dersleri’”, **Genel Dilbilim Dersleri**, Ferdinand de Saussure, Fransızca’dan çev.: Berke Vardar, İstanbul: Multilingual, 1998, s. 5-15.

_____, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, İstanbul: Multilingual, 1998.

Vernant, Jean-Pierre, **Eski Yunan’da Söylen ve Toplum**, Ankara: İmge Kitabevi, 1996.

de Waal, Cornelis, **On Peirce**, Belmont: Wadsworth, 2001.

Whorf, Benjamin Lee, “Science and Linguistics”, **Landmarks of American Language & Linguistics**, Ed.: Frank Smolinski, Washington: United States Information Agency, 1988, s. 31-8.

Yalçın, Mehmet, “Çevirenin Önsözü”, **Göstergebilim**, Pierre Guiraud, Çev.: Mehmet Yalçın, Ankara: İmge Kitabevi, 1994, s. 7-15.

Yılmaz, Ejder, “‘İçtihadı Birleştirme’ veya ‘Adalettteki Çelişkiye Sonverme’ İhtiyacı”, **Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu XVII**, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2000, s. 3-19.

Yörükoğlu, Ömer, **Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Amerika Birleşik Devletlerinde Hakim Olan Hukuk Teorisi**, İstanbul: İÜHFY, 1982.

Yücel, Mustafa Tören, “Kararlarda Gerekçe ve Muhalefet Şerhi”, **HfSA 8**, Ed.: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul: İstanbul Barosu Yayını, 2003, s. 162-70.

Yücel, Tahsin, “Claude Lévi-Strauss ve Yaban Düşünce”, **Yaban Düşünce**, Claude Lévi-Strauss, İstanbul: YKY, 2000, s. 9-17.

_____, “Genel Göstergebilim”, **Göstergebilim Tartışmaları**, Yay. Ed.: E. Onat, S. Ö. Yıldırım, İstanbul: Multilingual, 2001, s. 9-14.

_____, **Anlatı Yerlemleri**, İstanbul: YKY, 1995.

_____, **Yapısalcılık**, İstanbul: YKY, 1999.

_____, **Yazının Sınırları**, İstanbul: YKY, 1999.

Zeman, Jay, “Peirce’s Theory of Signs”, **Perfusion of Signs**, ed. T. Sebeok, Bloomington: Indiana, 1977’de yayımlanan makalenin web erişimi: <http://web.clas.ufl.edu/users/jzeman/peirces_theory_of_signs.htm> (19.11.05).

Zilvinas, Belianskas, “The Origin and Purpose of Algirdas Julien Greimas’ Structural Semiotics”, **National, Cultural and Ethnic Identities: Harmony beyond Conflict**, Ed.: J. Hroch, D. Hollan, G. F. McLean, Washington: Publications of the Council for Research in Values and Philosophy, 1998’de yayımlanan makalenin internet erişimi: <http://www.crvp.org/book/Series04/IVA-9/chapter_xvi.htm> (09.12.2005).